

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DİASPORADA BOŞNAK KİMLİĞİ: TÜRKİYE VE
İSVEÇ ÖRNEKLERİ**

DOKTORA TEZİ

Amra DEDEİC KIRBAÇ

**Enstitü Anabilim Dalı : Sosyoloji
Enstitü Bilim Dalı : Sosyoloji**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. H. Musa TAŞDELEN

KASIM - 2012

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

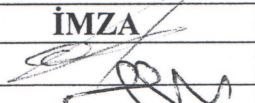
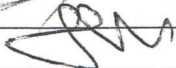
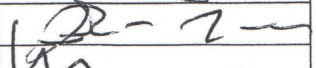

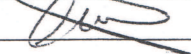
**DİASPORADA BOŞNAK KİMLİĞİ: TÜRKİYE VE İSVEÇ
ÖRNEKLERİ**

DOKTORA TEZİ

Amra DEDEİC KIRBAÇ

**Enstitü Anabilim Dalı : Sosyoloji
Enstitü Bilim Dalı : Sosyoloji**

Bu tez 13/11/2012 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. H. Musa Taşdelen	Kabul	
Prof. Dr. Sami Şener	Kabul	
Doç. Dr. Ebubekir Sofuoğlu	Kabul	
Prof. Dr. Hayati Tüfekçioğlu	Kabul	
Prof. Dr. Cihangir Doğan	Kabul	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Amra DEDEİC-KIRBAÇ

13.11.2012

ÖNSÖZ

Bu çalışmayı yaparken bana yol gösteren danışmanım Prof. Dr. H. Musa Taşdelen'e teşekkür ederim. Tez izleme komitesi üyeleri Prof. Dr. Sami Şener ve Doç. Dr. Ebubekir Sofuoğlu'na şükranlarımı sunarım. Bu çalışmam süresince yardımlarını gördüğüm Bosna-Hersek Türkiye Fahrî Başkonsolosu ve Türkiye Bosna-Hersek Dernekleri Federasyonu Onursal Başkanı A. Kemal Baysak'a, Türkiye Bosna-Hersek Dernekleri Federasyon Başkanlığı'na, Sakarya Serdivan Bosna-Sancak Kültür ve Yardımlaşma Derneği Başkanlığı'na ve üyelerine, Adapazarı Bosna Hersekliler Kültür ve Dayanışma Derneği Başkanlığı'na teşekkürü borç bilirim. Ayrıca İsveç'teki çalışmalarımın sırasında bana yardım eden İsveç Boşnak İslâm Birliği üyelerine, Stockholm, Göteborg ve Uppsala'daki Boşnak Dernekleri üyelerine minnettarım.

Amra DEDEİC-KIRBAÇ

13.11.2012

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
TABLOLAR LİSTESİ.....	vi
ÖZET.....	vii
SUMMARY	viii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ	6
1.1. Araştırmanın Yöntemi.....	6
1.2. Araştırmanın Hipotezleri.....	8
1.3. Araştırmanın Evreni	9
1.4. Veri Toplama Teknikleri.....	10
1.5. Mülâkat Tekniği	10
1.6. Görüşme Tekniği.....	12
1.7. Gözlem Tekniği.....	12
1.8. Veri Analiz Teknikleri ve Verilerin Değerlendirilmesi	13
1.9. Araştırmanın Sınırlılıkları	13
BÖLÜM 2: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE.....	14
2.1. Etniklik, Etnik Kimlik, Etnik Grup.....	14
2.1.1. Etnik Milliyetçilik	19
2.1.2. Etnik Kimlik Algılayışı.....	22
2.1.3. Kültür Kimliği.....	23
2.1.4. Sosyal Kimlik.....	23
2.2. Göç ve Göç Teorileri.....	25
2.2.1. Uluslararası Göç Şekilleri	32
2.3. Diaspora: Tanımlar ve Yaklaşımlar	34
2.3.1. Diasporik Deneyimin Sonucu Olarak Çoklu Kimlik	50

2.3.2. Diasporik Davranışların Temsil Alanı Olarak Ritüeller	52
--	----

BÖLÜM 3: TARİHİ ARKA PLÂN 54

3.1. Boşnakların Tarihî Kökenleri.....	54
3.2. 1180'e Kadar Bosna Tarihi	56
3.3. Ortaçağda Bosna ve Bosna Kilisesi (Crkva Bosanska).....	58
3.4. Balkanlar'ın İslâm'la İlk Teması ve İslâmlaşmayı Etkileyen Faktörler	68
3.5. Osmanlı Döneminde Bosna.....	78
3.6. Avusturya-Macaristan ve I.Yugoslavya Dönemi.....	80
3.7. II.Yugoslavya Dönemi	81
3.8. Tito Sonrası Dönem	82

BÖLÜM 4: BOŞNAKLARIN TÜRKİYE VE İSVEÇ'E GÖÇLERİ 85

4.1. Boşnakların Türkiye'ye Göçleri.....	85
4.1.1. Sebepleri ve Dönemleri	85
4.1.1.1. 1878-1912 Yıllarındaki Göçler.....	86
4.1.1.2. 1912-1918 Yıllarındaki Göçler.....	90
4.1.1.3. İki Dünya Savaşı Arasındaki Göçler	90
4.1.1.4. II.Dünya Savaşı Sırasındaki Göçler.....	93
4.1.1.5. II. Dünya Savaşı'ndan Sonraki Göçler	93
4.1.1.6. Türkiye İle Paralel Olarak Boşnakların Amerika'ya Göçleri.....	95
4.1.2. Yugoslavya'daki Boşnakların Nüfus Hareketliliği.....	96
4.1.3. Türk Göç Politikası ve İskân Uygulamaları.....	105
4.2. Boşnakların İsveç'e Göçleri.....	107
4.2.1. İsveç'te Boşnak Diasporasının Oluşmaya Başlaması	108
4.2.2. İsveç'in İltica ve Entegrasyon Politikaları	109

BÖLÜM 5: ARAŞTIRMANIN BULGULARI 112

5.1. Türkiye ve İsveç'teki Boşnakların Yerleşim Yerleri	114
---	-----

5.1.1. Türkiye’deki Boşnakların yerleşim yerleri	114
5.1.2. İsveç’teki Boşnakların Yerleşim Yerleri.....	117
5.2. Türkiye ve İsveç’teki Boşnakların Anadili Meselesi	119
5.2.1. Türkiye’deki Boşnakların Anadili Meselesi	121
5.2.2. İsveç’teki Boşnakların Anadili Meselesi	123
5.3. Türkiye ve İsveç’teki Boşnakların Din Algılayışları	126
5.3.1. Türkiye’deki Boşnakların Din Algılayışı.....	126
5.3.2. İsveç’teki Boşnakların Din Algılayışı.....	127
5.4. Türkiye ve İsveç’teki Boşnakların Kültür Pratikleri.....	130
5.4.1. Türkiye’deki Boşnakların Kültür Pratikleri	130
5.4.1.1. Doğumla İlgili Âdetler	130
5.4.1.2. Düğünle İlgili Âdetler.....	132
5.4.1.3. Cenaze İle İlgili Âdetler	136
5.4.2. İsveç’teki Boşnakların Kültür Pratikleri	138
5.4.2.1. Doğumla İlgili Adetler	138
5.4.2.2. Düğünle İlgili Âdetler.....	139
5.4.2.3. Cenaze İle İlgili Âdetler	142
5.5. Türkiye ve İsveç’teki Boşnakların Kimlik Algılayışları.....	144
5.5.1. Türkiye’deki Boşnakların Kimlik Algılayışları	150
5.5.2. İsveç’teki Boşnakların Kimlik Algılayışları	151
5.6. Türkiye ve İsveç’te Yaşayan Boşnakların Etnik Kimliklerinden Kaynaklanan Sorunları.....	159
5.7. Türkiye ve İsveç’teki Boşnakların Örgütlenme Biçimleri	166
5.7.1. Türkiye’deki Boşnakların Örgütlenme Biçimleri	166
5.7.2. İsveç’teki Boşnakların Örgütlenme Biçimleri	170
5.8. Türkiye ve İsveç’te Yaşayan Boşnakların Geldikleri Ülkeler Hakkındaki Düşünceleri ve Beklentileri	173
5.9. Boşnakların Türkiye’ye ve İsveç’e Olan Göçlerinin Karşılaştırılması.....	175
5.10. Türkiye ile İsveç’in İskân ve Entegrasyon Politikalarının Karşılaştırılması	183

5.11. Türkiye ve İsveç'teki Boşnakların Örgütlenme Biçimleri ve Kimlik Algılayışlarının Karşılaştırılması 188

SONUÇ VE ÖNERİLER..... 200

KAYNAKÇA 207

EKLER..... 218

ÖZGEÇMİŞ..... 238

KISALTMALAR LİSTESİ

- a.g.e.** : Adı geçen eser
bk. : Bakınız
DİA : Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
nr. : Numara
s. : Sayfa
SOU. : Statens Offentliga Utredningar

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1 : Bosna-Hersek 1879 Nüfus Sayımı.....	96
Tablo 2 : Bosna-Hersek 1885 Nüfus Sayımı.....	97
Tablo 3 : Bosna-Hersek 1895 Nüfus Sayımı.....	97
Tablo 4 : Bosna-Hersek 1910 Nüfus Sayımı.....	97
Tablo 5 : Bosna-Hersek 1931 Nüfus Sayımı.....	98
Tablo 6 : Bosna-Hersek 1948 Nüfus Sayımı.....	98
Tablo 7 : Bosna-Hersek 1953 Nüfus Sayımı.....	98
Tablo 8 : Bosna-Hersek 1961 Nüfus Sayımı.....	99
Tablo 9 : Bosna-Hersek 1961 Nüfus Sayımı.....	100
Tablo 10 : Bosna-Hersek 1981 Nüfus Sayımı.....	101
Tablo 11 : Bosna-Hersek 1991 Nüfus Sayımı.....	102
Tablo 12 : Sırbistan'in Etnik Yapısı (2002).....	103
Tablo 13 : Voyvodinasız Sırbistan.....	103
Tablo 14 : Kosova'nin Etnik Yapısı (2002).....	103
Tablo 15 : Sırbistan Nüfusunun Dini Yapısı.....	104
Tablo 16 : Müslümanların Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göç Periyotları	104

Tezin başlığı: Diasporada Boşnak Kimliği: Türkiye ve İsveç Örnekleri	
Tezin Yazarı: Amra Dedeic Kırbaç	Danışman: Prof. Dr. H. Musa Taşdelen
Kabul Tarihi: 13/11/2012	Sayfa Sayısı: viii (ön kısım) + 218(tez) + 20(ek)
Anabilim Dalı: Sosyoloji	Bilim Dalı: Sosyoloji
<p>Osmanlıların Balkanlardan çekilmesi bölgede yaşayan Müslümanlar için büyük bir göçün başlangıcı idi. Evleri yağmalanan, köyleri basılan, işkencelere ve tecavüzlere uğrayan nüfus, büyük kitleler hâlinde Balkanlardan göç etmeye başladı. Kalanlar içinse zorluklar devam ediyor, yapılan baskılara tahammül edilmek mecburiyetinde kalınıyordu. Bu bölgelerden yapılan göçler son yüz elli yıl boyunca devam etmiştir.</p> <p>Çalışmamızın konusunu teşkil eden bu değişim ve problemler, Boşnakların göç ettikleri iki ülkedeki durumlarını sosyolojik olarak incelemeye çalışmaktadır. Bu ülkeler, Türkiye ve İsveç'tir. Şüphesiz göç sebebiyle sosyal yapılarını bozmak zorunda kalan bu topluluk, yeni iktisadî ve sosyal düzen içerisinde kimlik edinmeye çalışmıştır. Çalışmamızda kronolojik olarak tarihi olayları dikkate alarak Türkiye'de ve İsveç'te yaşayan Boşnakların kimliği tahlil edilmiştir.</p> <p>Çalışmamız, nitel yöntem uygulanarak gerçekleştirilen bir saha araştırmasına dayanmaktadır. Bu araştırmayla, Türkiye'de ve İsveç'te yaşayan Boşnaklar etnik sosyoloji perspektifinden analiz edilmişlerdir. Etnik sosyoloji açısından analiz, bir etnik grup olarak İsveç'te ve Türkiye'de yaşayan Boşnak kavramının etnisitenin objektif ve subjektif unsurlarına göre ele alınması anlamına gelmektedir.</p>	
Anahtar kelimeler: Boşnaklar, Göç, Kimlik, Diaspora	

Title of the Thesis: The Identity of Bosniaks in Diaspora: The Example of Turkey and Sweden	
Author: Amra Dedeic-Kırbaç	Supervisor: Prof. Dr. H. Musa Taşdelen
Date: 13/11/2012	Nu.Of Pages: viii(pretext)+218 (mainbody)+ 20(app.)
Department: Sociology	Subfield: Sociology
<p>With withdrawal of Ottoman Empire from the Balkans the hard times had started for Muslims who lived in the Balkans. Their houses were plundered, their villages were foreyed and they were tortured. These oppressions were the main reason of mass migrations of the Muslims from the Balkans. Those who not migrated were oppressed and tortured. The migrations of Muslim population from Balkan continued for the almost a 150 years. As a result of these changes and problems in the Balkans Bosniaks also were migrating to different countries of the world.</p> <p>In this thesis I analyzed from the sociological point of view the identity of Bosniaks who migreted to Turkey and Sweden.The migration and settleing to new places of course affected the formation of identity of Biosniaks. According to kronology of historical developments I in this thesis analysed the identity of Bosniaks who livw outside of Bosbia and Hercegovina.</p> <p>In the thesis I applied the qualitative methodology. The thesis is a field studies thesis. In the thesis the Bosniaks who live in Turkey and Sweden were analysed from the ethnic sociological point of view. The ethnic sociology analysis means that one ethnic group, in this case, Bosniacs who live in Turkey and Sweden, is analysed according to the objective and subjective elements of the notion of ethnicity.</p>	
Keywords: Bosinaks, Migration, Identity, Diaspora	

GİRİŞ

Osmanlıların Balkanlardan çekilmesi bölgede yaşayan Müslümanlar için büyük bir göçün başlangıcı idi. Evleri yağmalanan, köyleri basılan, işkencelere ve tecavüzlere uğrayan nüfus, büyük kitleler hâlinde Balkanlardan göç etmeye başladı. Kalanlar içinse zorluklar devam ediyor, yapılan baskılara tahammül edilmek mecburiyetinde kalınıyordu. Bu bölgelerden yapılan göçler son yüz elli yıl boyunca devam etmiştir. 1992 yılında başlayan ve 1995 yılına kadar devam eden katliamlar, bu büyük göçün son safhasıydı. Bu dönemde de pek çok kişi Avrupa ve Amerika'ya göç etmişti. Bütün bu göçlerin baş aktörü olan Boşnaklar için devam eden bu tarihî seyir aynı zamanda onları mütemadiyen yer değiştiren bir topluluk hâline getirmiş; bu yer değiştirmeler, beraberlerinde sosyal değişimleri, kimlik problemlerini ortaya çıkarmıştır. Çalışmamızın konusunu teşkil eden bu değişim ve problemler, Boşnakların göç ettikleri iki ülkedeki durumlarını sosyolojik olarak incelemeye çalışmaktadır. Bu ülkeler, Türkiye ve İsveç'tir. Şüphesiz göç sebebiyle sosyal yapılarını bozmak zorunda kalan bu topluluk, yeni iktisadî ve sosyal düzen içerisinde kimlik edinmeye çalışmıştır. Bütün tarihî olayları kronolojik olarak sıralayarak bu kimliği açıklamayı amaç edinen çalışmamız, şu bölümlerden meydana gelmektedir:

Çalışmamızın giriş bölümünde çalışma hakkında genel bir bilgi veren araştırmanın konusu, amacı, önemi ve araştırma yöntemi açıklanmıştır. Birinci bölümde araştırmanın kapsamı ve yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde, kavramsal ve kuramsal çerçeveyi oluşturan etnik kimlik teorileri, etnik grup, etnik milliyetçilik, etnik kimlik algılayışı, kültür ve sosyal kimlik, etniklik, diaspora tanımları ve yaklaşımları ile göç tanımları ve kuramları açıklanmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde Boşnakların tarihî kökenleri, Bosna tarihi; Osmanlı öncesi dönemi, Osmanlı dönemi, Yugoslavya Krallığı dönemi, Sosyal Federal Yugoslavya Cumhuriyeti dönemi, 1992-1995 Bosna Savaşı'na kadar dönemler ele alınmış, bu tarihî olaylara paralel olarak gerçekleşen Boşnakların sosyal hayatları, kimliklerini belirleyen önemli faktörler hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde Boşnakların Türkiye ve İsveç'e göçleri ele alınmıştır. Yine bu bölümde bu göçlerin sebepleri, dönemleri, göç politikaları ve iskân politikaları, iltica ve entegrasyon politikalarına temas edilmiştir. Beşinci bölüm araştırmanın bulguları adını taşımaktadır. Bu bölümde Türkiye ve İsveç'teki Boşnakların yerleşim

yerleri, ana dili meseleleri, din algılayışları, kültür pratikleri, kimlik algılayışları, örgütlenme biçimleri, geldikleri ülkeler hakkındaki düşünce ve beklentileri; Boşnakların Türkiye ve İsveç'e göçleri, iskân ve entegrasyon politikaları, örgütlenme biçimleri ve kimlik algılayışları karşılaştırılmıştır. Sonuç ve öneriler bölümü mevcut bilgi ve değerlendirmelerimiz ışığında vardığımız sonuçları içermektedir. Kaynaklar bölümünde de bu çalışmada kullanılan kaynakların künyelerine yer verilmiştir.

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Çalışmamız, nitel yöntem uygulanarak gerçekleştirilen bir saha araştırmasına dayanmaktadır. Bu araştırmayla, Türkiye'de ve İsveç'te yaşayan Boşnaklar, etnik sosyoloji perspektifinden analiz edilmişlerdir. Etnik sosyoloji açısından analiz, bir etnik grup olarak İsveç'te ve Türkiye'de yaşayan Boşnak kavramının etnisitenin objektif ve subjektif unsurlarına göre ele alınması anlamına gelmektedir. Coğrafi çevrenin etnik gruplar üzerinde etkisi olduğunu düşünen Barth, (2001:7-8) aynı etnik kökenden gelen, ancak uzak coğrafyalarda birbirinden farklı etnik gruplarla etkileşim hâlinde yaşayan toplulukların geliştirdikleri etnik kimliklerin farklı şekillerde geliştiğini belirtmektedir. Buna göre homojen ve tekil Boşnak kimliğinden bahsetmek kurgusal anlamda doğru olsa da, gerçekte farklı Boşnak kimliklerinden söz edilebilir. Bu nedenle bir etnik grup olarak Boşnaklar'ndan bahsederken, göz ardı edemeyeceğimiz hususlardan birisi, yaşanılan coğrafya ve farklı etnik gruplarla kültürel temas kurulması nedeniyle İsveç'te ve Türkiye'de yaşayan Boşnakların kimliğinin Bosna'daki Boşnak kimliği ile benzerliklerinin olduğu kadar, farklılıklara da sahip olduğudur.

Araştırmada "etnik" kavramının ağırlık merkezi olarak soy, kültür ve dil kabul edilmiş; analizlerde bu unsurlar dikkate alınmıştır. Bu unsurların gerçek ya da varsayımsal olması araştırma açısından önem taşımamakta; bu unsurlar hakkındamülâkatların düşünceleri ve davranışlarda ne kadarını harekete geçirip/geçirmediği dikkate alınmaktadır. Bu noktadan hareket eden araştırmada, etnisitenin objektif unsurlarını (dışa vurulan göstergeleri) oluşturan; anadil, yaşam şekli ve gelenekleri, etnik kurumsal organizasyonlar (Boşnakça eğitim yapılan okullar, Boşnakça yayın yapan kitle iletişim araçları gibi), etnik birlik ve dernekler gibi açıkça gözlenebilen kültürel özellikler ele alınmıştır.

Çalışmada ayrıca etnisitenin subjektif unsuru olarak “sen kendi kabulüne göre kimsin, kendini ne olarak görüyorsun, duyumsadığın kimlik ne?” şeklindeki etnik vemiî kimlik tanımları da ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Etnik sosyolojinin önemli bir konusunu oluşturan asimilasyon eğilimini incelemek amacıyla asimilasyon sürecini hızlandıran ve yavaşlatan unsurlar olarak din ve kültür değerler de ele alınmıştır. Meselâ Türkiye’de nüfusun yaklaşık %99’un Müslüman olması, yani nüfusun büyük kısmı tarafından aynı dinî inancın paylaşılması ve pek çok ortak kültür değerlerin paylaşılması, dinin ve ortak kültürün asimilasyonu hızlandıran bir unsur olmasına yol açmaktadır. Bu nedenle çalışmada din ve kültür, etnisite unsurları olarak değil, asimilasyon unsurları olarak ele alınmıştır.

Araştırmada öncelikle Bosna-Hersek dışında yaşayan Boşnaklar’dan bir grubu oluşturan İsveç ve Türkiye Boşnaklarının etnisitenin objektif ve subjektif unsurları açısından analizedilmesi ve böylece İsveç ve Türkiye Boşnaklarının kültürleri yani diasporadaki Boşnaklar ile Boşnak kültür bütünü arasındaki benzerlikler ve farklılıkların bilimsel metot ve tekniklerle tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Araştırma sonucunda İsveç ve Türkiye Boşnakları hakkında önemli bilgilere ulaşılabilecektir. Bu amaç çerçevesinde, İsveç ve Türkiye’deki Boşnaklar ile Bosna-Hersek’teki Boşnaklar arasındaki ortak paydaların tesbiti yapılmaktadır. Araştırmada, köy ve kent toplumlarının, etnisite unsurları ve asimilasyon süreci açısından farklılık gösterdikleri kabulünden yola çıkılmıştır. Buna göre içe kapalı ve değişmeye direnen köy toplumlarında yaşayan etnik gruplarda asimilasyon süreci yavaş işlerken; dış dünyaya ve değişime açık kent toplumlarında yaşayan etnik gruplarda hızlı işlemektedir. Bu kabulden yola çıkan araştırmada, Türkiye’de Boşnak köyleri olan Adapazarı’nın Aralık, Kuruçeşme, Yazlık ve İzmir’in Halilbeyli köylerinde yaşayan Boşnaklar ile Boşnakların yoğun olarak yaşamakta olduğu Adapazarı, İzmir ve İstanbul kentlerinde yaşayan Boşnakların etnisitenin objektif ve subjektif unsurları açısından karşılaştırılarak, hem asimilasyon süreci hem de etnisite unsurları açısından farklılıklarının ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. İsveç’te yaşayan Boşnakların çoğu şehirlerde yaşadıklarından orada böyle bir karşılaştırma yapılmamıştır. İsveç bölümünde din, asimilasyonu yavaşlatan bir unsur olarak incelenmiştir.

Araştırmanın Önemi

Araştırmanın önemi aşağıda belirtilen konularda ortaya çıkmaktadır:

- Yapılan kaynak taramasında Türkiye'deki Boşnaklar konusunda Türkçe kaynak yetersizliği dikkat çekmektedir. Bu durum, Türkiye'deki Boşnaklarla ilgili yeterli ve doğru bilginin edinilmesini etkilemektedir. Özellikle Türkiye'deki Boşnaklarla ilgili sosyal ve kültürel güncel verilere ulaşma amacını taşıyan araştırma sayesinde literatürde varolan eksikliğin giderilmesi yolunda önemli bir adım atılmış olacak ve bu çalışma, Boşnaklarla ilgili yapılacak çalışmalara kaynak teşkil edecektir.
- Boşnakların en yoğun yaşadıkları ülke Türkiye'dir. Türkiye'den sonra Boşnakların en çok yaşadıkları ülkelerden biri ise İsveç'tir. Bu çalışmayla Bosna-Hersek dışında yaşayan Boşnak toplulukları hakkında geçerli ve güvenilir bilgilere ulaşılması mümkün olacaktır. Bu yüzden çalışmamız önem taşımaktadır.
- Bu araştırma, İsveç ve Türkiye'deki Boşnak topluluğunun kültürel özelliklerinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Çalışma, Türkiye ve İsveç'teki Boşnakların Boşnak kültür bütününden farklılaştıkları noktaların ve farklılaşma nedenlerinin tespit edilmesini sağlayacaktır.
- Araştırma sonucunda ulaşılabilecek bilimsel veriler sayesinde İsveç ve Türkiye Boşnaklarının sorunları, ihtiyaçları tespit edilip bunların çözümü için getirilebilecek öneriler konusunda ilgili kurum ve kuruluşlar bilgilendirilecektir.
- Türkiye ve İsveç'teki Boşnakların araştırılması, Bosna-Hersek'in Bosna-Hersek dışında yaşayan Boşnaklara karşı uyguladığı tavrının da araştırılması anlamına gelmektedir.

Araştırmanın Problemleri

Araştırmanın üç tane temel problemi ve bu problemlere ilişkin alt problemler bulunmaktadır.

1. İsveç'te ve Türkiye'de yaşayan Boşnaklar, etnisitenin unsurları açısından ne tür özellikler sergilemektedirler?

- Etnisitenin objektif unsurları açısından ne tür özellikler sergilemektedirler?

- Etnisitenin subjektif unsurları açısından ne tür özellikler sergilemektedirler?

2. Etnik sosyoloji açısından şehir (Adapazarı, İstanbul ve İzmir gibi) ve köy (Aralık, Yazlık, Kuruçeşme, Halilbeyli gibi köyler) toplumlarında yaşayan etnik gruplar hangi açılardan farklılık göstermektedirler?

- Etnisitenin objektif (din, dil, kültür, vb.) ve subjektif (etnik ve millî kimlik bilinci) unsurları açısından gösterdikleri farklılıklar nelerdir?

- Bir farklılaşma söz konusu ise bunun sebepleri nelerdir?

3. İsveç'te ve Türkiye'de yaşayan Boşnaklar diasporik kimlik açısından ne tür özellikler sergilemektedir?

BÖLÜM 1: ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ

1.1.Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamız, nitel yöntem uygulanarak gerçekleştirilen bir saha araştırmasına dayanmaktadır. Araştırmanın iki evreni vardır. Birincisi İsveç Boşnak topluluğu, diğeri Türkiye Boşnak topluluğudur.Örnekleme kartopu-zincirleme yöntemi uygun düşmektedir. 8 ve 10'ar sorudan ibaret iki ayrı görüşme cetveli hazırlanmış,yarı yapılandırılmış görüşme tipi uygulanmıştır. Birinci cetvel Boşnak dernek yöneticilerine, diğeri ise Boşnak bireylere uygulanmıştır. Mülâkatlardan elde edilen veriler betimlenip analitik olarak tahlil edilmiştir. Ayrıca kaynak taraması yapılmıştır.

Çalışma ulusötesi bir temelde gerçekleşmiştir. Bu gözlem ve mülâkatlar kronolojik olarak şöyle icra edilmiştir: Çalışmanın ilk aşamasında 2009-2010 arasında Adapazarı (Merkez, Aralık, Yazlık, Aktaş ve Kuruçeşme köyleri) ve İstanbul'da (Beşyüzevler ve Pendik) yaşayan Boşnak kökenli aileler üzerinde gözlemler ve kişilerle mülâkatlar yapılmıştır. 2010 yılında Ocak ayında İsveç'te Göteborg, Boras ve Uppsala'da yaşayan Boşnak kökenli aileler ile mülâkatlar ve gözlemler yapılmıştır. 2011 yılında İzmir'de(Merkez, Halilbeyli köyü) yaşayan Boşnak kökenli kişilerle ve Boşnak derneklerinde görevli ve üye olan kişilerle mülâkatlar yapılmıştır. 2012 yılında İsveç'e tekrar gidilerek bir ay boyunca orada kalınmış, Göteborg'da ve Stockholm 'da yaşayan Boşnak kökenli kişilerle mülâkatlar yapılmıştır. Yine bu kişilerle bağlantılı olarak camiler, dinî kuruluşlar, dernekler, düğünler, sosyal organizasyonlara dâhil olunmuş, aile ziyaretleri gerçekleştirilmiş, gündelik hayatı biçimlendiren oluşlar gözlemlenmiştir.Verilerin toplanması sırasında karşılaşılan temel zorluk, mülâkat uygulanacak kişilerde varolan korku ve şüphelerdir. Bu maksatla aracı kişilerle güven sağlanmaya çalışılmıştır. Bu korku ve şüphelerin mülâkat yapma sırasında daha çok Türkiye'de olduğu görülmüştür.

Bu çalışmada, bireylerin gündelik hayatlarına dâhil olunmuş ve bu ulusötesi bireylerin kamusal ve sosyal hayatlarına katılarak veri toplanmıştır. Nitel araştırma, yorumlayıcı bir yaklaşımla, kendi tabii ortamında yapılan bir araştırmadır. Nitel araştırmacılar, ilişkili birçok metodu konuyu daha iyi çözümlenme amacıyla bir araya getirirler. Nitel araştırma, disiplinler, alanlar ve konular arası birçok kavramdan, terimden ve kabulden

oluşur. Nitel araştırmada katılımlı sorgulama, görüşme, katılımlı gözlem ve yorumlamacı analiz gibi birçok nitel araştırma yaklaşımı ve metodu kullanılmaktadır. Bu araştırma, gözlemciyi dünya içine yerleştirir. Alan notları, mülâkatlar, sohbetler, fotoğraflar, kayıtlar ve biyografiler nitel araştırmanın merkezinde yer alırlar. Doğal ortam içinde ele alınan konu, insanların onlara verdikleri anlamlar yoluyla yorumlanır.

Çalışmanın dayandığı nitel yaklaşımlar gereği sosyal ve bireysel evren, araştırmanın inceleme alanını oluşturmaktadır. Bu araştırmada, çeşitli aile ve grup üyeleri arasında farklı dönemlerde dâhil olunmuş, gündelik ve kültürel pratikler gözlemlenmiştir. Bu faaliyetler, ev ziyaretlerinden, düğünlere ve sosyal organizasyonlara kadar uzanmaktadır. Çalışmada, araştırmacı, temelde, 'katılımcı gözlemci'dir.

Veri toplama sürecinde, bireylerin tabii ortamlarda gözlemlenmesi, görüşmeler yapılması ve kişilerle birlikte aktivitelere katılınması, bireylerin algılarını, toplumsal sembollerini ve manalarını anlamak için önemlidir. Bu yüzden çalışmada, olgular, doğal ortamındadır. Araştırmacının araştırma alanına dâhil olması kişisel ağlarla gerçekleşmiştir. Gözlemlerin ev içine dâhil olunarak yapılması söz konusu ailenin gündelik hayatını anlamak için büyük kolaylık sağlamıştır.

Bu çalışmada katılımcıların nitelikleri şöyledir: Katılımcılar, Türkiye'ye ve İsveç'e göç etmiş, Türkiye ve İsveç'te doğmuş, hâlen hayatını Türkiye ve İsveç'te sürdüren Boşnak kökenli bireylerdir.

Türkiye ve İsveç'te 70'er kişi ile mülâkat yapılmıştır ve bu mülâkatlar değerlendirilmiştir. Araştırmanın bulguları bölümündeki alıntılar, sadece değerlendirmeye alınabilecek içerikte olan cevaplardır. Tutarsız ve değerlendirmeye alınabilecek içerikte olmayan cevaplara tezde yer verilmemiştir.

Çalışmada, bireysel sohbet tarzı mülâkatlar yapılmış, dış mekânlarda kişilerle yapılan sohbet tarzı görüşmelerde alınan notlar kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada grup görüşmelere de yer verilmiştir. 2010 ve 2012 yıllarında Boras İslâm Birliği'ne ait olan mescitte, Uppsala Camisi'nde, Uppsala, Boras ve Göteborg Boşnak derneklerinde; 2009-2012 tarihleri arasında İstanbul, İzmir ve Adapazarı Boşnak Derneklerinde Boşnak kökenli kişilerle grup görüşmeler yapılmıştır. Türkiye'de geleneksel olarak

düzenlenen *Pita şenliği*'e katılmış ve Boşnak kökenli kişilerle grup görüşmeler yapılmıştır.

1.2. Araştırmanın Hipotezleri

İsveç'te ve Türkiye'de yaşayan Boşnakların etnik sosyoloji açısından incelenmesinedayanan araştırmanın hipotezleri, örneklemin yerleşim yerleri (İsveç (Stockholm, Göteborg, Uppsala ve Boras), Türkiye (Adapazarı Merkez ve Aralık, Yazlık, Aktaş ve Kuruçeşme köyleri), İstanbul (Bayrampaşa, Pendik), İzmir (Merkez, Halilbeyli Köyü)), yaş faktörü, göç tarihi, Türkiye ve İsveç arasındaki farklılıklar ile etnisitenin objektif ve subjektif unsurları arasındaki ilişki bağlamında oluşturulmuştur.

Yerleşim Yerine İlişkin Hipotezler

- Yerleşim yeri ile kimlik algılayışı arasında ilişki vardır.
- Yerleşim yeri ile kültür pratiklerinin uygulanması arasında ilişki vardır.
- Yerleşim yeri ile örneklemin günlük hayatlarında/sosyal ilişkilerindeen çok hangi dili kullandıkları arasında ilişki vardır.

Yaş Faktörüne İlişkin Hipotezler

- Yaş faktörü ile kendilerini tanımlarken öncelik verdikleri kimlik çeşidi arasında ilişki vardır.
- Yaş faktörü ile etnik kimlikten kaynaklanan sorun yaşama arasında ilişki vardır.
- Yaş ile ana dili kullanımda arasında ilişki vardır.

Göç tarihiyle İlişkin Hipotezler

- Göç tarihi ile kendilerini tanımlarken öncelik verdikleri kimlik çeşidi arasında ilişki vardır.
- Göç tarihi ile etnik kimlikten kaynaklanan sorun yaşama arasında ilişki vardır.
- Göç tarihi ile ana dili kullanımı arasında ilişki vardır.

Türkiye'ye ve İsveç'e İlişkin Hipotezler

- Türkiye'de yaşayan ve İsveç'te yaşayan Boşnakların kendilerini tanımlarken öncelik verdikleri kimlik çeşidi arasında ilişki vardır.

- Türkiye'de ve İsveç'te yaşayan Boşnakların kültür pratiklerini uygulamaları arasında farklılık vardır.

- Türkiye'de ve İsveç'te yaşayan Boşnakların kimlikten kaynaklanan sorun yaşamaları arasında fark vardır.

-Türkiye'de ve İsveç'te yaşayan Boşnaklar ile ana dili kullanımı arasında farklılık vardır.

Bunun yanı sıra İsveç'te ve Türkiye'de yaşayan Boşnaklar arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların ardında yatan bir etken olarak göç tarihi ve örgütlenme biçimlerinin önemli olması sebebiyle aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

- Yerleşim yeri ile göç tarihi arasında ilişki vardır.

- Yerleşim yeri ile örgütlenme biçimi arasında ilişki vardır.

Ayrıca örneklemin etnik kimlikten ne anladıkları ile kimlik tanımları arasındaki ilişkiyi sınamak amacıyla aşağıdaki hipotez kurulmuştur;

- Etnik kimlik kavramının tanımı ile kişilerin kimliklerini nasıl tanımladıkları arasında ilişki vardır.

1.3. Araştırmanın Evreni

Araştırmanın iki evreni vardır. Birincisi İsveç'te yaşayan Boşnak topluluğu, ikincisi ise Türkiye'de yaşayan Boşnak topluluğudur. İsveç'te yaşayan Boşnak nüfus, 70 bin civarındadır. Türkiye'de yaşayan Boşnakların sayısı hakkında ise kesin bir rakam vermek güçtür. Boşnak derneklerinin ifadelerine göre Türkiye'de yaklaşık 2-3 milyon civarında Boşnak yaşamaktadır.

Mülâkatlar, hem Türkiye'de yaşayan hem de İsveç'te yaşayan Boşnaklarla yapılmıştır. Mülâkatlar İsveç'te yaşayan 50 Boşnak bireyle, Boşnak Derneklerinde yönetici ve dernek çalışanı 20 Boşnakla yapılmıştır. Aynı oranda Türkiye'de yaşayan Boşnak'lar mülâkatlar yapılmıştır. Araştırmada ayrıca Bosna-Hersek Dernekleri

Federasyonu Onursal Başkanı, Serdivan Bosna-Sancak Derneği Başkanı, Bosna-Hersek Dernekleri Federasyonu Başkanı, Göteborg Bosna-Hersek Kültür Derneği Başkanı ve Göteborg İslâm Birliği Başkanı olmak üzere beş kişiyle derinlemesine görüşme tekniği uygulanmıştır.

1.4. Veri Toplama Teknikleri

İsveç'te ve Türkiye'de yaşayan Boşnakların etnisitenin objektif ve subjektif unsurları açısından ele alan çalışmada, kavramsal ve kuramsal çerçevenin oluşturulması için öncelikle genel olarak etnik kimlik ve özelde Boşnaklarla, Boşnak tarihiyle, Boşnakların göçleriyle, Türkiye'de ve İsveç'te yaşayan Boşnak topluluğu ile ilgili kaynak taraması yapılmıştır. Araştırmanın uygulama aşamasında ise konuyla ilgili nitel verilerin toplanması için İsveç'ten Stockholm, Uppsala, Göteborg, Boras; Türkiye'den Adapazarı (Merkez, Aralık, Yazlık ve Kuruçeşme) İstanbul (Bayrampaşa, Pendik) ve İzmir'de (Merkez ve Halilbeyli)'de yaşayan Boşnaklarla mülâkatlar yapılmıştır. Ayrıca hem Türkiye'de hem de İsveç'te Boşnak Derneklerinde yönetici ve çalışan 20'şer kişiyle Dernekler konusunda mülâkat yapılmıştır. Onun dışında hem Türkiye'de hem de İsveç'te Derneklerde yönetici düzeyinde olan toplam beş kişi olmak üzere "derinlemesine görüşme" teknikleri uygulanmış ve bunun yanı sıra katılımlı gözlem tekniği kullanılmıştır.

1.5. Mülâkat Tekniği

Uygulamaya dönük, durum saptayıcı ve saptanan duruma ilişkin çözüm önerileri getiren araştırmada temel olarak mülâkat tekniğinden yararlanılmıştır. Mülâkatlardan elde edilen veriler betimlenip analitik olarak tahlil edilmiştir.

Uygulanan mülâkatlar Türkiye'de yaşayan Boşnaklar için ayrı İsveç'te yaşayan Boşnaklar için ayrı hazırlanmıştır. Her ikisi iki ayrı soru bölümlerinden oluşmaktadır. Derneklerde yönetici düzeyde olanlar ve çalışanlar için ayrı sorular hazırlanmıştır. Bu durumda olmayan diğer kişiler için ayrı sorular hazırlanmıştır. Türkiye'de derneklerde yönetici ve çalışanlar için sekiz sorudan oluşan bir mülâkat formu hazırlanmıştır; aynı şekilde ve aynı soru sayısı İsveç'tekiler için kullanılmıştır. Türkiye'de derneklerde görev almayan kişilere sorulan soruların sayısı 14'tür. İsveç'tekilere sorulan soru sayısı ise 10'dur. Mülâkatlar, hem sesli hem de yazılı olarak kaydedilmiştir. Mülâkatlar, ya

örneklemin kahveler, günler(bayanlar için), Boşnak dernekleri gibi alanlarda bir araya gelmeleri sağlanarak ya da örneklemin evlerine yapılan ziyaretler sırasında araştırmacı tarafından bireylere doğrudan sorular sorulması ve hem ses kaydı hem de yazılı not alınması şeklinde uygulanmıştır. İsveç'te Boşnak derneklerinde, mescitlerde araştırmacı tarafından bireylere doğrudan sorular sorulması ve hem ses kaydı hem de yazılı not alınması şeklinde uygulanmıştır. Uygulamanın toplu şekilde yapılması, araştırma açısından önemli olan bazı konuların dile getirilmesi ve grup tarafından tartışmaya açılması açısından avantajlar sağlamış, uygulama sırasında not edilen bu bilgiler araştırmada kullanılmıştır. Örnekleme uygulanan mülâkat formu;

- *Örneklemin genel özellikleri:*Yerleşim yeri, doğum yeri, göç tarihleri, gelenek uygulamaları;

- *Etnisitenin objektif unsurları:*

Dil: Türkçe'yi ve İsveççe'yi nereden öğrendikleri, Türkçe ve İsveççe okuma-yazma bilme durumları, günlük hayatlarında/sosyal ilişkilerinde en çok hangi dili kullandıkları, hangi dilde yayımlanan gazeteleri okudukları, televizyon kanallarını izledikleri ve radyo kanallarını dinledikleri;

Kültür pratikleri-Örf ve âdet: Ne şekilde cenaze, düğün ve doğumla ilgili olan Boşnak adetlerini uyguluyorlar;

Din: Burada İsveç'te yaşayan Boşnakların dinî hayatları ne şekilde organize edilmiş, kimliklerinin oluşumunda dinin ne derecede rol oynadığını sorulmuştu.

- *Etnisitenin subjektif unsurları:*Kendilerini tanımlarken önem verdikleri kimlik çeşidi, millet ve etnik grup kavramlarından ne anladıkları, millî ve etnik kimliklerini nasıl tanımladıkları, etnik kimliklerinden kaynaklanan sorun yaşıyor/yaşamadıkları, eğer yaşıyorlarsa bu sorunların neler olduğu. Atalarının İsveç'e veya Türkiye'ye nereden geldikleri ve hangi sebeple geldikleri, onları Boşnak olarak bir arada tutan unsurların neler olduğu, Bosna-Hersek, Sırbistan ve Karadağ'a olan bağları nelerdir.

- *Sosyal ilişkiler ve örgütlenme biçimleri:*Dernekler konusunda bilgi almak.

- *Toplumsal hareketlilik ve göç:*Yaşadıkları yerde bulunma süreleri, yaşadıkları yere nereden geldikleri, yaşanılan yerden memnuniyet durumları, akrabalarının nerelere göç ettikleri.

- *Asimilasyonu hızlandıran veya yavaşlatan unsuru olarak din:*Türkiye'deki Boşnaklar için asimilasyonu hızlandıran unsuru olarak din ve İsveç'teki Boşnaklar için asimilasyonu yavaşlatan bir unsur olarak dinin, her iki ülkede yaşayan Boşnaklar için kimliklerinde ve geldikleri toplumlarda uyum sağlamaları açısından ne rol oynandığını sorulmuştu.

- *Gelecekte beklentilerinin neler olduğuna* ilişkin sorular yer almaktadır.

1.6. Görüşme Tekniği

Verilerle desteklenmesini sağlamak bakımından gerekli görülen derinlemesine görüşme tekniği, araştırmada Bosna-Hersek Dernekleri Federasyonu Onursal Başkanı, Serdivan Bosna-Sancak Derneği Başkanı, Bosna-Hersek Dernekleri Federasyonu Başkanı, Göteborg Bosna-Hersek Kültür Derneği Başkanı ve Göteborg İslâm Birliği Başkanıyla olmak üzere beş kişiye uygulanmıştır.

Uygulanan derinlemesine görüşme tekniğiyle dernek başkanlarından derneklerinin ne zaman kurulduğu, kuruluş amaçları, faaliyetleri, Boşnakların temel sorunları, beklentileri ve bu sorunlara önerileri gibi konularda bilgi alınırken; köylerde yapılan görüşmelerde ise köydeki gelenekler, köyün tarihi, nüfus yapısı hakkında bilgileri toplanmıştı. Ses kayıt cihazına kaydedilen görüşmeler, nitel verilerin deşifre edilmesinden sonra değerlendirmeye alınmış ve çalışmanın ilgili bölümlerinde kullanılmıştır.

1.7.Gözlem Tekniği

Türkiye'deki Boşnaklar, yaşadıkları toplumdaki egemen grubu oluşturan Türkler ile birçok açıdan benzerlikler gösterdiği için, dışarıdan gelen bir yabancı, gruplararası etnik farklılaşmaya dair işaretleri anlamakta zorlanmaktadır. Bu zorluğun aşılması için araştırmada katılımlı gözlem tekniği kullanılarak, gözlemden elde edilen bilgiler kısa notlar şeklinde kaydedilmiştir. Katılımlı gözlem tekniği, araştırmacının toplulukla deneyimlediği günlük ilişkilerinden, ev çeşitleri, kültürel

değerleri, örf ve âdetleri, yaşadıkları yerin özellikleri, fikirler ve değerleri gibi konularda bilgi edinilmesini sağlamıştır.

1.8. Veri Analiz Teknikleri ve Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırmanın uygulama kısmında toplam 140 mülâkat yapılmıştır: Türkiye’de 70 kişiyle; İsveç’te 70 kişiyle. Bunlardan 50’şer tanesi vatandaş; 20’şer tanesi ise derneklerde yönetici ve çalışanlardır. Mülâkatlar yapıldıktan sonra araştırmacı tarafından incelenip yorumlanmıştır. Araştırmanın bulguları bölümündeki alıntılar sadece değerlendirmeye alınabilecek içerikte olan cevaplardır. Tutarsız ve değerlendirmeye alınabilecek içerikte olmayan cevaplara tezde yer verilmemiştir. Katılımcılar 1 ile 70 arasındaki rakamlarla numaralandırılmıştır. Türkiye’deki katılımcılar 1 ile 70 arasındaki rakamlarla numaralandırılmıştır; aynı numaralandırma biçimi İsveç’teki katılımcılar için de uygulanmıştır. Eğer bu katılımcıların içerisinde değerlendirilmeye tabi tutulmayanlar varsa onlar bu numaralandırmanın içerisinde devam etmişlerdir yani numaralandırılmadan çıkarılmamışlardır.

1.9. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın öncelikli sınırlılığı, araştırma konusu ve araştırmada kullanılan kavramsal ve kuramsal çerçeveye ilişkilidir. Etniklik, etnik grup ve etnik kimlik gibi değerlerin ağır yükünü taşıyan konular üzerinde çalışırken, etnik kimliğe bağlı değer yargılarının tutsağı olma tehlikesi söz konusudur. Bosna-Hersek dışındaki Boşnakları araştıran bir Boşnak olarak olası değer yargılarını azaltmak için konuyla ilgili yerli ve yabancı literatürdeki çeşitli görüşlere yer verilmiştir. İsveç ve Türkiye’deki Boşnakların durumunu, göç sebeplerini anlamak için Boşnakların tarihiyle ilgili genişçe bir bölüm yazılmıştır. Tarihi bilgiler verildikten sonra göçlerle ilgili bilgiler verilmiştir. Diasporada yani Türkiye ve İsveç örneklerinde Boşnakların kimliklerini araştırmak için mülâkatlar yapılmıştır. Mülâkat yaptığımız kişilerin bazıları anonim kalmak istemişlerdir. Bu hem Türkiye’de hem de İsveç’te olmuştur. Mülâkat yaptığımız kişilerde tedirginlik gözlenmiştir. Mülâkatlarda, derneklerde yönetici ve çalışan kişilerle yapılan görüşmeler sayesinde araştırmacının aklına gelmeyen ya da bilgisi olmayan konularda bilgi alınmaya çalışılmıştır.

BÖLÜM 2: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Etniklik, Etnik Kimlik, Etnik Grup

Kimlik, insana özgü bir kavramdır. Kimliği oluşturan faktörler vardır. Bunlardan birincisi tanınma ve tanımlama, ikincisi ise âdiyettir. Tanınma ve tanımlama, bireyin toplum içerisinde, toplum tarafından nasıl tanındığı ve kendisini nasıl tanımladığıdır. Bunun aracı ise dil ve kültürdür. Âdiyet ise bireyin kendini herhangi bir toplumsal gruba dâhil hissetmesiyle kendini gösterir. Burada önemli olan nokta şudur: Her ne kadar toplum, bireyi belli bir kimlikle tanımlıyorsa da, birey, kendini söz konusu kimliği oluşturan topluluğa dâhil hissetmiyorsa, o kimliğe sahip olduğu söylenemez (Aydın,1999:12).

Kimlik teorisine göre her birey, değişik gruplar içerisinde yer alır ve bu grupların içerisinde kendini ait hissettiği grubu seçer. Kimlik, bireylerin toplumdaki rollerinin üzerinde kurulmuş karmaşık bir yapıdır. Kimlik rolleri, bireyin toplumdaki yerini ve rolünü belirtmek içindir ama aynı zamanda *ötekini* belirtmek içindir (Hogg, 1999: 256-259).Toplumsal kimlik teorisine göre bireyin etnik veya millî kimliği onu tanımlar mahiyettedir. Bireyin, bu farklı kategorilere üyelikleri onun toplumsal kimliğini belirler ve toplumsal bağlamda bireyin davranışlarını kontrol eder (Hogg, 1999: 259-262).İki teori de kimliği sosyal bir yapı olarak ve aynı zamanda toplum ve birey arasındaki ilişki kuran dinamik bir yapı olarak nitelendirir. Her birey bulunduğu toplumsal bağlamı temsil eder.

Etniklik, bir grubun değil onun ilişkilerinin yansımasıdır. Gruplar arasında asgarî sosyal temas gerçekleştiğinde etniklik ortaya çıkar. Genel anlamda bir sosyal grubun ırk, dil veya millî kimliğidir. Kolektif kimliğin dili, millî, kültürel ve alt-kültürel gibi çeşitli formlarını bünyesinde toplayabilir. Terimin orijinal Yunanca anlamı,‘ethnos’ yani kabile veya ırktır.

Eski gerçekleri yansıtmalarına rağmen etniklik ve etnik grup kavramları, bilimsel olarak yeni kavramlardır. Bu terminoloji ilk defa İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Amerikan toplumundaki siyahların ve beyazların ilişkilerini tarif etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Bu yeni terminoloji, Batı toplumlarındaki daha önce millet veya halk gruplar olarak nitelendirilen grupları tarif etmek için kullanılmaya

başlanmıştır(Tagil,1993:7-8). Max Weber, bu konuda *Ekonomi ve Toplum* adlı eserinde bir bölüm yazmıştır. Weber şöyle diyor: “We shall call ethnic groups those human groups that entertain a subjective belief in their common descent because of similarities or physical type or of customs or both, or because of memories of colonization and migration” (Weber, 1987:195).

Etnik grubun başka bir tanımı şöyledir: Kendi ve başkaları tarafından farklı sosyal ve kültürel özelliklerini tanıyan ve bu özelliklerinden dolayı diğer gruplardan farklı olan gruba etnik grup denir(Cornell ve Hartman,1998:16).

Öz kimliğini aramak, yeni ‘modern’ bir problemdir. Geleneksel toplumlarda her şey daha basittir. Takip edilen gelenekler vardı ve büyük değişiklikler olmuyordu; ama modern ve postmodern toplumda durum farklıdır. İnsan bir arayıştadır. Bugünkü toplumda yaşam tarzı vardır. İnsan kendine ‘nasıl yaşayacağım’ sorusunu sorar. Eğer yaşadığımız toplumda net ve hazır ilkeler varsa, o zaman günlük hayat daha kolay olur. Burada hazır ‘hayat tarzı paketimiz’den bahsediyoruz. Giddens, hayat tarzının sadece maddî koşullarla ilgili olmadığını vurguluyor ve şöyle söylüyor: ‘*Lifestyle refers also to decisions taken and courses of action followed under conditions of severe material constraint; such lifestyle patterns may sometimes also involve the more or less deliberate rejection of more widely diffused forms of behaviour and consumption*’(Giddens, 1997:6).

Etnik grupların seçtikleri hazır yaşam tarzı, onların etnik kimliklerinin yapısını etkiler. Giddens, bu konuda, *Modernity and Self-identity* kitabında şöyle söyler: ‘*We are not what we are but what we make of ourselves*’ ve ‘*We have no choice but to choose*’(Giddens, 1997:75-81).

Etnik kimlik, bir toplumda yaygın olan kültür unsurlarından farklı özellikler taşımasıyla ortaya çıkan bir ‘kültürel kimlik’ türüdür. Toplumda millî kültüre olan bağlılığın azalması, bireyleri farklı kimlik arayışlarına iter. Kendinde toplumun genelinden farklı özellikler gören bireyler, benzerleriyle yakınlaşarak etnik grupları meydana getirirler. Bu durum, toplum içerisinde “Biz” ve “Ötekiler” ayrımını oluşturur. Etnik kimliğin bünyesinde barındırdığı özellikler, yani etnikliğin ölçütleri birden çoktur. Genellikle ‘soy’, ‘kandaşlık’, ‘ortak dil’ gibi ölçütlere bağlanır; ancak bu özelliklerin bir ya da birkaçını içerebilir. Ya da aynı dili konuşan insanların tümü aynı etnik kimlikle

nitelendirilemeyebilir. Meselâ Suriye’de yaşayan Araplar, Irak’ta yaşayan Araplarla aynı dili konuşmalarına rağmen, aynı etnik kimlik altında birleştirilemezler. Diğer bir önemli nokta ise, etnikliğe karşı ‘etik’ ve ‘emik’ yaklaşımlardır. Grubun kendini içerden algılayışı anlamına gelen emik yön, başkalarının aynı gruba dair kanıları, yani etik yönle uyuşmazsa; etnik kimliğin tanımlanmasında sorunlar ortaya çıkar. Örneğin Fransız kökenli olduğu bilinen birisi kendini Fransız olarak görmüyor, dahası kendini Fransız toplumuna ait hissetmiyorsa, o bireyin Fransız kimliği taşıdığı söylenemez. Kısacası kimliğin bileşenleri olan âdiyet ile tanınma ve tanımlama (öz tanımlama) birbiriyle örtüşmelidir.

Bir birey ya da toplumsal grubun tek bir kimliği yoktur. Örneğin, bir insan aynı anda hem İsviçli, hem Protestan, hem de kadın kimliğine sahip olabilir. İnsanın sahip olduğu bu kimlikler arasında, dış koşullara da bağlı olarak, belli bir hiyerarşi vardır. Buna göre dış etkenlere bağlı olarak bu kimliklerden biri ya da birkaçı ön plâna çıkabilir. Amin Maalouf, kimliğin bu özelliğini, Saraybosna’da yaşayan, elli yaşlarındaki bir adamı ele alarak şöyle örneklendirmiştir:

1980’e gelirken, bu adam şöyle derdi: ‘Ben YugoSlâv’ım!’, gururla ve gönül koymadan; daha yakından sorular sorulduğundaysa Bosna-Hersek Özerk Cumhuriyeti’nde yaşadığını ve bu arada Müslüman geleneği olan bir aileden geldiğini belirtirdi.

On iki yıl sonra, savaşın en şiddetli günlerinde aynı adam hiç duraksamadan ve bastırarak şöyle cevap verirdi: ‘Ben Müslüman’ım!’ Hatta belki de şeriat kurallarına uygun bir sakal bırakmış bile olurdu. Hemen arkasından Boşnak olduğunu ve bir zamanlar gururla YugoSlâv olduğunu vurguladığının kendisine hatırlatılmasından hiç hoşlanmadığını da ekledi.

Bugünse adamımızı sokakta çevirsek önce Boşnak, sonra Müslüman olduğunu söyleyecektir; düzenli olarak camiye gittiğini de belirtecektir; ama ülkesinin Avrupa’nın bir parçası olduğunu ve bir gün Avrupa Birliği’ne katılmasını umut ettiğini söylemeden geçemeyecektir (Maalouf, 2004:17).

Aynı durumu Türkiye için düşünürsek; Kurtuluş Savaşı sırasında işgalci devletlerin Hıristiyan olması sebebiyle ön plâna çıkan ‘Müslümanlık’ duygusu, cumhuriyetin

ilanından sonra ulus-devletleşme politikaları ve lâiklik kavramının toplumda yerleştirilmeye çalışılmasıyla yerini toplumun çoğunluğunda ‘Türklük’ bilincine bırakmıştır. Günümüzde ise etnik kimliklerin ön plâna çıkmasıyla birlikte, ‘Türk mü, Türkiyeli mi?’ sorusu tartışılır olmuştur.

Etnik kimliğin ortaya çıkmasında değişik faktörlerden bahsetmek mümkündür. Psikolojik ve ekonomik faktörler bunların başında gelir. Meselâ Türkiye’de bir asırdır süren bu ulus-devletleşme çabası, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de postmodern küreselleşmeden nasibini almıştır. Kimlik kavramı ulusal sınırlardan çıkıp ‘dil grubu, etniklik’ gibi özelliklere göre bölünüp çoğalmış, böylece siyasetin denetiminden çıkmıştır. Bu noktada ortaya çıkan sorunlar ise, kendini toplum içerisinde farklı addeden etnik grupların ortaya çıkardığı mikro-milliyetçilikler, daha da önemlisi bağımsızlık için mücadele etme, şeklinde kendini göstermeye başlamıştır. Aslında ismine bakıldığında ‘enternasyonalist’ olması gerektiği tahmin edilen küreselleşme kavramı, aksine tüm dünyada etnik bilinçleri uyandırmış, bireydeki âdiyet duygusunu ‘ulus’tan ‘etnisite’ye kaydırmıştır. Bunun sebebi şüphesiz günümüzde kullanıldığı anlamıyla küreselleşmenin kültürel değil ekonomik bir hareket, daha doğrusu bir ‘yaptırım’ olmasıdır. Kapitalizmin etnik grupların ‘grup narsizmi’ni besleyip okşaması da kendi çıkarları doğrultusunda bu gruplara kendi kültürlerini ‘pazarlamasını’ kolaylaştırmaktadır. Öyle görünüyor ki etnik kimliklerin ön plâna çıkmasındaki en önemli psikolojik etkenlerden birisi ‘grup narsizmi’dir.

Fromm’a göre: “Ekonomik ve kültürel açıdan yoksul olanlar için tek doyum kaynağı, gruba ait olmadan kaynaklanan narsistik gururdur”(Fromm, 1997:86). Kapitalizm, bu zayıf noktayı görmüş ve kullanmıştır. Fromm, ayrıca grup narsizmini ensest saplantısıyla bağdaştırmış, bireyi ele alarak, annesine karşı güçlü bir bağ duyan kişinin bu ensest bağını topluma uyarlayarak; tıpkı annesini gözünde mükemmelleştirmesi gibi toplumunu, ait olduğu grubu da mükemmelleştirip olağanüstüleştirdiğini saptamış, yani grup narsizmini bireyden topluma ulaşarak açıklamıştır.

Etnik kimliğini etkileyen faktörlerden biri göçtür. Göç niteliğindeki hareketlilikler, etnik bilinci artırır. Sanayileşme ve şehirleşme sürecinde, büyük nüfus kitleleri daha önceden belli bir dengeye oturmuş olan mevcut sosyal yapılarını bozmak zorunda kalarak göç etmekte ve şehirlerdeki yeni iktisadî ve sosyal düzen içinde kendilerine bir yer bulmaya,

kimlik edinmeye çalışmaktadırlar. Böyle bir değişim süreci neticesinde, ferdî tutum ve davranışlarda iki değişik seçenek müşahede edilebilir; ya karşılaşılan yeni düzenin kültürel özelliklerini özümseyerek yaygın kimlik tipi benimsenecek, ya da sahip olunan geleneksel niteliklerin varlığından bir toplumsal güç elde etmek amacıyla bir araya gelinerek etnik grup oluşturulacaktır. Genel olarak etnik farklılıkların korunmasının ve zaman zaman ön plâna çıkarılmasının, bu anlamda, fert veya grubun tümü hakkında aslında bir avantaj teşkil ettiğini vurgulamak gerekir. Bir yandan etnik kimlik hâkim kültür içinde eritilirken, öte yandan devam eden göç, etnik kimlikte meydana gelen erozyonu gidermektedir. Önceden göç etmiş olanlar bir süre sonra hâkim kültüre uyum sağlamak ve kültürel mesafeyi daraltmaktadır. Yaşayan etnik farklılıklar giderek azalmaktadır. Ancak göçün devam etmesi hâlinde, yeni gelenlere birlikte bu kesime etnik kültür akışı sürmektedir. Böylece devam eden göç, aslında etkinliği besleyen bir hayat kaynağı olmaktadır.

Ulus-devlet anlayışını destekleyen modern devlet anlayışına karşı, farklı kimliklerin bir arada yaşayabileceğini savunan postmodern devlet anlayışı, etnik gruplara kendi kültürlerini pazarlayan ve bunu sağlamak için de onların narsistik bilincini okşayan kapitalizm, toplumu bugünkü hâline getirmiştir. Bu durum, toplumların kültürlerinin devamlılığı için büyük tehlike arz etmektedir. Çünkü kapitalizm; örneğin, el sanatlarını ‘sanat’ olmaktan çıkarmış, seri üretimle onun hem içeriğini boşaltarak anlamını yok etmiş hem de ilerlemesinin önüne set çekmiştir. Artık üretim ‘üretim’ olmaktan çıkmış, içinde yaşadığımız kültür de poplaştırılarak toplumun ‘tüketimine’ sunulmuştur. Böylece toplumlar kendi kimliklerini ‘yiyerek’ yok etmeye başlamışlardır.

Ayrı bir grup kimliğini sürdürmek amacıyla kullanılan ve korunan, etnikler arasındaki sınırları işaret eden özelliklerdir. Bunlar etnik gruplar arası farklılığı vurgulayan bölge, tarih, dil, sembol gibi unsurlar olabilirler. Hatta dinî yasaklamalar veya gruplar arası evlilik bile etnik işaretlerden sayılabilir.

Etnik grup, farklı bir tarihî kolektif şuurdan kaynaklanan kimliğin oluşturduğu bir tür sosyal gruptur. Etnik gruplar kendi kültür, âdet, norm, inanç ve geleneklerine sahiptirler (Jary, 1991:150). Ancak ırk farklılıkları, bu tür grupların belirleyici bir özelliği olmakla beraber grup üyelikleri evlenme veya sosyal olarak kabul edilmiş diğer yollarla

değişebildiğinden, etnik grup kavramı, ırk grubu kavramıyla eş anlama gelmemektedir (Jary, 1991:151).

Etniklik, kavram olarak ırk grubundan farklı bir anlam ifade eder (Jary, 1991:151). Etniklik, belli bir ırk özelliğine dayanabileceği gibi kültürel ve siyasî faktörlerden de oluşabilir. Ancak ırk özellikleri ağırlık kazandıkça etnik grup yerine ırk grubu terimini kullanmak daha doğrudur. Bu durumda ırk grubu kavramının eş anlamlısı azınlık grubu olmaktadır.

Bazı kereler ırk, özellikleri belirleyici veya güçlü bir faktör değildir. Meselâ Amerikan zencileri beyaz Anglo-Sakson ırkından olmamalarına rağmen toplumda bu kültürden ayrı, kendilerine has bir sosyal hayatları yoktur. Bu bakımdan sosyoloji açısından kullanılabilir genel bir ölçü, ancak grubun kültürel faktörlerle yansıttığı görünümü başka bir deyişle kültürel uygulamalardır. Bir ırk, toplum hayatında birdenbire var olmaz. Yüzlerce hatta binlerce yıllık orijinal geçmişin meydana getirdiği bir bünyenin mevcut olması gereklidir.

2.1.1.Etnik Milliyetçilik

Yirminci yüzyılda önem kazanan milliyetçilik çerçevesinde etnik milliyetçiliğin ayrı bir karakteristiği vardır. Genel olarak milliyetçilik, millet kavramına ve ortak millî kültür temeline dayanmasına rağmen etniklik çerçevesinde sadece grubun ayırt edici özelliklerine dayandırılmaktadır. Esasen millet kavramı bazı yazarlara göre genişletilmiş aile yapılarına benzetilerek katılımlarla oluşan bir form olarak tasvir edilmektedir (Kellas, 1991:20).Kellas'a göre müşahade edilen milliyetçilik tipleri şöyle özetlenebilir:

Etnik milliyetçilik: Milletlerini zümre terimleriyle adlandırmakta ve doğuştan bu özelliklere sahip olmayanları dışlamaktadırlar. Genellikle ortak ırk özelliklerine dayalıdır. Bu tür milliyetçilikte dışarıdan bir kimse ne grubun kültürüne adapte olabilir ne de gruba üye olabilir. Yahudi milliyetçiliği bir örnektir.

Sosyal milliyetçilik: Kendini sosyal bağlarla ve ortak kültürle tarif eden milliyetçiliktir. Ortak millî kimlik, topluluk ve kültür vurgulanır; dışarıdan herhangi bir fert her zaman bu unsurları kabul ettiğinde milletle bütünleşebilir. Irk ayniyeti şart değildir. Etnik milliyetçiliğin dışlayıcı özellikler arz etmesine karşılık sosyal milliyetçilik kapsayıcıdır.

Resmî milliyetçilik: Etniklik, millî kimlik ve kültür özelliklerine bakmaksızın vatandaşlık hukuku çerçevesinde kapsayıcı olan devlet milliyetçiliğidir. Temelde vatanseverliğe dayalıdır; kültürel ve etnik temeller gerektirmez(Kellas, 1991:51-52).

Din, dil, ırk gibi esas kültürel öğelerin daha bağımsız ve belirleyici rolleri vardır. Özellikle dinî unsurlar her tür toplumda siyasî ve sosyal bir sorumluluk yüklenerek farklı bir kimliğin teşekkül etmesini sağlayabilmektedir (Bellah, 1992:672-673). Bu tür öğelere bağlı olarak ortaya çıkan grup bilinci sürekli, yaygın toplumsal temellere dayalı ve grup sınırları dışına taşmaktadır.

Bu normlar çerçevesinde ortak bir toplumsal payda söz konusu olmaktadır. Bir kere şekillendikten sonra artık grubun farklılığını ortaya koyan orijinal bir unsur olarak grup bilincindeki varlığını sürdürmeye devam eder. Meselâ Yugoslavya'da yaşayan Boşnaklar, Slâv kökenli, Sırpça-Hırvatça konuşan fakat Müslüman kültüre sahip kimselerdir. Bosnalılar Hırvat ve Sırlarla ortak dili konuşmalarına rağmen kendilerini ne YugoSlâv ne Sırp ne de Hırvat kabul etmiyorlar; kendilerini sadece Müslüman olarak algılıyorlardı. Bu insanlar, lengüistik açıdan Sırlardan ve Hırvatlardan ayırt edilmemelerine ve onları farklı kılan inancın artık etkisini kaybetmiş bulunmalarına rağmen kendilerini bir etnik grup olarak gören Bosnalı Slâv eski Müslümanlardı. Kendilerini Müslüman diye tanımayı seçtiler ve en azından sonunda buna izin verildi. Bu olayda, din unsuru, bağımsız bir değişken olarak ortak paydayı sağlamış ve ayrı bir toplum yaratmıştır.

Etniklik konusundaki mevcut literatür, bu fenomenin ne yakında tamamen ortadan kalkacak ve ne de gittikçe güçleneceğini ifade etmektedirler. Bu konudaki ilk görüş, genellikle önceki dönemlerde araştırmalar yapmış liberal akademisyenler arasında yaygındır. Eşitlikçi ve açık toplumda etnik farklılıkların gereksiz görülerek öneminin giderek azalacağı, kısa süre sonra ortadan kalkacağı beklentisi şeklinde özetlenebilir. Muhafazakâr akademisyenler ise etnikliğin sessizce varlığını devam ettirdiğini daha sonraki dönemlerdeki çeşitli ampirik vurgulara dayanarak öne sürdüler (Gordon, 1978:202-203). Etniklik sosyal yapıdaki faktörlere ve değişmelere bağlı olarak toplum içindeki mevcudiyetini aktif veya pasif bir şekilde sürdürmektedir. Zaman içinde etnik özellikler şiddetlenmekte veya silikleşmektedir.

Etnikliğin zaman içinde artmasına veya azalmasına sebep olan faktörler, başlıca sosyal, siyasî, ekonomik ve kültürel nitelikte olabilmektedir. Bazı ekonomik çalkantılar ve dar boğazlar etnik dayanışmanın ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Etnikliğin konjonktural olarak alevlendiği konusunda henüz belirgin vurgular yoktur. Ancak ekonomik zorluklara bağlı olarak şiddetlendiği Yancey ve diğerleri tarafından 1976 yılında yapılmış olan bir araştırmada ortaya konulmaktadır (Yancey, 1976:391-403). Araştırmacılar belirli bir karakteristiği olan bir kültürel mirasın aktarımı şeklindeki klâsik etniklik yaklaşımına karşı çıkmaktadırlar. Onlara göre etnikliğin sürekliliği ve gelişmesi şehirlerde ve özellikle sosyal yapıdaki grupların pozisyonlarını karakterize eden yapısal şartlara bağlıdır. Araştırma genel olarak hangi şartlar altında etnik kültürün ortaya çıktığı, özellikle de hangi sosyal güçlerin etnik kimikleşmeyi ve dayanışmayı geliştirmekte ve artırmakta olduğu sorusu üzerinde yoğunlaşmıştır. Elde edilen sonuca göre etniklik zaman zaman ortaya çıkan bir fenomen olarak toplumdaki grupların ve fertlerin değişen pozisyonlarıyla birlikte varlığını sürdürmeye ve gelişmeye devam etmektedir. Ancak toplum değiştikçe etnik kültürün eski formları yok olup gitmekte fakat yeni formlar üretilmektedir.

Yalnız başına biyolojik faktörün etnik bir özellik doğurduğunu söylemek doğru değildir. Başka bir deyişle kültürel bir nitelik taşımayan sadece biyolojik farklılık etnik bir grup yaratmaya yetmemektedir. Bu durumun aksi gibi gözüken Amerikan zencilerinin sahip olduğu şartlar aslında beyazlar tarafından renk faktörüne atfedilmiş olan ırkçı normlardır. Diğer taraftan hiçbir farklılığın olmadığı siyah beyaz karışımı bir toplumda ortak kültürel bütünlük içinde her ırktan insan bir arada yaşayabilmektedir.

Esasen sosyal olaylarda ortak bir tek özellik belli yapıda-özellikle etnik grup boyutlarında-bir sosyal sonuç üretmeye muktedir değildir. Ferdin bütün özelliklerinin toplumun geri kalan insanlarıyla aynı olduğu fakat sadece bir tek özelliğinin farklı olduğu durumda onu toplumun bütünlüğünden ayırmak mümkün değildir. Ortak sosyal özellikler toplumu meydana getiren son derece güçlü bağlardır. Bir tek farklılığın bu güçlü bağı kırması sosyal realitede mümkün değildir. Bizce toplum içinde bu tür etnik özellikli alt grupların meydana gelmesi, bu insanların ortak özelliklerinin birleştiriciliğinin yanı sıra toplumun onların farklı normlarını görerek dışlamasıdır. Her alt grup için bu durum geçerli olmayabilir. Bazı menfaat grupları belli bir çıkara yönelik

olarak teşekkül etmişlerdir. Kısaca, birden fazla kültürel farklılığın bulunması ve bunların da yaygın sosyal fonksiyonları yerine getiriyor olması gerekmektedir. Böylece bu sistematik özellik, grubu toplumun geri kalan üyelerinden ayıran bir özellik olma vasfına sahip olabilir (Yancey, 1976:345).

2.1.2.Etnik Kimlik Algılayışı

Birey için etnik kimliğin önemi, o kişinin bulunduğu ortamla ilgilidir. Yani ait olduğu etnik grubun kişi sayısı, o grubun ne kadar ne şekilde yeni ülkede organize olmuş ve yaşadıkları toplumda ne kadar ‘görünmesiyle’ ilgilidir. Etnik kimlik, nesilden nesile aktarılan normlar ve değerlerle güçlenir. Etnik kimlik, her kişi için aynı önemi taşımaz. Bazı kişiler, etnik kimliklerinden çok sosyal kimliklerini önemseyebilirler ve sosyal kimliklerine vurgu yapabilirler.

Kimliğin önemi, özellikle gençler arasında değişebilir. İsveç dışında doğmuş olan gençler kendilerini Boşnak, Türk ya da Arap hissedebiliyorlar ama aynı zamanda bu gençler kendilerini İsveç Boşnak’ı, İsveç Türkü, İsveç Arap’ı olarak görebiliyorlar. Kimlikleri buldukları ortamlara göre değişebilir. Daha küçük yaşlarda İsveç’e gelen gençler veya İsveç’te doğan göçmen çocukları, İsveç’te büyüdükleri, İsveç kültüründen etkilendikleri için kendilerini İsveçli olarak görebiliyorlar. Bazı göçmen gençleri için dinî kimlikler, etnik kimliklerden daha büyük önem taşır. Dinî kimliklerine vurgu yaparlar ve yeni gelinen ülkede kimliklerinin oluşumunda dinin büyük rol oynadığını söylerler. Bu gençlere göre onların Müslüman olmaları etnik kimliklerinden daha önemlidir. Sağlam(stabil) bir kimliği oluşturmak, bir kişinin aitlik duygusu ve yaşadığı ortamda kendi yerini bulması çok önemlidir. İsveç toplumuna kendilerini ait hissetmeyen ve bu toplumda ayrımcılığa uğramış olan kişiler, olumlu bir kimlik oluşturmakta zorlanırlar. Göçmen gençlerin genel olarak etnik bir gruba aitlik duyguları çok güçlü değildir. Aynı gençler, İsveç toplumuna da kendilerini ait hissetmezler ve İsveç toplumuna karşı bir yabancılık hissederler. Bu gençler, kendilerini ne İsveç kültürü ile ne de kendi kültürleriyle tam özdeşleştirirler. Kendilerini ‘no mans land’da hissederler. Böyle bir durum, hem bu gençler için hem de İsveç toplumu için risk taşır.

Borgström’ün yaptığı bir araştırmaya göre, göçmen gençler kendilerini okulda güvende hissetmediklerini ve güven duygusunu ancak ailelerinde ve evlerinde hissettiklerini söylemektedir. Araştırma, bu gençlerin kendilerini iki dünya arasında hissettiklerini de

göstermiştir. İsveç toplumu tarafından tam kabullenilmemiş olan bu gençler,kendilerini, sahip oldukları etnik gruplarına tam olarak ait hissetmezler (Borgström, 1998:76).

2.1.3. Kültür Kimliği

Kültür kimliği, ‘verilmiş’ bir toplumsal değerler sisteminin, dış faaliyetlerle ortaya çıkmasıdır. Bu dışsal faaliyetler, gelenek, ritüeller, ana dil ve oyunlardır. Bu faaliyetler, insanın kimliğinin oluşmasında önemlidir. Erik H. Eriksson’a göre kimlik kavramının en önemli noktası devamlılıktır. Bir insan kimliğini hatırladığı gibi devam etmesini ister, bunun devamlılığını ister. Bu devamlılık, insana, ‘selfsameness’ hissini verir yani insanın hatırladığı kimliğinin devamını. İnsan, yeni bir yere taşınmadan önce doğduğu ve yaşadığı ülkenin geleneklerini, dilini, kültürünü unutmaz ve bu öğrendiği ve hatırladığı kimliğiyle yaşar.Buöğrendikleri ve hatıraları, onun kimlik oluşumunda en önemli rol oynarlar(Svanberg ve Runblom,1988:41).

Dış faktörler coğrafya, ev, yemek anlayışıdır. Bunlar, insanın kültür kimliğinde rol oynarlar. İnsan, bunları kaybedince kendi kimliğinin bir kısmını kaybetmiş gibi hisseder. Aynı his, yeni bir yere gelindiğinde ortaya çıkar. İnsan daha önce öğrendiği ve alıştığı şeyleri bulamayınca bir kimlik kaybetme hissini yaşar. Bu kaybetme hissi, insanın kültür kimliğini kaybetme hissini oluşturabilir. Kültür kimliği, insanın yeni geldiği yerde onun sosyalleşme sürecini de etkileyebilir. Alund’a göre, göç süreci, bir insanın kendisiyle ilgili olan anlayışını da etkileyebilir. Bunu, yazar, sosyalleşme kavramıyla açıklıyor. Sosyalleşmenin üç safhadan oluştuğunu söyler. Birinci safhada yeni bir topluma gelen kişinin kendi memleketinde oluşturduğu kimliğini yani kültür kimliğini güçlendirmeye, onu korumaya çalışır. İkinci safhada yani ‘desocialization’ safhasında yeni bir topluma gelen kişi, o toplumda yeni tecrübeler kazanır, çevresinde yeni şeyler görür ve yeni şeyleri tecrübe eder. Bu tecrübeler kendi kimliği hakkındaki düşüncelerini etkiler. Son safhada yani ‘resocialization’ safhasında insan kendi kimliğini sorgulamaya başlar (Alund, 1997:26).

2.1.4.Sosyal Kimlik

Bir bireyin, genel olarak kabul edilmiş sosyal kategori, cinsiyet, meslek, etnik köken, dinî kimlik gibi kategorilere göre başkaları tarafından algılanma biçimine sosyal kimlik denir (Lange ve Westin 1981:186). Henri Tajfel’e göre sosyal kimlik teorisinin odak

noktası, gruplar arasındaki ilişkilerdir. Tajfel'e göre bireyler, ait oldukları gruplara göre diğer grupları birbirleriyle karşılaştırırlar. Bunu açıklamak için Tajfel iki terim kullanır: İç grup ve dış grup. İç grubun üyesi olan bir birey, kayırcı olarak dış gruba karşı ayrımcılık yapar. İç grup kayırması ve dış grup dışlamasını yaparak bir birey, iç grubu olumlu değerlendirir ve bir gruba ait olma duygusu, onun olumlu bir sosyal kimliğe sahip olmasını sağlar. Bir gruba aitlik duygusu, kendini kişiliğini tanımak ve anlamak için çok büyük önem taşır.

Sosyal kimlik, kimliğin tamamının bir parçasıdır. Sosyal kimlik, bir gruba aitlik duygusuyla ilgilidir. Sosyal kimlik, ayrıca bir bireyin farklı bir gruba ait olma farkındalığıyla tanımlanır. Bir gruba aitlik duygusu hem olumlu hem olumsuz hisleri kapsar. Tajfel'e göre sosyal kimlik, bir bireyin öznel algılarını ve değerlerini oluşturur. Bir birey kendisiyle ilgili bir görüş oluşturmakta sosyal kimliğin bir parçası olan gruba aitlik duygusundan çok etkilenir. Çünkü o birey, kendini başka gruplarla karşılaştırarak kendisiyle ilgili bir görüş oluşturur. Her birey kendi sosyal kimliğini korumaya çalışır; çünkü sosyal kimliğin temelinde bir bireyin özgüveni, kendine olan saygısı ve kendisiyle ilgili olan görüşü vardır (Tajfel: 1979:121).

Burada etnik kimlik, etniklik kavramları, tanımları ve etnik kimlik oluşunda rol oynayan faktörleri tartışmaya çalıştık. Görüldüğü gibi kimlik kavramı psikolojiden sosyolojiye, antropolojiden siyasete kadar birçok alanda incelenip yorumlanmıştır. Etnik kimlik ve etnikliğin öneminin yere ve zamana göre değiştiğini görüyoruz. İnsanın sahip olduğu kimlikler dış koşullara da bağlıdır. Bu koşullar değişince bu kimlikler değişebilir veya yeni kimlikler ortaya çıkabilir. Bu durumun meselâ Boşnaklarda söz konusu olduğunu görebiliriz. A. Maalouf'un (2004) yorumladığı gibi 1980 yıllarına kadar kendini 'Yugoslâv' olarak nitelendiren Bosna-Hersek'te yaşayan bir Müslüman, 1992'den sonra kendini 'Müslüman Boşnak' olarak görüyordu. Bugünse aynı kişi önce Boşnak sonra Müslüman olduğunu söyleyecektir. Kimliklerin çok katmanlı ve karmaşık bir şey olduğunu görüyoruz. Aynı zamanda değişken olduğunu da görüyoruz. Etnik kimlik oluşumu ve yapısını değişik faktörler etkiler. Onlardan bir tanesi 'göç'tür. İnsan yeni bir ortama başka bir kültürün hâkim olduğu yere taşınınca etnik bilincinin arttığını görebiliriz. Kendi kültürüne sahip çıkmak arzusu daha güçlü olur.

2.2. Göç ve Göç Teorileri

İnsanların bir yerden başka bir yere hareket etmesine göç adı verilir. Göç, demografik, sosyal ve ekonomik olayları etkileyen bir etmendir. Göç yoluyla sağlık, gıda tüketimi ve endüstriyel verimlilik gibi olaylar arasındaki denge bozulmaktadır. Göç, insanın yaşadığı doğal ortamın değişmesinde hem neden hem de sonuçtur. İnsan göçlerinin özellikleri karmaşık olmasına rağmen göç olgusunu daha açık anlayabilmek için sınıflandırma esas olduğundan değişik göç sınıflandırma girişimleri olmuştur. Göç tipolojisi adı altında toplanan bu sınıflandırmalarda önemli bazı değişkenler kullanılmıştır:

Göçün (hareket) mesafesi

Göçün geçici veya devamlı oluşu

Göçün nedenleri

Göçün seçiciliği

Göçün uluslararası veya iç göç oluşu

Bazı görüşlere göre göçler, iki başlık hâlinde değerlendirilebilirler: Ulusal ve uluslararası göç. Ayrıca bu göçler istikametine göre de şöyle başlıklandırılabilir:

Kırdan kente

Kentten kıra

Ülkeden ülkeye (bölgeden bölgeye)

Yerel hareketler

Göçün çeşitli şekilleri vardır ve gelişmiş ülkelerdeki insanların çoğu, bir yerden başka bir yere, bireysel veya aile olarak serbestçe yer değiştirmeyi bu her zaman tipik göç paterni olmasa da göç akışı olarak düşünürler. Pek çok göç tipi tanımlanmış olmakla birlikte ilk düzenlemeyi demograf W.Petersen (1958) yapmış, daha sonra bu tipolojide bazı değişikliklere gitmiştir (Peters ve Larkin, 2005: 89-93; Yalçın, 2004: 12-19). Onun göç tipolojisi şöyledir:

1. *İlkel göç*: Bir anlamda insanın doğal çevre ile olan ilişkisinin bir sonucu olarak ortaya çıkan yer değiştirmelerdir. İlkel göçlerde dikkat çeken bir yön, doğal afetler karşısında insanın çaresizliğinden kaynaklanıyor olmasıdır. Geleneksel toplumlarda hayvan yetiştiriciliği veya tarım için yapılan göçler bu kapsamda düşünülebilir.
2. *Zorunlu göç*: İlkel göçlerde itici güç doğal etmenler iken zorlama ile yapılan göçlerde, daha çok toplumsal yapı ön plandadır. Bu tipte göç edenler göç kontrolünün tamamen dışındadır. Geçmişte köle ticareti, günümüzde iç savaş ve çatışmalar nedeniyle gerçekleşen insan hareketlerini anlatır
3. *Serbest göç (Bireysel göç)*: Tehdit veya zorlamanın göç kararında bir etmen olmadığı ve göç edenlerin kendi kararlarıyla gerçekleşen göçleri içerir. Bu göçler, daha çok bireysel arayışlardan kaynaklanan göçlerdir.
4. *Kitlesel göç (Grup göçü)*: Avrupalıların Kuzey Amerika'ya yaptıkları tarihteki en büyük kitlesel göç gibi çok sayıda insanın katıldığı göçlerdir. Kitlesel göçün bir diğer şekli kolonizasyondur. Sömürgeleştirme başlangıç evresinde kitlesel nitelik taşıyan göçler, ilerleyen zamanlarda bireysel göçe veya aile göçlerine dönüşmektedir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında tarihteki tüm göçler zorunlu ve isteğe bağlı (gönüllü) göçler diye iki gruba ayrılabilir. Buna bir bakıma irade esasına göre göç tipolojisi diyebiliriz (Petersen, 1958, 259-263). Zorunlu göçler, günümüzde de yaşanan ve insanların dinî, etnik özelliklerinden dolayı ya da savaş ve çatışmalar nedeniyle istekleri dışında bir yerden başka bir yere gidişlerini içeren bir göç tipidir. Hâlen dünyanın çeşitli bölgelerinde bu şekilde göç etmiş, mülteci konumuna düşmüş milyonlarca insan yaşamaktadır. Afrika'dan zencilerin köle tüccarları tarafından Amerika'ya götürülüşü, Türkiye'nin doğu bölgelerinde, özellikle 1980'li ve 1990'lı yıllarda yaşanan olaylar sonucunda, insanların büyük şehirlere gitmek zorunda kalışı da bu tip nüfus hareketlerine örnek oluşturmaktadır. Savaş ve çatışma tehlikesi, siyasî istikrarsızlık, terör olayları, dikta rejimlerinin muhaliflere ve başka gruplara karşı baskı ve tehditleri, insanların zorla başka bir yere gönderilmelerine veya bu ortamdan kendiliklerinden kaçmalarına yol açan iki tip zorunlu göçü doğurur. Belki bunlara doğal afetlerin zorlayıcılığıyla gerçekleşenler de katılabilir.

Ülke içinde meydana gelen yer değiştirme hareketleri *iç göç*, ülke sınırlarını aşan hareketler ise *uluslararası göç* (*dış göç*) olarak isimlendirilmektedir. Bir yerden ayrılmaya, *dışarıya göç* (iç göçte out-migration, uluslararası göçte emigration), bir yere gelmeye *içeriye göç* (iç göçte inmigration, uluslararası göçte immigration) denilmektedir. İç göçler kendi arasında *kırdan kıra*, *kırdan şehre*, *şehirden şehre* ve *şehirdenkıra* şeklinde gruplandırılabilir. Az gelişmiş ülkelerde *kırdan şehre*, gelişmiş ülkelerdeyse *şehirden şehre* ve/veya *şehirden kıra* göçler daha dikkat çekicidir.

Göçler bazen zorunluluklar nedeniyle gerçekleşmiştir. Çoğu *zorunlu göç*, dinî, askerî, siyasî ve ekonomik temele dayanan baskılar yoluyla gerçekleşmiştir. Orta Çağın başlarında birçok topluluk, Fransa krallığı tarafından yaşadığı topraklardan kovulmuştur. Bunun gibi köle ticareti de insanları yer değiştirmeye mecbur bırakmıştır. İspanyol, Alman, Fransız ve İngilizler, Afrika'dan getirdikleri zenci köleleri Yeni Dünya'daki büyük tarımsal işletmelerinde çalıştırmışlardır. 19. yüzyılda 10 milyondan fazla kara insan, Amerika kıtasına göç ettirilmiştir.

20. yüzyılda yaşanan büyük savaşlar da nüfusun yer değiştirmesinde kuvvetli bir etki yapmıştır. I. Dünya Savaşı sonunda yaklaşık 6 milyon insan, yenilmiş ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında ise 60 milyon kadar insan göç etmiştir.

Dünya üzerinde isteyerek bir yerden başka bir yere giden insan grupları da olmuştur. *Gönüllü/isteğe bağlı göç* olarak nitelenebilecek bu hareketler, insanların doğdukları yerlerin doğal, sosyal ve ekonomik şartlarındaki elverişsizlikler, aynı zamanda bu insanların daha iyi yaşayabileceklerini düşündükleri yerlerin varlığı nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Çeşitli iticilikler ve çekiciliklerden, daha doğrusu kaynak bölge ile hedef bölge arasındaki yaşam koşulları ya da biçimlerinin eşitsizliklerden kaynaklanan göç etme isteği, genel olarak hayat standartlarını yükseltme amacı gütmektedir. İki yer arasındaki sosyal ve ekonomik farklar ne kadar kuvvetliyse, göç eğilimi de o kadar artmaktadır (Özgür, 2011: 50-53).

Bu konuda Kuzey Amerika, Avustralya, Güney Amerika (*Brezilya, Arjantin ve Şili'ye*), Uzakdoğu'da Çinlilerin Mançurya'ya XIX. yüzyılda gerçekleşen göçler iyi birer örnek oluşturur. Bu hareketler günümüzde Şartların değişmesi nedeniyle son bulmuştur. Aynı şekilde Avrupa'da Endüstri Devrimi'nin etkisiyle, doğum oranlarının yüksek cereyan

ettiği fakir kırsal bölgelerden, fabrika ve madencilik bölgelerine yönelen işgücü hareketleri de ekonomik kökenli bir başka göç tipi meydana getirmiştir. Böylece İngiltere, Almanya ve Fransa gibi ülkelerin nüfus dağılımı yeniden şekillenmiştir. 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'den Avrupa ülkelerine doğru olan göçleri de bu kapsamda düşünmek gerekir. Karşılıklı talepler sonucunda ortaya çıkan bu gelişme daha sonra ekonomik olmaktan çıkarak, toplumsal bir boyut kazanmıştır.

Bazı insanlar sadece yakındaki kasaba ya da şehirlere göç ederler. Bazıları ise daha uzak mesafelerdeki yerlere göçerler. Genel olarak iç göçler kısa mesafelerde gerçekleşir. İç göçlerde, göçün kaynaklandığı yerdeki yetersiz iş imkânları ve büyük şehirlerde yaşama arzusu etkili olmaktadır. Bu nedenle iç göçler, genellikle kırsal yerleşmelerden şehrsel yerleşmelere, fakir bölgelerden zengin bölgelere doğrudur. Ancak son yıllarda, özellikle gelişmiş ülkelerde, bunun tam tersi bir durum yaşanmaktadır. Buralarda insanlar, büyük şehirlerden küçük kır yerleşmelerine göç etmektedir. Ekonomik gelişme ve refah düzeyinin yükselmesi, Şehirlerde yaşayanları buralardan ayrılmaya, şehir gürültüsünden ve stresinden uzak başka ortamlarda yaşamaya itmektedir.

Uluslararası göçle kat edilen mesafe, iç göçlere oranla daha fazladır. İç göçlere göre nedenleri daha karmaşık olan bu hareketlerle insanlar, kendi ülkelerinden ayrıлып, iklimi, kültürü, düzeni, siyasi sistemi, dili farklı ülkelere göç etmektedirler. O nedenle de her şeyi farklı bu yeni ortamlara ayak uydurmaları, iç göçlere göre daha zor ve zaman alıcı olmaktadır.

Periyodik yer değiştirmeler diğer göç tiplerine göre daha eskiye dayanır. Bu tip göçler her yerde çeşitli ekonomik, kültürel, geleneksel ve fiziksel etmenlere bağlı şekilde değişiklik gösterirken, süresi birkaç ay ile sınırlıdır. Mevsimlik göçler, normalde tarımsal faaliyetler ve iklim koşullarıyla ilişkili bir takvime sahiptir. Gelişmekte olan bölgelerde karşılaşılan, tarıma dayalı iş gücü göçleri de bu gruba girmektedir. Kurak bölgeler, yağışlı dönemlerde kendilerine işçi çekmektedirler. Yaz aylarında yüksek alanlardaki çayırarda hayvanların otlatılması için yaylaların, kış aylarında ise alçak kesimlerin, ovaların kullanılması amacıyla insanların yer değiştirmeleri de mevsimlik göçlere girer (Özgür, 2011: 56-59).

Dünyada gerçekleşen göçlerle ilgili olarak bazı bilim adamları çeşitli teoriler üretmişlerdir. Bu teoriler, değişik alanlarda yaşanan göçlerin genel sonuçlarına bakarak,

göçün işleyişindeki ortak noktaları içermektedir. Söz konusu teoriler içinde Ravenstein'a ait olanı, İngiltere, ABD ve Avrupa'daki nüfus hareketlerini, deneysel bir tabana oturtmak suretiyle, ilk defa sistemleştiren bir çalışmadır. Onun ileri sürdüğü fikirlerden bir bölümü, yere ve zamana göre bazı değişiklikler gösterse de, hazırladığı kanunlardan hâlâ geçerliliğini koruyanlar vardır. Bu göç kanunları özetle şöyle sıralanabilir:

1. Göçlerin büyük bir kısmı, kısa mesafelidir.
2. Art ülkeden (hinterlandtan) şehre doğru hareketler, çoğu kere kademelidir.
3. Uzun mesafelerde hareket eden insanlar, genellikle büyük endüstri ve ticaret merkezlerine yönelmektedirler.
4. Her göç dalgası, karşılığında daha az bir karşı göç üretir.
5. Şehirlerin yerlileri, kırsal alanlardaki insanlara göre daha az göç ederler.
6. Kadınlar doğdukları bölge içinde göçe, erkeklere göre daha çok katılırlar.
7. Doğdukları yerlerden ayrılmak söz konusu olduğunda, ailelerden çok yetişkinler bu harekete katılırlar. Büyük Şehirler, doğal artıştan ziyade göçler vasıtasıyla kalabalıklaşırlar.
8. Göçün temel nedeni ekonomiktir(Özgür, 2011: 58).

Neoklasik ekonomi: Makro teoriye teoriye göre insanların gidecekleri ülkede kazanmayı umdukları yüksek ücretler, göç sırasında ödeyecekleri bedellerden daha yüksekse hareket edeceklerdir (faydayı maksimize etme). Dolayısıyla uluslararası göç (muhtemelen iç göç de) işgücü arz ve talebindeki coğrafi farklar nedeniyle olmaktadır. Emeğin sermayeye göre sınırlı olduğu ülkelerde yüksek ücretli; emeğin sermayeye göre bol olduğu ülkelerde ise düşük ücretli bir işgücü piyasası vardır. Ortaya çıkan ücret farkları, çalışanların ücretlerin düşük olduğu ülkeden yüksek olduğu ülkeye doğru hareket etmelerine neden olmaktadır. Hareketin bir sonucu olarak sermaye bakımından yoksul olan ülkede işgücü arzı düşerken, ücretler yükselir; sermaye zengini ülkede ise işgücü arzı artarken ücretler de düşer.

Neoklasik ekonomi: Mikro teoriye göre bireysel rasyonel aktörler, fayda-maliyet hesabı yaparak pozitif net getiri beklentisiyle göç eder. İnsanlar, sahip oldukları becerileriyle daha verimli olacakları yere hareket etmeyi isterler. Ancak onlar tercihen yüksek ücret isterler ve çalışmak için gitme veya kalmanın bedellerini gözden geçirirler. Yolculuğun maddi bedellerini, masraflarını, yeni bir dil ve kültürü öğrenme, yeni emek piyasasına uyum sağlama, yeni birilerine uyum ve eski bağları kesmenin psikolojik bedellerini gitme-kalma değerlendirmesinde dikkate alırlar.

Emek göçünün yeni ekonomisi teoriye göre göç kararları yalnız bireysel aktörler tarafından alınmamaktadır. İlişkili insanlar grubunun (genellikle aileler veya hane halklarının) ortaklaşa kararıyla sadece beklenen geliri maksimize etmek için değil; riskleri minimize etmek ve emek piyasalarından başka piyasalardaki bozuklukların kısıtlamalarını çözmek için de alınmaktadır.

Bölünmüş Emek Piyasası Teorisi'ne göre uluslararası emek göçü, büyük ölçüde talebe dayalıdır ve gelişmiş toplumlardaki işverenler veya onlar adına hükümetler tarafından başlatılmıştır. Göçmen işçi talebi ekonominin yapısal gereksinimlerinden doğar; ücret teklifleri ve uluslararası ücret farkları emek göçünün oluşması için zorunluluk değildir. Göçmen kabul eden toplumlardaki düşük düzeyli ücretler, göçmen işçilerin arzı azalsa bile yükselmez. Ücretler, sosyal ve kurumsal mekanizmalar tarafından yerinde tutulur, arz ve talepteki değişimlere karşı bağımsız değildirler. Göçmen işçi arzındaki artışa paralel olarak düşük düzeyli ücretler de düşebilir, düşük düzeyli ücretlerin daha da düşmesine sosyal ve kurumsal denetimler engel olmaz. Hükümetlerin ücretlerde veya istihdam oranlarındaki küçük değişimler yaratan politikalarla uluslararası göçü etkilemesi zordur. Göçmenler, modern, endüstri sonrası ekonomilerde yapısal olarak oluşan bir emek talebiyle şişmektedir. Etkilenen bu talep ekonomik organizasyonda önemli değişimleri gerektirmektedir.

Göç, kapitalist gelişme sürecinde ortaya çıkan düzensizliklerin ve bozulmaların doğal bir sonucudur. Dünya sistemi kuramı, uluslararası göçün giderek genişleyen küresel piyasanın siyasal ve ekonomik organizasyonlarını izlemekte olduğunu ileri sürer. Kapitalist ekonomik ilişkilerin çevre ülkelere nüfuz etmesi, kapitalist olmayan toplumlarda dışarıya göçe eğilimli hareketli bir nüfus yaratır. Göç süreci, geçmişteki sömürgecilik olgusu ile çok yakından ilintilidir.

Göçmen ağları, akrabalık, arkadaşlık ve ortak kökenli topluluk bağları aracılığıyla, kaynak ve hedef alanlardaki; yeni ve eski göçmenler ile göçmen olmayanları bağlayan bir kişiler arası bir topluluktur. Ağlar hareketin maliyetini ve risklerini azaltır ve net getiri beklentisini arttırmak suretiyle muhtemelen göçü artırır. Ağ bağlantıları, yurt dışında bir işe ulaşmada kullanılan sosyal sermaye biçimini oluşturur. Göçmenlerin sayısının kritik bir eşiğe ulaşması ve ağların genişlemesi; göçün maliyet ve risklerini azaltır ki bu nedenle göç olasılığı artar, ağlar daha da genişler. Zamanla göç davranışı, göç veren toplumun geniş katmanlarına yayılarak genişler(Özgür, 2011: 61-63).

Göç sistemleri teorisi, göç hareketlerinin genellikle veren ve alan ülke arasında sömürgecilik, sosyal etkileşim, ticaret, yatırım veya kültürel bağlara dayanan ve önceden var olan bağlantılar üzerinden ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Temel yaklaşımı, her hangi bir göç hareketinin *makro* ve *mikro yapıları*netkileşiminin bir sonucu olarak görülmesi gerektiğidir. Makro yapılar, dünya piyasasının ekonomi politliğini, devletlerarası ilişkileri ve göç veren/alan ülkeler tarafından göçmen yerleşimini denetlemek amacıyla düzenlenen kanunları, yapıları ve uygulamaları içeren büyük ölçekli kurumsal yapılara işaret ederken; mikro yapılar, göç hareketinin başlaması ve devam etmesi, bilgi (diğer ülke, yolculuk organizasyonu, iş bulma, yeni çevreye uyum vb. hakkında) ve kültürel/sosyal sermayeyle ilişkilidir. Enformel ağlar da denilen kişisel ilişkileri, aile ve ev kalıplarını, arkadaş ve cemaat bağlarını, sosyo-ekonomik konularda karşılıklı yardımlaşmayı kapsar (Castles ve Miller, 2008:127). Bu iki yapı, *aracı yapılar* denen bir dizi mekanizmayla birbirine bağlantılıdır. İşçi bulma örgütleri, avukatlar, acenteler, kaçakçılar ve diğer aracılarn birleşmesiyle bir göç endüstrisi ortaya çıkarır.

Ağ ve göç sistemleri teorileri, esas olarak göçe neden olan, onu şekillendiren ve devam ettiren faktörler üzerine odaklanmıştır. Özellikle de göç sistemleri teorisi, göç paternlerinin mekânsal coğrafî yapılanma süreçlerinin tanımlanması ve modellenmesinde kullanışlıdır (Çağlayan, 2006:19).

2.2.1. Uluslararası Göç Şekilleri

Uluslararası göçün modern tarihinde dört ana dönem vardır:

1. *Merkantil (büyük ticaret) dönemi: 1500-1800 yılları arası*
2. *Endüstriyel dönem (dışarıya) göçü: 1800-1920 yılları arası*
3. *Sınırlı göç dönemi: Dünya savaşları ve Büyük Buhran*
4. *Endüstri sonrası göç dönemi: II. Dünya Savaşı sonrası.*

Yaklaşık 65 milyon Avrupalı bu göçlere katılmış ve dünya tarihindeki en geniş katılımlı, kıtalar arası göçler ortaya çıkmıştır. Bu nüfus hareketleriyle, İspanyol ve Portekizliler, Orta ve Güney Amerika'ya, İngilizler Kuzey Amerika, Güney Afrika ve Avustralya'ya, Fransızlar Kanada ve Kuzey Afrika'ya göç etmişlerdir. Ayrıca, bu önemli nüfus akışları içerisinde, Alman, İtalyan, Macar, Polonyalı, Rus, Yunan, Hollandalı ve İrlandalı da yer almışlardır. Avrupa'dan göç edenlerin 45 milyonu Kuzey Amerika'ya, 20 milyonu da Latin Amerika'ya gitmiştir. 1830-1860 yılları arasında Kuzey Amerika'ya gidenlerin büyük bir bölümünü İngiliz, İrlandalı ve Almanlar oluştururken, 1860-1890 arasında onlara, İskandinav ülkelerinden yola çıkanlar katılmış, XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde, kökenleri Doğu Avrupa ve Akdeniz ülkeleri olan insanların hareketleri, daha da önemli hâle gelmiştir. ABD'nin göçmenler için sınırlama getirdiği 1920'den sonra, 1930'ların büyük ekonomik buhranı da buna eklenince, nüfus akışında bir yavaşlama olmuştur. Bütün sınırlama ve seçiciliklere rağmen 1960'lardan itibaren, ABD'ye giren göçmen sayısında tekrar bir artış ortaya çıkmıştır(Özgür, 2011: 65).

1980-2000 arası, sığınmacılar, mülteciler ve düzensiz göç, Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Soğuk Savaş'ın sona ermesi, yeni sınırlar ve çatışmalar, II. küreselleşme dalgasının başlaması, yeni ekonomik göç hedefleri uluslararası hareketlere damgasını vurmuştur. 2000 sonrası, göçmen etnik kimliklerinde çeşitlenme, düzensiz göçte artış, göçün kadınlaşması, çevresel mülteciler/göçmenler, küreselleşmenin emek piyasasına etkileri, yaşam tarzı/emekli göçü, artan insan hareketliliğinin esasını oluşturmuştur. Göç sistemlerinde insan akışları; mal, sermaye ve bilgi akışlarına paraleldir ve kısmen uluslararası politikalarla yapılandırılmıştır. Günümüzde beş ana göç sisteminden söz

edilebilir: Kuzey Amerika, Batı Avrupa, Körfez Ülkeleri, Asya-Pasifik Bölgesi ve Güney Amerika Konisi.

Dünya üzerinde, ülkeler arasındaki sosyal ve ekonomik gelişmişlik farkları oldukça, aynı zamanda iç çatışmalar ve savaşlar sürdükçe uluslararası göçün devam etmesi kaçınılmaz bir olgu olacaktır. Fakat çağımızda, eskisi kadar yerleşilebilecek alanın kalmamış olması, göçmenlere getirilen kotalar, insanların rahat hareket etme imkânlarını büyük ölçüde sınırlandırmaktadır. Onun içindir ki, kaçak göçmen akışında bir artış ortaya çıkmıştır. Kabileler arası kanlı çatışmalar, rejim sorunları, insanların yaşadıkları ülkelerdeki siyasal baskılar, bölgesel savaşlar, dünyada ciddi bir mülteci sorunu yaratmıştır. Eski Yugoslavya'daki iç savaş ve çatışmalar, Filistin ve Karabağ sorunları, Irak'ın ve Afganistan'ın işgali, Vietnam ve Sri Lanka'da yaşanan olaylar, Ruanda-Burundi çatışması, Eritre-Etiyopya savaşı, Guatemala, Liberya ve Sierra Leone'deki iç hesaplaşmalar, dünyanın başta gelen mülteci hareketlerini doğurmuştur. Bu ve benzeri olaylar sonucunda, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin ilgi alanına giren yaklaşık 43.3 milyon (2009) insan olduğu bilinmektedir Bunların 15.2 milyonu mülteci, 1 milyonu sığınmacı ve 27.1 milyonu da ülke içi çatışmalardan kaçan yerinden olmuş nüfustur (Özgür, 2011:67-69; Çağlayan, 2006:17).

Göçler, coğrafî ortam ve bu ortamda yaşayan insan toplulukları üzerinde, olumlu ya da olumsuz pek çok etki yaratır. Bu hareketler sonucunda, her şeyden önce, nüfusun dağılım düzeni değişikliğe uğrar ki, bu durum doğrudan veya dolaylı olarak, hayatı temelden etkiler. Göçün eğilimlerine göre, büyük oranda şehirleşme ve bunun karşılığı olarak kırların boşalması, bu etkilerin başında gelir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanan iç göçlerle, şehirler kapasitelerinin çok üzerinde insanın biriktiği yerler hâlini alır. Böylece, konut ihtiyacına uygun şekilde gecekondulaşma veya sefalet mahallelerinin ortaya çıkması, trafik ve gürültü, güvenlik, alt yapı yetersizliği ve buna bağlı olarak salgın hastalıklar, gelen nüfusa olması gereken ölçüde sağlık ve eğitim hizmetlerinin sunulamayışı, plânsız ve düzensiz bir şehirselleşme gibi yerleşme sorunları ortaya çıkmaktadır. Nihayet, göçün çevre üzerinde, bazen onarılamaz düzeye ulaşan yıpratıcı etkilerinden söz edilebilir. Göçün sonuçları arasında, sosyal ve kültürel değişiklikler de büyük öneme sahiptir. Etnik ve kültürel özellikleri farklı olan insan

gruplarının karışımı ya da birbirleriyle teması, bu insanların gittikleri yerlere uyum süreçleri, yaşadıkları çatışmalar, göçün bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Hayat tarzlarının yayılması ve sonucunda, yeni toplumsal görünümün meydana gelmesi, kaçınılmaz bir olgudur. Göçle ulaşılan yerin isimlendirilmesinden, oranın mimar çehresini oluşturmaya kadar, kültürün damgasını hissetmek mümkündür. Göç, siyasî ve idarî bazı sorunların doğmasına da yol açmaktadır. Ülke içi veya ülkeler arası politik dengelerin bozulması, bu konuda yeni değer yargılarının gelişmesi, yönetim sistemlerinin yetersiz kalışı, idari sınırların değiştirilmek zorunda oluşu, mülteci ve kaçak göçmen sorunları, bunlar arasında sayılabilir. Göçler, nüfus bileşimini de derinden etkiler, nüfusun yaş, cinsiyet, ekonomik özelliklerinde, yeni dağılım düzenine göre, büyük çaplı değişiklikler olur ki, buna bağlı sorunlar da hemen belirir.

Göçün sonuçları arasında, sosyal ve kültürel değişiklikler de büyük öneme sahiptir. Etnik ve kültürel özellikleri farklı olan insan gruplarının karışımı ya da birbirleriyle teması, bu insanların gittikleri yerlere uyum süreçleri, yaşadıkları çatışmalar, göçün bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Hayat tarzlarının yayılması ve sonucunda, yeni toplumsal görünümün meydana gelmesi, kaçınılmaz bir olgudur. Göçle ulaşılan yerin isimlendirilmesinden, oranın mimar çehresini oluşturmaya kadar, kültürün damgasını hissetmek mümkündür. Göç, siyasî ve idarî bazı sorunların doğmasına da yol açmaktadır. Ülke içi veya ülkeler arası politik dengelerin bozulması, bu konuda yeni değer yargılarının gelişmesi, yönetim sistemlerinin yetersiz kalışı, idari sınırların değiştirilmek zorunda oluşu, mülteci ve kaçak göçmen sorunları, bunlar arasında sayılabilir (Özgür, 2011:72-73).

2.3. Diaspora: Tanımlar ve Yaklaşımlar

Diaspora, herhangi bir ulusun kendi yurdundan ayrılmış kolu olarak tanımlanabilir. Daha çok Yahudilerin sürgün sonrası hâlleri için kullanılır. Jeopolitik sağılım, küresel ekonominin hareketliliği ve savaşlar, diasporayı oluşturan etmenlerdendir (Butler, 2001: 192). Diaspora kavramı, bir paradigma olarak aralarında önemli farklılıklar barındırır da göç deneyimini yaşamış günümüz topluluklarının birçoğu için kullanılır. Bir dönem daha sınırlı bir kullanım alanı olan ve sınırlı sayıda topluluğa atfedilen kavramın kullanım alanının genişlemesi, sosyolog ve antropologların onu ele alış biçimlerine, bakış açılarına borçludur.

Yunanca bir terim olan ‘diaspora’, ‘dia’ (saçılmak) ve ‘spora’ (tohumlar) sözcüklerinin birleşmesiyle oluşur. Botanikten ödünçlenen bu terim, antropolojide ve sosyolojide de botanikteki semantiği sürdürerek; dağılmış, vatan topraklarından ayrılmış ve yayılmış yani vatan dışında yerleşip yaşayan toplumlar için kullanılan bir terim haline gelir. Göç deneyimini yaşayan diasporik bir topluluk, göç öncesine ilişkin kimi kültürel unsurları da kendisiyle birlikte anavatanından sökerek oradan ayrılır. Dolayısıyla kültür, ata topraklarından, yeni yerleşilen topraklara taşınır, ait olduğu coğrafyadan başka yerlere ekilerek, yaşanılan yeni topraklarda üretilmeye devam eder. Türkçe’de ‘ekin’ terimiyle karşılanan kültürün saçılması dağılması, diaspora terimiyle bu anlamda semantik bir paralellik çağrıştırır.

Sosyal bilimlerde kimi terimlere kimi zaman orijinindeki anlamların yanı sıra yan anlamlar eklenir, bu da ilgili terimin anlamını genişletir. Bu durum, ilgili terimin daha önceden yapılmış tanımlarının yeniden ele alınması gereğini doğurur. ‘Diaspora’ da böyle bir terimdir. Önceleri ‘tözcü’ (*essentialist*) bir yaklaşımla anavatanlarından trajik bir biçimde kovulmuş, içe dönük, homojen toplulukları tanımlamak için kullanılan diaspora terimi, bugün küreselleşmeye bağlı olarak özellikle 20. yüzyılın sonları ve 21. yüzyılın başlarında mülteciler, göçmenler, sürgün yaşayanlar, hatta azınlıklar için bile kullanılmaya başlanmıştır.

Diaspora terimi literatürde ilk olarak Yunanlıların ekonomik nedenlerden ötürü Yunanistan dışında kolonileşmesi için kullanıldı. Terim daha sonra ‘Babil Sürgünü’ sonucunda dağıntık biçimde yaşamaya başlayan Yahudilerle birlikte yaygın biçimde kullanılmaya başlanır. Yahudi diasporası, Yunan diasporasından farklı olarak siyasî nedenlere dayalıdır. Ağırlıklı olarak Yahudilerle özdeşleştirilen ve sadece Yahudiler için kullanılmaya başlanan diaspora, ‘klâsik/geleneksel diaspora’ olarak bir taksonomiye dâhil edilebilecek biçimde 20. yüzyıla kadar dondurulmuş bir kavram hâlinde, başka bir ifadeyle klâsik/geleneksel diaspora Yahudi ırkına, Yahudi dinine karşı bir baskının ifadesidir ve Yahudilerin yaşam süreçleriyle özdeşleşir. Klasik /geleneksel diaspora tanımı bağlamında, diaspora teriminin kullanılması için Yahudiler gibi dinine ve ırkına karşı siyasal bir zulmün Babil Krallığı’nın Yahudileri sürgün etmesi (MÖ 6. yüzyıl), Kudüs’ün yıkılması sonucunda Yahudilerin Avrupa, Amerika gibi farklı coğrafyalara gitmeleri, Yahudi diasporasının oluşmasına neden olur (Kaya, 2000:36).

Klâsik diaspora, içinde bir 'travma'nın bulunduğu zorunlu bir göç sonucu olduğu, içine yerleşilen toplumla aralarında keskin kültürel bir sınırın çizildiği ve sürekli idealize edilen anavatana geri dönüş miti gibi dinamikleri içeren bir modeli tanımlar. Klâsik diaspora, toplulukları, 'tekil' ve 'homojen' olarak değerlendirir. Burada söz konusu olan kültürel kimliğin 'saf'lığı ve (içine yerleştiği topluma göre) farklılığıdır. Ayhan Kaya, klâsik diasporanın en temel özelliğini bir 'öteki' olma ekseninde açıklar: 'Klasik diasporanın en temel özelliği, homojenite içerentoplumsal bir kategori olarak algılanması ve keskin bir biçimde kültürel sınırların çizilmiş olmasıdır. Bu sınır, 'öteki' ile karışmaya engel teşkil eder' (Kaya, 2000:61).

Yahudi diasporası klâsik diaspora için başlangıç olarak kabul edilir ve bu bağlamda bir norm olmayı sürdürür. Robin Cohen, diaspora kavramına ilişkin yaptığı incelemede, Yahudi diasporasına benzerlik gösterdiği için dört farklı klâsik diaspora tespit eder:

Afrika Diasporası (ABD topraklarına sürülen Afrikalı zenciler),

Filistin Diasporası (İsrail'in devletleşmesi sonucunda dağılan Filistinliler),

İrlanda Diasporası (Britanya'dan İngilizler tarafından kovulan İrlandalılar),

Ermeni Diasporası (ABD, Fransa, Ortadoğu'ya dağılan Ermeniler)(Cohen, 1996:510).

Cohen, diaspora için belirlediği kriterleri sıralar ve ayrıca diasporanın oluşması için istisnasız biçimde bu özelliklerin tümünü taşıma zorunluluğunun olmadığını altını çizer:

1. Anavatandan, trajik bir biçimde (siyasî, askerî, ekonomik, kültürel) (en az iki veya daha fazla) yabancı topraklara dağılma,
2. Anavatana ilişkin kolektif bir mit oluşması ve Anavatan'ın bekası için ortak bir taahhüt,
3. Dönüş hareketinin idealize edilmesi,
4. Özgün ve kültürel unsurların anavatana ilişkin tahayyül edilmesi,
5. Grup bilincinin oluşması, kader birliği yapılması,
6. Diğer bölgelerdeki soydaşlarıyla ilişki halinde olunması (Cohen, 1996:514).

Diaspora hakkında birçok kaynak vardır (Clifford, 1994; Chaliand ve Rageau, 1995;Cohen, 1997; Van Hear, 1998; Gillespie, 1996). Clifford'a göre, diasporayla birlikte ulus-devlet kavramı yok olmaya başlıyor ve ezilen kesim, diaspora kavramını kendine kimlik olarak benimsiyor. Bu kavramı uluslararası arenada kendilerine destekçi bulmak ve ülke içinde etki yaratabilmek için kullanıyorlar.

Diasporaların sahip olduğu ortak özellikler vardır: İki ya da daha fazla yerden dağılım, ortak bir anavatan mitolojisi, göç edilen ülkeden yabancılaşma, anavatana dönme isteği, anavatanla devam eden ilişkiler. Dağılım konusunda, gerçek ya da artık var olmayan anavatanla ilişki kurma zorunluluğu konusunda ve grubun kimliğinin bilincinde olma zorunluluğu konusunda birçok araştırmacı hemfikirdir. James Clifford, sosyal durumlarını önceden 'çoğunluk-azınlık' bağlamı çerçevesinde kabul eden ezilen kesimin diaspora söylemini yeni bir alternatif olarak benimsediklerine işaret etmektedir. Bu yeni kullanım, güçsüzlük, sıra, sürgün ve yer değişim kavramlarının Yahudi diasporası ile bağdaştırıldığı eski tespitlerden ileri gelmektedir. Şu an bir diasporaya üye olma, uluslararası desteği seferber edebilme ve hem ülke içinde hem de ülke dışında etki yaratabilme yeteneğine dayalı potansiyel bir yetkilendirme iradesi anlamına gelmektedir (Clifford, 1994: 311).

Diasporayı anlamak için grubu gözlemlemek gerekir ancak gruplar farklı özelliklere sahiptir. Bu yüzden izlenmesi gereken beş boyutlu bir görüntü vardır. Bu görüntüye göre dağılımın sebep ve koşulları araştırılmalı, anavatanla ilişkiler, göç edilen ülkeyle ilişkiler ve diaspora toplulukları arasındaki ilişkiler incelenmeli, son olarak da grubun diaspora olup olmadığına karar verilerek diğer diasporalarla karşılaştırması yapılmalıdır. Dağılımın sebeplerine göre oluşan diasporalar da farklılık gösterir: Din, millet, etnik köken, kültürel, bölgesel ve kıtasal. Ancak Cohen'e göre din tek başına diasporayı oluşturan bir etken olamaz, ek güç olabilir (Cohen, 1999). Zorla göç, sürgün, esaret, imparatorluk diasporası,diaspora oluşmasının farklı sebeplerindedir. Diasporanın anavatanla ilişkilerine bakıldığında yer değiştirme koşul ve sebepleri anavatanla ilişkileri de etkiler. Diasporaları göçmenlerden ayıran da anavatanla olan ilişkileridir. Anavatanın diasporaya karşı takındığı tutum da bu ilişkiyi etkileyen faktörlerdendir. Bulunduğu ülkeyle ilişkileri ise ülkenin diasporaya karşı tutumuna göre

değişir. Diaspora grubunun birbiriyle ilişkileri göçmenlikten diasporaya geçişte büyük önem taşır. Diasporanın kendinin farkına varmasına fayda sağlar.

Diasporaların karşılıklı olarak incelenmesi ise en zor bölümdür çünkü farklı farklı gruplar vardır ve hepsinin yaşadığı koşullar, zaman, yer birbirinden farklıdır. William Safran, diasporanın özelliklerini tanımlamak için şöyle bir liste sunmaktadır:

1. İki ya da daha fazla yere dağılım
2. Ortak bir anavatan mitolojisi
3. Göç edilen ülkeden yabancılaşma
4. Anavatana dönme isteği
5. Anavatala devam eden ilişkiler (Safran, 1991:67).

Safran'ın listesi üzerinde çalışan Robin Cohen, başka bir özellik olan 'etnik milliyet bilinci' ve anavatanında yaşamayan bir gurubun anavatanına dönme ya da diasporada kalmayı seçebilme olasılığı üzerinde durmuştur(Cohen,1997:515).

Safran,diasporayı şöyle tanımlar: 'Diaspora, tarihî anavatandan talihsiz bir sebeple kovulmuş, kendi anavatanına ve orada ya da diğer yerlerde yaşayan vatandaşlarına karşı sadakatini korumuş, kendi etnik kimliğinin de bilincinde olan toplumdur'. Safran'a göre anavatanına karşı sadakat, toplumsal bilinçte korunur, diaspora anavatanın refahı ve geri dönüş fikriyle yaşar. Ona göre 'diaspora, her şeyden önce parçası olduğu halkını, tarihini, kültürünü, örf ve adetlerini tanımalı ve hatırlamalıdır ve diasporanın oluşması için sadece anavatan dışında yaşamak yeterli değildir'. Safran diaspora için kriterleri şöyle sıralar:

1. Özgün bir 'merkez'den iki ya da daha fazla yabancı bölgeye ayrılma;
2. Konumunu, tarihini ve kazanımlarını kapsayan özgün anayurtları hakkında kolektif bir hafıza, görüş veya mitin akılda muhafazası;
3. Onları ağırlayan toplumlar tarafından bütünüyle -belki de hiçbir zaman- kabul görülmeyecekleri ve böylelikle kısmen bölünmüş kalacakları inancı;

4. Varsayılan ata evinin idealize edilmesi ve koşullar daha elverişli hâle geldiğinde geri dönme düşüncesi;
5. Bütün mensupların öz anayurtlarını muhafaza veya yapılandırma ve onun güvenliği, başarısı konusunda kendisini adanmış olması inancı;
6. Uzun bir süre güçlü tutulmuş, ayırt edici özelliklerin, ortak bir tarihin idraki ve ortak kader inancı üzerine kurulmuş güçlü bir etnik grup (Safran,1991:83).

Burada ortak olarak vurgulanan unsurlar şunlardır: Anavatandan ayrılmanın koşulları (trajik bir ayrılış) ve ayrılma sonucunda oluşan kültürel, zihinsel davranışların homojenite içermesi üzerinedir. Ancak koşulların ve tanımların küreselleşme ve ona bağlı bir teknolojik gelişmeyle birlikte yeniden ele alındığında, kavramların taşıdığı anlamlar da yeniden gözden geçirilmeye başlanır. Stuart Hall, diasporik kimlikleri “dönüşüm ve farklılık aracılığıyla kendilerini durmaksızın üreten ve yeniden üreten kimlikler” olarak tanımlar(Hall,1998:190).Martin Greve, Hall’un bu bağlamda klâsik diasporanın tanımına ve sınırlarına itiraz ettiğini ve içindeki homojenliği eleştirdiğini aktarır:

‘Benim diaspora deneyimi anlayışım, özlük ya da saflık tarafından belirlenmez. Aksine kaçınılmaz bir heterojenliğin ve başkılığın tanınması; farklılığa rağmen değil, onunla birlikte ve onun sayesinde yaşayan, melezleşmeyle canlanan bir ‘kimlik’ konsepti tarafından belirlenir’ (Greve, 2006:14).

İlk dönemlerdeki bu dondurulmuş diaspora tanımı, 20. yüzyıl savaşları, ideolojik çatışmaları, küreselleşme, ulus-devlet yapılanmaları ve nüfus mübadeleleri gibi olayların yarattığı koşulları karşılayamaz duruma gelmiştir. Dolayısıyla bu koşullara uygun yeni bir diaspora tanımı geliştirilir: ‘*Yeni / Modern Diaspora*’. Bu yeni tanımla birlikte diaspora terimi, kapsam bakımından genişler ve çeşitlenir. Dolayısıyla şu ya da bu biçimde dağınık yaşamaya mecbur kalan hemen hemen her topluluk, özellikle 1980’lerin sonlarında diaspora kapsamının içinde değerlendirilmeye başlanır.

Yeni diaspora yaklaşımıyla birlikte diasporalar kimi unsurları taşıması gereken değil, kimi unsurları taşıdığı tasavvur edilen bir süreç olarak tanımlanır. Artık diaspora, salt bir sosyal kategorizasyon yerine aynı zamanda bir kimlik yaratma süreci olarak ve bir evsizlik durumundan çok, gelişmiş, kurgulanmış, imgesel bir ev bilincine dayalı bir

süreç halinde değerlendirilir. Birçok diaspora araştırmacısı, diasporanın üç temel özelliği konusunda mutabık kalmıştır. İlki, dağılımdan sonra, gidilecek en az iki yerin var olma zorunluluğudur. 'Diaspora' kelimesi, anavatanından çıkıp tek bir noktaya yerleşmekten çok dağılımı ifade etmektedir ve İngilizce'de ve diğer Hint-Avrupa dillerinde, 'spores'(köken), 'disperse' (dağılma), 'spread' (yayılma) sözcüklerinde olduğu gibi 'spr' kökünden gelmektedir (Tötölyan, 1996:10). Bu özel dağılım şekli, farklı diaspora toplulukları arasında bir bağ kurulabilmesi için gerekli bir ön koşuldur; diasporanın farklı parçalarını birleştiren iç ağlar onları diğer göç türlerine maruz kalan farklı topluluklardan ayıran tek özelliktir. İkincisi, gerçek ya da artık var olmayan anavatan ile bir ilişki olması zorunluluğudur. Bu bağ nasıl olursa olsun, diasporanın gelişebileceği temeli sağlar. Üçüncüsü, grubun kimliğinin bilincinde olma zorunluluğudur. Diaspora toplulukları bilinçli olarak bir etnik milliyetçi grubun parçasıdır; bu bilinç, dağılık haldeki insanları sadece ülkelerine değil birbirlerine de bağlar. Özellikle artık anavatanı var olmayan ya da nesillerdir anavatanlarından uzakta kalmış diaspora topluluklarında, bilinçli olarak bir arada kalma ve sağlam bir kimliğe sahip olma özellikleri onların kültürel bir birlik olarak hayatta kalmalarına olanak sağlamıştır. Bu yüzden, tüm diaspora toplulukları 'hayali topluluklar' olabilse de, yalnızca bir şekilde muhayyel topluluklar diaspora topluluklarıdır (Anderson, 2004: 93).

Diasporanın zaman-tarih boyutunu da içine alan üçüncü bir temel özellik eklemek gerekir: 'En azından iki nesildir devam etmekte oluşu'. Yukarıdaki kriterlere uygun olup aynı zamanda bir tek nesillik dönem içinde anavatanlarına dönebilecek durumda olmaya 'geçici sürgün' denmesi daha doğrudur. Diasporalar birden çok nesli kapsar, bireysel göç deneyimlerini, dağılmış grupların ortak tarihi ve gelecek nesil ile bir araya getirir. Diaspora araştırmasının çerçeveleri her ikisini de kapsar (Butler, 2001: 115).

Castles ve Miller (2008), Laguerre (1998), Papastergiadis (1998), Van Hear (1998), Mahler (2000), Mandelbaum (2000), Mittelman (2000), Cornwell ve Stoddart (2001) gibi araştırmacılar diasporayı, ulusötesellik ve küreselleşmeyle ilişkilendirir ve yeniden ele alırlar. 21. yüzyıldaki küreselleşme ve buna bağlı olarak gelişen teknolojiler ortaya yeni bir göç deneyimi sunar. Bu yeni göç deneyimi, klâsik diaspora yaklaşımının iskeleti konumunda bulunan Yahudi diasporasını bir arketip olarak görür ve klâsik diasporaya alternatif olarak yeni dünya düzeni bağlamında 'yeni/modern diaspora'

yaklaşımını ortaya koyar. Yeni diaspora, küreselleşen diasporik evrenin en açık örneği, “artan sınırlar ötesi iletişim ve değişimin yaratıcısı olan ve böylelikle evrensel ölçüde, devletlerarası ekonomik işlemlerin genişlemesi için temel oluşturan, telekomünikasyonda ve özellikle bilgi teknolojisinde ortaya çıkan engin teknolojik devrim” vasıtasıyla gelişir (Hall ve Benn, 2000:24).

Yeni diasporanın kesinlikle küreselleşmeye ve kapitalizme dayalı oluşan bir süreç olduğu konusunda uzlaşma vardır (Kaya, 2000). Yeni diaspora tanımlarına göre geleneksel söylemler meşruluğunu yitirmiştir. Buna göre yeni diaspora ekseninde ‘çift kimliklilik’, ‘çoğul yurttaşlık’ gibi yeni söylemler, kimliğin ‘çoklu’ tarafına vurgu yapıldığını ve bu bağlamda kimliklerin yeniden tanımlandığını ortaya koyar. Diasporaları karmaşık ve oluşma nedenlerini de çok çeşitli olarak nitelendiren Reis, klâsik /geleneksel diaspora ile yeni/modern diaspora farklılığı üzerine şu açıklamayı yapar:

‘Klâsik diaspora’ büyük oranda doğrudan doğruya, Yahudilerin, Filistinlilerin, Afrikalıların ve Ermenilerin durumda olduğu gibi, sürgünle ilişkilendirilirken, denizaşırı bölgelere yayılma ne anayurtlarından kesin bir kopuş ne de çağdaş diasporaya ilişkin olarak daimi olarak düşünülen diasporik grubun kökünden söküldüğü anlamına gelmektedir. ‘Klasik diaspora’ya karşıt bir şekilde ‘yeni diaspora’ daha geniş bir çapta diasporik toplumları kapsar ve bunların dağılmak için nedenleri, özellikle küreselleşmeye ilişkin olarak, klâsik dönemdekinden çok daha çeşitlidir’ (Reis,2004:46).

Klâsik diasporaya karşıt bir şekilde ‘yeni diaspora’, diasporanın çerçevesini genişletir ve daha fazla toplumu kapsar. Yeni diasporanın nedenleri, özellikle küreselleşmeye ilişkin olarak, klâsik diasporaya göre çok daha çeşitlidir. Yeni diaspora tanımının içinde yer alan diasporalarda anavatandan ayrılışın klâsik diasporalardaki gibi tamamen ‘trajik’ bir nedene dayandırılma zorunluluğu yoktur. Buna göre yeni diaspora, çoğunlukla, etnik grupların “kendi hür iradeleriyle okumak, çalışmak ya da uzaktaki akrabalarına katılmak için göç ettikleri” sayılabilir. Yeni diaspora tanımlarında ‘travma’ ya da ‘felaket’ ile bir ilgi kurulmaz. Örneğin Sovyetler Birliği’nin yıkılması sonucunda Avrasya’da oluşan pek çok devlet, Batı Avrupa’ya ya da Amerika’ya verdiği göç sonucu, oralarda yaşayan topluluklarına diaspora etiketini kullanmaktadırlar. Yeni

Diaspora normlarına göre artık klâsik diasporalardaki gibi, ‘istemsiz’ ve dışarıdan zorlamayla göç etmeyi, bağlılık duygusunu, gelecekte anavatana geri dönmeye dair bir mitsel umuttan bahsedilmez. Ayhan Kaya, yeni diasporadan, ‘geri dönüş miti’nden uzaklaşmış ve yeni toprakları kendilerine vatan edinmiş toplumsal gruplar olarak bahseder (Kaya,2000:62).

Richard Marienstras (2000) diasporayı isteğe bağlı göç olarak tanımlar. Ona göre zorunlu halde yapılan göçler “galut” terimiyle tanımlanır. Ayrıca diaspora tanımlanması için sadece anavatan dışındaki yaşama değil, aynı zamanda anavatandaki yaşama da bakılması gerekliliğinin altını çizer. Örneğin, Yahudilerin anavatanlarında güçlü konumdayken diaspora kavramını kullandıklarını, güçlü bir anavatanın olmadığı dönemler için ise “galut” terimini kullandıklarını söyler. Bir başka ifadeyle Marienstras, kültürel kimliğin sürekliliğini garanti altına alan, yabancı ülkelerde yaşayanlara (en azından kültürel olarak) destek olabilen bir anavatan olduğu zaman, anavatan dışında dağınık olarak yaşayan toplulukların diasporayı oluşturduğunu söyler. Galut terimini kullanan bir başka kişi de Shuval’dır. Shuval, galut’a yüklediği anlam bakımından Marienstras’tan ayrılır: “İbranicede ‘galut’ terimi de genellikle Yahudilerin Filistin toprakları dışına atılmalarını tanımlayan bir terim olarak diaspora ile aynı anlama gelir” der (Marienstras, 2000:42).

Khachig Tötölyan (1996) diasporayı “transnationalism” (ulusötesi) olarak tanımlar. Transnationalism teriminin dayandığı anlam, anavatan ile diaspora topluluğunun sosyal, politik ve kültürel olarak bağ geliştirmesi ve iki kimlikliliği içermesidir.

Bugün karşımızda kendi bağlamlarına göre her ne kadar farklı iki diaspora yaklaşımı olsa da, her ikisinin de bir deneyim olarak kültürel kimlik yaratma süreci olduğunu söylemeliyiz. Klâsik diaspora ile Yeni diaspora arasındaki farklılıklar, göç deneyimlerinin sonrasında oluşan kültürel kimliklerin niteliğiyle ilişkilidir. Her iki diaspora tanımında deneyimin süreci ve sonucunda oluşan kültürel kimliğin kimi dinamikleri ve bu dinamiklere ilişkin diasporik davranış modelleri vardır. Klâsik diasporalarda farklı yerlerde de olsa diasporalar arasında homojenitenin, paralelliğin, koordinasyonun ve bağlılığın varlığı esastır. Hatta klâsik diasporada diasporik toplulukların ‘saf’lık ve ‘aynı’lık taşıdığı ön görülür. Oysa Yeni diasporada bu söz konusu değildir. Yeni diaspora içinde barındırdığı heterojen yapıya ve çoklu kimliğe,

hatta (aynı anavatana bağlı olan) diasporaların birbirlerinden farklılaşabilecekleri ihtimallerine dem vurur. Dolayısıyla bu yaklaşım günümüz diasporik topluluklarının tanımlanmalarında daha fazla işlevseldir. Küreselleşme ile birlikte diaspora toplulukları, gelişen teknolojik imkânlar (internet, televizyon, radyo, telefon, kolay, ucuz ve hızlı seyahat vb.) sayesinde daha kolay bir biçimde anavatanlarına aidiyet geliştirirler.

Yer değiştirme sebepleri ve koşulları diasporadaki kişilerin anavatanlarıyla olan sonraki ilişkilerini ister istemez etkiler. Çünkü diaspora genelde oldukça travmatik koşullardan kaynaklandığı için artık bir anavatanın söz konusu olmaması ve ya anavatanın önemli derecede değişmesi mümkündür. Yine de anavatanın inşa edilmesi önemlidir; bu ortak bir diaspora kimliğinin oluşturulması için bir temel teşkil eder. Anavatanla ortak bir ilişkiye dayalı kimlik, böylece diasporaları göçebe gibi gruplardan ayırır. Diasporaların etnik yapıyı belirleyen (dil, din, fenotip gibi) tamamlayıcı ortak kimlik kaynaklarını paylaşımlarına rağmen diaspora kimliğini asıl bağlayan 'anavatan'dır. Anavatanla olan bu bağ, nerdeyse her temelde meydana gelebilen etnik kimlik oluşumlarından ayrılan bir özelliktir.

Diasporaların anavatanlarıyla olan ilişkileri diaspora incelemesinin ayrılmaz bir parçasıdır. Diaspora anavatandaki olaylara ne derecede katılıyor? Diaspora ve anavatanları arasındaki siyasî ve idarî etki ne doğrultuda? Güç ve kaynaklardaki değişiklikler, anavatan ve bulunulan topraklar arasındaki ilişkileri nasıl etkiliyor? Bu sorular diasporanın anavatanla olan ilişkilerini artzamanlı olarak incelemenin önemini vurgulamaktadır. Çünkü soruların dinamikleri zamanla değişebilmektedir. Buna ek olarak anavatanla olan ilişki bir diasporakesiminden diğerine değişiklik gösterebilir (Butler, 2001:175).

Önceden bahsedilen Roma durumu, jeopolitik bir varlık olarak varlığını sürdüren anavatanın yokluğunda anavatanla olan kavramsal ilişkinin diaspora kimliğinde önemli bir etken olabileceğini öne sürmektedir. Dünya, kendi anavatanlarına demir atanlardan çok, etrafta dolaşan kişiler sayesinde biçimlenmiştir. Anavatanı olan diasporalarla anavatanı olmayanlar arasında temel bir fark var mıdır? Anavatanla olan ilişkinin dinamiği ve gücüne bağlı olan belirli davranışlar var mıdır? Bunlar diaspora teorisi geliştirmek için daha fazla inceleme gerektiren, anavatanla ilişki ile ilgili sorulardır.

Anavatanla ilişki, önceki grubun ordan ayrılmasıyla sonlanmaz. Bu grup varlığını sürdürmekle kalmaz aynı zamanda eş zamanlı olarak fizikî geri dönüşten duygusal bağlanmaya ve diasporanın anavatan kültürlerini yeniden yorumlamasına kadar çeşitli şekiller alır. Diasporanın anavatanı temsil etmesi bir yere kadar anavatan gerçekliğinden çok diaspora kimliğini oluşturmanın bir parçası olabilir.

Anavatanla ilişki konusunda unutulmaması gereken bir diğer durum ise bu ilişkiye bir de diğer açıdan bakmaktır. Bu da anavatanın diasporaya karşı takındığı tutumlardır. Amerika'daki yeşil burun adalılarının kendi soyundan gelenlerle ilişkileri konulu çalışmasında, Laura Pires-Hester, Başkan Aristides Pereira'nın bu dışarıdan gelenleri kendi vatandaşı olarak kabul etmemesinden, onları olanakları baskı altına alma ve etkileme amaçlarında hesaba katmaya nasıl geldiğini gösteriyor. 'Etnik köken kaynağının(karşılıklı diaspora) stratejik yararı' konusundaki düşüncesi diaspora çalışmalarında yarar sağlamaktadır. Diaspora anavatanda potensiyel bir kaynaktır, bu kaynağın kullanılması diasporanın amaçlarına olduğu kadar anavatanın amaçlarına da bağlıdır. Göçmen topluluklar genelde buldukları yeni yerde kendi anavatanlarını desteklemeye çalışırlar; toplulukların yapısındaki bu değişim gezginlerle onların diaspora soyları arasında nasıl farklılık gösterir? Anavatanın müdahalesi ne ölçüde diasporanın tümünü harekete geçirir veya stratejik olarak diasporanın bulunduğu farklı yerleri hesaba katar? Diasporanın siyasî sermaye olarak konuşlandırılmasının mükayeseli olarak incelenmesi; alternatif güç stratejileri ve bunları etkileyen etkenler konusunda önemli bilgiler sağlayabilir. Sonuç olarak diaspora belirli sorunları çözmek için düşünülmüş veya güçlendirilmiş siyasî bir yapı mıdır? Bu sorunlar diaspora kimliğinin biçimlenmesine yardımcı olur mu ve bu süreçte anavatanın rolü nedir? Bu sorular, anavatanla ilişkinin tüm yönlerini ve bu ilişkinin diaspora durumu ve işleyişiyle ilgili açığa çıkardıklarını içine alacak teorinin oluşturulmasına yöneliktir (Butler, 2001:213).

Antropoloji, göç çalışmaları, sosyoloji ve siyaset bilimi ve diğer alanlar diasporaların buldukları ülkeyle olan ilişkilerini anlama konusunda büyük katkı sağlamaktadır. Diaspora bilimi, siyasî kimlik, asimilasyon, kültürel değerleri muhafaza etme ve siyasî, sosyal ve ekonomik güçlendirme yolları konusundaki çalışmalar bakımından

zengindir.Bu tarz konuları burada tartışmak yerine onların incelenmesi için açık bir diaspora çerçevesinde bazı yollar önermek gerekir.

Diasporaların bulunduğu ülkeler, diasporaların oluşumu ve gelişiminde rol oynayan başlıca etkenlerdendir. (Diğer etkenler, anavatan ve diaspora grubunun kendisidir)Bu nedenle diasporanın bulunduğu ülkeyi incelemek, yukarıda bahsedilen çalışma alanlarının odak noktalarından farklı olarak diaspora incelemesinin ayrılmaz bir parçasıdır. Diaspora incelemeleri, diasporanın bulunduğu ülke, diaspora topluluğunun anavatanla,diğer diaspora gruplarıyla ve buldukları ülkedeki çoğunlukla karşılıklı etkileşimini nasıl etkiliyor gibi sorular sorar.Diaspora incelemelerinde bir diğer konu da diaspora kimliğini biçimlendirmede diasporanın bulunduğu ülkenin rolüdür.Amerika’da yaşayan, Afrika’daki birçok ulustan getirilen ve diaspora içinde kimlik çeşitliliğini oluşturan Afrika soyundan gelenlerin çok türellikleri yalnızlık karşısında azalmıştır.Diğer yandan ‘siyah’ bir ırka ait olmaktan kaynaklanan genel bir ayırım, birçok Afrika diasporası toplulukları arasında yalnızlığa yol açan asıl etkindir. Aynı şekilde diaspora içinde ve diasporalar arasındaki mevcut olası yapıları belirlemek için diaspora teorisi oluşturma yönündeki bir çabanın parçası olarak bulunan ülkeyle ilişkilerin mukayeseli olarak incelenmesi gerekmektedir(Butler,2001, Cohen, 1997, Clifford, 1994).

Diaspora gruplarının karşılıklı ilişkileri diaspora deneyimi için önemli bir ölçüdür ve diaspora çerçevesinde bir grubun incelenmesi için gereklidir. Bu ilişkilerin ortaya çıkmasının göçmen grupların diasporaya dönüşmesinde önemli bir an olduğunu açıktır.Diaspora topluluklarının birbirleriyle olan ilişkileri, anavatanla olan bağımsız ilişkiler; diaspora bilincinin, kurumlarının ve ağının oluşmasında önemlidir. Bu nedenle bu ilişki, inceleme konusunda önemli bir noktadır.

Grubun diaspora olarak kendinin farkında olması; diasporalarla anavatanları arasındaki ilişkileri karşısında literatürde yeterince kurumsallaştırılmaktadır. Yine de eğer dağılmış bir nüfusun üyeleriyle arasında bir bağ yoksa bu grubu etnik bir diaspora olarak nitelendirmenin zor olduğu öne sürülebilir. Bu grubun hiçbir zaman diaspora kimliğine sahip olamayacağı anlamına gelmez. Afrika diasporasının diaspora kimliği, yaklaşık dört yüzyıl sonra etkin hâle gelmiştir. Bununla demek istenen, onlar birbirlerini tanıyana ve grup kimliği ‘siyahlık’ kavramıyla bütünleşene ve eski kölelik hikâyelerini

ve Yeni Dünya baskısını paylaşana kadar; Afro-atlantik toplulukları, asimilasyonist göçmen grupların izlediği yollar dâhil olmak üzere diğer birçok yolu denemiş olabilir. Bir yere kadar 'siyah' kimliklerinden çok 'hispanik' kimliğini tercih eden Afro-hispanikler durumunda da durum aynı olmuştur. Kimlik, bu nedenle diasporaların önemli bir parçasıdır, onları fizikî dağılma gerçeğinden diasporanın psikososyal gerçeğine dönüştürür.

Bu 'diaspora bilinci' kavramının belirli bir kullanımınıdır. Bir yandan anavatanla olan tarihî ve kültürel bağın tanınmasını belirtirken aynı zamanda ister istemez diaspora grubunda bulunanlar arasında varolan eşsiz ortak yönlerin tanınmasını da belirtir. Bu, dağıtılanların deneyimleriyle anavatanda kalanların deneyimleri arasındaki ayrımın farkına varmaktır. Görsel bir metaforla açıklamak gerekirse, fizikî dağılım, ispitlere bağlı tekerlek göbeğine benzetilebilir. Diaspora, tıpkı ispitleri birbiriyle ve tekerlek göbeğiyle birleştirerek tekerleği tamamlama ideolojisinde olduğu gibi, böylece çok uluslu topluluğu oluşturan, birbirine bağlama ideolojisidir. Daha geniş bir inceleme, diasporanın kendisinin farkına varmasına geçiş sürecindeki asıl etkenleri kesin olarak belirlemede yardımcı olacaktır.

Diasporaları birarada tutan bağlar konusundaki herhangi bir çalışma; uluslar ötesi resmi örgütlerin neden bazı koşullarda var olduğu veya kültürel faaliyetlerin diaspora kimliğinin saptanmasını pekiştirip pekiştirmeyeceğini anlama konusunda yardımcı olabilir. Bireylerden ulusa, devletlerden uluslar ötesi güçlere kadar diasporanın birbirine bağlı olmasını kolaylaştıran veya engelleyen, çok katmanlı sonuçları olan birçok etmen vardır. Örneğin, erişilebilir telekomünikasyon teknolojileriyle diaspora ağını kolaylaştıran aynı ülkelerde, yabancı düşmanlığı, (vatanseverliğe karşılık olarak) diaspora ulusalcılığının ifade edilmesi karşısında intikamla sonuçlanabilir. Diasporaların aralarındaki bağların diğerlerinden güçlü veya farklı şekilde olduğu kesimler olabilir. Yine de bunlar diaspora deneyiminin bu özel boyutunu incelemek için önerilen yollardır (Butler, 2001: 167).

Sahip olunan toplumsal nitelikler olarak diaspora, kimi davranış ve tutumların oluşmasına neden olur. Diaspora bu bağlamda sadece bir sosyal kategorizasyon değil, bu kategorizasyon ekseninde davranış ve tutumları oluşturan dinamikler bütünüdür.

Göç, topluluklarda kimi kültürel farklılıklar yaratan ve önemli değişim mekanizmaları sunan bir olgudur. Diaspora da sonuç itibariyle bir göç deneyimidir ve diasporik kimliğin muhteviyatı onu çevreleyen dinamikler tarafından şekillendirilir. Başka bir ifadeyle göç dinamikleri, deneyim sonucunda oluşan kültürel kimliğin kaynağını oluşturur. Schramm, “Müzik ve Sığınmacı Deneyimi” (*Music and the Refugee Experience*) adlı makalesinde müzik ve göç ilişkisi için üç farklı evreyi içeren bir model sunar:

1. Ayrılış öncesi özellikler (*pre-departure features*)
2. Ayrılışa bağlı özellikler (*departure-related features*)
3. Yeniden yerleşmeye bağlı özellikler (*resettlement-related features*) (Schramm, 1990:18).

Schramm’ın bu modelindeki ilk evre, göç öncesi, kendi kültürel ve tarihî bağlamındaki değerlere ilişkin bir kültüre işaret eder. İkinci evre, ayrılma kararından, ayrılış ve ayrılış kararını tetikleyen etmenlerin varlığına işaret eder. Üçüncü evre ise, yeni yere yerleşim özellikleri, ev sahibi toplumun göçmen topluma karşı tutumlarına işaret eder. Schramm’ın sunduğu bu model, diasporik toplulukların tutumlarını belirler ve onların stratejilerinin belirlenmesi konusunda etkilidir. Aynı zamanda bu model, sunduğu üç evre sürecinde diasporik bir toplumun kendi kültürel kimliğini nasıl koruduğuna ya da nasıl yeniden inşa ettiğine ilişkin işlevseldir.

Aynı vatandan göçen diasporik toplulukların aralarındaki kimi kültürel farklılıklar, bu model aracılığıyla analiz edilebilir ve anlamlandırılabilir bir hâl alır. Diasporik toplulukların göç sürecince kavrayışları, anlayışları, davranış ve tutumlarında bir önemli etken de ‘anavatan’dır. Diasporik kimlikler, çoğu zaman belirli bir anavatanla ilişkilendirilir. Hemen her diaspora toplumunda varlığı kesin ve net bir biçimde seçili bir toprak parçasına ilişkin bir âidiyet geliştirilirken, Çingene topluluklarında bu söz konusu değildir. Çingenelerde mutlak ve ortak bir biçimde paylaşılan bir coğrafya yoktur. Hemen her Çingene topluluğu için farklı anavatanlar vardır. Dolayısıyla Çingeneler göç deneyimi yaşamış, vatansız bir toplum olarak istisnâ bir hâl alırlar biçimde tanımlanmadığı ve bu teritorya ile olan ilişkinin niteliği ortaya konulmadığı sürece bu kimlik muğlâk kalır. Bu muğlâklığın giderilmesi için kimliğe ilişkin referans

gösterilen mekânın tanımlanması zorunlu hâle gelir. Anavatan, bir dönem, sadece göç eden topluluğun coğrafî olarak ayrıldığı yer işaret ederken, artık günümüzde yeni bir kavrayış olarak coğrafî bir alandan çok, toplulukların içini farklı doldurabildikleri ve farklı anlamlar yükleyebildikleri bir model hâlinde. Nostrand, anavatanı, ‘kültürel coğrafyalar’ olarak tanımlar ve ele alır (Nostrand, 2002: 48). Skrbic, anavatanların sadece bir coğrafî gerçek olmak yerine politik ve kültürel etkenlerle biçimlenen uzamsal temsiller olduğunu söyler (Skrbic, 1999: 82).

Diaspora deneyimi yaşayan toplumlar açısından anavatan, çoğu zaman kültürel kimliğin kaynağı ve varlığı olarak bir simge işlevi görür. Peki diaspora toplulukları için anavatan terimi aslında neyi çağrıştırır ve anavatan nereye referans verir? Esmen, “anavatan kavramının mutlaka bir ülke olmak zorunda olmadığını ve en az coğrafî anlamda bir anavatan kadar önemli olan ideolojik bir fikir ve inançlar bütünü de diaspora açısından bir anavatan işlevi görebileceğini” vurgular (Özdemir, 2004: 43). Anavatan bir referans noktası olarak kimi zaman reel bir teritorya olabildiği gibi kimi zaman da toplumsal tahayyüle dayalı bir alan hâlinde. Tahayyül, çoğu toplulukların, özellikle göç edenlerin başvurduğu bir edimdir. Chambers’ın Nietzsche’den aktardığı gibi: “Tıpkı ulus anlatısındaki ‘hayalî bir cemaat’ inşasıdır.”

Tahayyül: “Başka şeyler arasında bağlantı kurularak zihinde canlandırılan yeni biçimler” olarak tanımlanır. Dolayısıyla kavram, daha çok “gerçek dışı” ve “gerçek ötesi” ile ilişkilendirilir. Hooks, “tahayyül etmek, gerçekliği dönüştüren süreci başlatmaktır” der (Chambers, 2005:19). Kant’a göre de: “Tahayyül gücünün bizzat mevcut olmayan bir nesneyi sezgide temsil etme yetisidir” (Robinson ve Rundell, 1999:19). ”Terim her şeyden önce orada bulunmayan ama başka bir yerde var olan bir şeylerin rastgele zihinde uyanmasını anlatır; bu zihinde uyanma, bulunmayan bir şeyin, herhangi bir şekilde burada ve şimdi bulunan şeylerle karıştırılmasını ima etmez” (Robinson ve Rundell, 1999:172). Castoriadis, Kant’ın *Saf Aklın Eleştirisi* kitabından şunu aktarır: ‘Tahayyül gücü, bir nesneyi orada mevcut olmadığına dahi sezgide temsil/tasavvur kudretidir, kapasitesidir, yetisidir... ister bir dış tahrikle isterse bir dış tahrik olmaksızın temsiller/tasavvurlar zuhur ettirme kudretidir, kapasitesidir, yetisidir. Diğer bir deyişle: Tahayyül, ‘gerçeklik-yapıcısı’nın (realiter) olmadığı bir şeyi oldurma gücüdür’ (Robinson ve Rundell, 1999:199). ‘Herhangi bir coğrafî ya da fiziksel

gerçeklik kadar fantezi ve tahayyül tarafından beslenen bir âdiyet duygusu da söz konusuysa, bunun gibi kendilik duygumuz da bir hayal ürünüdür, bir kurgudur, belli bir anlamlı hikâyedir” (Chambers, 2005:41).

Tahayyül, hemen her topluluğun başvurduğu bir edim olarak diasporik toplulukları da kapsar. Kurtoğlu, Brah’ın göçmenler ekseninde değerlendirdiği tahayyül kavramını şöyle aktarır: ‘Bir yerden ayrıldığımızda, ayrıldığımız yer ve oranın insanları hakkında geliştirdiğimiz şey tahayyüldür. Brah’ın kavramlaştırması bağlamında belirtmek gerekirse bir yere ilişkin ‘oraya ait olma’ hissi ve bunun öznel anlamları bir yerden başka bir yere göç etmenin niyet edilmeyen bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu durumda coğrafi alan, kişisel olarak muhayyel bir olgu olur. Ayrı/ayrılmış olduğumuz alanla bağı, düşünsel ve ilişkiyel olarak kurarız (Kurtoğlu, 2005:4).

Bir kültürel kimlik yer değiştirdiği zaman, taşıyıcıları tarafından anavatana ait özdeşlik ve güçlü bir psikolojik bağ geliştirilir. Anavatan kolektif mitlerinin kaynağı hâline gelir ve ilgili topluluk için âdeti bir cennet kavrayışını temsil eder. Diasporada yaşayan toplumların/bireylerin anavatanını sevebilmesi için öncelikle anavatanın tanınması ve bu sevgiyi pekiştirecek kimi imgelerin oluşturulması gereklidir. Bu ortak tahayyül, aynı zamanda ortak unutuşu da gerektirir. Bu unutuşlar, tarihî muğlaklıklar için kimi anlatılar geliştirir. Bireyler ya da topluluklar anavatanlarını tanımasa da bilmese de, anavatanın varlığını imgelerler. Bu tahayyül, anavatanın reel bir biçimde ilgili toprak parçasıyla değil, o toprak parçasına ilişkin yaşanan zihinsel süreçler doğrultusunda ortaya çıktığını gösterir. Dolayısıyla anavatanın tanımlanması, sadece bir coğrafyanın tanımlanmasından ibaret değildir ve (ulusal kahramanlar, hikâyeler ve efsanelere kadar) bir dizi kültürel boyutu vardır. Anavatan, ortak anıların, dostluk bağlarının ve özgürlük ideallerinin üretildiği ya da ilişkilendirildiği teritorya olarak, hemen hemen her toplumun sahip olduğu ya da olduğuna inandığı bir olgudur (Smith, 2002:76).

Anavatan, diasporadaki toplulukların güç aldığı, onların bir tutkuyla her zaman bağlı oldukları ve kültürel merkez kabul ettikleri bir coğrafyadır. Başka bir ifadeyle, anavatan, diaspora için içerisinde yaşadıkları toplumlardan kültürel açıdan farklı olduklarını vurgulamak için kullandıkları duygusal bir referans noktası olarak tanımlanabilir. Bu süreç, tamamen duyguların ve tutkuların bir harmanı olarak ortaya çıkar. Kimi zaman anavatanda hiç yaşamamış, belki de hiç anavatana görmemiş kişiler

tarafından geliştirilen anavatan imgesine tahayyül ve anlatılar kaynaklık eder. Anlatıların bıraktığı izlenimler ve bu doğrultuda oluşturulan imgeler, diasporik toplumun nasıl konumlandığı, anlatılanların onların muhayyilelerine nasıl yerleştiği ve bunun sonucunda kendi kimliklerini nasıl geliştirdikleri hakkında onlara yön verir. Her etnik grup ister üzerinde ikamet etsin, ister etmesin, sahip olduğu belli bir teritoryaya ihtiyaç duyar. Sahip olduğuna inanılan bu teritoryada yaşamayan etnisiteler ya da diasporik topluluklar; oraya dair kolektif bir bellek geliştirir. Smith, bu kolektif belleği şöyle açıklar: ‘Ülke, etnisiteye ait bilginin bir parçası ve kolektif rüyaların odağı haline gelir. Cennet kavrayışları, ülkenin en çok sevilen niteliklerine atıfla kurulur... Anayurdun canlandırılması ve restorasyonu için hayaller kurulur. Topluluk üyeleri, kendilerini anavatandaki ‘kökenleri’yle tanımlar; teritorya ile fiziksel bağlar koptuktan yüzyıllar sonra bile soykütüğü ile teritorya birbirine karışır (Smith, 2002:54). Ancak bütün bu edimler, diaspora deneyimi ve buna ilişkin geliştirilen tahayyül (aynı anavatanı referans alanlar dâhil) diasporik toplulukların homojenleştiği anlamı yaratmaz. Dolayısıyla diasporik kimlikler çok yönlü bir varoluş şeması içinde anlaşılabilir bir kimlik türü olarak dikkat çeker ve tanımlanabilir hâle gelir.

2.3.1. Diasporik Deneyimin Sonucu Olarak Çoklu Kimlik

Bugün modern diaspora deneyimi yaşamış göçmenler, kültürel kimliklerini tamamen bırakmaya ya da hiçbir dönüşüm ve değişim şansı olmaksızın ebediyen ona tutunmaya zorlayan ikilemleri reddederler (Lipsitz, 1999:126). Kaya’nın da vurguladığı gibi: ‘Çok yakın zamana değin diasporik toplumlar, içinde yaşadıkları ülkenin yasal ve siyasî hegemonyasına itaat etmek zorundaydılar. Oysa bugün anavatanla ile kurulan ulusötesi iletişim ve ulaşım ağları diasporik öznenin içinde bulunduğu ülkenin siyasî ve yasal sistemine karşı olan itaati çözer niteliktedir’ (Kaya,2000:64).

Diasporik kimlik, diasporada yaşayan bireylerin ve toplumların ikâmet ettikleri yerlerde karşılaştıkları sınırlamaların ve baskıların üstesinden gelmelerine sembolik olarak bir güç ve olanak tanır. Burada bir kez daha söylenmek istenen; içine yerleşilen kültürün tamamen reddedilmesi ve taşınmış kültürün saflıkla sürdürüldüğü değildir. Diasporik davranışlar, itaat anlamı taşımasa da; hiç şüphe yok ki yaşadıkları ülkenin siyasî, ekonomik ve kültürel tutumlarıyla ilişkilidir. Burada vurgulanması gereken önemli bir

nokta,diaspora deneyiminin çoklu kimlik yapısı oluşturduğu ve mutlak heterojen bir yapı olduğudur.

Diasporik kimlik aynı zamanda heterojendir. Brah'a göre, farklılık, cinsiyet, ırk, sınıf, din, dil ve kuşak gibi formlar yoluyla ifade edilir. Bu nedenle, bütün diasporalar, ortak bir 'biz' kuruluşuyla ilişkili olsa da farklılaşan, heterojen, çekişen alanlardır (Kostovicova-Prestreshi, 2003:1081).Göç olgusunun toplumsal yapıda sosyal, kültürel, ekonomik ve politik değişimlere neden olması kaçınılmazdır. Sosyal yapıdaki ve normlardaki; bireyin düşünce, duygu eylem kalıplarındaki temel dönüşümleri içeren sosyal değişme, bilgide inanç ve değerlerde, teknoloji ve maddî kültürde, ailede eğitimde, dinde, ekonomide, sanatta, sosyal tabakalaşma, gruplar arası ilişkilerde, bireyin yaşamı algılaması ile kimlik kurgulaması çerçevesinde gerçekleşebilir.

Diaspora davranışı, bir bilinç ve deneyim meselesidir. 'Burada' iken aynı anda 'başka bir yerde' olma; birden fazla mekâna bağlılık hissetme; evrensel ve tikel olanı aynı anda yaşama ve anavatanından uzakta yeni bir vatan inşa etme gibi unsurlar bu bilincin temel özellikleridir (Kaya, 2000:58). Chambers bu bilinci: 'Sınırın iki tarafına da basarak, ayağın biri burada, öteki ise daima bir başka yerde' olma hâli olarak tanımlar (Chambers, 2005:30). Dağınık bir biçimde diasporada bulunan cemaatlerin 'birbirlerine göre' konumlanmaları, hatta diğer bölgelerdeki soydaşlarına ilişkin farklı bir cemaat fikrini geliştirmeleri, diasporik kimliklerin doğal bir sonucudur. Göçmen kültürlerde göç ettikleri ülkede kendi yaşam biçimlerini sürdürmek için özellikle belli bir bölgede bir ölçüde yoğunlaşmaları durumunda, kendi yaşam biçimi ve kültürel pratiklerine daha sıkı sarılıp tatbik etme ve böylece kültürel açıdan homojenlik gösterme eğiliminde olurlar. Ancak belli bölgede yoğunlaşmayıp göç ettikleri ülkeye bireyler ya da birkaç aileden oluşan gruplar biçiminde dağılmaları durumunda ana toplumla etkileşimleri ve ana toplum içinde faaliyette bulunmaları ölçüsünde homojenliklerini yitireceklerdir. Kısacası homojenlik dereceleri grubun yaşam biçimine, üye sayısına, bir bölgede yoğunlaşp yoğunlaşmadıklarına, diğer kültürlerle etkileşim derecesine ve üyelerine özel ve kamusal yaşamlarında ne derece serbestlik tanıdığı gibi faktörlere bağlı olarak değişecektir (Tok, 2003:19-20).

Kendi tanıdığı küçük bir cemaat ile anavatanını imgeleyen bir diaspora bireyi, diğer bölgelerdeki anavatan imgelemleriyle farklı düşebilir. Dolayısıyla bu tip

farklılıklar,diasporik topluluklar açısından sık rastlanan bir fotoğraftır. Ayşe Mermerci, Filistinliler hakkında yaptığı çalışmasında bu tip bir imgelem farklılığını aktarır:

‘Bir alandaki Filistinlilerin diğer bölgelerdeki Filistinlileri yabancı hatta düşman gibi görebilmektedir. Filistinliler 1948’de anayurtlarını yitirmelerinden sonra sürgünde oldukları yerlerdeki farklı deneyimlerine uygun olarak bir dizi farklı ‘Filistin’ ortaya çıkmıştır’ (Mermerci,1998:2).

2.3.2. Diasporik Davranışların Temsil Alanı Olarak Ritüeller

Ritüeller, mevsim değişikliklerine ilişkin, farklı içerik ve biçimlerde hemenher toplumda düzenlenen etkinlikler olarak dikkat çeker. Bu etkinlikler, düzenli olarak her yılın belirli zamanlarında yapılır ve çoğunlukla ‘bereket’ ve ‘hasat şenlikleri’ hâlini alır. Sanayinin ve teknolojinin yayılmasından önce tarım toplumlarında, tarımsal döngü hem dinsel, hem seküler karakterde bir ritüel takvimi yaratmıştı. Bunun yanında daha modern, sanayileşmiş ve seküler toplumlar da yerelliği, etniyi, mesleği ya da topluluk kimliğinin başka önemli boyutlarını işaretleyen takvime bağlı önemli ritüellere yer verir (Cohen, 1999:58).

Dil, din ve müzik gibi kimi kültürel unsurları koruma ve geliştirme konusunda bir isteğin ve direncin sağlanması, hemen her toplumda görülen bir edimdir. Bu tip edimler, kültürel dayanışma sağlar ve ilgili toplumun kimliği ve varlığı açısından önemli görülür. Toplumlar, kimlikleri açısından önemli buldukları görece ‘otantik’ dillerini, dinlerini, müziklerini, danslarını, yemeklerini ve kostümlerini sergiledikleri ve topluluk olma hislerini tatmin ettikleri kimi etkinliklere/ritüellere ihtiyaç duyar ve düzenlerler. Bu ritüellerde, geçmişin imgeleri ve geçmişi anımsatan pratikler canlı tutulurken, yine bu ritüeller aracılığıyla aralarındaki kimi farklılıklar (sınıfsal, siyasal, ekonomik vb.) hiçleştirilir ve eritilir. Cohen, ritüellerin insanlara kendi topluluklarına ilişkin bilinç ve duyarlılık verdiğini söyler: İnsanlar ritüellere her sebepten ötürü katılabilir. Ama güdülenimler ya da görünüşteki amaçları ne olursa olsun, ritüellerin büyük kısmının bu bilinç yükseltme kapasitesine sahip olduğu görülmektedir (Cohen, 1999:54).

Ritüeller, hem her bir ayrıntının aynı kalması üzerine geliştirilen çabayı yani ‘sürekliliği’, hem de eskiden kalma ya da yeni üretilmiş kimi davranışların seçilmesini (elenmesini) ve modifiye edilmesini yani ‘değişimi’ içinde barındırır. Dolayısıyla,

sürekli olarak bağlamında bellekler, devamlı tekrarlanan davranışlar ve tutumlarla eskiye gönderme yapan bir ‘hatırlama biçimi’ olarak değerlendirilen ve kültürel belleği canlı tutan ritüeller aynı zamanda da sembolik bir hâl alan davranış kalıplarını da ‘yeniden inşa’ eder. Bilim adamları, ritüeller için ilgili toplumun öz kültürünün yansıtıldığı platformlar olduğu düşüncesinin yerine “toplumsal icra/performans belirli sınırlar dâhilinde çeşitli anlamların yaratıldığı, manipüle edildiği, hatta ironik hale getirildiği” etkinlikler olarak düşünürler.

BÖLÜM 3: TARİHÎ ARKA PLÂN

3.1.Boşnakların Tarihî Kökenleri

Bosna Hersek, Avrupa kıtasının güneybatı, Balkan yarımadasının ise kuzeybatısında yer alan, 51.129 kilometre yüz ölçümüne sahip bir ülkedir. Neretva Nehri'nin denize döküldüğü mevkide 20 kilometrelik bir toprak parçası ile denize ulaşır, ancak limanı yoktur. Doğu ve güneydoğuda Sırbistan ve Karadağ, kuzey ve batıda ise Hırvatistan devletleriyle çevrilidir. Büyük ülkelerin bazı şehirlerinden çok daha az bir yüz ölçümüne sahip olan Bosna- Hersek, sahip olduğu tarihî, dinî, etnik ve kültürel doku açısından ise, çoğu ülkeden daha zengin bir mirasa sahiptir. Bu sebeple Bosna'nın, ülke olarak küçük ama tarihî açıdan önemli ülkelerden biri olduğu söylenebilir. Adından anlaşıldığı gibi devletin ismi, iki bölge isminden oluşmaktadır. Bu iki bölgeye günümüzdeki adlarının ne zaman ve ne şekilde verildiğine dair pek çok görüş ileri sürülmektedir.

Bosna kelimesinin oluş ve kökeni hakkında bilim adamları tarafından pek çok görüş öne sürülür. Eski bilim adamları, Bosna kelimesinin eski Trakyalı bir topluluk olan Besa ilgili olduğunu düşünüyorlardı. Yalnız bu topluluğun Bosna'da her hangi bir iz bıraktıklarına dair herhangi bir delil yoktur. Kayos Thalloczy ve Karl Patsch, Bosna kelimesinin eski bir İilir kelimesi olan *bos* kelimesiyle ilgili olduğunu düşüncesindedir. *Bos* kelimesi, tuz madeni anlamına gelir. Ama böyle bir maden sadece bugünkü Tuzla şehrinde vardır ve sadece o bölgeyi temsil edebilir ve en erken Bosna devletinin dönemlerinde bu bölge o devlete ait değildir. Onun için bu tezinin doğru olduğunu söylemek güçtür. Literatürde Bosna kelimesinin 'Bistue Nova'(Roma'nın bir eyaleti) ile ilgili olduğunu görebiliriz. Bistue Nova eyaleti, bugünkü Zenica ve Travnik bölgelerini kapsıyordu. Buna benzer bir görüş daha vardır. Bu görüşe göre kelime 'Basante' adıyla bilinen bir Roma üssüyle ilgilidir. Bu Basante üssü Bosna nehrinin Sava nehrine kavuştuğu yerdeydi.

Filolog Anton Mayer, Bosna kelimesinin etimolojisini yaparken Bosna kelimesinin çok eski bir Hint-Avrupaî 'bos'veya 'bhog'kelimesinden geldiğini söyler. Bos veya bhogkelimesinin manası akan sudur. Yani Bosna, nehir manasında kullanılmıştır. Bazı bilim adamlarına göre Bosna kelimesi nadir kullanan Latin kelimesi 'bosina'dan da

gelebilir. Bosina, sınır demektir. Bu kelime, Bosna topraklarında VIII. asırda Bizans sınırında sınır askerliği görevini yapan Franklar tarafından kullanılmıştır.

Filolog Petar Skok'a göre de Bosna kelimesi ve diğer pek çok toponimin kökenleri Slâv öncesi dönemden kalmaz. Bunların etimolojisi açık değildir. Bu teorilere karşı başka bir teori daha vardır. Bu teoriye göre Bosna kelimesi, aslında Slâvların anavatanında yaşadıkları dönemde bir topluluğun ismidir. Eski araştırmacılar Slâvlar ve Antları (İranî bir kavim) aynı tutarlar ve IV. asırda 'Bosa' adlı bir Ant komutanından bahsederler. Bu teoriyi destekleyebilecek kaynaklar, Ortaçağdan kalan kaynaklardır. Bu kaynaklara göre, Bosna kelimesi kişi adı olarak (hem erkek hem kadın adlarında kullanılıyordu) hem de toponim olarak kullanılmıştı. Toponim olarak Dalmaçya, Hırvatistan, Slovakya ve Macaristan'da kullanılmıştı. Coğrafi bir ad olarak Bosna kelimesi X. asrının ortalarında Bizans İmparatoru Konstantin Porfirogenit tarafından kullanılmıştı. O, *De administrando imperio* (958) adlı eserinde Bosna nehrinin etrafını 'Horion Bosona' olarak yazmıştı (İmamovic, 1998:23).

Tarihçi Dubrenko Lovrenoviç, "*Od Slâvenskog Naseljavanja do Bana Kulina (VII-XII yüzyıl)*" adlı makalesinde "Bosna" isminin muhtemelen "Bathinus" (Bosanius) kelimesinden türemiş olduğunu ifade etmektedir (Lovrenovic, 1998: 47). Bazı kaynaklarda ise, "Bosna" isminin etimolojik benzerlikten dolayı "Bathinus", "Bosthicus", "Bostoensis", "Bossona", "Bissenä", "Bessenä", "Bosonium", "Bosnae" ve "Bosnia" gibi kelimelerden türemiş olabileceği ileri sürülür. "Bosna" terimi, ilk önce Visoko ve Sarajevo bölgesini kapsıyordu. Tarih kaynaklarına bakıldığında buraları işaret etmek için terimin "Vrhbosna" veya sadece "Bosna" şeklinde kullanıldığı görülmektedir. (Hadzjahic, 2004:151-156). Daha sonraki dönemde, bölgenin alanı Visoko-Zenica-Sarajevo-Kresevo-Fojnica-Travnik'i içine almak suretiyle daha genişlemiş, ismi de "Bosna Banlığı" olmuştur. Ayrıca Bosna Banlığı, Ortaçağ'da Sava Nehri'ne kadar olan bölgeyi içine alan hükümdarlığa işaret etmek için de kullanılmıştır (Albayrak, 2004: 181).

X. yüzyılın ortalarında öncelikle coğrafi bir isim olarak "Bosna", daha sonra da bu coğrafi bölgede oturanları ifade etmek için "Bosnalı" adı kullanılmaya başlanmış, XII. yüzyılın sonundan itibaren ise Bosna'dan bir devlet adı olarak bahsedilir olmuştur (Albayrak, 2004: 181-182). Günümüz Bosnalı tarihçilerinden Mustafa İmamovic'e

göre, 877 ile 917 tarihleri arasında Duvno ovasında yapılan bir krallık tacı giyme merasiminden bahseden bir belgede “Regnum Sclavorum” adı altında, Bosna ve dönemin hükümdarı olan Kral Budimir’den söz edilir. Ayrıca Roma Germen İmparatorluğu’na ait bazı belgelerde de aynı dönemlerde Bosna’nın “Sclavonia” adı altında bilindiği ifade edilmiştir (Imamovic, 1998: 26).

“Hersek” adı ise, ilk defa dönemin Üsküp komutanı Esat Aliya’nın 1 Şubat 1454 tarihli bir mektubunda geçmektedir. “Hersek” ismi, Güney Bosna’nın o dönemdeki hükümdarı olan “Herceg” (dük) Stjepan Vukosic Kosaca’dan gelmektedir. Nitekim o dönemde “Herceg”in bir unvan olarak kullanıldığı ifade edilir. Kadir Albayrak’ın belirttiğine göre “Hersek”, Almanca “Herzog” kelimesinden türemiştir (Albayrak, 2004: 6). VII. yüzyılın başında meydana gelen Türk ve Slâv kavimlerinin (Avarlar ve Slovenler) istilâsı, Roma medeniyetinin son kırıntılarını da ortadan kaldırarak, Bosna ile Hersek’in sahil bölgelerine şimdiki etnografik şeklini vermiş ve bu bölge o vakit “Hum” ismini almıştı (Albayrak, 2004: 177). Bu istilâ sonrası Türk kabilesi Avarlar, Bosna Hersek’te yaklaşık iki yüzyıl hüküm sürmüşlerdir (Bojic,2001:20).

3.2. 1180’e Kadar Bosna Tarihi

Balkanlarda etnik (millî) homojen eyalet veya etnik (millî) homojen bir devlet yoktur.Bosna için Balkanların ‘mikro evreni’ tabiri kullanılır. Tipik ‘Boşnak yüzü’ yoktur. Sarışın veya koyu renkli saçları olan Boşnaklar, buğday tenli, çilli tenli, iri ve minyon tipli Boşnaklar vardır. Bu insan mozağinde sayısı çok ve değişik milletlerin genlerinin olduğunu rahatlıkla görebiliriz. Bosna tarihinin çıkış noktası olarak Slâvların Balkanlara gelmesi kabul edilmektedir. Ama şunu da bilmeliyiz ki insanlık tarihinde mutlak çıkış noktası yoktur; onun için Slâvların Bosna’ya gelmeden önce Bosna’da yaşayan ve daha sonra asimile olmuş milletler hakkında bilgi edinmemiz gereklidir (Malcom, 1995: 2).

Bosna’nın tarihi bilinen en eski halkı İlirlerdir. İlirler, bugünkü Arnavutluk ve Yugoslavya bölgelerinde yaşıyorlardı. İlirler, Hint-Avrupaî bir halktır. Konuştukları dil bugünkü Arnavutçaya yakındır. Bosna’da o dönemde yaşayan İlir boyları ve Destiyat ve İlir-Klet Skodrist boyları, Roma’ya karşı direniş göstermelerine rağmen M.S. 9. yılda Roma, Bosna’da yaşayan halkların isyanını bastırır ve orada hâkimiyet kurar (Malcom,1995: 4). Bosna’nın bir kısmı, Roma’nın Dalmaçya Eyaletine, diğer kısmı

bugünkü kuzeydoğu Hırvatistan ve güney Macaristan'la beraber Panon Eyaletine dâhil olur. O dönemlerde Bosna, Hıristiyanlıkla da tanışmaya başlamıştır. Bosna-Hersek'te Roma döneminden kalma 20 tane 'bazilika' kazılmıştır. O dönemde Bosna'da Lâtin dili yaygınlaşmıştı.

Hıristiyanlığın Bosna'da gelişmesi 3. asırda Gotların gelmeleriyle durur. Gotlar, 3. asırda gelmeye başlarlar ve 4. asırda Roma'nın askerlerini yenerler. 6. asırda Çar Justiniyan, onları Balkanlardan kovar ve Bosna, o dönemde Bizans'ın himayesine geçer. 4. asırda Gotların yanında Balkanlara, Hunlar ve Alanlar (İranî kavim) geldiler. 6. asırda Balkanlara Avarlar ve Slâvlar gelmeye başlarlar. Avarlar, Balkanların değişik yerlerinde yerleşirler: Batı Bosna, Hersek ve Karadağ. 7. asrın ilk yıllarında Avarları Balkanlardan Bizans, Bulgar ve Hırvat orduları kovarlar ama Avarların bir kısmının özellikle Bosna'nın kuzey ve kuzeybatı taraflarında kalmaya devam ettikleri söylenir. Bunun delili olarak bazı yerleşim yerlerinin isimleri ve unvanlar gösterilir. Slâvlar, Avarlara 'Obr'lar derlerdi ve yerleşim yeri 'Obrovac' ve 'ban' (Hırvatistan ve Bosna krallarının kullandığı unvan) kelimelerinin Avarların bir bakiyesi olduğu söylenebilir. Ama Slâvların sayı bakımından daha kalabalık oldukları için Balkanlarda egemen olduğunu görüyoruz.

Balkanlara gelen Slâv boyları arasında Hırvat ve Sırplar vardı. Hırvatları o dönemdeki Bizans Çarı, Avarlara karşı savaşınlar diye çağırmişti. Sırplar, Hırvatlarla beraber geldiler. Hırvatların ve Sırpların Balkanlara gelmeden önce yani Karadeniz'in kuzey bölgelerinde yaşadıkları dönemde pek çok değişik halklarla bir arada yaşadıklarını söylenir. Özellikle İranî bir kavim olan Sarmatlarla bir arada yaşadıkları ve yakın ilişkileri oldukları bilinmektedir. Bu iki Slâv boyunda İranî unsurların olduğu bilgiler arasındadır. Bu konuda değişik teoriler vardır. Sırpların ve Hırvatların Balkanlara geldiklerinde orada, daha önce gelen Slâv boyları, İilir, Kelt, Romalılar, (Romanın değişik eyaletlerinden gelen bireyler), Gotlar, Alanlar, Hunlar ve Avarlar vardı.

Bosna'nın tarihi 7. asırdan 11. asra kadar çok karmaşıktır. Savaşlarla doludur. En eski hâkimiyet Bizans İmparatorluğu'na aittir. Ama Bizans, buradaki halkları kendilerini bir 'efendi' olarak tanımaya zorlamıştır. Bizans, Dalmaçya'daki şehirlerle ve adalarla ilişkisini sürdürmüştür. Oradaki şehirler 9. asra kadar 'theme' (askerî üs) olarak kullanılmıştır. Diğer taraftan Bizans'ın gücü azalmaya başlar çünkü oradaki kiliseler

Roma'ya hukukî olarak bağlıdır. 9. asrın başında kuzey ve kuzeybatı Bosna'yı, Frank Kralı Büyük Karlo'nun askerleri fethederler ve orada 9. asrın 70'li yıllarına kadar kalırlar. O dönemde Bosna'da ve Hırvatistan'da Batı Avrupa'daki feodal sisteme benzer bir feodal sistem gelişir(Malcom, 1995:2-10, İmamovic, 1998: 24-27).

3.3. Ortaçağda Bosna ve Bosna Kilisesi (Crkva Bosanska)

Bosna tarihinde en önemli ve en karışık konulardan birinin Bosna kilisesinin özelliği ve etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Bu konu, 120 yıldır bilim dünyasında tartışılmaktadır. Bu konuda ilk modern bilimsel çalışma, XIX. asırda Hırvat tarihçisi Franjo Racki tarafından yapılmıştır. Racki, 'Bogumili i patareni' (Bogumiler ve Patarenler) adlı kitabında (1869), Bosna kilisesini 'Bogomilizm'in bir 'fidanı' olarak gösterir. Bogomilizmin ortaya çıkışı X. asırda başlar ve bir Bulgar rahibi (Bogomil) tarafından ortaya atılır. Bogomilizm, Bulgaristan, Trakya, Makedonya, Raşka (Sırbistan) ve sonra Bosna'ya yayılır. Bogomilizmin temel prensipleri şunlardır:

1. Hayatta iki güç vardır: İyilik ve kötülük, karanlık ve aydınlık.
2. Tanrı iyiliği sembolize eder; kötülüğü sembolize eden şeytandır.
3. Şeytan görünenin, maddî her şeyin yaratıcısıdır.
4. İnsan, ancak maddî şeylerden uzak durarak kötülükten kurtulabilir. Bunlar, et, şarap, kadın ve zenginliktir.

Bogomiller, resmî kilisenin tüm kurumsal yapısını, hiyerarşisini ve geleneksel kilisenin maddî yönlerini (binaları, manastırları) ve haçı reddediyorlardı. Haçı "yalancı inanış"ın sembolü olarak görüyorlardı. Bogomilizmin mensupları ikiye ayrılır: "Arınmış seçkinler" ve "sıradan inananlar". F.Racki, eserinde, "seçkinler" kategorisi olarak: *Srtojnici*, *starci* ve *gosti* yazmıştır. "Sıradan inananlar" kategorisi ise geri kalanlardır yani sıradan insanlar. Üst sınıf, münzevî bir hayat yaşamakla görevliydi. Diğer insanlar "normal" bir hayat yaşayabiliyorlardı.

Bogomil hareketi savaşa karşıydı ve anti feodaldı. Gerek kilise gerekse her hangi feodal bir iktidar istemiyorlardı. Bu hareket, Bosna'da resmî kilise kurumu olarak şekillenmişti. Her hangi bir toplumsal programdan vazgeçip sadece dogmatik öğretisini devam ettirmişti. Bosna aristokrasisi, kiliseyi destekliyordu. Kilisenin, hükümdarın ve

halkın üzerindeki otoritesinin farkındaydı. Aristokrasi, kiliseyi, özellikle dışarıdan gelen tehlikelerden koruyordu (İmamovic, 1998:87-89).

Bosna kilisesi için Bogomilizmden gelen bir kilise teorisini Racki'den sonra Aleksandar Solovjev ve Dragutin Kniewald desteklemişlerdi. Solovjev yazdığı eserlerinde, Bosna kilisesinin dogmatik öğretisi, organizasyon ve yapısal şekli hakkında hipotez ortaya koymuş ve Bosna kilisesinin XII. asrın sonlarından ve XV. asra kadar gerçekten heretik ve Bogomil bir kilise olduğu sonucuna varmıştı. Latin kaynaklarını kullanan D. Kniewald şöyle bir sonuç ortaya koyar: 'Bosna kilisesi, güçlü bir neomanihey organizasyonu temsil eder ve özünde Batı'da katharen veya pataren diye bilinen hareketin aynısıdır.' Böylece F. Racki, A. Solovjev ve D. Kniewald, Bosna kilisesinin bir kurum olarak etrafındaki ülkelerdeki kiliselerden farklı olduğunu savunurlar. Bu kilisenin kendi prensipleri, yapısı ve teolojisi vardı(İmamovic, 1998: 87).

F. Racki'den önce Bosna kilisesi hakkında Bozidar Petranovic araştırmalar yapmıştı. Eseri 'Bogumili, crkva bosanska i krstjani' (1867) adını taşır. Yazar, eserinde şöyle der: 'Bosna kilisesi sık sık heretik olarak görünse de onun doktrini Ortodoksluktur. Sırp Ortodoks kilisesinden farklı olarak kendine özgü bir hiyerarşi sistemi vardır.' Petranovic'e göre Bosna kilisesi doğu-grek aslında sırp-ortodoks ama bazı heretik inançları kabul etmiş bir kilisedir. Bu teori, Sırp bilim adamlarının arasında kabul görmüştür. Bu teorinin en büyük savunucusu Vaso Glusac olmuştur. Yalnız şunu da burada vurgulamak gerekir. V.Glusac, kaynakları biraz fazla 'rahat' kullanıp yorumlamıştır. Duyguları ağır basan ve akademik olmayan bir üslûpla bu teoriyi savunur. Bu teorinin pek çok eksiği vardır. Sadece Papa ve engizisyon kaynakları değil bu teoriyi Sırp kilisesi ve diğer bilimsel kaynaklar çürütür.

Sırp kaynaklarında da Bosna kilisesinin mensupları heretik olarak nitelendirilirler. Çar Duşan'ın kanununa göre bir kimse 'babun' kelimesini (babun, bogomil demektir) ansa, en sert şekilde cezalandırılmalıdır. Bosna kilisesinin bir Ortodoks kilisesi olduğu teorisi bilimsel çevrelerde çoktan ağırlığını kaybetmiştir; tabî Sırbistan dışında.

Başka bir araştırmacı Jaroslâv Sidak'a göre Bosna kilisesi ne heretik ne de Ortodokstur. Bosna kilisesi, Slâv ayinleriyle ve kendine özgün yapısıyla ve hiyerarşisiyle Roma'dan ve Bizans'tan bağımsız "en doğru" Hıristiyan kilisesidir. Daha sonraki

araştırmalarında ve eserlerinde Sidak, Bosna kilisesinin içinde önemli heretik eğilimler gördüğünü yazmıştır (İmamovic, 1998: 87-88).

Katolik bilim adamları arasında Bosna kilisesi hakkında en popüler teori Luka Petrovic'e aittir (Petrovic 1953:83). Petrovic, Bosna kilisesinin dualist karakterini reddeder ve bunu farklı delillerle ispatlamaya çalışır. Bosna kilisesinin monoteist karakterini vurgulayarak bu kilisenin Bosna'da eski Katolik yapıdan geliştiğini öne sürer. Amerikalı tarihçisi John Fine, kendi araştırmalarında Bosna kilisesi hakkındaki kaynakların çok çelişkili olduğunu söyler. Bunu çok daha önce Mauro Orbini "Slâv Krallığı"(1601) adlı eserinde söylemiştir. Orbini'nin kullandığı kaynaklar arasında Papa Pie II yazıları ve XV. asırda Veronalı Pietro Livio tarafından yazılmış bir kronik bulunur. Papa Pie II'ye karşı Livio, Bosna kilisesinin monoteist bir karaktere sahip olduğunu savunur. Orbini, bununla yola çıkarak Bosna'da aynı zamanda iki paralel hareket olduğunu söyler. Hem dualist heretik hem de "ayrılmış" Bosna kilisesi. Fine'nin sonucu ise Bosna'da Osmanlı'nın gelmesinden hemen önce üç dinî grup mevcut olduğudur: 'Bosna'nın en büyük bölümü Katolik veya kriptobogomildir. Ortodoks Slâvların daha çok doğu Hersek bölgesinde olduğu görülür. Geri kalan ruhban sınıfı ve Bosna kilisesinin dualist ve dualist olmayan kanadı ise kuzey Hersek bölgesinde yaşarlar'(Fine, 2005: 73).

Bosna kilisesinin hiyerarşisi ve yapısı hakkında güvenilir kaynaklar mevcuttur. En üst pozisyonda 'Did' vardı. Kendilerine "Mükemmel krstjanlar" yani *strojnici* diyorlardı. Onların içinde *starci* ve *gosti* daha yüksek rahip sınıfı olarak kabul ediliyorlardı. Kilisenin her hangi bir feodal mülkü bulunmuyordu. Köylülerden de "kilise vergisini" almıyordu. Bu kilisenin hiyerarşi ve yapısı hakkında birçok kaynak varken kilisenin doktrini hakkında çok az bilgi vardır. Özellikle Bosna'da bu konuda her hangi bir yazılı belge yoktur. Bazı kaynaklarda şu bilgiler vardır: Bosnalı "krstjanlar"a göre kurtuluş, sakrament (kutsamalar) (vaftiz ve buna benzer) veya papazların elinde değildir. Kurtuluş, sadece yaşanan hayat tarzına bağlıdır. Her şey insanda biter. Diğer bir bilgi ise Bosna kilisesi mensupları "Ahd-i Atik", peygamberler ve azizlerin yazılarını, Meryem Ana kültürünü da reddederler. İsa'nın sadece insan gibi göründüğüne ama aslında ne bir şey hissettiğine ne de öldüğüne inanırlar.

Bosnalı *kristjanlar*, kiliselerin özellikle Katolik kilisesinin gücünü ve egemenliğini reddederler ve sadece kendi kiliselerinin en doğru olduğuna inanırlar. Kendi “lideri” *did*’i de Apostel Petros’un varisi olarak kabul ederler. Bosna kilisesi mensupları ikonları da reddederler. Bazı ayinleri de yapmazlar. Aynı zamanda azizlere ve onların güçlerine de inanmazlardı. Ruhun ölümden sonra yükselmesine inanıyorlardı. Beden yükselmez çünkü şeytandan gelirdi. Genel olarak münzevî bir hayatları vardı. Özellikle oruca önem veriyorlar; et ve şaraptan kaçınıyorlar ve sade bir hayat yaşıyorlardı. İdam cezasını dünyevî bir liderin emretmesine karşılardı. Sadece yetişkinler vaftiz olabiliyorlardı. Çünkü vaftizin ne olduğunun farkında olmaları lâzımdı. Noel ve Paskalyayı kutluyorlar ama en çok ‘Hidrellez’ kutlamasına önem veriyorlardı.

Bosna kilisesi mensuplarının ve rahiplerinin Osmanlıların tarafına geçmesiyle ilgili herhangi bir belge veya delil yoktur. İlk Osmanlı (Bosna Sancağı döneminde) defterlerinde Bosna kilisesi mensupları “*kristian*” olarak, Katolik ve Ortodokslar ise “gavur” veya “kafir” olarak kaydedilmiştir. Diğer taraftan 700 kişi “*kristian*” olarak kaydedilmiştir. Bogomiller, Ortodoks veya Katolik olmaları için büyük sürgünler, katliamlar ve zorla din değiştirmeler yaşamışlardır. Bu da Bogomillerin sayıca azalmasına sebep olmuştur (İmamovic, 1998: 88-94).

Bunların hâricinde gizemli olarak tanımlanan ve Bogomilizme bağlı olduğuna inanılan bir unsur da Bosna’da çok sayıda bulunan mezar taşlarıdır. Bunlara *Stecak*¹ adı verilir. Noel Malcom’un fark ettiği gibi Bogomilizm, Bulgaristan, Trakya ve Makedonya’da yaygındı ama orada *stecak* bulunmaz. Diğer ilginç şey şudur: *Stecak*’larda çok sayıda haç vardır ancak Bogomiller haçı reddediyorlardı.

En çok *stecak* Hersek bölgesinde bulunur ve XIV. asır ve XV. asırdan kalmadır. O zamanda Bosna’nın nüfusunun çoğu Katolik mezhebini kabul etmiştir. Bazıları Ortodoks olmuşlardır. Onun için bilim adamları bu mezar taşlarında bulunan figürlerin ve motiflerin sadece tek bir “resim” diline ait olmadığı düşüncesindedirler. Bu mezar taşlarında bulunan şeyler çok heterojendir. Motiflerin bazıları pagan, bazıları Hıristiyan

¹ *Stecak*, 58000 tane bulunmaktadır. Onlardan 6000 tanesi figürlerle (en çok insan figürleriyle) süslenmiştir. Çoğu XIV ve XV. asırdan kalmışlardır. En fazla Hersek bölgesinde bulunur. Yatay (Avrupa’nın değişik bölgelerindeki gibi) ve dikey şeklinde (Bosna’ya özgü) olanlar vardır.

unsurları taşırlar. Heretik olanlar da vardır. Savaşçı figürler de bu taşlarda mevcuttur (İmamovic, 1998: 90).

Sonuç olarak Bosna kilisesi ve onun heretik (sapkın) öğretisi, sadece dinî bir olgudeğil aynı zamanda köylü bir toplumun ve onun üzerinde kurulmuş feodal bir devletin sosyo-siyasî durumunun ifadesidir. Kaynaklara göre ortaçağ Bosna'sında Hıristiyanlık anlayışı güçsüzdür. Bosna kilisesi ne dinî ne de siyasî bir miras bırakmamıştır. Onun mirasını bu anlamda (dinî ve siyasî) olarak İslâm üstlenmişti.

Tartışmalı bu konu hakkındaki tereddütler ve yorumlar farklı araştırmacıların kitaplarında kendilerine yer bulurlar. Noel Malcolm "Povijest Bosne"(Bosna'nın Tarihi) kitabında J. Fine'nin "Bosnian Church" kitabında yazdıklarına geniş yer verir. Fine, kitabında, Bosna kilisesinin bir Bogomil kilisesi olması hakkındaki bazı tereddütlerini yazmıştı. Fine, bunları şöyle örneklendiriyor: Katharlar ve Bogomiller haçı reddediyorlar ve Bosna Kilisesinin bazı belgelerinde (hangi belgelerden bahsettiğini belirtmiyor) haç gözükyor. Katharlar ve Bogomiler Ahd-i Atik'i reddediyorlar ama Bosna kilisesine ait iddia edilen bazı İncil yazılarında Psalmler de bulunmaktadır. Noel Malcolm'un Lambert (Medieval Heresy)'den ve Okiç (Les Kristians de Bosnie)'den aldığı örnekler de vardır. Mesela Okiç, *Les Kristians de Bosnie*'de şu bilgiyi veriyor: 'Bogomiler et yemiyorlardı ve şarap içmiyorlardı ama ilk Osmanlı defterlerinde Bosna'daki bazı Hıristiyanların üzüm bağları olduğu kaydedilmişti'.

Bogomilizmin kökeni konusunu Ewa Weilling Feldthusen, *In search of a missing link: THE BOGOMİLS AND ZOROASTRIANISM* adlı makalesinde tartışıyor. Bogomilizmin hangi dualist dinlerden gelebileceğini tartışıyor. Mani dininden gelebileceğini veya gelişebileceğini söylüyor. Mani dininde bulunan gnostik unsurları, dualist kosmoloji ve münzevî hayat tarzı Bogomilizmde de vardır. Ama şöyle bir problem söz konusudur. Mani dini Bizans'ta yok ediliyor ve onun kalıntılarının Bağdat'ta bulunduğu söyleniyor. Oradan da Semerkant'a doğru kaçıyorlar. Uygurlar arasında da Maniciler vardı. Ama E.Feldthusen, onların misyonerlerinin Balkanlar'a ulaşmalarını mantıklı bulmuyor. Bu iki sebep önemlidir. Birincisi coğrafî uzaklık; ikincisi dil engelidir (Tamamen farklı dil konuştukları için). Bilim adamları bu ve buna benzer sebeplerden dolayı 'Zoroaststizm' çalışmalarına yöneliyorlar. Çünkü Bogomil mitolojisinin Zurvanizm mitolojisine çok

benzediğini görüyorlar. Zurvanizm eski bir İran diniydi ve Zoroastrianizm de onun öğretisini kısmen kabul etmişti. Zurvanizm kısmen monoteisttir ama dualist şablonu da olan bir dindir. Onların iyilik ve kötülük sorunlarının çözümlerinin prensipleri Bogomillerin inandıkları çözümlerin prensiplerine benzer. E. Feldthusen, şu soruyla devam ediyor. Pekiyi bu Balkan Slâvı olan Bogomiller, Fars Zurvanizmi ile nasıl tanıştılar? Bazı bilim adamları, Bogomillerin Zurvanizmdeki Tanrının iki oğlu (biri iyilik biri kötülük sembolü) efsanesini aslında Bulgar Türk boylarından almış olabilecekleri düşüncesindedirler. Çünkü bu Türk boyları Balkanlar'a gelmeden önce İran topraklarında yaşıyorlardı(Feldthusen, 2006: 7-11).

Bulgarların tarihi çok net olmamasına rağmen Proto Bulgarların erken Hıristiyanlık döneminde Orta Asya, İran ve Türkistan arasında yaşadıklarını biliyoruz. Bu teori, 4. ve 5. asırda Hun akınlarının Bulgar boylarını Kafkas ve Avrupa'ya doğru göçe zorlamadan önce Bulgar boylarının Zoroastrianizmle temasta olduğunu gösterir. Balkanlardaki dualist gelenek, özellikle daha önce bahsedilen Tanrının iki oğlu efsanesinin Bogomillerde olması, bu teoriyi güçlendirir. Ama E. Feldthusen, bu teorinin az delili olmasından ve coğrafi uzaklıktan dolayı sadece bir hipotez ve hatta bir spekülasyon olabileceği düşüncesindedir. E. Feldthusen, makalesinin sonucunda Bogomilizmin Balkanlarda ortaya çıkışı hakkında daha fazla ve daha detaylı araştırmaların yapılması gerektiğini söylüyor. Farklı disiplinlerde arkeoloji dâhil olmak üzere çalışmaların yapılması lüzumunu vurguluyor. Bunlar yapılmazsa Balkanlardaki Bogomilizm hakkında sadece sorgulayabileceğimiz tek şey, eksik bilgiler üzerinde kurulmuş teorilerdir (Feldthusen, 2006:10).

“Bogomilizm” olarak adlandırılan inancın Bosna topraklarında ortaya çıkışı araştırılırken araştırmacıların probleme değişik pencerelerden yaklaştıkları göze çarpmaktadır. Söz konusu topraklarda olaylara her zaman siyasî ve ulusal bakış açılarıyla yaklaşılmıştır. Bu durum, ön yargılı olarak ortaya atılan iddiaların, ilmî gerçeklerin önüne geçmesine neden olmuştur. Hatta bu iddialar, Bosna topraklarında Bogomilizm diye bir inancın hiç bulunmadığı şeklinde bir neticeye kadar varmıştır. Oysa Bogomilizm, kendisine ait kilisesi olan, sürgün, iskence vb. çok çeşitli zulümlere maruz kaldıkları tarihî vesikalarda sabit olan binlerce mensubu bulunan bir inançtır ve yok sayılması tarihî gerçeklere aykırı bir durumdur. Bununla birlikte Bosna Bogomilleri

hakkında objektif çalışmalar yapan ilim adamlarının var olduğunu da ifade etmek gerekir. Bunlardan biri olan Cenevre Üniversitesi profesörü Aleksander Solovjev, yaptığı çalışmalardan birinde Bosna'daki Bogomiller ve Bogomilizm hakkında şunları söylemektedir: 'Şu son elli yıllık süre içerisinde, Sırp ve Hırvat literatüründeOrtaçağdaki 'Boşnak Kilise'sinin sapık değil aksine Ortodoks olduğunu teyit eden bir hayli çalışma bulmak mümkündür. İşte bu çalışmalar, yazarların ulusal eğilimlerine göre Bogomillliği Sırp Ortodoksluğu ya da Katolik olarak görmektedirler (Solovjev, 1948: 101). Solovjev, mezar kitabeleri ve diğer belgelerin ışığında yaptığı araştırmalardan sonra Bosna Kilisesi'nin Bogomil inancına sahip olduğunu ve Anadolu'daki selefleri olan Pavlus taraftarlarının öğretilerini izlediğini vurgulamaktadır. Ayrıca O, Bosna Kilisesi'nin kendine has bir yapıya sahip olduğunu ve Sırp Kilisesi'yle bir bağının bulunmadığını ifade ederek Bosna Kilisesi'nde Sırp Kilisesi'nin temel karakteristiği olan Aziz Sava kültürüne dair hiçbir iz bulunmayışını bu iddiasına delil olarak göstermiştir (Solovjev, 1948: 101-105).

Bosna Kilisesi'nin Bogomil oluşu, Ortodokslukla özdeşleştirilmesi ve son olarak en azından başlangıçta Katolik olduğuna dair araştırmacılar tarafından farklı teoriler ileri sürülmüştür. İlk teori, Franjo Racki tarafından ortaya atılmıştır. Racki, Lâtin kaynaklarına dayanarak Bosna Kilisesi ile heretiklerin aynı doktrine sahip olduklarını ileri sürmüştür. Bu görüş, V. Corovic, S. Cirkovic, A. Babic, D. Kniewald, A. Solovjev, S. Jalimam gibi bir takım 20. yüzyıl tarihçileri tarafından da benimsenmiştir(İmamovic, 1998: 84-89; Bojic, 2001: 25-30).

Bosna Kilisesi'ni Ortodokslukla özdeşleştiren ikinci tezi ilk olarak Božidar Petranovic ortaya atmıştır. Petranovic, Bosna Kilisesi'nin taşıdığı Bogomilizm'e ait unsurları da kabul eder. Ancak o, bu unsurların seçkin Bogomillere ait olduğunu, sıradan Bogomillerin yani halkın ise Ortodoks olduklarını ifade eder(Petranovic, 1987: 160-174). Božidar Kovacevic'e göre Bosna Kilisesi, bağımsız Ortodoks Kilisesi'dir. Ayrıca "Atom" takma adıyla eserler yazan ve muhtemelen Sima Tamic olduğu ifade edilen bir araştırmacı da Kovacevic'in iddiasını destekler. Bununla birlikte bu tezin en ateşli savunucusu Vaso Glušac'tır. Glušac'a göre Osmanlı gelene kadar Balkanlarda Ortodoksluk ve Katolikliğin dışında herhangi bir inanç bulunmamaktaydı. Bosna ve Bulgar Kiliseleri, tıpkı Sırp ve Yunan Kiliseleri gibi Ortodoks idiler (Glušac, 1992:17).

Ona göre o dönemde Bogomilliğin var olduğunu ifade eden bütün Vatikan belgeleri, Vatikan tarafından uydurulmuştur. Ortodokslara ait belgeler keşişlerin hayallerinden ibarettir. Bizans belgeleri değersizdir. Papaz Cosmas'ın sözleri ise bir rüyadan ibarettir (Glušac, 1992: 122). Yine Glušac, bütün bu tarihî yanlış anlaşılmalara Franjo Racki'nin sebep olduğunu iddia etmektedir (Glušac, 1992: 293).

Fran Milobar, Srečko Džaja ve İvo Pilar gibi araştırmacılar, Bosna Kilisesi'nin Katolik karakterli olduğunu savunan tezleriyle ön plana çıkmışlardır (Džaja, 1971: 27). Onlara göre Bogomilizm, Hırvat Glagolizm'inin devamından başka bir şey değildir. JaroSlâv Sidak'a göre ise Bosna Kilisesi sapık değil sadece ayrılıkçı bir kilisedir. Sidak da Lâtin kaynaklı belgeleri muhaliflerin uydurması olarak kabul eder (Sidak, 1975:35).

Sırbistan Kralı Dušan'ın 1355'te ölmesinden sonra soylular taht kavgasına girmiş, bu durumdan dolayı Sırp Krallığı hızlı bir şekilde parçalanmıştır. Bosna Ban'ı I. Kotromanic (1353-1391) taht kavgaları esnasında o dönemde Sırbistan Krallığı içerisinde yer alan Hersek ve Karadağ prensi Lazar'a destek vermiştir. Lazar, başa geçince verdiği destekten dolayı güney Dalmaçya, Karadağ ve Hersek ile sonradan Novi Pazar Sancağı olarak adlandırılacak olan bölgenin bazı kesimlerini Bosna Ban'ı I. Kotromanic'e vererek onu mükâfatlandırmıştır. Bu gelişmelerden sonra Kotromanic, 1377'den itibaren sadece Bosna'nın değil aynı zamanda Sırbistan Krallığı'nın da başına geçmiştir (Malcom, 1995: 53).

Hersek bölgesinin Bosna topraklarına katılmasıyla, Bosna'da var olan dinî grupların sayısı, Bogomiller, Katolikler ve Ortodokslar şeklinde tekrar üçe çıkmış oldu. Günümüzde olduğu gibi Ortaçağda da ağırlıklı olarak Bosna Hersek'in güneyinde ve güneydoğusunda yaşayan Ortodokslar, Katolikler gibi Bogomillere karşı kin ve nefret besliyor ve fırsat bulduklarında da Bogomillere baskı ve zulüm uygulamaktan geri kalmıyorlardı. Nitekim Hum yani Hersek bölgesindeki hükümdarlar, Bogomil inancına sahip oldukları için zulme maruz kalmadıkları hâlde Bosna'nın güneydoğusunda kalan Podrinje bölgesinin bazı hükümdarları, XV. Yüzyılda Ortodokslar tarafından sürgüne, çeşitli zulümlere ve zorla Ortodoks inancını benimsemeye maruz bırakılmıştır (İmamovic,1998:51–53).

İfade ettiğimiz üzere Bosna'daki Bogomilleri Hıristiyanlaştırmak için Ortaçağ boyunca gerek Katolikler gerekse Ortodokslar yoğun çaba sarf etmişlerdir. Bunun için bazı

konsiller toplanmış, lanet içeren bildiri ve metinler yayınlanmış, engizisyon mahkemeleri kurulmuş ve Bogomilizm taraftarları ve onları destekleyenler diri diri ateşe atılmıştır. Ayrıca köle olarak satılmak suretiyle Bogomillere yapılan zulüm ticarete de dökülmüştü (Jalimam, 1999:18). Bogomilleri Hıristiyanlaştırmak için uygulanan bu baskı ve eziyetler, doğal olarak Bosna'daki Bogomillerin yok olmasına zemin hazırlıyordu. Ancak pek çok kimsenin düşündüğü gibi Bosna Bogomillerinin kaderini Hıristiyanlar değil Bosna hükümdarlığına bağlı bir şehir olan Smederevo'yu 1459'da fetheden Osmanlı etkilemiştir (Jalimam, 1996: 93-94).

Smederevo şehrinin Osmanlılar tarafından fethedilmesi neticesinde eşi Jelaca ile birlikte esir düşen Bosna Kralı Tomas'ın hayatı bağışlanmış ve eşi ile birlikte Bosna'ya gitmelerine izin verilmiştir (Bojic 2001: 34). Kral Tomas, şehri kaybetmesi nedeniyle kendini Papalık ve Hıristiyan dünya önünde temize çıkartmak için faturayı Bogomillere kesmiş ve 1459 yılında Bogomillere ya Hıristiyanlığı kabul etmeleri ya da ülkeyi terk etmeleri şeklinde iki seçenek sunmuştur (Malcom,1995:59). Hıristiyanlığı kabul edenler "kriptobogomil" olarak adlandırılmış ve baskılardan kurtulmuşlardır. Hıristiyanlığı kabul etmeyen heretikler yani Bogomiller ise sürgün edilmiştir. Kaynaklara göre 2000 kadar Bogomil, Hıristiyanlığı seçerken 40.000'den fazla Bogomil ise, Bogomilizm'i benimseyen ve aynı zamanda Bosna Kralı Tomas ile kavgalı olan Hersek voyvodası Stjepan Vukosic Kosaca'nın yanına sığınmıştır (Bojic, 2001:32; İmamovic, 1998:81-93).

Bosna Bogomilleri daha önce Macarlar ve Sırlar gibi çeşitli devletler tarafından baskı ve zulümlere maruz bırakılmışlardı. Ancak Bosna tarihi içerisinde ilk defa Bogomiller, yabancılardan değil de kendi kralları tarafından böylesine bir baskı görünce doğal olarak kendilerine özgürlük ve emniyet garanti eden Osmanlılardan yana tavır takınmışlardır (Hadžijahic, 1975: 310). Osmanlı Devleti, Bosna Bogomillerine çok yabancı değildi. Çünkü 1386'dan itibaren Osmanlılar, Bosna topraklarını yavaş yavaş fethetmeye başlamıştı. Nihayet 1463'te Fatih Sultan Mehmet, Bosna'yı bütünüyle Osmanlı topraklara katmıştır. Bosna'nın kırsal kesiminde yaşayan Bogomiller, Osmanlı egemenliğine girmelerini büyük bir sevinçle karşılamıştır (Albayrak, 2004:202). Fatih, Bosna'nın kalesi olan Jajce'yi fethedince kaynaklara göre yaklaşık 36.000 Bogomil ailesi, Jajce'ye Fatih'in ayağına gelerek saygı gösterisinde bulunmuş ve topluca

İslâm'ı kabul etmiştir (Handžic, 1940: 20). Bu durum karşısında Fatih'in "Bu (Bosna) kötü bir millet değildir... İslâm'ı seçtiğiniz için ne dilerseviz dileyin benden!" dediği ve daha sonra yüksek mevkiler için yetiştirilmek üzere bu ülkeden erkeklerin devşirilmesini emrettiği ifade edilir (Handžic, 1940: 21). Bunun neticesinde kaynaklara göre yaklaşık 30.000 Boşnak, Osmanlı askeri olmak için gönüllü olarak başvuruda bulunmuştur (Bojic,2001:38).

Fatih Sultan Mehmet'in Bosna'yı fethetmesiyle gerek İslâm tarihinde gerekse Balkan tarihinde birçok ilk gerçekleşmiştir. Birincisi, İslâm tarihi içerisinde ilk defa 36.000 bin kişi kendi isteğiyle toplu olarak İslâm'ı kabul etmiştir (Handžic, 1940: 21). İkincisi, Bosna fethedilene kadar acemi oğlanlar ocağına sadece Hıristiyan çocuklar alınıyordu. Bosna fethedilince İslâm'ı kabul eden Bogomil ailelerin çocukları da yüksek mevkiler için yetiştirilmek üzere toplanmaya başlanmıştır (Bašagic, 1912:19). Üçüncüsü, Fatih Bosna'yı fethedince korkup kaçmaya başlayan Hıristiyan halk için "Ahitname" olarak bilinen bir ferman yayımlamıştır. Bu, insan hakları açısından önemli bir beynamedir. Söz konusu ahitnamenin metni şu şekildedir:

Ben Fatih Sultan Han, bütün dünyaya ilân ediyorum ki kendilerine bu padişah fermanı verilen Bosnalı Fransiskenler himayem altındadır. Hiç kimse ne bu adı geçen insanları ne de onların kiliselerini rahatsız etmesin ve zarar vermesin. İmparatorluğumda huzur içinde yaşasınlar. Bu göçmen durumuna düşen insanlar özgür ve güvenlik içinde yaşasınlar. İmparatorluğumdaki memleketlerine dönüp korkusuzca kendi manastırlarına yerleşsinler. Ne padişahlık eşrafından, ne vezirlerden veya memurlardan ne hizmetkârlarımdan hiç kimse bu insanların onurunu kırmayacak ve onlara zarar vermeyecektir. Hiç kimse bu insanların hayatlarına, mallarına ve kiliselerine saldırmazın, hor görmesin veya tehlikeye atmasın. Hatta bu insanlar başka ülkelerden devlete birisini getirirse onlar da aynı haklara sahiptir. Bu padişah fermanını ilân ederek burada yerlerin, göklerin yaratıcısı ve efendisi Allah, Allah'ın elçisi Aziz Peygamberimiz Muhammed ve 124 bin peygamber ile kuşandığım kılıç adına yemin ediyorum ki emrime uyarak bana sadık kaldıkları sürece tebaamdan hiç kimse bu fermana yazılanların aksini yapmayacaktır.

Görüldüğü üzere Bosna fethedildikten sonra Bogomillerin çoğu İslâm dinini seçmiş ve rahata kavuşmuştur. İslâm'ı seçmeyenler de Osmanlıların gelmesiyle yüzyıllar sonra rahat bir nefes almış, huzur içerisinde yaşamaya devam etmiş ve hiçbir zorlama veya baskı olmadan daha sonra kendiliklerinden İslâm'ı seçmiştir. Kaynaklar daha sonra bölgedeki Hıristiyan tebaadan ve hatta papazlardan bile İslâm'a geçenlerin olduğunu haber vermektedir (Handžic, 1940: 30-31).

Bosna, Osmanlılar tarafından fethedildikten sonra buradaki Bogomiller, XIX. yüzyıla kadar Osmanlı egemenliği altında varlıklarını sürdürmüştür. Son Bogomil ailesinin XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar varlığını sürdürdüğü kaynaklarda ifade edilmektedir (Hamzaoğlu, 2000:452).

3.4. Balkanlar'ın İslâm'la İlk Teması ve İslâmlaşmayı Etkileyen Faktörler

Balkanlar'daki toplumların İslâm'la ilk teması Osmanlı devletinin bu bölgeleri ele geçirmesinden yaklaşık 3–4 asır önceye kadar götürülebilir. Araplar ve güney Slâvlar ilk defa VIII. yüzyılda karşı karşıya gelmişlerdir (Bojic, 2001: 12-13). İlk tanışmanın ardından gerçek anlamda İslâm'ın Balkanlar'da duyulması Osmanlı Devletinin bölgeye yönelik askerî seferleriyle başladı. Bu topraklarda yaşayan kavimlerin, özellikle Slâvların, Osmanlı Türklerinin gelişinden çok önce bu dinden haberdar oldukları, etkilendikleri ve bazılarının bu dini kabul ettikleri bilinmektedir (Albayrak, 2004:20; Hamzaoğlu, 2000:449).

Balkanlar'da Osmanlı öncesi dönemde Bizans hâkimiyetinin zayıflamasıyla doğan siyasî boşluk, beraberinde dinî, sosyal ve kültürel çatışmaları getirmiştir. Batıdan gelen Katolik baskılara karşı Ortodoks Slâvların direnişi, özellikle dağlık arazide yaşayan ve eski pagan inançlarını devam ettirenler ile Bogomilizm mezhebine mensup olanlara karşı Hıristiyanların sert tavrı, Slâvların Slâv olmayanlara karşı siyasî üstünlük kurma çabaları gibi hadiseler, XIII. yüzyılda Balkanlar'da yaşanan millî, dinî ve kültürel çatışmalar burada sayabildiklerimizin sadece birkaçıdır. Balkanlar'da, farklı dönemlerdeki her iktidar zayıflığında bu gibi çatışmaların çıkması kaçınılmaz hâle gelmiştir. Günümüzde zafiyet olarak görülen bu çok uluslu, çok kültürlü ve çok dinli yapının, aslında bir zenginlik olarak görülmesi gerekmektedir. Herkesin birbirinden alacağı ve öğreneceği pek çok şey vardır.

XIII. yüzyılda iç ve dış çekismelerden dolayı çaresizlik içinde kalan yerli halk, yeni siyasî ve dinî arayışlara koyulmuştur. Eski pagan inançlarını devam ettirenlerin, baskılardan dolayı sadece görünürde Hristiyanlığı kabul etmiş olanların ve Bogomilizm mezhebindekilerin İslâm dinine, Slâv olmayanların Slâvların siyasî baskısından dolayı Osmanlıya sempati duymaları hep bu dönemde olmuştur (Bojic, 2001:19). Osmanlılar, Balkanları bu ortam içerisinde halkın can ve mal güvenliğini verdikleri ahitnamelerle garanti altına almışlardı. Hatta yerli küçük hanedanlar, Bizans İmparatorları dahi benzeri ahitnamelerle Osmanlı Devleti'nin vasalı konumuna gelmişlerdi. Bulgaristan, Arnavutluk, Makedonya, Sırbistan ve Yunanistan da askerî sınıftan Osmanlıya sadık kalmış unsurlar Osmanlı idaresinde kendilerine tımar olarak verilirdi. Osmanlı idaresi, hâkimiyet kurduğu topraklarda Sultan'ın yüksek siyasî otoritesinin tanınması ve belli kanunlarla saptanmış vergilerin ödenmesi ötesinde millî ve dinî amaç gütmüyordu (Zoranic, 2009:409-418).

XIII. yüzyılın ikinci yarısında İslâm'ı Balkanlar'a yaymak için çıkan kolonizatör Türk dervişleri, burada bu amaçlarına uygun bir zemin bulmuşlardır. Bu misyoner Türk dervişlerin başında da Sarı Saltuk gelmektedir. Balkanlarda Osmanlı Devletinin kuruluşunda Bosna-Hersek ve Arnavutluk dışında toplu ihtida hareketlerinin pek olmadığını, çoğunlukla münferit ihtida hareketlerinin olduğunu görmekteyiz (Zoranic, 2009:422). XIII. yüzyıl ortalarında aşireti Moğol istilasından kaçan Horasan erenlerinden Sarı Saltık ile sonradan onun adıyla anılan Türkmenler, Balkanlara geçerek Dobruca dolaylarında 10-12 bin kişilik bir İslâm topluluğu oluşturmuştur.

Osmanlı halk kültürü çok zengin bir yapıya sahiptir. Bu zenginlik, köklerini tarihin derinliğinden almaktadır. Osmanlılar, Sibirya'dan, Balkanlar'a, Yemen'den Hindistan'a, Çin'e kadar çok geniş coğrafyaya yayılmış, bu coğrafyalarda devletler kurmuş, birçok uygarlığa etki etmiş, çeşitli uygarlıklardan aldığı kültür öğelerini de Osmanlı kültürüyle yoğurmuştur.

Bu hareketlilik, Osmanlı kültürünü sürekli ve dinamik kılmıştır. Balkanlardaki Osmanlı kültürü, tarihî açıdan bir geleneğin devamıdır. Osmanlıların Balkanlara egemen olmalarıyla başlayan siyasî bütünleşme sonrası, kültür kurumlarının işlemesiyle kültürel bütünleşme sağlamıştır. Orta Asya'dan Anadolu'ya Anadolu'dan Balkanlara uzanan kültürel kaynaklar, çağlar boyu devam eden süreçti. Balkanlardaki Osmanlı halk kültürü

ürünlerinin Türklerin ortak duygu ve düşüncelerini dile getirmesi bakımından ve kültürün korunmasında, yaşatılmasında önemli işlevi vardır. Bu halk kültürü ürünlerinden Balkanlarda yaşayan Türk halkının estetik modelini, beğenisini, sosyal tarihini, toplumun ahlâk anlayışını ve örnek değerlerini öğrenebiliriz (Zoranic, 2009: 456-458).

Balkanların Osmanlı tarihinde çok önemli bir yeri ve konumu vardır. Osmanlı, Balkanlarda büyük bir medeniyet kurmuştur. Balkanların bu günkü yapılanmasında Osmanlının payı büyüktür. Balkanlar, en huzurlu dönemini Osmanlı idaresindeyken geçirmiştir. Balkanlar, yüzyıllarca Osmanlı idaresinde kaldı. Osmanlı Devleti'nin bıraktığı eserlerin sayısı çoktur. Balkanlardaki birçok şehir, Osmanlı döneminde şehirleşmiştir. Osmanlı döneminde yapılan camiler, kervansaraylar, konaklar, hamamlar, çeşmeler, köprüler vb. bir kısmı günümüze de gelmiştir. Bu Osmanlı kültür miraslarında Osmanlı mimarisi vardır. 14-18. yüzyıllar arasında Balkan halkları, dil ve dinlerini değiştirmeden Türk usulü yaşamışlardır. Arnavutluk'ta ve Bosna'da Hıristiyan halk, kitleler halinde İslâm dinine geçmişlerdir. Balkan yarımadasının Osmanlıların eline geçtikten sonra Balkanlar'daki halkların yaşama biçimleri, gelenek ve görenekleri, kültürleri Türk dilinin yaygınlaşması cami, hamam, medrese, tekke, türbe, vb. Osmanlı eserlerinin hızla inşa edilmesiyle değişime uğramıştır. Bugün Balkanlarda tekerlemeler, masallar, halk hikâyeleri, bilmece, atasözü ve deyimler, türküler, maniler (martifal) ninniler, ağıtlar yaşamaktadır. Birçok Türk atasözü Balkan dillerine çevrilmiş ve kullanılmaktadır. Birçok Türk ezgisini Balkan şarkılarında görüyoruz. Balkanlarda Türk kültürünün yöre halkına ne denli etki ettiğinin en açık göstergesi ise onların dillerine girmiş Türkçe kelimelerdir. Sırpça, Hırvatça, Bosnakça'ya yedi bin, Arnavutça'ya sekiz bin, Macarca ve Romence'ye de çok sayıda Türkçe kelime girmiştir.

Osmanlı toplumunda yaygın olarak benimsenen Sunnî İslâm anlayışı Balkanlarda idarî görevliler ve din adamları tarafından temsil edildi ve daha çok kasabalarda benimsendi. Balkan Hıristiyanları arasında İslâm'ın yayılmasının daha önemli bir faktörü ise İslâmî tarikatlardır. Dinî törenleri ve insan merkezli sistemleri, yerli (özellikle köylü) Hıristiyan ahalî tarafından hemen benimsendi. Dervişler, ayrıca günlük Hıristiyan yaşantısının göstergesi olan azizlerin yerel inançlarını ve belli ayinleri asimile ve adapte etmek için uygun Hıristiyan ibadet binalarını ve ayin yerlerini tekke, zaviye ve mescide

dönüştürüverdiler. Yerel inançlardan İslâm'a geçiş daha kolay sağlandı. Müslümanların dinî propaganda ve kültürel bağlantı kurma merkezleri tekkeler ve diğer âyin yerleri idi. Bu yerler, genellikle bazı Hıristiyan azizlere adanmıştı ve fetihten sonra ilgili mezhep üyesi dervişin ve azizin adını almıştı. Özel günlerde değişik dinden olan insanlar ibadet törenleri için kutsal yerlerde bir araya gelebilmekteydi (Bojic, 2001:45-49).

Osmanlıların, XV. yüzyılda Bosna topraklarına gelmesi, Bosna ile İslâmiyet arasında ilk temas değildi. IX. yüzyıla gelindiğinde, Girit, Sicilya, güney İtalya ve İspanya'da Müslümanların egemenliği, Akdeniz'deki ilk Arap istilâsı, Müslüman tüccarların ve akıncıların Dalmaçya kıyılarına sıkça gelmesi, bunu sağlamıştır. Daha sonraki Ortaçağ yılları boyunca Bosnalı kölelerin batı Akdeniz'e doğru yayılmasına neden olan, söz konusu kıyı şeridinden yapılan köle ticareti, bu erken dönemlerde de kesinlikle faaliyetteydi. Erken dönem Müslüman İspanya'da, Akdeniz bölgesinden esir olarak getirilen Slâvlar mevcuttu. X. yüzyılda Endülüs'teki Müslüman Arap hükümdarların da, 13.750 kişilik bir Slâv ordusuna sahip olduğu bilinmektedir (Bojic, 2001: 12–13). İslâm, en erken Hıristiyan gelişile beraber, Güney Slâvlar tarihinde bir yön idi. Önemli olan, Slâvlar ile Araplar ilk temaslarda dostça bir ilişki içinde olmalarıydı. Arap- Bizans savaşlarında, Slâvlar zaman zaman Arapların yanında yer almışlardı. Araplarla beraber binlerce Slâv askeri Bizans ordusundan ayrılıp Arapların safına geçmiştir. Arapların Adriyatik kıyılarına gelişile, (840–841) bazı Dalmaçya şehirleri bağımsızlığına kavuştu. Bizans hâkimiyetinden kurtarıldılar. Araplar daha sonra da Adriyatik kıyılarına geliyorlardı. Güney Slâvlar, tarih kaynaklarında “Sakalib” olarak bilinmektedirler. Bu Sakalibler, Sicilya'da Halifenin koruması olarak yer alıyorlardı (Hadzjahic, 1990: 20).

İslâm'la ilk tanışma, Arap Müslümanlarla başlamasının yanı sıra, Türkmenlerle de ticarî ve siyasî ilişkiler nedeniyle bir takım temaslar sağlanmıştı. Araplar ve Güney Slâvlar ilk defa VIII. yüzyılda tanıştı. O zamanda Halife Melik Mervan kendi tarafına yirmi bin Slâv (Sakalab) askeri aldı. İslâm dini çok erken, IX. ve X. yüzyılda Bulgaristan tarafından çeşitli mezheplerden, yayılmaya başladı. Oradan X. yüzyılın sonunda büyük Müslüman grupları bugünkü Macaristan'a gelmeye başladılar. Onlar, Hıristiyan kaynaklarına göre, İsmailiti olarak adlandırmışlardı (Bojic, 2001: 19). Bosna-Hersek'in İslâmlaşmasıyla ilgili gelişmeler, Bosna kilisesinden ayrı düşünülmez. Zira İslâmlaşma Kiliseyle iç içe başlar. Safvet Beg Basagiç'e göre, Fatih Sultan Mehmet Bosna'yı

fethettiği zamanda, Bosna Kilisesi mensupları büyük bir grupla gelip İslâm'ı kabul ettiler. Aynı zamanda Sultan'dan çocuklarının acemi oğlanlar (devşirme) ocağına alınmasını istediler (Başagic,1912:16).

Kosova Savaşı'ndan beş sene önce, Osmanlı ordusu, Bosna'ya kadar ilerlemişti. 1384 yılında Timurtaş Paşa, doğu Bosna'ya girdi. Kosova Savaşı'ndan sonra, 1390 yılında Sultan Bayazıt, Bosna'ya Yiğit Paşa'yı gönderdi. Bayazıt öldükten sonra yine Bosna'ya akınlar devam etti ve 1414 yılında Osmanlı ordusu Vrbas'a kadar ilerledi (Filipovic, 1968: 31). Ordu, Bosna Skoplyesi'nde durdu. (Donji Vakuf civarında bir yer) 1415 yılında Lasva, 1416 yılında ise Hum yakınlarında Osmanlı akınları sürdü. Bu yıllardan itibaren Osmanlılar devamlı olarak Bosna'da kalmaya başladılar. O yıllarda, Foça, Plevlye, Çayniçe ve Nevesinye ele geçirildi. 1418 yılında İshak Bey, Vişegrad ve Sokol'u aldı. II. Murat zamanında 1424 ve 1425 yıllarında, Osmanlı Ordusu Bosna'da bulunuyordu. 1428 yılında Osmanlılar, Hodidyed ve Vrhbosna'yı ele geçirdi. 1436 Srebrenica ve Zvornik alındı. Böylece, Bosna'yı resmen fethetmeden önce, Osmanlıların elinde Nevesinye, Gacko, Zagorye, Foça, Ustoklina, Podrinje, Plevlye, Çayniçe, Visegrad, Sokol, Srebrenica, Zvornik ve Vrhbosna (Sarayevo ile beraber) gibi yerler Osmanlı denetimine girmişti (Handzic, 1940: 18).

Bosna'nın fethinden önceki yıllarda Bogomillere karşı gerçekleştirilen şiddetli zulümler ve onları kuvvet kullanarak Katolik ya da Ortodoks inancına döndürme girişimleri, kırsal kesime karşı kitlesel bir şiddeti, anarşiyi ve tam bir emniyetsizliği beraberinde getirdi. Bu durum, Osmanlı fatihlerinin işine yaradı. Köylüler onların kişiliğinde bir korunma şansı buldular. Papa II. Pius'a gönderdiği bir mektupta Kral Stefan Tomasevic (1461–1463) şunları yazmaktaydı:

“Türkler benim krallığımda birkaç kale inşa ettiler ve köylülere dostça davrandılar. Onlara katılan her köylünün özgür olacağına dair söz verdiler... Ve köylüler tarafından terk edilen feodal lordlar kalelerinde uzun süre kalamadılar.”

Köylülerin, özellikle Bogomil toplumlarından olanların, çağlardır çektikleri acılardan sonra kaybedecek bir şeyleri yoktu, bundan dolayı fatihlerin işgalini ve dinî propagandalarının girişini kolaylaştırdılar. Böylece Mevlevîlerin ve Halvetîlerin mistik kardeşliği ülkeye yerleşti. Müslümanlar, fikirlerini başladılar ve özellikle daha yeni

Katolik ya da Ortodoks inancını kabul etmeye zorlanmış olan insanlar arasında başarılı oldular (İmamovic, 1998: 127).

Müslüman Boşnaklar, her zaman Osmanlı Devleti'nin kuzeybatı hududunu yalnız başlarına müdafaa etmişlerdir. Serdarların kumandasındaki sipahilik teşkilâtına bağlı bulunan kıtalar, Türk hâkimiyeti devam ettiği müddetçe sadakat ve fedakârlıkla vilâyet makamına tâbi kalmış ve Bosna, Osmanlı Devleti'nin bir kalesi olmuştur.

Bosna ve Hersek'te İslâmiyet'in yayılmasıyla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. I. Dünya savaşından önce genel olarak kabul gören ve bugün de pek çok ilim adamı tarafından paylaşılan görüş, heretik kilise taraftarlarının yani Bogomillerin Katolik kilisesinin baskısı sonucu ve ahlakî esaslardaki görüş benzerliği dolayısıyla kolay bir şekilde bir bütün olarak İslâm'ı kabul ettikleri idi (Solovjev, 1948: 50). Bunlara göre İslâm'ı seçen yerli Bosna beyleri, kendi toprakları üzerindeki imtiyazlarını korumuşlar ve bu durumlarını XIX. yüzyıla kadar sürdürmüşlerdi. Tımar sistemi ise sadece bir üst yapı olarak kalmıştı.

Bosna'da İslâm dininin yayılmasına yol açan birçok etken vardı; Bosna Kilisesi'nin farklı tutumu bu etkenlerden biri olmakla birlikte, en önemli etkenlerden biri değildi. Halkının tamamına yakını Slâv kökenli olan Bosna-Hersek'in İslâm'la daha iyi tanışması, Osmanlıların bu toprakları fethetmesi ile gerçekleşti. Bugün nüfusunun yarısından fazlası Müslüman olan Bosna-Hersek, Osmanlıların bu beldeyi fethetmelerinden önce bir Hıristiyan yurduydü (Filipovic,1968:27-29). Osmanlı Devleti'nin bölgeyi fethetmesinden önce Bosna, Bizanslıların ve yerli hanedanların yönetiminde kaldı (Hadzjahic, 1990: 37-45). Bosna-Hersek'te İslâm'ın yayılması Sultan I. Murat zamanında başladı. Sultan I. Murat ile Bosna kralı arasında bir anlaşma gerçekleştirilmişti ve bu anlaşma gereğince Bosna kralı Osmanlılara haraç ödüyordu (Handzic, 1940:18-19). Fatih Sultan Mehmet'in Osmanlı yönetimini ele almasından sonra Bosna kralı daha önce vermekte olduğu haracı kesti. Bunun üzerine Fatih, Bosna kralına karşı savaş açtı. Bu savaşta Bosna kralı yakalanarak öldürüldü. Sonra da 1463 yılında bütün Bosna Osmanlı topraklarına katıldı.

Bosna'da İslâmi bir etnik oluşumun ortaya çıkması da bu olay ile başladı. Bu olayın ardından 1483 yılında Hersek dukalığının Osmanlılara katılması ile bu bölgede İslâmiyet daha da güçlendi ve Müslümanların sayısı artmaya başladı. Osmanlıların bu

bölgeyi idare ettikleri dönemde halkın üzerinde en ufak bir baskı ve zorlama olmadığı hâlde İslâmiyet bölgede hızlı bir şekilde yayıldı (Alicic, 1983: 43). Bosna-Hersek'te, Osmanlıların yönetimi altındaki Avrupa topraklarının hiçbir yerinde görülmemiş şekilde toplu ihtidalar oldu. Halk, kalabalık kitleler halinde İslâmiyet'e girdi. Özellikle de halkın seçkin tabakası, İslâm'ı seçti (Handzic, 1940: 19-20). Avrupalı tarihçiler bu insanların herhangi bir baskı ile karşılaşmadan toplu halde Müslüman olmalarını izah edebilmek için, 'Ortaçağ Bosna-Hersek'inde aristokrasi sınıfından olanlar ekonomik ve siyasî üstünlüklerini yeni rejimde de sürdürebilmek için dönüş yaptılar' görüşünü savunmuşlardır. Ancak Müslüman toplumda Ortaçağ Avrupası'ndaki gibi bir aristokrasi sınıfı veya bir üst tabaka bulunmadığından dolayı bu izah pek tutarlı gözükmemektedir (Sukric, 1987: 101).

Avrupa'nın bazı tarihçileri de Bosna-Hersek'teki toplu ihtida hareketlerinde Osmanlıların Müslümanlara sağlamış oldukları geniş imkânların rol oynadığını ileri sürmektedirler. Osmanlıların fethetmiş oldukları diğer Avrupa topraklarında da Müslümanlara aynı imkânları sağladıklarını düşünürsek Bosna-Hersek halkının İslâm'ı bu derece hızlı kabul etmesine, İslâm'ın onların gönüllerini fethetmesi dışında bir izah bulamayız. Her ne kadar Bogomiller İslâm'ı benimsemişlerse de bu, onların tamamının Müslüman oldukları anlamına gelmiyor. Nitekim XV ve XVI. yüzyıllara ait defterlerde onların Hıristiyan olduklarından söz edilmektedir (Hadzijahic, 1990: 38).

1483'te Hersek dukalığının Osmanlılara katılmasıyla bu bölgede İslâmiyet daha da güçlendi ve Müslümanların sayısı artmaya başladı (Handzic, 1940: 118-122). Osmanlıların bu bölgeyi idare ettikleri dönemde halk en ufak bir baskı ve zorlama olmadığı halde İslâmiyet bölgede hızlı bir şekilde yayıldı. Bosna-Hersek'te, Osmanlıların yönetimi altındaki Avrupa topraklarının hiçbir yerinde görülmemiş şekilde toplu ihtidalar oldu yani halk kalabalık kitleler hâlinde İslâm'a girdi (Malcom, 1995: 104-106).

İslâmliteratüründe, bir başka dine mensup şahsın, putperest veya dinsiz, bir insanın Müslümanlığı seçmesine ve hayatını ona uydurmasına 'ihtida' denilmektedir. Osmanlı devletinin kuruluş yıllarında Marmara Havzasındaki ihtida hareketlerinin, Rumeli'deki ihtida olayındakinden daha fazla olduğunu görüyoruz. Bunu, Müslüman olmayan halkın Anadolu'ya göre Balkanlar'da daha fazla sayıda olmasıyla açıklayabiliriz. Osmanlı

devleti prensipte, gerek Balkanlarda ve gerekse Anadolu'da ihtidayı teşvik etmişve ihtida edenleri ödüllendirmiştir. Osmanlı devleti zorla ihtida ettirme yoluna kesinlikle gitmemiştir. Çünkü böyle bir davranış, hem İslâm hukukuna hem de devletin maddî çıkarlarına aykırı idi (Filipovic, 1968: 30-34). Bununla birlikte Müslüman olmayan halk, askerî hizmetten muaf olmak şartıyla cizye ödüyor, bu da oldukça önemli bir yekûn tutuyordu. Osmanlı devleti, dinî bir hoşgörü politikasının takipçisi olmuştur. Balkanlarda Osmanlı Devletinin kuruluşunda Bosna-Hersek ve Arnavutluk dışında toplu ihtida hareketlerinin pek olmadığını, çoğunlukla münferit ihtida hareketlerinin olduğunu görmekteyiz.

Kmetin kaldırması İslâmlaşma sürecinde bir rol oynadı. Mesela Slâvonya'da 1536 yılının sonuna kadar birçok köylü İslâm'a geçti. Zagreb piskoposu Simun Erdedi, Hırvatistan Banı Franyo Bacan'a şöyle yazıyordu:

'Bosna sancağında, kim yeni hükümdarı, Osmanlı egemenliğini kabul ederse huzur ve barışa kavuşur ve yemin ederim ki, Brod şehrinin düşmesiyle kırk bin kişiden fazla kişi Hıristiyanlığı bırakıp İslâm'a geçtiler'. (Handzic, 1940: 43)

On gün sonra piskopos Erdedi, benzer bir şekilde Kral Ferdinand'a, 3 Aralık 1536 yılında şöyle yazar:

'Maalesef insanlar Muhammed'in dinini seçiyorlar ve Hıristiyanlığı bırakıyorlar. Bu o kadar oldu ki, benim kmetler bile oraya geçiyorlar ve Türk hâkimiyetini kabul ediyorlar.' (Handzic, 1940: 43-44)

Osmanlıların Bosna'ya hâkim olmalarından sonra İslâmlaşma hızlı bir ivme kazandı. Osmanlı Balkanlar'ında gelişen büyük kasabaların çoğu, ağırlıklı olarak Müslüman nüfusuna sahipti. Bu kasabalar, Müslüman kurumları ve Müslüman binalarıyla dolup taşmaktaydı (Handzic, 1940: 60-69). Srebrenica, Foynica ve Olovo gibi Bosna'da bulunan eski Katolik kasabaları, Ragusalı tüccarlar ve Alman madencilerden oluşan nüfuslarıyla İslâmlaşmaya karşı uzun süre direndiler, fakat sonunda onlar bile çoğunlukla İslâmlaştı. Banya Luka, Travnik ve Livno gibi sancak beylerinin merkezi haline gelen kasabalar, hızla Müslüman kimlik kazandılar (Bojic, 2001: 57). Mostar ve Sarayevu gibi, ancak XV. yüzyıl ortalarında düzgün bir şekilde gelişmeye başlamış olan kentlerde, Osmanlıların geldiği andan itibaren, İslâm dininin hâkim ağırlığı vardı.

1463'ten önce Sarayevu'nun Osmanlı denetiminde kaldığı 15 yıl boyunca, şehir yeniden imar edildi. Bir cami, bir tekke, bir misafirhane, bir hamam, Milyacka nehri üzerinde bir köprü, bir su borusu hattı ile valinin konağı olarak kente ismini veren bir saray inşa edildi (Malcom, 1995:125).

En fazla ve en hızlı İslâmlaşma süreci Sarayevu civarı ve merkezinde yaşandı. 1600–1604 yılından kalan defterden anlaşılacağına göre, XVI. yüzyılın sonunda, bu bölgenin %90'ı Müslüman idi. Bosna'nın batı bölgesinde İslâmlaşma ilginç bir boyuttadır. İki önemli husus dikkat çeker. Birincisi, Yayce Banovina (Macaristan hâkimiyeti altında, 1528'de Osmanlılar tarafından fethedildi), sınır bölgesi olduğundan düşman sınırına yakın bölgelerde İslâmlaşmaya fazla bir önem verilmiyordu. Yayce Banovina'da da bu anlayış vardı. İkincisi, bu bölgeye Vlahların yerleşmesiydi. Onlardan beklenen rol daha çok sınır muhafızlığıydı.

Bosna'nın İslâmlaşmasında şehirlerin büyük rolü vardı (Handzic, 1940: 247-248). Bu şehirler, aynı zamanda İslâm medeniyetinin ve kültürünün merkezleri idiler. Osmanlıların Balkanlara girmesiyle şehirlerin rolleri değişti. Bütün Bosna içerisinde yeni şehir oluşturdu veya eskiler yeniden düzenlendi. Şehirler İslâmî-oryantal boyut kazanmaya başladı. İslâmî şehirleşme Avrupa şehirlerden farklı bir görünüm arz etmeye başladı (Bojic, 2001: 56).

Tarih boyunca dünyanın her yerinde ve her dininde olmasına benzer tarzda Bosna'da da bireysel ve toplumsal din değiştirmelerde değişik faktörler rol oynamıştır. O zaman Müslümanların yüksek ve gelişmiş bir medeniyet temsil etmeleri, bu din mensuplarının siyasî, ekonomik ve sosyo-kültürel alanlarda avantajlı olmaları, Bosnalıların din değiştirmesinde etkili olmuştur. Osmanlı toplum yapısının en mükemmel özelliklerden birisi, kölelerin Sultanlık dışında her türlü üst kademelere kadar yükselebilmeleri idi. İhtida olaylarının çoğu Osmanlı yönetiminin yoğun olarak etkin olduğu kasabalarda ve şehirlerde vuku bulmuştur. Bosnalıların İslâmlaşmasında XV ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı ordusunun da büyük ölçüde etkili olduğu bilinmektedir. Köydeki insanlar İslâm'a geçmesiyle ekonomik açıdan kazançlı olurlardı. İlk önce Müslüman olmayanlara uygulanan vergi kaldırılıyordu. Bu vergi, Müslüman olmayanlara 25 akça iken, Müslümanlara 22 akçe idi. Aynı zamanda sosyal hayatta da uygun bir yere gelirlerdi. Özellikle kırsal nüfusun İslâm'a geçişinde etkin olan bu dinsel faktörlerin

yanı sıra elbette, bilhassa toprak sahiplerinin ve kentli nüfusun İslâmlaşmasının pratik faydalarının da etkisi olmuştu. Söz konusu topluluk için İslâmlaşmanın ödülü başlangıçta sahip oldukları topraklar üzerinde tasarruflarına dokunulmaması ve çeşitli vergilerden muaf olmaları gibi pratik kazanımlar iken bunu devlet kademelerine giden yolun açılması izleyecekti. Nitekim 1580 yılında beylerbeylik statüsünü kazanan Bosna-Hersek Babıâli'ye yirmi vezir yetiştirecektir. Örneğin tam da Balkan fetihlerinin zirvesinde olduğu dönemde, 1544-1612 yılları arasında baş vezirlerin tamamı Boşnak olmuştu (Handzic, 1940: 247-252).

Bogomillikten miras olarak değerlendirilebilecek, katı bir dinî inanıştan uzak olan Bosna halkı, İslâm'ı da bu çerçevede pratiğe aktaracaktır. Bu nedendir ki, bilhassa kırsal kesimde İslâmlaşan Slâvlar ile Hıristiyan nüfus arasında çok büyük bir ayrım yaşanmamış, bu bölgede yerlesen Sufi İslâm da bu pratiği devam ettirmiştir (Hadzjahic, 1975:1309). Bosna İslâm'ının daha katı formları kırsaldan ziyade kentte işlenecektir. Nitekim kimi Batılı seyyahların “Türk'ten çok Türk” ifadesini kullanacağı bu sahiplenme, 1831 yılında Babıâli'ye karşı ayaklanmaya kadar gidecektir. İslâmlaşma sürecindeki, toplu hâlde ihtidaların en önemli amillerinden biri Macaristan Krallığı'nın 1526 yılında ortadan kalkması idi. Bu gelişme aynı zamanda Bosna sınırının Sava nehrine kadar uzaması anlamına geliyordu. Macaristan Krallığı'nın düşmesiyle Osmanlıprestiji giderek yükselmeye başladı. Bu gelişme aynı zamanda Bosna içerisinde bir Hıristiyan hükümdarlığın geleceğinin önünü kesti (Handzic, 1940: 186).

İslâm'ın, dinî kültür itibarıyla Bosnalı Bogomillerinin geleneksel inançlarından ve pratiklerinden köklü bir kopuşu ifade etmemesi, daha doğrusu özellikle kırlarda İslâm'ın bir yumuşak geçişle, esnetilip geleneksel kültüre uyarlanarak benimsenmesi, kuskusuz Bosna'daki kitlesel İslâmlaşmada önemli bir etken oldu. Macar krallarının ve Papalığın sapkın saydıkları Bogomillîğe karşı düzenledii tenkil ve tedip seferleri, Bosna'da Hıristiyan dünyasına karşı epey tepki biriktirmişti. Bu tepki, yine özellikle köylülükte Bogomil Bosnalıların Müslümanlığa geçişinde pay sahibiydi (Hadzjahic, 1990: 70-71). İki kiliseden Ortodoks ve Katolikler, XVII ve XVIII. yüzyılda Bosnalılar zorunlu Müslümanlar oldular diye, bir takım tezler ortaya attılar. Bu kilise tezini bazı yazarlar ısrarla dile getirdi. Onların arasında ilk önce tarihçi Jovan Rajic (1726–1801) bu tezi savundu. Daha sonra onun araştırmaları Bosnalılara büyük bir zarar verecektir.

Son zamanlarda bu tezi araştırmalarında fra (rahip) Dominik Mandic de savunuyor (Mandic, 1962: 456).

İslâm'ın yayılmasıyla, Katolik kiliseleri de yavaş yavaş ortadan kayboldu. Meselâ Zvornik'te İslâm'ın yayılmasından dolayı Katolik din adamları mensupsuz kalmışlardı. Daha sonra bütün malları satıp bu bölgeden göç ettiler. Terk edilen 'Aziz Mariya' kilisesini Osmanlılar mescide çevirmişler ve ona 'kilise mescidi' ismini vermişlerdi (Handzic, 1940: 85).

3.5. Osmanlı Döneminde Bosna

Bosna, Osmanlıların 1386'daki ilk akınları sırasında Kral Tvrtko'nun hâkimiyeti altında bulunuyordu. 1391'de müstakil bir krallık hâline gelen Bosna'ya karşı ilk Osmanlı hücumları, 1392'de Paşa Yiğit Bey tarafından Üsküp'ün alınmasından sonra başladı. Bu bölgede bir uç mıntıkası oluşturuldu. Osmanlı hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalan Kral II. Tvrtko'nun tahta çıkışından hemen sonra Bosna Kralları Osmanlılar tarafından haraca bağlandı. Son Bosna Kralı Tomaşeviç, Batı desteğine güvenerek Osmanlılara haraç ödemeyi reddedince Fatih Sultan Mehmed idaresindeki Osmanlı ordusu Bosna'nı fethini tamamladı. Yeni fethedilen bu bölgede bir sancak kuruldu ve Sancak Beyliği Minnetoğlu Mehmed Bey'e verildi. Diğer taraftan Macar kralı Matthias Corvinus aynı yıl Bosna üzerine hücum ederek eski krallık merkezi Yayca ve civarını aldı. Biri burada diğeri de Srebrenik'te iki eyalet (banat) kurarak Osmanlılara karşı tampon bir bölge oluşturdu(DİA, Bosna Maddesi, İmamovic, 1998: 105-107).

Bosna'nın Osmanlı idaresine geçmesiyle bu bölgedeki fetihler devam etti. Hersek Sancağı 1470'te teşkil edildi ve buranın diğeri bazı toprakları ise 1482 başlarında fethedilerek sancağa katıldı. Bu bölgede merkezi Zvornik olan bir başka sancak daha kuruldu. Srebrenik banatlığı 1512'de, Jajce ve Banjaluka ise Mohaç zaferi sonrasında (1528) ele geçirildi.

Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk yıllarında sancağın sınırları genişlemeye başladı. Dalmaçya'nın büyük bir kısmı da bu dönemde alındı. Bosna sancak beyinin idaresindeki kuvvetler Slovenya'ya da girdiler. Bu fetihlerde Bosna Sancak Beyi Gazi Hüsrev Bey önemli rol oynamıştı. Bu dönemde Bosna sancağının merkezi Saraybosna idi. Burası Gazi Hüsrev Bey tarafından inşa ettirilen külliye ve vakıflarla Türk-İslâm

şehri hâline getirilmişti. Sancak merkezi daha sonra Bosna sancağına tayin edilen beylerin askerî maksatlarla Banjaluka'da oturmaya başlamaları üzerine buraya taşındı (1552). Sokullu ailesine mensup Ferhad Bey'in sancak beyliği sırasında Bosna bir eyalet hâline getirildi. Bosna Paşalığı adıyla şöhret kazanacak olan eyalet ilk teşkili sırasında Bosna, Hersek, Klis, Pojega, Orahoviçe (Rahoviçe), Kırka, Zvornik sancaklarından meydana geliyordu. 1584'te Yenipazar da buraya bağlanmıştı (İmamoviç, 1998: 110-111).

17. yüzyıl ortalarında Bosna eyaleti, Bosna, Hersek, Klis, Zvornik, Kırka, Zacesne ve Bihac sancaklarından oluşur. Bosna eyaletinin sınırları kuzeyde Drava nehri, güneyde Adriyatik Denizi, doğuda Drina Nehri, güneydoğuda İbre Nehri ve batıda Lika'nın ilerisine kadar uzanıyordu. Karlofça Antlaşması'ndan sonra Bosna eyaletinin sınırları kuzeyde Sava nehri, batıda Una nehri, güneyde bugünkü Bosna ve Dalmaçya boyu, doğuda Yenipazar sancağı sınırlarına çekilmişti. 1639'da Banjaluka'dan Saraybosna'ya taşınan eyalet merkezi Travnik'e nakledildi ve 1851'e kadar Bosna valileri burada oturdular.

1699 Karlofça Antlaşması'nın şartlarına uygun olarak Bosna eyaleti mevcut sınırlarını korudu. 1718 Pasarofça Antlaşması ile Sava'nın güneyindeki şerit şeklindeki arazi Avusturya'ya verildi. Salgın hastalıklar ve kötü geçen bir hasat mevsimi sonunda Bosna sipahilerinin uğradığı felâket ve ağır insan kayıplarına rağmen Hekimoğlu Ali Paşa idaresindeki bir ordu, 1737'de Banjaluka'da Avusturya'ya karşı kesin bir zafer kazandı. 1739 Belgrad Antlaşması ile Avusturya, Furjon kalesi hariç Pasarofça Antlaşması sonucu aldığı bütün yerleri geri verdi (D'Á, Bosna maddesi).

1788-1791 Osmanlı-Avusturya savaşı Bosna sınır bölgesinde büyük bir değişikliğe yol açmamakla birlikte III.Selim zamanında yeniçerilerin nüfuzlarını sınırlamaya yönelik tedbirler, Bosna'daki yerli Müslüman âyanın imtiyazlı durumuna ters düşmüş ve bazı karışıklıklara zemin hazırlamıştı. Sırbistan'da çıkan ayaklanmaların ardından Bosna'da Sırp köylülerinin isyanı patlak verdi. Bunlar bastırıldı. Bosna Müslümanları, 1813'de Sırbistan'daki ayaklanmanın bastırılmasında önemli rol oynadılar.

1861-1869 tarihlerinde Bosna'nın idarî yapısında önemli değişiklikler yapıldı. Bu tarihte Bosna, altı kaymakamlığa, Hersek ise üç kaymakamlığa ayrıldı. Yine bu yıllarda vilâyet meclisi kuruldu, ulaşım şartları iyileştirildi. İlk demiryolu, 1872'de Banjaluka ile

Novi arasında hizmete girdi. 1866'da vilâyet olarak adlandırılan Bosna, Saraybosna, Zvornik, Banjaluka, Bihac, Travnik, Hersek, Yenipazar, adlarıyla yedi sancağa ayrılmıştı (İmamovic, 1998:111, Bojic, 2001: 115-124).

3.6. Avusturya-Macaristan ve I.Yugoslavya Dönemi

Bosna, 1878'de Berlin Antlaşması'yla Avusturya-Macaristan'a verildi. Bosna Müslümanları, Avusturya-Macaristan işgaline karşı koydularsa da işgal, 20 Ekim 1878'de tamamlandı. Boşnak halkı, ellerindeki basit silâhlarla Avusturya-Macaristan ordusuna karşı büyük bir mücadele verdi. Jajce, Doboj ve Maglaj şehirlerinde yoğunlaşan direniş hareketleri ancak iki ay sürdü. Bu tarihlerde Bosna-Hersek'te büyük bir göç dalgası yaşandı. 1918'e kadar 300.000'e yakın Boşnak, başta Türkiye olmak üzere Arnavutluk ve bazı Arap ülkelerine göç ettiler. Bosna, 7 Ekim 1908'de Avusturya-Macaristan toprağı olarak ilân edildi. 1878'de Avusturya-Macaristan idaresine verilen Bosna-Hersek'teki Osmanlı Devleti'nin hakları 1908'deki kesin ilhaka kadar sürmüştü.

1908 yılında Bosna-Hersek'i işgal eden Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Hırvatların nüfuzunun artmasına zemin hazırladı. 1914'te Avusturya-Macaristan veliahdının Saraybosna'da bir Sırp tarafından öldürülmesiyle Birinci Dünya Savaşı başladı. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda mağlup olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra 1918 tarihinde Slovenler, Hırvatlar ve Sırpların bir araya gelmesiyle I.Yugoslavya kuruldu. Kuruluşu takip eden günlerde Bosna-Hersek de Yugoslavya'ya katıldı. Bu dönemde Bosna-Hersek'in birçok şehrinde ve Sancak'ta Müslümanlar katlediliyordu. Dükkânlarının yağmalanması ve linçler olağan olaylar hâle gelmişti. Ağır vergiler ve toprak reformlarıyla Müslüman halk iyice eziliyordu. Bu baskılardan kurtulmanın yolunu politik mücadelelerde gören Boşnaklar, 1919'da 'Yugoslavya Müslümanlar Teşkilâtı'nı (JMO) Mehmed Spaho liderliğinde Saraybosna'da kurdular. Boşnak uleması da 'El-Hidâye' adlı siyasî bir teşkilât kurdu. Bu teşkilâta bağlı 'Mladi Muslimani' yani Genç Müslümanlar ise İslâmî kimliğin yeniden kazanılabilmesi için çalışmalar yapıyorlardı. Yapılan bu faaliyetler birçok siyasetçi ve entelektüeli de Bosna-Hersek'e kazandırmış oldu: Alija İzetbegovic, Omer Behmen, Salim Sabic(İmamovic, 1998:489; Bojic, 2001:165, Bandzovic, 2006:479).

Sırpaların hâkimiyetindeki I.Yugoslavya'nın ömrü fazla uzun sürmedi. II. Dünya Savaşı sırasında Almanya saldırılarına dayanamayarak 1941 yılında teslim oldu ve tekrar parçalandı. Bu dönemde bölgeye anarşi hâkim oldu. Almanların desteği ile bağımsız bir Hırvat devleti kuruldu. Bugünkü Hırvatistan ve Bosna-Hersek bu devletin sınırları içindeydi. Hırvatlar, bu yıllarda büyük katliamlara giriştiler. Boşnaklar, Sırpalar, Yahudiler Hırvatların hedefleriydiler. Yüz binlerce kişi bu dönemde öldü. Katliamlarda Katolik Papazlar da büyük rol oynadı. Verdikleri vaazlarla Hırvat halkını bu katliamlara teşvik ettiler. Bu devletin ömrü II. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar sürdü. 1945 yılında yıkıldı. Bu tarihe kadar katliamları gerçekleştirenler sadece Hırvatlar değildi. Sırpalar da Müslümanlara saldırdılar. Foca, Gorazde, Visegrad, Srebrenica gibi pek çok şehirde Müslüman halkı katlettiler. Bu süre zarfında takriben 148.000 Müslüman Boşnak, Sırpalar tarafından öldürüldü(İmamovic, 1998: 485-489; Bojic, 2001:153-156; Bandzovic, 2006: 308-320).

3.7. II.Yugoslavya Dönemi

29 Kasım 1945 yılında II. Yugoslavya (Sosyalist Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti) kuruldu. Bosna-Hersek de bu devlete dâhil oldu. Josip Broz Tito dönemi Yugoslavya'yı Avrupa'da önemli bir güç hâline getirmişti. Üniter esaslara dayanmayan Federatif bir devlet olan Yugoslavya, Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Makedonya ve Karadağ cumhuriyetleri olmak üzere altı cumhuriyetten oluşuyordu. Federal Yugoslavya, 1980 yılına kadar Tito'nun idaresi altında kalmıştı. 1936 Sovyet anayasasının bir kopyası olarak hazırlanan anayasa, 1946 yılında yürürlüğe girmişti. Tito önderliğinde tesis edilen sistem, Sovyetler Birliği'nden esinlenmekle birlikte kendi şartları göz önünde bulunduran özgün bir yapıya bürünmüştü. 1945 yılından itibaren Sovyetler Birliği ile ilişkileri zayıflama yoluna giren Yugoslavya, bağımsız ve Balkanlarda lider ülke olma iddiasında idi. Nitekim 1948'den itibaren Moskova'dan tamamen kopacaktı. 1945-1965 yılları, 'Soğuk Savaş'ın en yoğun yaşandığı yıllar olmuştur. Bu yıllarda Yugoslavya 'Bağlantısızlar Grubu' olarak tanınan bir devletler grubunun başını çekmiştir (İmamovic, 1998: 531-540, Bojic, 2001:225.262).

Yugoslavya'da bu dönemlerde dil reformu yapılmaya çalışılmış ve esasını Sırp lehçesinden alan standart bir dil meydana getirilmek istenmiştir. Bu durum özellikle Hırvatların başını çektiği itirazlarla sosyal bir dalgalanma hâlini almıştır. Rejime karşı

örgütlü ilk direnişin örnekleri 1968 yılında görülmüştür. Kosova ve Doğu Makedonya'daki Arnavutların hareketliliği Kosova'daki isyanla sonuçlanmıştır.

1974'te yapılan anayasa değişikliği ile cumhuriyetlere kurucu unsur statüsü, Kosova ve Voyvodina'ya da özerklik verildi. Bunun yanında bu federal unsurlar, kendi anayasalarını yürürlüğe koyma, sosyal ve kültürel politikalarını belirleme haklarına sahip oldular(İmamovic, 1998: 562-570, Bojic, 2001:245-251).

3.8. Tito Sonrası Dönem

1980'li yıllara gelindiğinde Yugoslavya'daki ekonomik ve sosyal sorunlar giderek devletin istikrarını tehdit edecek duruma getirmeye başladı. 1980 yılında Tito öldü. Bu ölüm, farklı unsurları bir arada tutan bağı da koparmış oldu. Tito'nun ölümünden sonra bu göreve Slobodan Milosevic getirildi. Milosevic, Ortodoksluk, Komünizm ve Sırp ırkçılığına dayanan bir sistemi Yugoslavya'da uygulamak istiyordu. Onun bu düşüncesi, dağılma sürecini de beraberinde getirdi. Bu sürecin ilk belirtileri Kosova'da ortaya çıktı(Durakovic, 1998: 265).

Kosova'daki Arnavutlar, 1981 yılında statülerinin değiştirilmesi için büyük bir miting yaptılar. 1986'da Arnavutların Sırp'ların oturdukları yerleşim birimlerine yerleşmesi yasaklandı. Bunu takip eden yıllarda Sırp askerleri ve polislerinin halk üzerindeki baskısı iyice arttı. Bölgedeki Sırp asıllı görevlilerin sayısı iyice artırıldı. 1988'de büyük bir miting yapılarak bütün Sırp'ların Kosova'daki kardeşlerine yapılan zulümler karşısında birleşmesi istendi. 1990'lı yıllar Sırp baskılarının giderek arttığı yıllar oldu. 25 Mayıs 1991 yılında Slovenya, Yugoslavya'dan ayrılma kararı alarak kopan ilk parça oldu. Onu Hırvatistan takip etti. 25 Haziran 1991'de Hırvat hükûmeti, Yugoslavya'dan ayrıldığını resmen ilân etti. Nisan 1945'te Yugoslavya içine giren Bosna-Hersek, 1992 yılında bağımsızlığını ilân etti ve 7 Nisan 1992 tarihinde Avrupa Birliği ve Amerika, Bosna-Hersek'in bağımsızlığını tanıdı.

Yugoslavya, din ve kültür olarak birbirinden farklı unsurları bir arada bulunduran bir ülkeydi. Lâtin Katolik kültür ile Ortodoks kültür, bu topraklarda bir araya geliyordu. Slovenler ve Hırvatlar Katolik kültürün; Sırp'lar ve Karadağlılar ise Ortodoks kültürün temsilcileriydiler. Bu iki kültürün arasında kendisi de ufak bir Yugoslavya olan Bosna-

Hersek bulunuyordu. Zira bu ilkenin içinde üç ayrı halk, üç ayrı din vardı (Durakovic, 1998: 270-271).

1961 nüfus sayımında Boşnaklar ‘Müslüman’ adı altında etnik bir grup olarak kaydedildiler. 1968’de ise Komünist partisi, Boşnakları Müslüman ismiyle Bosna-Hersek’te bir ırk olarak ilân etti. 1971 yılında ise Bosna-Hersek Müslümanları Yugoslavya’da millet olarak tanındılar. Müslüman kelimesi büyük M harfi ile yazılırsa Bosna-Hersek’te yaşayan Boşnak halkının etnik ismi kast edilmekte; küçük m ile yazılırsa dinî tâbiyeti ifade etmekteydi. Yani Yugoslavya’nın farklı yerlerinde yaşayan Türkler, Arnavutlar, Makedonlar anlaşılmaktaydı. Müslüman kelimesinin alışılmış klâsik anlamı dışında Boşnakların ırk isimlendirilmelerinde kullanılmasıyla ilk kez millet statüsünü almış oldular. Zira 1948 nüfus sayımında kendilerine üç şekilde kaydolma imkânı verilmişti. Müslüman Sırp, Müslüman Hırvat ya da milletini açıklamak istemeyen Müslüman şeklindeydi. Bu sayımda Boşnakların yüzde doksanı üçüncü grupta yani milletini açıklamak istemeyen Müslüman adıyla kaydolmak istemişti (İmamovic, 1998: 565; Bandzovic, 2006: 481).

Alija İzetbegovic, 1990 yılında Demokratik Eylem Partisi’ni kurdu. 1970 yılında yayımladığı ‘İslâm Beyannamesi’nden dolayı 1983 yılında 14 yıl hapis cezasına mahkûm edilen Alija, ‘Mladi Muslimani’ teşkilâtında aktif olarak çalışmış ve bu teşkilâta üye olmak suçundan da beş yıl hapis yatmıştı. 1989 yılında serbest bırakıldıktan sonra da kurduğu bu partiyi seçimlere hazır duruma getirmişti.

Sırp da Radovan Karadzic liderliğinde Sırp Demokrasi Hareketi (SDS)’ni, Hırvatlar ise Styepan Kljuic başkanlığında Hırvat Demokrasi Partisi’ni (HDZ) kurdu. 1990 yılında yapılacak ilk serbest genel seçimlere hazırlığa başladılar. A.İzetbegovic, Yugoslavya ile yollarına devam etmek istediklerini ama eşit oranda haklara sahip olmak istediklerini dile getiriyordu. Bu seçimin galibi SDA oldu ve İzetbegovic, devlet başkanlığına getirildi. Seçimleri kaybeden Sırp, 16 Eylül 1991’de Bosna’nın Krajina bölgesinde otonomluklarını ilân ettiler. Bunları Hersek’teki Sırp ve Bosna’nın kuzeydoğusundaki Sırp takip etti. Karadzic, değişik kereler Alija İzetbegovic’i Fundemantalist ilân ederek onların İslâm devleti kurmak istediklerini söylüyordu. Bosna Sırp 9 Ocak 1992’de kendi parlamentolarını kurarak ‘Bosna Sırp Cumhuriyeti’ adı altında otonomluklarını açıkladılar. Alija İzetbegovic, Sırpın bu son

girişimlerini yasa dışı kabul ederek Sırları uyardı. Karadzic ise Sırbistan'dan ayrılmış bir devlette yaşayamayacaklarını açıkladı. Müslüman ve Hırvat milletvekillerinin katılımıyla Bosna-Hersek'in Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlığını kazanması için bir halk oylaması yapılması kararı alındı. Yapılan oylamada Bosna-Hersek'in bağımsızlığı için halkın yüzde doksan dokuzu evet dedi(Durakovic, 1998: 287-296).

Halk oylamasının henüz devam ettiği 1 Martta Sırlar, Saraybosna'da ilk kurşunu sıktılar ve katliamları başlattılar. Gelişen olaylar, kısa süre içerisinde Saraybosna'nın her tarafına yayıldı. Şehir, Müslümanlar ve Sırlar arasında ikiye ayrıldı. Olaylar devam ederek kuzeydoğu Bosna'ya doğru devam etti. Ülkenin kuzeyinden her gün katliam haberleri geliyordu. Bu gelişmeler üzerine devlet, meclisi feshederek savaş hâli ilân etti. Devlet başkanı Alija İzetbegovic, bütün yetkileri üzerine aldı. 20 Mayıs'ta ilk düzenli ordu oluşturuldu. Bosna'nın doğusunda Zvornik, Visegrad, Foca, Gorazde, Srebrenica gibi şehirlerde Müslüman halk katlediliyordu. Diğer taraftan Hersek'in orta ve güneyinde Hırvatlar devlet kurduklarını ilân ettiler ve başkentini de Mostar olarak gösterdiler. Bu kez Sırlar gibi Hırvatlar da saldırıya geçerek sivil halkı katletmeye başladılar. 1995 yılına kadar sürecektir bu katliamlarda 350.000 kişi öldü, 65.000 kadına tecavüz edildi. Camiler, köprüler, tarihî pek çok eser yok edildi. Yüz binlerce insan göç etti. Tito'nun ölümünden sonra devlet başkanlığına seçilen Slobodan Milosevic, batmakta olan komünizm yerine Sırp ırkçılığını getirmek istemişti. Belgrad'da faaliyet gösteren 'Sırp Bilim Adamları ve Sanatçıları Akademisi' 1986 yılında 75 sayfalık bir bildiri yayımladı. Bu bildiri de Sırların tek bir devlette yaşamaları gerektiği ve Büyük Sırbistan'a nasıl ulaşılacağı anlatılıyordu. Bu fikirler, Bosna katliamını hazırladılar (Durakovic, 1998:303-320; Becirevic, 2009:135-158).

BÖLÜM 4: BOŞNAKLARIN TÜRKİYE VE İSVEÇ'E GÖÇLERİ

4.1. Boşnakların Türkiye'ye Göçleri

4.1.1. Sebepleri ve Dönemleri

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna'yı işgal ettikten sonra I. Yugoslavya Dönemi'ne kadar Bosna'dan Türkiye'ye beşgöç dalgası olmuştur. İlk göç 1878 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun işgalinden hemen sonra olmuştur. İkinci ve ilk büyük göç, 1882 yılında gerçekleşmiştir. Bu göçün sebebi, Avusturya'nın Boşnaklara askerlik mecburiyeti getirmesidir. Bu durum Boşnakların isyanı ile sonuçlanmıştır. Üçüncü dalga, 'Dzabic Hareketi'yle 1900 yılında olmuştur. Dördüncü dalga, 1908 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i İlhakı sonucunda gerçekleşmiştir. Beşinci dalga 1918 yılında olmuştur (Dervişevic, 2006:125).

Boşnaklar, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu döneminde birçok zorluk yaşamış ve büyük zulümlere uğramıştır. Boşnakların yaşadıkları bölgelerde çıkan olayların ve göçlerin en büyük sebebi budur. Boşnakların bu zorlukların yanında başka bir korkuları daha vardı. O da 'asimilasyon'du. Bu korkular ve acı tecrübeler, Boşnakların sürekli göç etmelerine sebep olmuştur. Bu beş büyük göç dalgasının yanı sıra daha küçük çapta göçler de olmuştur. 1912 göçleri bunlardan biridir. Boşnakların durumu o dönemlerde Bosna-Hersek'te, Sancak bölgesinde ve Makedonya'da giderek kötüleşiyordu. Bu yaşadıkları zorluklar bugüne kadar devam edecektir. Böyle durumlar Boşnakların göçlerine sebep oluyordu ama aynı zamanda sayıları azaldıkça durumları daha da kötüleşiyordu. Bu göçler, onların Bosna-Hersek'te ve Sancak'ta genel durumunu ve millî gelişmesini büyük ölçüde etkilemişti. Böyle bir durumda Boşnakların hem toplumsal hem de siyasî hayatının merkezinde onlar için en önemli şey, dinî kimliklerinin korunmasıydı. Din, onlar için en önemli ayırıcı unsurdur. Dinî kimliği korumak aynı zamanda asimilasyona karşı durmak demektir. Bu şekilde Boşnakların kendi kimliklerinin, devletlerinin, kültür haklarının ve var olma mücadelesinin en önemli temeli dinî kimliklerini koruma mücadelesi olacaktır. Boşnakların dinî kimlikleri millî kimliklerinden önce gelir. Bu yüzden millî kimlikleri bu şekilde unutulmaya mahkûm kalmıştır (Bandzovic, 2006: 34-48).

4.1.1.1. 1878-1912 Yıllarındaki Göçler

Bosna'nın 1878 yılında Osmanlılar tarafından Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na verilmesiyle Boşnakların yeni iktidara karşı mücadeleleri başlar. Bu mücadeleler genellikle isyanlar şeklinde cereyan ederler. Bu isyanlar bastırılır ancak yeni iktidar, isyanlardan dolayı Boşnaklara karşı olumsuz bir tavır alır. Bu olumsuz tavrın sonucu olarak Boşnaklara karşı çeşitli işkenceler, zulümler ve ayrımcılıklar başlar. Boşnaklar, diğer Müslümanların o yıllarda yaşadıkları tecrübelerinden haberdardır ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun gelişinde bir tehlike görürler. Çünkü anlamışlardır ki bu da sömürgecilerin İslâm Dünyasını ve özellikle de Avrupa'da Müslümanları ortadan kaldırmak için hazırladıkları bir plândır (Bandzovic, 2006: 122-126).

Osmanlı'nın Bosna'dan çekilmesi ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun gelmesi, o bölgedeki Boşnaklar için ekonomik, siyasî, dinî ve kültürel açıdan tam bir medeniyet şokudur. Bu da göçlerin bir sebebi olacaktır. Boşnakların hem siyaset hem de medeniyet açısından Osmanlıya ait olduklarını hissetmelerinin de bu göçlerin boyutunu etkilemiş olduğunu söyleyebiliriz. Boşnakların iki medeniyet, iki dünya arasında yaşaması hiç kolay olmadı. Şark-İslâm medeniyetinin etkisi azalmaya başladı ama Batı-Hıristiyan medeniyetin etkisi yükseliyordu. 'Egemen bir milletten Hıristiyan bir ülkede kenara itilmiş bir azınlık oldular'.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu askerlerinin Bosna'ya girmesi halk arasında tedirginlik yaratmıştı. Müslümanlar, özgürlüğü kaybetmişler, onların hayatlarının anlamı olan dinleri, âdetleri ve kültürlerini kaybedecekler diye de endişeye kapılmışlardı. Zira artık İslâm, ülkelerinde egemen bir güç değildi. Yeni iktidar, Hıristiyan bir iktidardı ve onun altında yaşamak Müslümanlar için çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmak demektir. Bunu Boşnaklar biliyorlardı çünkü komşu ülkelerde yaşayan Müslümanların tecrübelerini duymuşlardı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu askerleriyle beraber çok sayıda memur ve papaz da getirmişti. Papazların görevi, Bosna-Hersek halkına 'siyah-sarı' monarşinin ruhanî değerlerini öğretmek ve buna alıştırmaktı. Bosna-Hersek, hayatının her bölümünde 'modernleşme' ve 'Avrupalılaşma' sürecinin baskısı altındaydı (Bandzovic, 2006:130-136, İmamovic, 1998: 367-370).

Boşnakların o dönemdeki Türkiye'ye göçleri hakkında farklı görüşler vardır. Bazı bilim adamları, bu göçlerin en büyük sebebini psikolojik olarak görüyorlar. Bu psikolojik sebebi de şu şekilde açıklıyorlar: Boşnak halkı yeni iktidarı Müslüman olmadığı için 'öteki' olarak algılamış ve buna adapte olamamıştır. Bunda Boşnakların Osmanlılarla olan ve yüzyıllarca devam eden dinî, kültürel ve duygusal bağlarından kaynaklanan kanaatin etkisi vardı. Diğer bilim adamları bu psikolojik sebeplere ekonomik sebepleri de eklerler. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bölgeye gelmesiyle önce aristokrasi fakirleştirilmiş ardından da devlet, Müslümanların topraklarına el koymuş sonra da bu toprakları Bosna'ya getirdikleri Hıristiyan köylülere dağıtmıştır. Müslümanların haklarını koruyacak kimse yoktur. Müslüman halkı fakirleştirilmektedir. Baskılar bütün şiddetiyle devam etmektedir.

Bilim adamları bu sebeplere bir tane daha eklerler. O da askerî yenilgidir. Boşnaklar, Avusturya-Macaristan'ın Bosna'daki egemenliğine karşı savaştıkları için yeni iktidarın bunun yüzünden onları cezalandıracağını biliyorlardı. Bütün bu sebepler, göçlerin boyutunu etkilemiştir. Bu göç süreci, 1918 yılına kadar devam etmektedir. Boşnakların Osmanlı Devletine göçleri, ekonomik, sosyolojik veya siyasî bir mesele olarak görülüyor, daha çok dinî bir mesele olarak telâkki ediliyordu. Bu göç sorunuyla ilgili olan tartışmalardan farklı sonuçlar çıkıyor. Boşnaklar yeni iktidarı ve yeni gerçekleri kabullenemiyorlardı. Kendilerini sahipsiz hissettiler. Yeni kültürü ve medeniyeti yani Batıdan gelen kültürü ve medeniyeti kabul edemiyorlardı ve adapte olamıyorlardı. En zor köylü vatandaşlar adapte oluyorlardı. Feodal sınıfın ve ulemanın bir kısmı gerçeği yavaş yavaş kabullenmeye başlamıştı ve yeni iktidarla daha iyi ilişkiler kurmaya başlamıştı (İmamovic, 1998: 424-430; Bandzovic, 2006: 148-150).

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun iktidarı, 'Bosna'daki bazı Muhammedan ailelerin yeniliklere ayak uydurmamaktan dolayı Osmanlı Devleti'ne göç etmeyi tercih ettiklerini' söylüyordu. Bazı kişiler, Boşnakların göçlerini Boşnaklar için dinî bir görev olarak da nitelendiriliyordu. Dinî görevlerini rahat bir ortamda ve rahat bir şekilde yapamadıklarından dolayı göçün en iyi çözüm olabileceği düşünülmüştü. Yani Boşnakların maddî çöküşünün yanı sıra halkın Avusturya-Macaristan Devleti'ni daha önce de İslâm karşıtı bir devlet olarak algılaması ve bundan kaynaklanan tarihî güvensizliği ve şüpheyle yaklaşmasının göçlere büyük katkısı olmuştur. O dönemde göç

eden Boşnaklar sadece Anadolu'ya değil Osmanlı Devleti'nin Arap eyaletlerine de gitmişlerdi (Bandzovic, 2006:136).

İlk göç, 1878 yılında olmuştur. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna'ya gelmesiyle başlamıştır. İkincibüyük göç, 1881-1882 yılındadır. O dönemde Avusturya-Macaristan iktidarı Boşnakların orduya katılmalarını emrediyorlar ve bunu yasalaştırıyorlardı. Bu yasa onaylandıktan sonra Boşnaklar için askerlik görevi mecburî olmuştu. Avusturya-Macaristan ordusuna katılmak, dinden uzaklaşmak demekti Boşnaklar için. O yıllarda göç için müracaatların sayısı çok artmış ve gidenlerin sayısı da çok yükselmiştir. İktidar göç hakkında her hangi bir resmî kayıt yapmamıştı ama sonra kendileri sadece 8000 kişinin göç ettiklerini söylemişlerdi. Bu rakamlar hiçbir belgeye dayalı değildir ve gerçekten uzaktır. İktidar göç edenlerin muhtemel geri dönmelerini önlemek için Türkiye'ye göç eden Boşnakların topraklarına Katolik köylüleri getirmişti. O dönemde Bosna-Hersek'e aşağı yukarı 30.000 Katolik köylü yerleştirilmiştir. 1906 yılında iktidar yeni rakamlar göstermiştir. 13.750 kişinin göç ettiğini iddia etmiştir ama aynı dönemde İstanbul'daki İskân-ı Muhacirin Komisyonu'nun verdiği bilgilere göre o dönemde Bosna-Hersek'ten Osmanlı Devleti'ne 72.000 kişi gelmiştir(Bandzovic, 2006: 137-143).

Üçüncü büyük göç dalgası (1900-1901), Ali Fehmi Dzabic adlı Mostar Müftüsü'nün organize ettiği isyanla başlamıştır. O dönemde iktidar, Boşnakları İstanbul'dan tamamen ayırmak ve kendine bağlamak için bir takım çalışmalar yapmıştı. Onlara İslâm Birliği Kurumu gibi bazı kurum ve vakıfları organize etmek konusunda kolaylıklar sağlamaya çalışmışlardı. İktidarın bu çalışmalarını Bosna'daki piskopos Josip Standler ve Katolik bazı papazları yaptıklarıyla sabote etmeye çalışmışlardı. Türkiye'ye giden Boşnakların topraklarını ve evlerini ucuza alıp Katoliklere dağıtmak gibi olaylar yaşanmıştı. Onlardan bir tanesi de Fatima (Fata) Omanovic adlı küçük bir Boşnak kızının Katolik rahibeler tarafından kaçırılmasıydı.

Bu olay, Mostar'da 1899 yılının Mayıs ayında gerçekleşti. Rahibeler kaçırılan Müslüman kızını zorla Hıristiyanlaştırdılar ve sonra da onu Avusturya'ya gönderip izini kaybettirdiler. Bu olay, Bosna-Hersek'teki Müslümanların dinî ve vakıf-mearif otonomisi için açık bir mücadeleyi tetikledi. Bu mücadele, Müftü Ali Fehmi Dzabic'in organize ettiği isyanla başladı. Bu isyanın bastırılması ve Boşnakların o zamanki genel

durumu Boşnakları göçe zorladı. Avusturya-Macaristan iktidarı, 30 Ekim 1901 yılında Boşnaklar için göç emrini verdi. İktidar, bu göç emrinin bir ihtiyaç olduğunu savunuyordu. Göçün meşru olduğunu vurgulamak için şu görüşü müdafaa ediyorlar, böylece yaptıklarını haklı göstermeye çalışıyorlardı. Zira var olan ajitasyonu azaltmak gerekliydi. ‘Boşnaklar, dinî fanatizmlerinden dolayı, Müslüman olmayan bir iktidara ve onun askerî yasalarına karşıydılar. Yeni hukuk devletine karşı nefret duyuyorlardı. Osmanlı Devleti’ne hâlâ bağlı olduğunu hissettikleri için ve Osmanlı Devleti’nde kendilerine daha iyi bir hayat sağlayabileceğini düşündükleri için’ Boşnakların göç etmelerine karar vermişlerdi. Boşnakların göçlerini Avusturya-Macaristan iktidarının yanı sıra Sırp ve Hırvat siyasî çevreler de destekliyorlardı(Bandzovic, 2006:141-143).

Dördüncü büyük göç dalgası, 1908 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun Bosna-Hersek’i ilhak etmesiyle başladı. 7 Ekim 1908 yılında Padişah’ın Bosna’da resmî hâkimiyeti biter. Osmanlı kaynaklarına göre 1909 Mart ayından 1910 Mart ayına kadar Bosna-Hersek’ten Osmanlı Devleti’ne 5672 kişi gelmiştir. 1910 yılının sonuna doğru bu rakam 17.044 kişi olmuştur. Boşnakların Osmanlı Devleti’ne göçü aynı zamanda yeni iktidara siyasî bir tepkiydi.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun Bosna-Hersek’i ilhak etmesine karşı Osmanlı Devleti’ne daha önce gelen Boşnaklar, toplantılar ve mitingler düzenlenmişlerdi. Bosna-Hersek’ten Osmanlı Devleti’ne 1878-1912 yılları arasında göç eden kişilerin sayısı hakkında farklı bilgiler vardır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun resmî bilgilerine göre Bosna-Hersek’ten Osmanlı Devleti’ne 63.000 kişi göç etmişti. Bazı tarihçiler ve bilim adamlarına göre bu rakam doğru değildir. Mesela VojiSlâv Bogicevic’a göre bu rakam 150.000 kişidir. Djordje Pejanovic ‘‘Bosna-Hersek’in Nüfusu’’ adlı eserinde bu rakamın 260.000 olduğunu söyler. Süleyman Smlatic, bu rakamın 160.000 olduğunu iddia eder. Tarihçi Mustafa İmamovic ise bu rakamın 180.000 olduğunu söyler. Bu rakamlar konusunda çok farklı bilgiler olmasından dolayı göç eden kişilerin sayısı konusunda doğru bilgi vermek çok zordur. Ama gerçek olan şudur ki bu göçler, Bosna-Hersek’in demografik haritasını büyük ölçüde değiştirmiş ve olumsuz sonuçlara yol açmıştır (Bandzovic, 2006: 170-179; İmamovic, 1998: 430).

4.1.1.2. 1912-1918 Yıllarındaki Göçler

Osmanlı'nın Balkanlar'dan çekilmesiyle ortaya çıkan gelişmeler, bölgede yaşayan Müslümanlar için daha da zor olmaya başlar. Yeni kurulan Hıristiyan devletlerin Müslümanlara karşı baskıları gittikçe büyür ve işkenceler bütün hızıyla devam eder. Çetelerin saldırıları, yağmaları, köyleri basmaları, Müslümanların evlerini yakmaları ve masum insanları öldürmeleri üstelik devletin de buna sessiz kalması Bosna-Hersek'te ve o dönemde özellikle Sancak bölgesinde Müslümanları büyük ölçüde tedirgin eder. Kendilerini savunmak için çeteler kurarlar ama onların bu direnişi uzun sürmez. Çünkü Hıristiyan çetelerin devletten destek aldıkları aşîkârdır. Bu durum göçlerin artmasına sebep olur.

Devletin göçleri teşvik eden propagandası devam ederken aynı zamanda bazı Müslüman din adamları da bu göçleri doğru buluyorlardı. Onların propagandası şu şekildeydi: 'Burada ölen Türk (Müslüman), Türk (Müslüman) değildir. Türk'ün Türk olmayan iktidar altında yaşaması ayıptır ve dinî yasalar bunu yasaklar.' Akrabalık bağları ve genel durum da büyük göçü tetiklemiştir. Daha önce Anadolu'ya giden muhacirler, Sancak'taki akrabalarına geldikleri yerlerde iyi karşılandıklarını ve güzel bir hayat kurduklarını, her Türk'ün oralara gitmesinin gerektiğini mektuplarında yazarlar. Akrabalarında gelen bu bilgiler, Sancak'taki Müslümanları göçe daha da çok cesaretlendirmiştir. Tabî ki devletin devam eden baskıları ve işkenceleri, bu göçlerin boyutunu etkilemiştir. Hem Sırbistan'dan hem de Karadağ'dan büyük göçler devam etmiştir. Bu dönemde nüfusun aşağı yukarı yarısı göç ettiği tahmin edilmektedir. Bazı kaynaklara göre Sancak'tan 1912-1921 yılları arasında 97.000 kişi göç etmiştir. Şunu belirtmek gerekir ki bu göçlerin en büyük sebeplerinden biri Sırp çetelerin Boşnaklara yaptığı zulümler, katliamlar, yağmalar, cami yıkımları ve Sancak'ta yaşayan Boşnaklara yaptığı türlü işkencelerdir (Bandzovic, 2006: 264-293; İmamovic, 2000: 369-372).

4.1.1.3. İki Dünya Savaşı Arasındaki Göçler

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın kurulmasıyla Bosna-Hersek ve Sancak'taki Boşnakların durumu endişe verici boyuttaydı. Anti-İslâm propagandası bu dönemde devam etmiştir. Boşnaklar Türklerle eşleştiriliyorlardı. Türkler de Sırpların, Hırvatların ve Slovenlerin tarihî düşmanlarıydı ve o şekilde Boşnaklar da otomatik olarak düşman ve hain ilân ediliyordu. Tabî ki Boşnak Müslümanların Türk olarak gösterilmesinin amacı belliydi.

Devletin Müslümanlara karşı tavrı netti. Onlar istenmeyen bir unsurdu. Onları Türk ilân etmek bu insanlarda suç duygusu yaratacaktı, kompleks yaratacaktı. Tarihî olaylar için onları suçlamak gerekliydi.

Okul müfredatlarındaki değerler sistemine göre Müslümanlar ‘öteki’, ‘düşman’ ve ‘doğulu’ idi. Müslümanlar tarih kitaplarında en vahşî şekillerde Hıristiyanları öldüren fanatik İslâm askerleri olarak gösteriliyordu. ‘Kan vergisi’ (Devşirme sistemi) uygulayan acımasız Türkler olarak öğretiliyordu. I. Dünya Savaşından hemen sonra bazı siyasetçiler, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı’nda yaşayan Müslümanların yok edilmesini teklif ediyorlardı. Bu, hem öldürmekle hem de göçle olabilirdi. Bu siyasetçilerden birisi olan S. Ljubuncic, 1923 yılında şöyle diyordu:

‘Müslümanlar hâlâ Hıristiyanların gözünde tarihte yaşanan tüm kötülüklerin ve zulümlerin sebebidir. Slovenya’da onlarla çocukları korkuturlar. Hırvatistan’da, Sırbistan’da ve Bosna-Hersek’te onları Türk olarak görüyorlar ve bu ifadelerin değiştirilmesi için çok az çaba harcanıyor.’

Boşnaklar, ilk zamanlarda organize değillerdi ve daha bireysel düzeyde itiraz ederek devletten koruma ve destek talep ediyorlardı. Bu itiraz ve talepler, daha sonra organize şekilde olmaya başladı. Boşnakların taleplerini o dönemdeki Reisü’l-ulema Cemaluddin Cauşevic, devlet organlarına düzenli olarak iletliyordu. O, Boşnakların uğradıkları zulümler hakkında düzenlediği raporları devlete sunuyordu. Bu dönemde binlerce Boşnak öldürülmüştü. Müslüman çocukların zorla kiliselere din dersleri için zorla götürüldükleri hakkında bilgiler vardı. Çok sayıda cami yıkılmış ve bazıları devlet tarafından depoya çevrilmişti(Bandzovic, 2006: 346-362).

1919 yılının Temmuz ayına kadar Bosna-Hersek’te 4180 Boşnak’tan 400.072 hektar arazi zorla alınmış ve devlet tarafından her hangi bir tazminat ödenmemiştir. Reisü’l-ulemanın itirazları her hangi bir sonuç vermemiştir. Boşnak’lardan zorla alınan topraklar fakir Sırp köylülere veriliyordu. Boşnaklar da böylece fakirleştiriyorlardı. Tüm bu yapılan haksızlıklar sistematik ve plânlıydı. Maksat, Bosna-Hersek’i ve Sancak’ı Türklerden temizlemektir. Toprak reformları tüm sosyal, siyasî, kültür hayatını ve bununla beraber Boşnakların millî gelişmesini büyük ölçüde etkilemiştir. Toprak reformlarıyla Bosna-Hersek’te, Sancak’ta, Kosova’da ve Makedonya’da toprak

sahiplerinin millî yapısı değiştirilmiştir. Bu reformlarla Müslümanlar ekonomik olarak yok edilmiş ve fakir halk haline getirilmiştir.

Sancak'taki Müslümanların o dönemlerde durumu daha da zordu. Çünkü Sancak, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı tarafından Sırp bölgesi olarak kabul ediliyordu. Sancak'taki Müslümanların sayısı sürekli azalıyordu. 1921 yılındaki nüfus sayımına göre Sancak'taki nüfusun %53'ü Boşnak'tı ama on sene sonra 1931 yılında bu oran %38'e düşmüştü. Eğitim sistemindeki baskılar devam ediyorlardı ve Boşnak çocuklarına 'ikna' etme yöntemleri kullanılıyordu.

Bunun bir örneği 1929 yılında Sancak'ta bir lisede geçer:

'Öğretmen öğrenciye ne millet olduğunu sorar. Öğrenci Müslüman olduğunu söyler. Öğretmen Müslüman kelimesi millet için kullanılmaz ve bu sadece İslâm dinine mensup olanlar için kullanılır der ve milletin başka bir şey olduğunu söyler. Bu sefer öğrenci biraz düşündükten sonra Türk olduğunu söyler. Öğretmen bu cevabı da beğenmez ve öğrenciye şunları söyler: Demek ki Türksün. Türkler Asya'dan geldiler ve seni Türkleştirdiler. Eğer meşe ağacı elma ağcına dönüşebilirse o zaman sen de ben de Türk oluruz. Ne sen ne de ben Türk'üz. Senin ataların Sırp'tı ve bir daha Türk olduğunu söyleyip atalarını ve okulunu mahcup etme'.

Bu bilinen 'ikna' yöntemleri, Boşnakların çocuklarını okula göndermekten soğutuyorlardı. Çünkü bu yöntemlerin çocukları dinden uzaklaştıracaklarına inanıyorlardı. Hem Sırp'lar hem de Hırvatlar Boşnakları onların Sırp veya Hırvat oldukları konusunda ikna etmeye çalıştılar. Düşmanların dinini kabul ederek büyük hainlik ettiklerini söylüyorlardı. Bunun için ya ataların dinine geri dönerek Hıristiyan olmaları lazım ya da Türkiye'ye gitmeleri lazımdı. Veya 'öldürüleceklerdi'. O dönemde göçler devam ediyor ve giderek göçler daha da yoğun şekilde gerçekleşiyorlardı(Bandzovic, 2006: 478).

1924 yılının Kasım ayında Sırp'ların Sancak'taki Boşnaklara yaptığı en büyük katliamlardan biri gerçekleşti. Yerin adı Şahovic'ti. Sırp'ların her zamanki gibi hedefi belliydi. Müslümanları yok etmek. Şahovic katliamı en kanlı olanlardan biriydi. Sırp çeteleri Şahovic'e girdikten sonra orada yaşayan insanları en vahşi şekilde öldürdüler.

Kadınlara, yaşlılara, çocuklara da acımadılar ve onları diri diri yaktılar. O katliamda öldürdükleri Boşnakların kanına muzaffer bir edayla şeker batırıp içmişlerdi. Bu terörün devam etmesi ve devletin her hangi bir müdahale etmemesi, Boşnakları bir kez daha orada istenmeyen ve düşmanların kalıntı olarak algıladıkları bir millet olduğunu hatırlattı (Rastoder, 2011:13).

Boşnakların yaşadıkları bölgeler düşmanlarla çevrilmişti ve dışarıdan her hangi bir destek (silâh veya başka destek) gelmediği için direnmeleri uzun süreli olamadı. Bu direnmelerden sonra Sırp'ların yaptığı katliamlar daha da kanlı oluyordu ve Boşnakları göçe zorluyordu. Şahovic katliamından sonra tekrar Türkiye'ye büyük bir göç olmuştur. Bosna-Hersek'ten ve Sancak'tan 1878'den II. Dünya Savaşının başlangıcına kadar 400.000 Boşnak'ın göç ettiği tahmin ediliyor. Devletler bu konuda hiçbir resmî kayıt tutmamışlardı. Onun için rakamlar tahminîdir(Bandzovic, 2006: 421-440).

4.1.1.4. II.Dünya Savaşı Sırasındaki Göçler

II. Dünya Savaşı sırasında özellikle doğu Bosna'daki ve Sancak'taki Boşnakların tecrübeleri acı olmuştu. Sırp çeteleri doğu Bosna'daki şehirleri ve köyleri basıyorlar ve büyük katliamlar yapıyorlardı. Binlerce insan öldürüyor, zorla din değiştirme politikasını uygulamaya çalışıyorlardı. Bu olaylar, en yoğun olarak 1941-1942 yıllarında oldu ve II. Dünya Savaşı bitene kadar devam etti. Bu dönemde Sırp'ların millî programına göre Büyük Sırbistan kurmak gerekliydi ve ilk yapılacak şey de bu Büyük Sırbistan'ı Türklerden temizlemektir. Hırvatların da amacı homojen etnik büyük bir Hırvatistan'ı kurmaktır. Boşnaklar iki taraftan sıkıştırılmıştır. Bu politikaların amacı sadece Boşnakları öldürmek de değil onları korkutmak ve göçe zorlamaktır. Diğer bir plân ise göç etmeyenleri ve öldürülmeyenleri zorla Hıristiyan yapmaktır. Ama Boşnaklar direnmeye devam ettiler ve bugüne kadar hem Bosna-Hersek'te hem de Sancak'ta var olmayı başardılar. II. Dünya savaşı sırasında da göç olmuştu ama maalesef rakam konusunda net bilgiler yoktu (Bandzovic, 2006: 443-455).

4.1.1.5. II. Dünya Savaşı'ndan Sonraki Göçler

Sosyalist Federatif Yugoslavya Cumhuriyeti kurulduktan sonra göçler devam etmektedir ama bu göçler daha çok Sancak bölgesinden olmuştur. Göç etmeye karar verenler yine Türkiye'yi tercih ettiler. 1946 yılındaki Yugoslâv Anayasasına dinî

özgürlüklerle ilgili bir madde eklenmişti. Bütün dinlere devlet saygıyla yaklaşacaktı ama bu sadece kâğıtta kaldı. 1946 yılında şeriat mahkemeleri kaldırıldı. Sonra başörtü yasağı geldi. Mektepler (Kur'an kursları) kapatıldı. Müslümanların "Gayret" ve "Narodna Uzdanica" gibi kültürel ve ilmî faaliyetler gösteren kurumları, matbaalar, yayınevleri kapatıldı. Meselâ Sarajevo'da 1964 yılında İslâmî kitaplar basmak yasaktı. Devletin uyguladığı anti İslâm kampanyasına karşı mücadele için 'Mladi Muslimani' (Genç Müslümanlar) ortaya çıktı. Onların bu mücadelesi de cezalandırılmadan kalmadı. Yüzlerce üye hapse atıldı ve 1949-1950 yıllarında mahkûm edildiler. Bazıları öldürüldü bazıları da çok ağır işkencelere maruz kaldılar (Trhulj,1991:11-13).

Yeni komünist rejimi İslâm medeniyetinin eski izlerini de silmeye çalıştı. Camiler müzelere, depolara ve hatta ahırlara dönüştürüldü. Boşnak adı resmî olarak yoktu. Boşnaklar, 'tarafsız' ya da 'İslâm dinine mensup olan Sırp' veya 'İslâm dinine mensup olan Hırvat' olarak milliyetlerini belirtebiliyorlardı. 1974 yılında Boşnaklara Müslüman olarak (dinî kimlik değil millî kimlik olarak) hak tanındı. Bazı Boşnak entelektüeller, bu durumun ironisini vurguluyorlardı. İktidardaki ateist parti bir millete millî ismi yasaklıyor ve dinî ismin millî isim olarak kullanılmasını emrediyordu. Komünistler, Boşnakların millî kimlikleri ve millî isimleri konusunda karar vermek konusunda Boşnaklara değil kendilerine hak tanıdılar. Komünist rejim de bu kararları kendi ideolojik doktrinine ve siyasî çıkarlarına göre karar veriyordu. Boşnakları kendi millî ve dinî kimliklerinden uzaklaştırmak için rejimin farklı şekillerdeki uygulamalarını görüyoruz. Eğitim sisteminde (tarih kitaplarında, edebiyat kitaplarında) Boşnak dilinin tanınmaması söz konusuydu. Boşnakların dinî ve kültürel faaliyetleri kısıtlanıyor, Boşnakların millî meselelerini gündeme getirenler ve bu konuda rejimi eleştirilenler en ağır cezalarla cezalandırılıyordu. Bunlar sadece birkaç örnekti(Trhulj, 1991: 23; İmamovic: 563-564).

Sancak'ta durum daha da ağırdı. Boşnakların orada sayısı Bosna-Hersek'teki Boşnakların sayısından daha azdı. Sancak'ta Boşnaklar azınlıktı. Bütün bu sebeplerden dolayı göçler Türkiye'ye 1970 yıllarına kadar devam etmiştir. Türkiye'ye göç etmek isteyen Boşnakların Türkiye'de daha kolay vatandaşlığı alabilmeleri için önce Makedonya'da en az iki sene süreyle kalmaları lâzımdı. Orada kendilerini Türk olarak kaydetmeleri gerekiyordu. O dönemde Üsküp'te Türk kökenleriyle ilgili sertifika

alıyorlardı ve o şekilde Türkiye'ye geliyorlardı. 1948 yılında Yugoslavya'da 97.954 kişi Türk olarak kaydedilmiştir ama 1953 yılında bu sayı 259.535'tir. Bu sayının artmasının sebebi, Boşnakların kendilerini Türk olarak kaydetmesiyle ilgilidir. Boşnakların Türkiye'ye göçleri 1970'li yıllarda neredeyse biter. O dönemde Yugoslavya'da sosyo-politik ve sosyo-ekonomik iklim biraz daha olumlu olarak değişir ve bu olumlu değişmelerden dolayı da göçler sona erer (Bandzovic, 2006: 520-529).

4.1.1.6. Türkiye İle Paralel Olarak Boşnakların Amerika'ya Göçleri

Boşnakların çoğu Osmanlı Devleti'ni ve sonra Türkiye Cumhuriyeti'ni tercih ederken küçük bir grup Boşnak, Amerika Birleşik Devleti'ni göç istikameti olarak seçmiştir. Bu şekilde ABD'de küçük bir Boşnak göçmen grubu oluşmuştu. Tarih profesörü M. İmamovic, Boşnakların Amerika'ya üç farklı dönemde geldiklerini söyler. İlk defa 1900 yılında başlayıp II. Dünya savaşına kadarki dönemde Boşnaklar Amerika'ya gelirler. İmamovic'e göre Amerika'ya gelen Boşnakların gelme sebebi ekonomiktir. İkinci etap, II. Dünya Savaşı'ndan ve sosyalist Yugoslavya'nın kuruluşundan hemen sonra olur ve o dönemde gelenlerin daha çok siyasî sebeplerden dolayı geldiklerini ve entelektüel sınıfa mensup olduklarını açıklar. Üçüncü etap, 1960'lı yıllarda olur ve o dönemde gelenlerin gelme sebebi daha çok ekonomiktir ve işsizlikten kaynaklanmaktadır. O dönemde sadece Amerika'ya değil, Batı Avrupa ülkelerine de göçler olmuştur.

Amerika'daki Boşnakların en yoğun olarak yaşadığı yer Chicago'dur. 1906 yılında sosyal ihtiyaçları karşılamak üzere Boşnaklar Türk göçmenleriyle beraber 'Cemiyetü'l-Hayriyye' adı altında bir dernek kurarlar. 1976-1985 yılları arasında Boşnaklar, İslâm Kültür Merkezi'ni tamamlarlar. Aynı zamanda farklı kültür faaliyetleri de vardır. 'Glas Muslimana' (Müslümanların Sesi) dergisini çıkartırlar. Boşnaklar, Chicago'nun yanı sıra Detroit, Cleveland ve New York'ta da yaşıyorlar. Boşnaklar, Amerika'ya 1900 yılında itibaren gelmişlerdir ancak bu göç en yoğun olarak 1954 yılında gerçekleşmiştir. 1992 Bosna Savaşı'nda da çok sayıda Boşnak Amerika'ya gelmiştir. Bu gün Amerika'da 350.000 Boşnak yaşamaktadır (Dervisevic, 2006: 101-103).

4.1.2. Yugoslavya'daki Boşnakların Nüfus Hareketliliği

Bosna-Hersek:

1879 yılında Bosna-Hersek'te millî kimlik yerine dinî kimlik nüfus sayımında kaydediliyordu. Bu bilgilere iki kaynaktan ulaşabiliriz. Birincisi, 'Bosnien-Herzegowina in der österreichisch-ungarischen Epoche (1878-1918)' adlı Avusturya-Macaristan kaynağı; ikincisi 'Bosna-Hersek İstatistik Kurumu'nun verdiği bilgilerdir.

Tablo 1
Bosna-Hersek 1879 Nüfus Sayımı

DİN	SAYI	ORAN
Grekok Ortodoks *	496.485	42.88 %
Müslüman**	448.613	38.73 %
Katolik	209.391	18.08 %
Yahudi	3.426	0.29 %
Diğer	249	0.02 %

Kaynak: Bosna-Hersek İstatistik Kurumu: Demografi Konulu Bülten, Sarajevo 2007.
Srećko M. Džaja *Bosnien-Herzegowina in der österreichisch-ungarischen Epoche (1878-1918)*, Izdanje R.Oldenbourg Verlag München 1994.

*1905 yılına kadar Sırlar Grekok Ortodoks olarak kaydedilmişlerdi.

**Müslümanların resmi adı 1901 yılına kadar Muhammedan olarak geçiyordu. Avusturya kaynaklarında bu ad altında anılıyordu.

Tablo 2
Bosna-Hersek 1885 Nüfus Sayımı

DİN	SAYI	ORAN
Grek Ortodoks	571.250	42.76 %
Müslüman	492.710	36.88 %
Katolik	265.788	19.89 %
Yahudi	5.805	0.43 %
Diğer	538	0.04 %

Tablo 3
Bosna-Hersek 1895 Nüfus Sayımı

DİN	SAYI	ORAN
Grek Ortodoks	673.246	42.94 %
Müslüman	548.632	34.99 %
Katolik	334.132	21.31 %
Yahudi	8.213	0.52 %
Diğer	3.859	0.24 %

Tablo 4
Bosna-Hersek 1910 Nüfus Sayımı

DİN	SAYI	ORAN
Grek Ortodoks	825.418	43.49 %
Müslüman	612.137	32.25 %
Katolik	434.061	22.87 %
Yahudi	11.868	0.62 %
Diğer	14.560	

Kaynak:Bosna-Hersek İstatistik Kurumu: Demografi Konulu Bülten, Sarajevo 2007.
Federal İstatistik Kurumu

Tablo 5
Bosna-Hersek 1931 Nüfus Sayımı

DİN	SAYI	ORAN
GREK ORTODOKS	1.028.139	44.45 %
MÜSLÜMAN	718.079	30.90 %
KATOLİK	547.949	23.58

Kaynak: bosna-hersek istatistik kurumu: demografi konulu bülten, sarajevo 2007. Federal istatistik kurumu

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra nüfus sayımlarında Müslümanlar veya Boşnaklara, Boşnak ve Müslüman olarak kaydedilme izni verilmemiştir. Onlar, kendilerini *milliyeti belli olmayan (nacionalno neopredjeljeni)* veya *Sırp Müslümanı, Hırvat Müslümanı* olarak kaydedebiliyorlardı.

Tablo 6
Bosna-Hersek 1948 Nüfus Sayımı

MİLLİYET	SAYI	ORAN
SIRP	1.135.732	44.29 %
MİLLİYETİ BELLİ OLMAYAN	788.011	30.73 %
HIRVAT	613.895	23.94 %
DİĞER	26.670	1.04

Kaynak: Bosna-Hersek istatistik kurumu: demografi konulu bülten, sarajevo 2007 Federal istatistik kurumu

Tablo 7
Bosna-Hersek 1953 Nüfus Sayımı

MİLLİYET	SAYI	ORAN
SIRP	1.264.372	44.40 %
YUGOSLÂV*	891.800	31.32 %
HIRVAT	654.229	22.97 %
DİĞER	39.398	1.34 %

* Müslümanlar veya Boşnaklara, ne Boşnak ne de Müslüman olarak kaydedilme izni verilmemiştir. Onlara *milliyeti belli olmayan (nacionalno neopredjeljeni)* veya Yugoslavolarak kaydedilme izin verilmiştir.

Tablo 8
Bosna-Hersek 1961 Nüfus Sayımı

MİLLET	SAYI	ORAN
SIRP	1.406.057	42.89 %
MÜSLÜMAN	842.248	25.69 %
HIRVAT	711.665	21.71 %
YUGOSLÂV	275.883	8.42 %
KARADAĞLI	12.828	0.39 %
MAKEDON	2.391	0.07 %
SLOVEN	5.939	0.18 %
ARNAVUT	3.642	0.11 %
ÇEK	1.083	0.03 %
İTALYAN	717	0.02 %
YAHUDİ	381	0.01 %
MACAR	1.415	0.04 %
ALMAN	347	0.01 %
POLONYALI	801	0.02 %
ÇİNGENE	588	0.02 %
ROMEN	113	0.01 %
RUS	934	0.03 %
RUSİN	6.136	0.19 %
SLOVAK	272	0.01 %
TÜRK	1.812	0.06 %
UKRAİN	-	- %
DİĞER	811	0.02 %
MİLLİYETİNİ BELLİ ETMEK İSTEMEYENLER	-	- %
BÖLGESEL	-	- %
BİLİNMEYEN	1.885	0.06 %

Tablo 9
Bosna-Hersek 1961 Nüfus Sayımı

MİLLET	SAYI	ORAN
MÜSLÜMAN	1.482.430	39.57 %
SIRP	1.393.148	37.19 %
HIRVAT	772.491	20.62 %
YUGOSLÂV	43.796	1.17 %
KARADAĞLI	13.021	0.35 %
MAKEDON	1.773	0.05 %
SLOVEN	4.053	0.11 %
ARNAVUT	3.764	0.10 %
ÇEK	871	0.02 %
İTALYAN	673	0.02 %
YAHUDİ	708	0.02 %
MACAR	1.262	0.03 %
ALMAN	300	0.01 %
POLONYALI	757	0.02 %
ÇİNGENE	1.456	0.04 %
ROMEN	189	0.01 %
RUS	507	0.01 %
RUSİNİ	141	<0.01 %
SLOVAK	279	0.01 %
TÜRK	477	0.01 %
UKRAİN	5.333	0.14 %
DİĞER	602	0.02 %
MİLLİYETİNİ BELLİ ETMEK İSTEMEYENLER	8.482	0.23 %
BÖLGESEL	-	- %
BİLİNMEYEN	9.598	0.26 %

Tablo 10
Bosna-Hersek 1981 Nüfus Sayımı

MİLLET	SAYI	ORAN
MÜSLÜMAN	1.630.033	39.52 %
SIRP	1.320.738	32.02 %
HIRVAT	758.140	18.38 %
YUGOSLÂV	326.316	7.91 %
KARADAĞLI	14.114	0.34 %
MAKEDON	1.892	0.05 %
SLOVEN	2.755	0.07 %
ARNAVUT	4.396	0.11 %
ÇEK	690	0.02 %
İTALYAN	616	0.01 %
YAHUDİ	343	0.01 %
MACAR	945	0.02 %
ALMAN	460	0.01 %
POLONYALI	609	0.01 %
ÇİNGENE	7.251	0.18 %
ROMEN	302	0.01 %
RUS	295	0.01 %
RUSİN	111	<0.01 %
SLOVAK	350	0.01 %
TÜRK	277	0.01 %
UKRAİN	4.502	0.11 %
DİĞER	946	0.02 %
MİLLİYETİNİ BELLİ ETMEK İSTEMEYENLER	17.950	0.34 %
BÖLGESEL	3.649	0.09 %
BİLİNMEYEN	26.576	0.64 %

Tablo 11
Bosna-Hersek 1991 Nüfus Sayımı

MİLLET	SAYI	ORAN
MÜSLÜMAN	1.902.956	43.47 %
SIRP	1.366.104	31.21 %
HIRVAT	760.852	17.38 %
YUGOSLÂV	242.682	5.54 %
KARADAĞLI	10.071	0.23 %
MAKEDON	1.596	0.03 %
SLOVEN	2.190	0.05 %
ARNAVUT	4.295	0.10 %
ÇEK	590	0.01 %
İTALYAN	732	0.02 %
YAHUDİ	426	0.01 %
MACAR	893	0.02 %
ALMAN	470	0.01 %
POLONYALI	526	0.01 %
ÇİNGENE	8.864	0.20 %
ROMEN	162	0.01 %
RUS	297	0.01 %
RUSİN	133	0.01 %
SLOVAK	297	0.01 %
TÜRK	267	0.01 %
UKRAİN	3.929	0.09 %
DİĞER	17.592	0.40 %
MİLLİYETİNİ BELLİ ETMEK İSTEMEYENLER	14.585	0.33 %
BÖLGESEL	224	0.01 %
BİLİNMEYEN	35.670	0.81 %

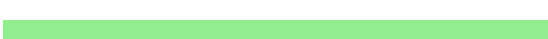

Tablo 12
Sirbistan'in Etnik Yapısı(2002)

SIRBİSTAN(KOSOVASIZ) 2002.		
SIRP		82.86%
MACAR		3.91%
BOŞNAK		1.82%
ÇİNGENE		1.44%
YUGOSLÂV		1.08%
HIRVAT		0.94%
DİĞER		7.95%

Tablo 13
Voyvodinasız Sirbistan

VOYVODİNASIZ SIRBİSTAN(2002.)		
SIRP		89.48%
BOŞNAK		2.48%
ÇİNGENE		1.45%
ARNAVUT		1.10%
DİĞER		5.49%

Tablo 14
KOSOVA'NIN ETNİK YAPISI (2002)

KOSOVA (TAHMİNİ 2002.)		
ARNAVUT		88%
SIRP		7%
SLÂV MÜSLÜMANLARI		3%
ÇİNGENE		2%
TÜRK		1%

Tablo 15
Sırbistan Nüfusunun Dini Yapısı

	SIRBİSTAN (KOSOVASIZ)		VOYVODİNASIZ	
	SAYI	%	SAYI	%
TOPLAM	7.498.001	100	5.466.009	100
ORTODOKS	6,371,584	84,98	4.970.109	90.92
KATOLİK	410.976	5,48	22.663	0.41
MÜSLÜMAN	239.658	3,20	231.585	4.24
PROTESTAN	80.837	1,08	8,678	0.16

Balkan savaşlarından sonra (1912-1913) Müslümanların Türkiye'ye göçleri devam etmektedir. Yugoslavya Krallığı döneminde (1918-1941) devletin teşvikiyle bu göçler devam etmiştir. Göç eden Müslümanların yerleşim yerlerine Sırp aileleri yerleştirilmektedir. Aşağıdaki tabloda Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç eden Müslümanların sayısı gösterilmiştir. Bu rakamlar resmî bilgilere göre verilmiştir.

Tablo 16
Müslümanların Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göç Periyotları

YIL	Göç Edenlerin Sayısı	YIL	Göç Edenlerin Sayısı
YIL 1919	23.500	YIL1930	13.215
YIL1920	8.532	YIL1931	29.807
YIL1921	24.532	YIL1932	6.219
YIL1922	12.307	YIL1933	3.420
YIL1923	6.389	YIL1934	4.500
YIL1924	9.630	YIL1935	9.567
YIL1925.	4.315	YIL1936.	4.252
YIL1926.	4.012	YIL1937.	4.234
YIL1927.	5.197	YIL1938.	7.251
YIL1928.	4.326	YIL1939.	7.255
YIL1929.	6.219	YIL1940.	6.729
TOPLAM			

Yugoslav devlet istatistik kurumu sadece legal yoldan ve tüm prosedürlerden geçmiş olan göçmenleri kaydetmiştir. Onun için bu verilen göçmen sayısı gerçeği yansıtmamaktadır.

4.1.3. Türk Göç Politikası ve İskân Uygulamaları

Göçmenlerin yerleştirilmesi işlemleri Tanzimat Fermanı'nın ilânına kadar Bâb-ı Âli'nin eyaletlere göçmenler geldikçe gönderilen fermanları doğrultusunda oluyor veya göçmenlerin başvuruları üzerine kendilerine para ve malzeme yardım yapılıyordu. 1859 yılına kadar şehremanetine bırakılan göçmenlerin yerleştirilmesi işleri, Kırım savaşı sonrası hızla artan göçler nedeni ile yoğunluk kazanmıştır ve şehremanetinin sorunun çözümünde yeterli olmayışı sonucu devlet, bu sorun ile uğraşacak bir komisyon kurulmasına ilişkin yasa çıkartmak zorunda kalmıştır. Yasa ile 'İskân-ı Muhacirîn' adı altında kurulan ve göçmenlerin yerleştirmesine ilişkin tüm işlemleri yürütmekle sorumlu olan komisyonun adı daha sonra 'Muhacirîn ve Aşair Müdüriyyet-i Umûmiyyesi' olarak değiştirilmiş ve bu kurum, çalışmalarını Cumhuriyet'e kadar sürdürmüştür. Bu komisyon tarafından çok sayıda göçmen Amasya, Tokat, Sivas, Çankırı, Adana, Aydın, İçel, Bursa, Adapazarı ve İzmit çevresine yerleştirilmiştir(Doğanay, 2011:3, Gündüz, 2012:173-185).

Osmanlı Devleti, 1877 yılına kadar gelen göçmenlerden yüksek memur, ilmiye sınıfı mensubu veya zanaatları ancak kentlerde yapılabilenlere kentlerde yerleşme izni vermiş, diğerlerinin kent merkezlerinde yerleşmesini istememiştir. Ancak göçmenlerin sayısının artması sonucu birçok kunduracı, marangoz, berber ve benzeri küçük esnaf ile kent hayatına ve ticarete alışmış olan çok sayıda göçmen, yerleştirildikleri köy ve kasabalara uyum sağlayamadıkları için kentlere göç etmek zorunda kalmışlardı. Ayrıca özellikle kırsal kesimdeki yerli halkın tepkisinin giderek büyümesi ve rahatsız boyutlara ulaşması, devleti, 1878 yılında yeni bir karar alma gereği ile karşı karşıya bırakmış ve yayımlanan bir talimatla göçmenlerin kentlerin çevresine yerleşmelerine izin verilmiştir. Bu karardan sonra Anadolu kentlerinde kısa bir süre içinde göçmen mahallesi olgusu ortaya çıkmıştır. Ankara'daki Boşnak, Eskişehir'deki Tatar mahalleleri bu gelişmenin en iyi örnekleridir.

Göçmen yerleşmelerinin, kırsal kesimde geleneksel Anadolu köy dokusundan, kentlerde ise mahalle dokusundan kolaylıkla ayırt edilebilmesi bu yerleşimlerin en belirgin ortak

özellikleridir. Anadolu'da 19. yüzyılın ikinci yarısında süregelen geleneksel dokunun organik görünüşüne karşın göçmen mahalleleri çok daha düzenli, geometrik bir görünüme sahiptiler. Bu yerleşmeler, çıkartılan yönetmelikler doğrultusunda kamu eliyle yapılan bir plân tipine göre tümünün birden yapılması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Türkiye'ye Cumhuriyet döneminde Yugoslavya'dan 77.431 aileye mensup olarak 305.158 kişi göç etmiştir. Bu ailelerden 1950 yılına kadar gelenlerden 14.494 kişi devlet tarafından iskân edilmiştir. Ailelerin diğer bölümü serbest göçmen olarak Türkiye'ye yerleşmişlerdir. Yugoslavya'dan yapılan göçün Yunanistan ve Bulgaristan'dan olduğu gibi politik zorlamalardan kaynaklanmadığı, göçün sosyo-ekonomik nedenlere dayandığı kabul edilmiştir. Bunun yanlış olduğunu biliyoruz. İskân hizmetlerinin ilk organizasyonu, 1872 yılında 'Muhacirîn Komisyon-ı Âlisi' adıyla kurulan bir kuruluş marifetiyle başlatılmıştı. Zamanla ortaya çıkan ihtiyaç ve talepler doğrultusunda çıkarılan çeşitli kanunlarla bu kuruluş sırasıyla: 'Muhacirîn Aşair Müdüriyeti', 'İskân Umum Müdürlüğü', 'Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü' olarak isim değiştirmiştir. Son olarak 22.05.1985 gün ve 18761 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 3202 sayılı kanunla da 'Toprak İskân İşleri Genel Müdürlüğü' kaldırılmıştır. İskân hizmetlerini yürütme görevi aynı kanunla kurulan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir(Ağanoğlu, 2001: 117; Gündüz, 2012: 155, 171-200).

Cumhuriyet döneminden önce iskân ve göç hareketleriyle ilgili olarak ortaya çıkan taleplerin karşılanabilmesi bakımından birçok mevzuat yürürlüğe sokulmuş ise de ihtiyacı karşılamaktan uzak kalmıştır. Cumhuriyet döneminde iskân hizmetlerinin daha iyi yapılabilmesi bakımından 21.06.1934 tarihinde 2510 Sayılı İskân Kanunu çıkarılmış, dağınık olan iskân mevzuatı o zamanki ülkelerden yurdumuza göçmen olarak gelen ailelerin iskânını sağlamıştır. Ayrıca, iskân edilen insanların istek ve ihtiyaçları zaman içinde sık sık değiştiğinden, değişen bu ihtiyaçların karşılanması için 2510 Sayılı Kanuna ek olarak birçok kanun (15 adet Nizamname, Bakanlar Kurulu Kararları ve Genelgeler) çıkartılmıştır (Doğanay, 2011).

İsteğe bağlı olarak yapılmakta olan iskân, karşılıksız olmayıp borçlanmaya tâbidir. Şehirselle ve tarımsal olmak üzere iki şekilde uygulama yapılmaktadır. Gerek tarımsal ve gerekse şehirselle iskân, projeye dayalı olarak toplu halde gerçekleştirilmektedir.

Tarımsal iskân: Çiftçilikle uğraşan ve çiftçilikten anlayan aileler tarımsal iskâna tâbi tutulmaktadır. Hazırlanmakta olan tarımsal iskân projesine göre, iskân öngörülen her aileyi geçindirebilecek ve borçlandırmadan tarım arazisi verilerek işletme için ihtiyaç duyulan canlı cansız donatım ve yıllık işletme kredisi ile desteklenmektedir.

Şehirsel iskân: Şehirsel iskânı talep eden ailelere iskânı plânlanan kentte konut verilerek meslek ve sanatlarını icra edebilecekleri donatım ve işletme kredisi açılmaktadır. İskân edilen aileler kendilerine verilen taşınmaz mallardan (konut, işletme binası, arsa, arazi vb. yerleri) dolayı, kamulaştırılan veya satın alınan taşınmaz mallar için kamulaştırma veya satın alma bedelleri yapı ve tesisleri için maliyet bedelleri, hazine arazisi için rayiç bedelleri üzerinden borçlandırılırlar (Doğanay, 2011: 4-6).

4.2. Boşnakların İsveç'e Göçleri

1992 yılında Bosna-Hersek'in bağımsızlığını ilân etmesinden sonra üç yıl sürecek olan savaş başladı. Sırp'ların hâkimiyetindeki eski Yugoslav ordusu, Bosna-Hersek'teki Müslümanlara saldırmıştı. 1992 yılında ordu, Bosna-Hersek'in %70'ini işgal etmişti. 1992 yılında Hırvatlar da Hersek bölgesinde Müslümanların yoğun yaşadıkları yerlere saldırmaya başladılar. Bosna-Hersek'teki Sırp'lar ve Hırvatlar Sırbistan'dan ve Hırvatistan'dan sürekli yardım ve destek alıyorlardı. Boşnaklar için durum çok zordu. Etrafı çevrilmiş ve her taraftan saldırıya uğramış durumdaydılar. Bosna-Hersek'te Boşnaklara karşı etnik temizlik yapılıyordu. Avrupa ve dünya genel olarak çok pasif bir tavır gösteriyordu. Büyük katliamlar yapılmıştı. 1990'lı yıllarda Avrupa'nın göbeğinde bir soykırım yapılıyordu ve dünya bunu izliyordu. Binlerce kişi öldürüldü. Boşnaklar için esir kampları kurulmuştu. Kadınlara tecavüz ediliyordu. Sırp'lar ve Hırvatlar tarafından çocuklar öldürülüyordu. Camiler ve bütün İslâmî kurumlar yıkılıyorlar veya yakılıyorlardı. Can güvenliği Boşnaklar için kalmamıştı. İnsanlar göçe zorlanıyorlardı.

1992-1995 yıllarında devam eden bu savaşta öldürülen Boşnak sayısı 250.000 civarındadır. 60.000 kadar kadın ve kız çocuğu tecavüze uğramıştır. Sırp ve Hırvatlar tarafından Bosna-Hersek'teki Boşnakların yarısı göçe zorlanmıştır. Bu, Bosna-Hersek'in Müslümanlardan temizleme plânlarınınönemli bir parçasıdır. Öldürmek, işkence etmek, tecavüz etmek, bütün dinî ve kültürel izleri silmek ve geri kalanı göçe zorlamak. Savaş devam ederken Avrupa, Boşnaklara silâh ambargosu uyguluyordu.

Bütün bu gelişmeler, Boşnakların, Avrupa'ya ve Amerika'ya göç etmeye başlamasıyla sonuçlanmıştı. Binlerce insan, değişik vesilelerle Amerika'ya ve Avrupa'nın farklı ülkelerine göç ediyorlardı. Avrupa'ya göç eden Boşnaklardan büyük bir grup İsveç'i tercih etmişlerdi. Zira İsveç, gelenlerin büyük çoğunluğunu kabul ediyordu. İsveç'e gelen Boşnak göçmenler, burada İsveç hükûmetinin verdiği bazı haklardan faydalanma imkânına da sahiptiler. İsveç'e Bosna-Hersek pasaportuyla gelen ve kimliğini ispat edebilen her Bosna-Hersek vatandaşı oturma izni almıştı. Oturma izni almak oy kullanmak hariç tüm haklardan faydalanmak demektir. İsveç Devleti sosyal devletin ve sosyal refahın sembolüdür. Sağlık hizmetleri ve eğitim hizmetleri parasızdır. İltica politikası da son derece gelişmiş ve düzenlidir. İsveç'e gelen her göçmen, ilk önce polisteki işlemlerini bitirdikten sonra İltica Müdürlüğü'ne bağlı ofislerde görevli olan memurlar tarafından karşılanır ve Devletin hazırladığı programlara dâhil edilir. Bu programlar genellikle dokuz ay devam etmektedir. Bu süre içinde oturma izni alan göçmenlere ücretsiz olarak İsveççe kursu veriliyor ve İsveç kültürü ve toplumuyla ilgili dersler de buna dâhil ediliyor. Bu programların amacı, İsveç'e yeni gelen göçmenleri yeni topluma uyum için hazırlamaktır. Göçmenler bu kurslara devam ederken devlet onlara konut da sağlamaktadır. Konutlar genellikle belediyelere ait olan apartmanlarda olan dairelerden oluşuyor. Devlet göçmenlere iş bulana kadar kira yardımını da yapıyorlar (Bergstöm, 2007:126).

Yukarıda belirttiğimiz gibi İsveç'te eğitim ve sağlık hizmetleri parasızdır ve oturma izni alan göçmenler, bu haklardan faydalanabilirler. Temel İsveççe kursunu tamamlayan bir göçmen, iş aramaya başlar ve iş bulana kadar devletten yardım alabilir. Tabii iş aradığına dair belge İltica Müdürlüğü'ne verilir vekişi, iş aradığını ama bulamadığını ispat eder. İsveç dilini öğrenen ve iş bulan herkes, artık Devletten yardım almamaktadır. İsveç'e gelen Boşnaklar için de aynı prosedür geçerliydi. İsveç'e gelen Boşnakların sayısı 1992 yılından beri hep artmıştı ve bu şekilde İsveç'te bir Boşnak diasporası oluşmaya başladı (Bergstöm, 2007:132).

4.2.1. İsveç'te Boşnak Diasporasının Oluşmaya Başlaması

İsveç'teki Boşnak diasporası kuruluş ve yapı bakımından diğer Batı Avrupa'daki Boşnak diasporalarından farklı değildir. 1960'lı ve 1970'li yıllarda Kuzeybatı Avrupa ülkelerine bir iş göçü başladı. O dönemde Yugoslavya'dan da işçi olarak Kuzeybatı

Avrupa'ya giden insanlar vardı. Yugoslavya'nın tüm Cumhuriyetlerinden gidenler oldu. Bosna-Hersek'ten giden Boşnakların sayısı diğerlerine göre daha düşüktü. 1980 yıllarının ortasında İsveç'e işçi olarak Bosna-Hersek'ten gelen işçi sayısı 5000 civarındaydı ve onlardan sadece 1500'ü Boşnak'tı (Gustavsson & Svanberg, 1995:118).

1992-95 Bosna Savaşı dolayısıyla bir mülteci krizi yaşandı. UNHCR'in raporuna göre 1994 yılının ilkbaharında Yugoslavya'da 4,6 milyon insan ilticaya zorlanmıştır. Bu mültecilerin çoğu Bosnalıydı. Bosnalı mülteciler Avrupa'nın çeşitli ülkelerine gitmeye başladılar. Çok sayıda Boşnak, Almanya'ya da gitmişti fakat orada oturma izni o dönemlerde almakta zorlanıyorlardı ve 1995 yılında savaş bitmek üzereyken Almanya, gelen Boşnak göçmenleri toplu halde Bosna'ya göndermeye karar vermişti. Ama insanların çoğunun Dayton Antlaşması'na göre Sırp bölgeleri ilân eden bölgelerden gelmeleri durumlarını zorlaştırıyordu. Zaten evsiz kalmışlardı ve Sırp bölgelerine tekrar dönmek o insanlar için bu dönemde tehlikeliydi. Bu sebeplerden dolayı bu insanların büyük bir kısmı Almanya'dan ABD'ye göç etmişti (Dervisevic, 2006:369).

İsveç'e gelenlerden 1993 yılında 29.700 kişiye oturma izni verilmiştir. 1994 yılında 18.500 kişiye daha oturma izni verilmiştir. Bu yıllar arasında akraba bağları dolayısıyla 10.000 kişiye daha oturma izni verilmişti (S.Gustavsson ve İ.Svanberg, 1995). Bu istatistikler, 1993-94 yılları için geçerlidir. Çünkü mülteciler daha sonra da gelmeye devam ettiler. İltica Müdürlüğü'nün verdiği bilgilere göre 1992-2005 yılları arasında 55.862 Bosna-Hersek vatandaşı, İsveç'te oturma izni için müracaatta bulunmuştur. Aynı dönemde akraba bağları dolayısıyla 17.518 Bosna-Hersek vatandaşı oturma izni için müracaatta bulunmuştu. Bu şekilde İsveç'te 73.380 Bosna-Hersek vatandaşı oturma izni için müracaatta bulunmuştur. (Migrationsverket) Müracaat edenlerin büyük bir çoğunluğu oturma izni almıştır. (www.migrationsverket.se)

4.2.2. İsveç'in İltica ve Entegrasyon Politikaları

İsveç'in iltica politikası periyotlara göre değişiyordu. İşçi alma politikasından mülteci kabul politikasına doğru bir süreç olmuştu İsveç'in iltica politikasında. Christer Lundh ve Rolf Ohlsson 'Fran arbetskraftimport till flyktinginvandring' adlı çalışmasında bu durumu ekonomik sebeplere, konjoktüre bağlarlar. Ekonomik büyümenin gerçekleştiği dönemlerde iltica politikasının daha liberal olduğu gözlemleniyor. Ekonomik

büyümenin azaldığı dönemlerde ise iltica politikasındaki liberallik yerini ‘sıkılığa’ bırakıyor.

1970’li yıllara kadar İsveç’e işçi göçü daha ön plândaydı. 1980 ve 1990’lı yıllarda İsveç’e göç etmek isteyen kişilerin sayısında büyük bir artış olduğunu görüyoruz. Bunda savaşların büyük etkisi vardır.Yugoslavya’daki savaşlardan dolayı İsveç’e çok sayıda mülteci gelmiştir. İsveç’e gelen bu mültecilere hem siyasî hem de insani sebeplerden dolayı oturma izni verilmiştir. Mülteci sayısının artmasıyla beraber İsveç’in iltica politikasında da büyük değişiklikler meydana gelir. 1980’li yıllarda mülteci kabul etmek için kurulan sistem, göçlerin artması sebebiyle 1990’lı yıllarda yetersiz olmaya başlar ve tekrar gözden geçirilmesi için çalışmalar yapılır. Aynı dönemde İsveç ekonomisinde de gerilemeler görülür. Bu, iltica politikasının mülteciler için olumsuz bir gelişme kaydetmesi sonucunu getirecektir.

İsveç’te mültecilerin anlamı topluma maddî bir yük olmalarıdır. Bu yüzden Yugoslavya’dan gelen mülteciler için vize uygulaması başlatılmıştı ve insanî(humaniterian) sebeplere göre oturma izni veriliyordu. Vize uygulaması, Bosna-Hersek vatandaşları için uygulanmıyordu. Ekonomideki düşüş ve mültecilerin sayısının artması İsveç’in 1990’lı yıllarındaki iltica politikasını etkilemişti. Burada ekonomi ve iltica politikası arasındaki etkileşimi görebiliriz (Lundh ve Olhsson, 1999: 47-62).

İsveç’te entegrasyonun temel prensipleri, ‘eşitlik’, ‘birlik’ ve ‘çok kültürlülük’tür. Herkes için etnik veya kültürel kökenine bakılmadan aynı haklar, imkânlar ve vazifeler geçerlidir. Hükûmete göre, toplumda, herkes herkese saygı duyacak ve farklılıklara da saygı duyulacaktır.Bu şekildeki bir anlayış biçimi ile toplumun gelişmesi mümkündür.Buanlayış biçimi de toplumun temel demokratik değerleri çerçevesinde olmalıdır. Bu bir sorumluluktur ve sorumluluğu toplumun bütün bireyleri paylaşmak mecburiyetindedir. Bireylerden kastedilen İsveç kökenli vatandaşlar, yabancı kökenli vatandaşlar(göçmenler) ve siyasetçilerdir (www.regeringen.se/sb/d/2279).

Entegrasyon politikasının en çok önemseddiği konu, göçmenlerin iş bulma imkânlarıdır. Göçmenlerin iş sahibi olma ve devletten yardım almadan kendilerini geçindirmeleri entegrasyon politikasının başarısının en önemli aracıdır. İş sahibi olmak ve kendini geçindirmek entegrasyonun en iyi yoludur ve aynı zamanda toplumda yerliler ve göçmenler arasındaki ayrımı azaltır (www.regeringen.se/sb/d/2279).

Entegrasyonun ikinci önemli faktörü eğitimidir. İsveç'te göçmenlerin İsveççe öğrenebilmeleri ve bu şekilde İsveç'te daha kolay iş bulabilmeleri için bir plân geliştirilmiştir. Göçmenlerin İsveççe'yi öğrenmeleri ve İsveç'in iş piyasasına hazırlanmaları için farklı biçimlerde eğitim düzenlenmiştir. Bu eğitim, kurslar şeklinde olmaktadır. Eğitimle ilgili diğer bir uygulama da kendi ülkelerinde eğitim görmüş göçmenlerin diplomalarının denklikleri için çalışmalar yapmaktır. Diploma denkliği yapmak isteyen göçmenler VHS adlı kuruma dilekçe yazıp denklikleri alabiliyorlardı(www.regering.se./sb/d/2279).

Entegrasyonun üçüncü önemli faktörü göçmenlerin yerleşmesidir. Getolaşmayı önlemek için devlet, lokal düzeyde (belediyeler) çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmalarla getolaşmayı ve ayrımcılığı önlemek amaçlanmaktadır (Integrationsverket, 2000:16-17).

Yukarıda bahsettiğimiz 'indikatörlere' yani göçmenlerin iş sahibi olmaları, eğitim ve yerleşmelerine bakılırsa İsveç'in entegrasyon politikasının çok başarılı olduğunu söylemek güçtür. Zira çıkan sonuçlar bu görüşü destekler mahiyettedir. Göçmenlerin iş sahibi olma oranı İsveç kökenli vatandaşlara göre çok daha düşüktür. Eğitim konusunda da göçmenler için aynı olumsuz tabloyu görmemiz mümkündür. Öğrencilerin başarı oranlarında göçmen çocukları İsveç kökenli çocuklara göre başarısızdır. Bu özellikle ilk ve orta eğitim için geçerlidir. Göçmenler için düzenlenen dil ve meslekî kurslardaki durumun ise daha iyi olduğu söylenilebilir.

Göçmenlerin yerleşmeleri konusunda entegrasyon politikası başarılı değildir. Getolaşma her şehirde vardır. Sosyal konutlarda göçmenlerin sayısı çok fazladır. Bu tabii olarak göçmenlerin iş durumlarıyla alakalıdır. İsveç'in entegrasyon politikasının hedefi, sadece göçmenleri değil İsveç kökenli vatandaşları da kapsamaktadır. Entegrasyon politikasının hedefi, göçmenlerin İsveç kökenli vatandaşlarla uyum içerisinde yaşamalarıdır ve birbirlerinin kültürlerine ve etnik kökenlerine saygı göstermeleridir (Franzen,2003:21). Ama siyaset ve siyasetçiler arasındaki koordinasyon eksikliği ve amaçların tam olarak tespit edilememesinden dolayı entegrasyon politikasının uygulanması zorlaşmaktadır. Onun için bugün de hâlâ çok sayıda göçmen, sosyal yardıma muhtaçtır ve hâlâ çok sayıda göçmen, getolarda yaşamaktadır (Franzen, 2003:24).

BÖLÜM 5: ARAŞTIRMANIN BULGULARI

İslâm, Bosna-Hersek'te Osmanlı döneminde yayıldığı için Bosna'daki İslâm'ın normatif öğretisi ve pratiği bu şartlarda şekillenmiştir. Hanefî mezhebi resmî mezhepti. İslâmlaşma sürecinde tarikatların rolü büyüktü. İslâmlaşma süreci şehirlerin ve kasabaların gelişmesinde de etkili olmuştur. 15. asırda Bosna-Hersek'teki şehirler tamamen İslâm mimarisine göre yapılmıştı ve bu şehirlere Müslüman nüfusu yerleşmişti. Şehirler kurulduğunda ilk önce camiler yapılırdı, sonra mektepler ve en sonunda da evler. Daha büyük şehirlerde camilerin yanı sıra dükkânlar, medreseler, bezistanlar, hamamlar ve devlet daireleri yapılırdı. Osmanlının etkisi Bosna'da ve Boşnakların hayatının her bir bölümünde izlerini bırakmıştı. Boşnak kültürü, Osmanlı-Türk kültürü sahasına aittir. Boşnaklar, Osmanlı-Türk kültürünün özelliklerini benimsemişlerdi. Bu sadece dinde veya mimaride değil aynı zamanda bazı geleneklerde (mevrit okutmak geleneği gibi) kendini göstermiştir. Dinî terimlerin Arapçası değil Türkçeden alınmış şekilleri kullanılır. (Salat değil namaz, vudu değil abdest).

Boşnaklarda İslâm öncesi ama İslâm'ın ruhuna uygun bazı gelenekler de devam etmektedir. Meselâ toplu halde dağa veya yaylalara çıkıp namaz kılmak veya dua etmek gibi. Bosna'da İslâm, Osmanlı döneminde resmî ve egemen dindi. 1878 yılından sonra bu durum değişti ve Müslümanlar için yeni ve zor bir dönem başladı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Bosna-Hersek'te İslâm dinini tanımıştır ama Bosna-Hersek, Katolik geleneklerine uygun devlet ve hukuk çerçevesine dâhil edilmiştir. O dönemdeki Boşnakların dinî kurumları, ulema, vakıflar, maarif ve şeriat mahkemelerden oluşmaktadır. Bu kurumlar, o dönemde kısmî olarak otonomdu. Sosyalist rejimde din devletten ayrıldı ve din sadece özel hayatın bir parçası oldu. Devletin dine karşı olumsuz bir tavrı vardı. Sosyalist Yugoslavya Devleti'ndeki din-devlet modeli, Batı Avrupa seküler devletlerinden farklıydı. Bugün Bosna-Hersek'te devlet dine karşı tarafsızdır. Dinî kurumlar hem yapı bakımından hem de işlevsellik bakımından ayrıdır ama kamuyu ilgilendiren konular hakkında görüşlerini beyan etmekte serbesttirler. Tüm tarih boyunca ve bugüne kadar Boşnak toplumunda olan değişiklikler, hem dinî pratiklerini hem de geleneklerini etkilemiştir (Karcic, 2006: 3-5).

Savaşlar, göçler ve onların sonucu başka ülkelere yerleşmesi Boşnakların kimliklerini, kültürünü ve âdetlerinin uygulanmasını da etkilenmiştir. 1992-1995 Savaşı'ndan sonra

İnsan Hakları ve Mülteciler Bakanı'nın verdiği bilgilere göre bugün Boşnaklar dünyanın 130 ülkesinde yaşıyor. Türkiye'dekileri saymazsak bugün Amerika'da ve Batı Avrupa'da bir milyon Boşnak yaşıyor. Boşnakların 650.000 kişisi Batı Avrupa'da, 350.000 kişisi ise Amerika'dadır. Bugün Boşnakların sayısı Almanya'da 16.000, Avusturya'da 80.000, İsveç'te 65.000, İsviçre'de 30.000, Danimarka'da 20.000, Hollanda'da 25.000, Norveç'te 12.000, İrlanda'da ve Finlandiya'da 1500'dür. Türkiye'de Boşnaklar, Boşnak olarak kaydedilmedikleri için kaç kişi oldukları hakkında resmî bir bilgi yoktur. Sayıları hakkında sadece tahminler vardır (Dervişevic, 2006).

Diasporada en eski zamanlardan çağdaş dönemlere kadar yaşayan insanların sorunları hep birbirine benzerler. Bu durum, Boşnak diasporası için de geçerlidir. Kendi ülkelerinde eğitim görmüş ve meslek sahibi olanlar yeni gelinen ülkelerde hem entegre olmaları açısından yeni topluma uyum sağlamak hem de kendilerine daha iyi maddî imkânlar sağlamak açısından daha iyi sonuçlar ortaya koymuşlardır. Entelektüel diaspora, ana dili koruma konusunda, geldiği ülkenin dilini öğrenme konusunda, kendi millî kültürü ve gelenekleri çocuklarına aktarma ve koruma konusunda daha başarılı olmuştur (Dervisevic, 2006:189).

Boşnaklar, sadece Türkiye'ye, Avrupa ve Amerika'ya değil Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine de gitmişlerdi. Ortadoğu'ya gidenlerin neredeyse tamamı siyasî göçmenlerdi. Bu grupta Filistin'e 1900'lü yıllarda yerleşen birkaç bin göçmeni hâriç tutmak gereklidir.Boşnaklar, Osmanlının Filistin'den çekilmesinden sonra da Filistin'de yaşamaya devam etmişlerdi ve 1945-1946 yıllarında gelenler, yerli Arap halkın arasında bir nevi köprü olmuşlardı. 1912 yılında küçük bir grup Boşnak, Hersek ve Sancak bölgesinden Arnavutluk'a göç etmiştir. Onlar hakkında komünist rejimin çöküşüne kadar hiçbir şey bilinmiyordu. Komünist rejimin bitmesiyle bu Boşnaklarla temasa geçildi. Onların hem ana dillerini hem de Boşnak kültür ve geleneklerini unutmadıkları ortaya çıkmıştır (Dervişevic, 2006: 223).

19. asrın son yıllarında Anadolu'ya hem Balkanlardan hem de Kafkaslardan binlerce muhacir gelmiştir. Muhacirlerin Anadolu'ya gelişi ve yerleşmesi, nüfus bakımından büyük değişmelere sebep olmuş, nüfus sayısı sürekli artmıştır. İlk gelen muhacirler, kırsal kesimlerde yerleştiriyorlardı. Daha sonra muhacirlerin büyük şehirlerin dışındaki mahallelere yerleştiklerini görüyoruz. Bu şekilde meselâ 1881-1892 arasında Ankara'da

ve Çorum'da Boşnak mahalleleri ortaya çıkmıştır. Gelen Boşnak muhacirlerin bir kısmı zanaatkârdı ve onların geçim sağlamak konusunda daha az zorlandığı söylenir.

Türkiye'deki Boşnakların homojen bir grup olmadıklarını görüyoruz. Bu, farklı bölgelerden (Bosna-Hersek ve Sancak bölgesinden) gelmelerinden kaynaklanır. Her bölgenin ve her yörenin kendine özgü âdetleri ve gelenekleri vardır. Türkiye'deki Boşnakların büyük çoğu hâlen eski Boşnak âdetlerini devam ettirmektedirler. Bunların en çok cenazelerde, düğünlerde, sünnetlerde, doğumlarda devam ettiğini görüyoruz. Bu âdetler sadece aileler içinde kalmamaktadır. Boşnak kültür derneklerinin bu konuda çalışmalar yaptıklarını görebiliyoruz. Çeşitli kültürel etkinlikler, toplantılar, şenlikler, konferanslar, Bosna'ya ve Sancak'a seyahatler, Bosna'da yaşanan katliamları anma törenleri ve buna benzer faaliyetler.

5.1. Türkiye ve İsveç'teki Boşnakların Yerleşim Yerleri

Çalışmamızın bu bölümünde Türkiye'de ve İsveç'te yaşayan Boşnakların yerleşim yerleri tespit edilmiştir. Bosna-Hersek'ten ve Sancak'tan gelen Boşnakların hangi şehirlere, kasabalardan, köylerden geldikleri ve Türkiye ve İsveç'te hangi şehirlere veya kasaba ve köylere yerleştirildikleri bu bölümde anlatılmıştır.

5.1.1. Türkiye'deki Boşnakların yerleşim yerleri

Osmanlı Döneminde 1878'ten sonra gelen Boşnaklar, İzmir, Eskişehir, Bursa, Yenişehir, Ankara, İstanbul, Karamürsel, İnegöl, Biga, Afyonkarahisar, İzmit ve Adapazarı'na yerleşirler. Boşnak muhacirlere ev yapmak için devlet toprak verir. Bazı muhacirler dağlık yerleri ve köyleri tercih ederken bazıları büyük şehirleri tercih ederler (Gündüz, 2012: 173-183).

1910 yılında Yovan Cvijic Osmanlı Devleti'ndeki Boşnakların yeni ülkede yaşadıklarıyla ilgili şunları kaydetmişti: 'Buraya gelen Boşnak muhacirlerin geldikten hemen sonra üçte biri öldü. Ölenlerin çoğu çocuklardı.' Bunun nedenini Cvijic, iklim değişikliğiyle açıklıyor. Soğuk ve serin Bosna'dan sıcak Anadolu'ya geldikten sonra yeni iklime hemen adapte olamadıkları ve sıtma hastalığına yakalandıkları için öldüklerini belirtiyor. Marmara bölgesine yerleşenler çok daha kolay adapte olmuşlardı. 1970'li yıllarda S.Smlatic, Türkiye'deki Boşnak muhacirleri hakkında kitap yazmıştı. Bu kitapta, Boşnak muhacirlerin ilk geldikleri zamanda hastalıktan, iklim

değişikliğinden çok sayıda öldüğünü söyler ama doğum oranı yüksek olduğundan sayı bakımından büyük bir düşüş olmadığını kaydeder. İlk gelen muhacirlerin en büyük sorunu O'na göre dildir. Yaşlı muhacirler için bu sorun daha da yoğun yaşanmaktadır. Çünkü hemen dil öğrenememişlerdir ve pek çoğu Türkçe öğrenmeden ölmektedir(Bandzovic, 2006: 649-652).

Türkiye'ye gelen Boşnak muhacirler genellikle bir arada yaşadılar. Boşnak köyleri veya Boşnak mahalleleri oluşturdular. Daha çok kendi aralarında evleniyorlar ve görüşüyorlardı. Evlerini de eski Boşnak evlerine benzeterek yapıyorlardı. Türkiye'ye gelen Boşnaklar, Türkiye'nin her tarafına yerleşmişlerdi. Boşnaklar, daha yoğun olarak Adapazarı, İzmit, Yalova ve Bursa gibi Marmara bölgesinin şehirlerine yerleştiler. 1912 yılında gelen Boşnakların bir kısmı Çanakkale'ye yerleştiler. Karamürsel'de çok sayıda Boşnak köyü vardı. İzmir, Burhaniye ve Ayvalık'a yerleşen Boşnak muhacirler, hem iklimden hem de toprağın verimliliğinden dolayı zengin olmuşlardı (Bandzovic, 2006: 649-652).

Bizim dedelerimiz İzmir Halilbeyli köyüne yerleşmişlerdi. Bizim dedelerimiz Bosna-Hersek'in Hersek bölgesinden buraya gelip yerleşmişlerdi. Bizim köyümüz Trebinje, Ljubinja, Nevesinje'den gelen ailelerden oluşuyor. Bizimkiler Ljubinja'den 1890lı yıllarda geldiler. Köyümüz Boşnak köyüdür yani Boşnak muhacirlerden oluşuyor ve biz aramızda hep Boşnakça konuşurduk, kendi adetlerimizi devam ettiriyoruz ve eskiden hep kendi aralarımızda evlenirdik. Durum şimdi daha farklıdır. Gençler "dışarıya" çıkmaya başladılar iş ve okul dolayısıyla ve onun için hem Boşnakçayı ihmal etmeyi başladılar hem de artık sadece Boşnaklarla evlenmiyorlar. (Katılımcı, 4, Türkiye)

Benim atalarım 1880li yıllarda Bijeljina'dan Adapazarı'na Aralık köyüne gelip yerleşmişlerdi. Biz de hala aynı köyde yaşıyoruz. Aralık köyü Yazlık köyü Boşnak köylerdir. Aralık köyünde yaşayanların çoğu Boşnak muhacirlerdir. Çoğu Bijeljina'dan, Odzak, Doboj'dan gelenlerdir. Sakarya'da Serdivan, Kuruçeşme, Aktaş köyü, Aralık, Yazlık köyü, merkezde Yenigün Mahalesi gibi yerler Boşnak muhacirlerin yoğun yaşadıkları yerler. Tabii Boşnaklar sadece bu söylediğim yerlerde değil Sakarya'nın değişik yerlerinde yaşamaktadırlar. Bunlar sadece şu anda aklıma gelenler. (Katılımcı, 11, Türkiye)

Benim dedem ve babaannem 1958 yılında İstanbul Bayrampaşa'ya yerleşmişlerdir. Onlar Karadağ'dan geldiler. Dedem burada ev yapmış. Babam ve amcam evi tadilat ettiler ve hala aynı evde yaşıyorlar. Bizim mahalle diyebilirim 100% Boşnak'tır. Herkes herkesi tanıyor. Muhacirlerin hepsi bugünkü Sırbistan ve Karadağ'dan gelmektedir. Benim babaannem geçen sene 87 yaşında vefat etti ve Türkçe bilmeden bizim mahallede hiç sıkıntı çekmeden yaşamıştı. Ben de aynı mahallede hala yaşıyorum. Eşim de aynı mahalleden Boşnak muhacirlerden. İkimiz Bayrampaşa dışında çalışıyoruz ama buradan taşınmaya hiç düşünmemiştik. Benim kız kardeşim, kuzenlerim hepsi burada yaşamaktadırlar ve hepsi Boşnaklarla evli. Sadece bir kız kardeşim Türk'le evli ve o başka bir semte oturmaktadır. (Katılımcı 48, Türkiye)

Türkiye, ilk önce bu muhacirleri Türkiye'nin Irak ve İran sınırına yerleştirmeyi plânlıyordu ama bu plân tam olarak gerçekleştirilemedi. O dönemde gelen Boşnak muhacirler, Elazığ, Sivas ve Erzincan bölgesine yerleştiriliyordu.

'Büyüklerimiz 1924 yılında Türkiye'ye gelmişlerdi. O dönemde uygulanan yerleştirme politikasından dolayı Sivas'ın Zara ilçesinde onlara verilen topraklar ilk geçim kaynaklarını oluşturmuştu. Fakat o bölgeye alışamamaları sebebiyle Sakarya'ya göç ettiler ama Sivas'ta hala yaşayan akrabalarımız vardır.' (Katılımcı, 8, Türkiye).

Bu bölgeye o dönemde gelen muhacirlerin belirli bir zamandan sonra bölgenin şartlarına alışamaması ve daha önce gelen akrabalarının daha çok Batı bölgelerinde yaşamalarından dolayı büyük bir kısmı Türkiye'nin Batı bölgelerine gitmeye karar verir. İzmir ve İstanbul gibi büyük şehirler muhacirlere iş konusunda daha çok imkân sunuyordu. İş imkânları da muhacirlerin büyük şehirlere yerleşmesinin en büyük sebebiydi (Bandzovic, 2006: 636).

İlk gelen Boşnak muhacirler, geçimlerini tarım ve çiftçilikle sağlıyorlardı. Bazı muhacirlere geçinmek için devlet toprak veriyordu ama hepsine değil. Meselâ bir katılımcının 1912 yılında Bosna'dan gelen dedeleri bunun bir örneğidir:

'Büyüklerimiz Türkiye'ye yani Adapazarı'na geldiklerinde geçimlerini tarım ve çiftçilik ile geçimlerini sağladılar. Kendilerine devlet tarafından toprak

verilmedi. Burada yaşayan Boşnaklar kendilerine barınma ve geçim konusunda yardımcı olmuşlar.'(Katılımcı, 27, Türkiye)

İstanbul'da Boşnak muhacirlerin en yoğun yaşadıkları semtler şunlardır: Pendik, Yenibosna, Bayrampaşa, Beşyüzevler, Alibeyköy, Zeytinburnu, Küçükköy ve Kartal. Daha önce gelen muhacirler Fatih, Edirnekapı, Eminönü semtlerine yerleşmişlerdi. Büyük şehirlerde iş bulmak ve geçimi sağlamak daha kolaydı. Muhacirler ilk beş sene vergi ödemekten de muaftılar ve bu durum kendilerinin iş kurmalarına kolaylık sağlıyordu.

Çalışmamızda mülâkatlar yaptığımız kişiler yoğun olarak Sakarya (Merkez, Serdivan, Yazlık Köyü, Aralık Köyü, Kuruçeşme Köyü, Aktaş Köyü); İzmir (Merkez, Halilbeyli Köyü); İstanbul (Bayrampaşa, Gaziosmanpaşa, Pendik)'da yaşamaktadırlar. Mülâkat yaptığımız kişilerin hem cinsiyet hem yaş eşitliğine önem verilmiştir. Mülâkat yaptığımız 140 kişinin 70'i bayandır 70'i erkektir. Yaşları 20 ile 75 arası değişmektedir. Bu şekilde yaşı büyük olan, orta yaş ve genç nesillerin düşüncelerini öğrenmeye çalıştık. Böylece özellikle kültür pratiklerinin uygulamasında, ana dili kullanımında ve kimlik konusunda yaş faktörünün önemi gösterilmiştir. Aynı zamanda köyde ve şehirde yaşayan kişilerin kimlik konusunda, kültür ve dil konusundaki yaklaşım farklılıklarını göstermeye çalıştık. Diğer taraftan Boşnakların Türkiye'nin hangi bölgelerinde yaşadıkları da belirtilmiştir. İsveç'te yaşayan Boşnakların köy-şehir ilişkileri durumu olmadığı için orada getto-şehir içi ilişkisi incelenmiştir.

5.1.2. İsveç'teki Boşnakların Yerleşim Yerleri

İsveç'teki Boşnaklar tek bir bölgede yoğunlaşmamışlardır. İsveç'in farklı yerlerinde meskûndurlar ve onların İsveç'teki yerleşimi her hangi özel bir yerleşim şekli göstermemektedir. Bu durumun sebebi belediyelerin göçmenleri kabulünden kaynaklanabilir. Çünkü belediyeler göçmenleri, yardım aldıkları süre içerisinde tahsis ettikleri yerlerde yerleştirmektedirler. Göçmenler de tahsis edilen yerlerde kalmaya mecburdurlar. İsveç'te yaşayan göçmenler genel olarak daha çok büyük şehirlerde yaşamaktadırlar. Boşnakların daha yoğun Stockholm, Göteborg, Malmö, Norrköping gibi büyük şehirlerde yaşadığını gördük.

İsveç'e geldiğimizde nerede yani hangi şehirde yaşayacağımıza aslında biz karar vermiyorduk. Geldiğimizde hiçbir şeyimiz yoktu. Babam savaşta öldü. Biz annemle ve kardeşimle buraya kaçarak geldik. O dönemlerde İsveç devleti Bosna'dan gelen mültecileri kabul ettiğini duymuştuk. Hırvatistan'a kadar kaçmayı başardık ve orada kendimizi öyle bir listeye yazdırdık ve İsveç'e geldik. İsveç'in neresinde gideceğimizi veya yerleşeceğimizi bizim için hiçbir önemi yoktu. Sadece savaştan uzak olsun ve başımızı sokacak yer olsun istedik. Bizi Norrköping'e gönderdiler ve biz orada yaşamaya başladık. Güzel bir şehirdir. Biz annemle hala burada yaşıyoruz ama kardeşim Stockholm'a yerleşti çünkü orada üniversitede okuyor.(Katılımcı, 14, İsveç)

İsveç'e ilk geldiğimde Flen diye bir yere bizi gönderdiler çünkü orada mülteci kampı vardı. Orada birkaç ay kaldık ve sonra oturma izni aldıktan bizi Boxholm diye küçük bir belediye kabul etti ve bize daire ve sosyal yardım sağladı. Aynı zamanda orada İsveççe kursuna başladık. Boxholm çok küçük bir yerdir. Ablam üniversiteyi kazanınca Uppsala'ya taşındık. Ben sonra Göteborg'a taşındım çünkü burada iş buldum ve hala buradayım. Göteborg'da çok sayıda Boşnak yaşamaktadır. Sanırım İsveç'te Boşnakların en yoğun yaşadığı yer Göteborg'dır. Burada Boşnak derneklerimiz var, İslâmBirliğimiz, Boşnak mescidlerimiz var.(Katılımcı, 7, İsveç)

Benim babam ve annem 1970li yıllarda İsveç'e işçi olarak gelmişlerdi. O zaman Skövde diye bir şehire gelmişlerdi. 1992-95 yıllar arasında Boşnakların İsveç'e geldikleri zamanda buraya da çok Boşnak aile yerleşti. Bizim için iyi oldu. Ama ben ve ablalarım sonra yani üniversiteyi kazanınca Göteborg'a yerleştik. Göteborg'da çok Boşnak göçmeni vardır. (Katılımcı, 54, İsveç)

Biz ailemle Stockholm Lidingö'da yaşıyoruz. Burada çok az yabancı oturmakta ama geldiğimizde kardeşim burada yaşıyordu ve biz de buraya taşındık. Burası güzel ve sakin bir yer ama etrafımızda neredeyse sadece İsveçliler var yani Boşnaklarla görüşmek için Stockholm'daki Boşnak derneklerine veya Boşnak mescidlerine gidiyorum. (Katılımcı, 23, İsveç)

Ben ve ailem Uppsala'da oturuyoruz. Buraya 1992 yılında geldik ve o zamandan beri hep buradayız. Burada derneklerimiz var ve biz Boşnaklar burada bir araya

gelip görüşüyoruz. Ben ve ailem burada çalışıyoruz. Oğlum burada okula gidiyor. Bosna'ya da her sene gidiyoruz ama artık Uppsala'yı da kendi evim gibi görüyörüm. Alıştım buraya ama Bosna bir başka oluyor benim için. (Katılımcı, 16, İsveç)

Bu bölümde Boşnakların Türkiye ve İsveç'te yerleşim yerleri konusunda inceleme yaptık. Türkiye'de Boşnakların daha yoğun olarak Marmara bölgesi ve Ege bölgesinde yaşadığını gördük. Ama Türkiye'deki Boşnaklar sadece bu bölgelerde değil Türkiyenin çeşitli bölgelerde yaşamaktadırlar. Akdeniz bölgesinde Adana'da, İç Anadolu bölgesinde Sivas ve Kayseri'de, Karadeniz'de Samsun gibi şehirlerde Boşnaklar yaşamaktadırlar. İsveç'te Boşnakların büyük şehirlerde Stockholm, Göteborg gibi daha yoğun yaşadıklarını görüyoruz ama İsveç'in çeşitli bölgelerinde de yaşamaktadırlar. Tek bir bölgede yoğunlaşmamışlardır.

5.2. Türkiye ve İsveç'teki Boşnakların Anadili Meselesi

Anadil, bir grubun etnik olarak tanımlanmasında en önemli kriterlerden birini teşkil etmektedir. Bu nedenle anadil, etnik gruplarla ilgili araştırmalarda bir etnik grubu diğerlerinden ayırt etmenin en önemli unsurlardan birisidir. Boşnakça, Boşnakların ana dilidir. Boşnak dili Güney Slâv dilidir. Bu dil, Bosna Hersek'te, Sancak'ta ve diasporada Boşnaklar tarafından konuşulur. Boşnak dili için hem Lâtin hem de Kiril alfabesi kullanılır. Boşnak dili beş diyalekten oluşur: 1. Doğu Bosna diyalekti; 2. Batı Bosna diyalekti; 3. Doğu Hersek diyalekti; 4. Batı Hersek diyalekti; 5. Sancak diyalekti.

Boşnak dilinin Osmanlı iktidarından önceki dönemlerine ait eserler vardır. Bunlar 'stecak' (Bogomil dönemindeki mezar taşları), ortaçağdaki kralların fermanları ve yazışmalarına ait eserlerdir. O döneme ait metinlerde dilin en önemli özelliği daha çok kilise Slâvcasına yakın olmasıdır. Bu dönemde Kiril alfabesi kullanılır ancak Boşnakçanın kendine özgün bir alfabesi de vardır: 'Bosancica'. Lâtin alfabesi, Avusturya-Macaristan zamanında kullanılmaya başlar. Boşnakça yazılan eserlerde Boşnakçanın dil özellikleri en çok 14 ve 15. asırdaki mezar taşlarında, adapte edilmiş Arap alfabesiyle yazılan 'alhamiyado' edebiyatında ve ortaçağdaki resmî yazışmalarda görülür.

Boşnak dili Yugoslavya’da resmî bir dil değildi, tanınmıyordu. Onun yerine Bosna-Hersek’te Sırp-Hırvat dili resmî dildi(Jahic& Halilovic&Palic, 2003: 15-21). 1992-1995 Savaşı’ndan ve yeni devlet kurulmasından sonra standart Boşnak dili resmî dil oldu. Yeni gramer kitapları, sözlükler ve imlâ kılavuzu yazıldı. Boşnak dilini Sırpçadan ve Hırvatçadan ayırt eden en önemli özellik, Osmanlı döneminde Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya girmiş olan Arapça, Farsça ve Türkçe kökenli kelimelerdir. Bunlara ‘Turcizmi’ adı verilir. Bu kelimeler, hâlen kullanılmaktadır. Bugün Bosna-Hersek’in üç resmî dili vardır: Boşnakça, Hırvatça ve Sırpça.

Boşnakçadaki Turcizmi konusunun en kapsamlı olarak incelendiği eser olarak bilinen ‘Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku’ adlı eserinde Abdullah Skaljac, bu dile Türk dili aracılığıyla giren 8742 kelime ve kavram incelemiştir. Askerlikten, bürokrasiye, sanattan, tıbbı, yemek kültüründen atçılığa kadar tespit ettiği 38 alandan derlediği ‘turcizmi’ kelimelerini inceleyen Skaljac, Türkçe unsurların anlaşılmasından Halk edebiyatı ürünlerini anlayabilmenin mümkün olmadığını belirtiyor. Çünkü halk edebiyatındaki kelimeler, toplayıcılar tarafından orijinal şekilleriyle korunmuşlardır. Diğer taraftan Osmanlılar, Balkanlardaki dilleri serbest bırakmışlar ve bu konuda hiçbir baskı yapmamışlar, ‘turcizmi’ kelimeleri plânlı olarak ve baskıya dayalı olarak bu dillere girmediğinden tepki almamışlardı. Sadeleşme dönemlerinde hoşgörüyü karşılanmışlardı. Germen kökenli kelimelere daha sert yaklaşmıştır. Bugün dilde karşılıkları olduğu halde ‘turcizmi’nin tercih edildiğini görüyoruz. Gazetelerdeki ‘çor sokak-kör sokak (çıkılmaz sokak), ortaklık (ortaklık), yavaşlık (yavaşlık, dikkatsizlik, kararsızlık) bunun örneklerinden bazılarıdır.

Bazı ‘turcizmi’ kelimelerin Boşnakçada başka karşılıkları yoktur: Boja (boya), bubreg (böbrek), çekik (çekik). Ev kültürüyle ilgili Türk dilinden Boşnakçaya geçmiş pek çok kelime vardır: Cezve, yorgan, yastık vb. Pek çok dinî kelime, Türk dilinden Boşnakçaya geçmiştir: Peygamber, abdest, ikindi, yatsı vb. Türk dilinden Boşnakçaya geçmiş kelimelerde kullanılan yapım eklerinin Slâv kökenli kelimelere de geldiği ve yeni kelimeler türetildiği görülür: Bezobrazluk (yüzsüzlük), lopovluk (hırsızlık). Diğer taraftan Türkçe kelimelerin Slâv fiil şekilleriyle kullanıldığını görülür: Anlayisati (anlamak), begenisati (beğenmek), bajramovati (bayram yapmak) (Kırbaç, Dedeic-Kırbaç, 2006).

5.2.1. Türkiye'deki Boşnakların Anadili Meselesi

Türkiye'ye gelen Boşnakların bir kısmı Sancak'tan bir kısmı Bosna-Hersek'ten gelmiştir. Onlar kendi ana dillerine Boşnakça derler. Türkiye'deki Boşnakların dili diyalekt olarak homojen değildir. Sancak diyalekti ve Batı Bosna diyalekti egemendir. Türkiye'deki Boşnaklar, ana dillerini evlerinde, kendi aralarında ve derneklerinde kullanırlar. Türkiye'de Boşnak dili sadece sözlü olarak kullanılır. Yazılı olarak kullanılmaz. Yazılı biçimi olmadığı için Türkiye'de edebî Boşnakça kullanılmadığını söyleyebiliriz. Türkiye'deki Boşnaklar sadece Türkçeyi edebî dil olarak kullanırlar. Türkiye'de konuşulan Boşnakça yukarıdaki sebeplerden dolayı gelişmemektedir. Bu yüzden de hâlâ eski biçimlerin kullanıldığını görüyoruz (Jahic, 2000: 1-2).

Türkiye'ye gelen Boşnak muhacirlerin en büyük sorunu dildi. Türkçe bilmiyorlardı. Yaşlı muhacirler için bu sorun daha da yoğun yaşanmaktadır çünkü hemen dil öğrenemiyorlardı ve pek çoğu Türkçe öğrenmeden ölüyordu (Bandzovic, 2006: 638). Türkiye'ye gelen Boşnak muhacirlerin özellikle köyden gelenleri büyük bir kültür şoku yaşadılar. Her şey çok daha farklıydı, her şey çok daha moderndi. 1960'lı yıllarda gelenler genellikle fabrikalarda iş buluyorlardı. Bazıları o yıllarda Batı Avrupa'ya da gitmişler ama ailelerini genellikle Türkiye'de bırakmışlardı. Sonra kendileri de geri geliyorlardı. Türkçeyi genellikle fabrikalarda Türk arkadaşlarından öğreniyorlardı. Türkçeyi öğrenmek için devlet ve sivil toplum kuruluşları Türkçe kursları gibi her hangi bir faaliyet organize etmemişlerdi. Bundan dolayı kadın nüfusu, Türkçe öğrenmekte daha büyük zorluk çekiyordu. Çünkü kadınlar daha çok evde kalıyorlardı ve kendi aralarında görüşüyorlardı. Türk toplumuyla temasları çok kısıtlıydı. Genç nesiller okula başladıktan sonra Türkçeyi öğreniyorlardı. Okul, onların Türk toplumuna temas geçtiği belki tek yerdi. Çünkü yaşadıkları mahalleler çoğu Boşnak muhacirlerden oluşuyordu. Çalışmamızı sürdürürken özellikle İstanbul'da (Bayrampaşa, Pendik) hâlâ Türkçe bilmeyen ve 1950'li ve 1960'lı yıllardan beri Türkiye'de yaşayan yaşlı insanları gördük ve onlarla mülâkatlarımızı Boşnakça olarak yaptık. Boşnak muhacirlerin hep bir arada yaşaması onların âdetlerini, geleneklerini ve dillerini unutmamalarına yardımcı olmuştu. Tabî ki bugün büyük çoğunluğu özellikle dördüncü veya beşinci nesil Boşnakçayı daha az bilir veya tamamen unutmuştur. Ama Boşnakçayı bilmelerinin veya

öğrenmelerinin önemini sorduğumuzda büyük çoğunluk Boşnakçayı aslında bilmek ve öğrenmek istediklerini vurguladılar.

Bu başlık altında mülakat yaptığımız kişilere Boşnakçayı nereden öğrendikleri, Boşnakça okuma-yazma durumları, günlük hayatlarında/sosyal ilişkilerinde en çok hangi dil kullandıkları, kitle iletişim araçları ile ilgili olarak hangi dili tercih ettikleri soruları sorulmuş, betimleyici analizlerle ortaya çıkartılmıştı.

Evet, benim için Boşnakça bilmek çok önemli. Çünkü atalarımın konuştuğu dil. Gelecek nesilerimizin de öğrenmelerini istiyorum. Bu konuyla ilgili derneklerimizden ve büyüklerimizden faydalanıyoruz. (Katılımcı 9, Türkiye)

Atalarımız Türkçe öğrendikten sonra da Boşnakça evde konuşulmuş. Aile içinde, akrabalarla ve Boşnak tanıdıkları ile sürekli Boşnakça konuşulmuş. Halen konuşmaya devam ediliyor. Benim için Boşnakça bilmek çok önemli çünkü atalarımın konuştuğu dildir. Ayrıca bir ülke dilidir Boşnakça. Gelecek nesillerimizin de öğrenmelerini istiyorum. Bu konuyla ilgili derneğimizden ve büyüklerimizden faydalanıyoruz. (Katılımcı 17, Türkiye)

Dedelerimiz Türkiye'ye geldiklerinde hiç Türkçe bilmiyorlardı ve evde hep büyüklerimizle Boşnakça konuştuk. Şimdi de çocuklarımızla ve torunlarımızla Boşnakça konuşmayı çalışıyoruz. Ama Boşnakçayı sadece aile ortamında kullanıyoruz. (Katılımcı 48, Türkiye)

Boşnakçayı iyi bilmiyorum. Sadece bir iki cümle ve kelime bilirim. Annem ve babam biliyorlardı ama benimle konuşmadılar ve bana öğretmediler. Kendi aralarında Boşnakça konuşuyorlardı. Özellikle bizim bilmemizi istemedikleri konularda Boşnakçayı kullanıyorlardı. Keşke bana da Boşnakça öğretselerdi. Ama ben öğrenmek istiyorum. Bunun için de dernekte düzenlenen kurslara devam ediyorum. (Katılımcı 32, Türkiye)

Türkçe'yi bilmedikleri için ilk nesil hep Boşnakça konuşurdu, ikinci Türkçe öğrendiği için hem Türkçe hem Boşnakça konuşuyordu üçüncü nesil ise neredeyse sadece Türkçe konuşuyor. Ben de ortama bakarak Boşnakçanın unutulmaması için zaman zaman Boşnakça konuşuyorum. Boşnakçanın

unutulmaması için sivil organizasyonlar tarafından 'Boşnakça konuşanlar grubu/klübünün'' kurulmasını arzu ederim (Katılımcı28, Türkiye).

5.2.2. İsveç'teki Boşnakların Anadili Meselesi

İsveç Boşnak Dernekleri Federasyonu, İsveç'in farklı yerlerinde kültür derneklerinin bir parçası olarak çocuklar için Boşnak dili etütleri düzenlemektedir. Bunların sayısı 35 ve bu etütlere katılan öğrencilerin sayısı 2500'dür. Bu etütlerde ders veren öğretmen sayısı ise 200'dür. Dersler, cumartesi günleri verilmektedir. Bu derslerde takip edilen müfredat, Bosna-Hersek Federasyonu'nda takip edilen müfredatla aynıdır. Bu etütlerde sadece Boşnak dili değil Boşnak tarihi, kültürü ve coğrafyası da okutulmaktadır. İsveç okullarında da göçmen çocuklar, haftada bir saatlik ana dili dersi alabiliyorlar. Ama istatistiklere göre zamanla ana dili dersi seçenlerin sayısı azalmakta ve bu durum, tüm göçmen gruplar için geçerli olmaktadır (Gustavsson&Svanberg, 1995: 158). Ana dilin öğrenilmesinin önemi konusunda çocukların görüşlerini de araştırdık ve pek çok çocuğun bu konuya önem verdiğini gördük. Bu konuda iki kız öğrencinin söyledikleri şöyledir:

Ana dili dersinin olduğu gün bazen o derse katılmaktansa arkadaşlarla vakit geçirmek daha cazip geliyordu ama sonra düşündüm ki bu benim ana dilim ve onu iyi bilmeliyim. Evde de Boşnakça konuşuyoruz ve annem bir şeyi yanlış söylediğimde beni düzeltiyor ama bu sadece konuşmaktır. Ben Boşnakçayı okumayı ve yazmayı da iyi öğrenmek istiyorum. Annem düzelttiği hatalarımı sonra mesela gramer derslerinde öğretmenin açıklamasından daha iyi anlıyorum. Bazen insan düşünüyor bu benim dilim bunu zaten hep konuşurum yani bilirim ama aslında dilin kurallarını dil derslerinde öğreniyoruz. Boşnakça benim kimliğimin bir parçasıdır. Boşnakçayı iyi bilmek bana güven veriyor. Benim akrabalarım İsveç'te yaşamıyorlar ve onlarla konuşabilmem için Boşnakçayı iyi bilmem lazım. Boşnakçayı bilmenin benim için sadece duygusal yanı yok. Farklı dilleri bilmek aslında faydalı olmalı. Belki gelecekte bana bunun bir faydası olur. Boşnakçayı bilmek aynı zamanda Boşnak kültürü ve edebiyatını daha kolay öğrenmektir. Çünkü biz dil derslerinde Boşnakçayı öğrenirken Boşnak kültürü, tarihi ve edebiyatını da öğreniyoruz. Ben Boşnak

edebiyatını çok sevdim ve onunla ilgilenmeye başladım. Boşnak yazarları okuyorum (Katılımcı, 34, İsveç).

Başka bir öğrencinin bu konuda söyledikleri de şöyledir:

Ana dili bilmek bana göre çok önemlidir. İnsan kim olduğunu anlamak için nereden geldiğini de bilmek zorunda. Bunu anlamak için ilk önce ana dilini bilmek zorunda. Kendi ailesiyle, akrabalarıyla konuşabilmesi için ana dili bilmeli. Kendi kültürünü anlamak için ana dilini öğrenmesi gerekir. Anavatanın bir parçası olmak istiyorsa kendi ana dilini bilmesi lazım. Kendi köklerini ve kimliğini devam ettirmek için ana dili bilmek gerek. Bazen İsveç'te bazı siyasetçiler ana dili derslerinin okullarda düzenlenmesinin pahalı olduğunu söylerler ve bunun gereksiz olduğunu söylerler ama bence böyle bir düşünce doğru değildir. Dil dersleri haftada bir kere oluyorlar ve orada herkes kendi ana dilinde kendini ifade etmeyi öğreniyor. Kendi kültürünü öğreniyor. Eğer bu imkânı bizden alırlarsa sanki bizim kimliğimizden bir parçasını almış olacaklar. Umarım bu olmayacak. Ana dili derslerinin faydalı, önemli ve gerekli olduğuna inanıyorum (Katılımcı, 9, İsveç).

Ben İsveç'e geldiğimde 18 yaşındaydım ve bildiğim tek dil Boşnakçaydı. Evde annemle ve kardeşimle sadece Boşnakça konuştuk. Şimdi de ailemle, akrabalarım ve Boşnak arkadaşlarımla sadece Boşnakçayı konuşuyoruz. Kardeşim liseye giderken de okulunda haftada iki saat ana dili dersi görüyordu. İsveççe biliyorum ama sadece iş yerinde, İsveçli arkadaşlarımla ve gerektiği zamanda konuşuyorum (Katılımcı 23, İsveç).

Boşnakçayı bilmek ve gelecek nesillere aktarmak son derece önemli. Zira dil olmazsa kimliğimizi de kaybederiz. Şu anda işyerinde, dışarıda İsveççe konuşuyoruz. Ancak işyerindekiler haricinde genellikle arkadaşlarım Boşnak. Daima kendi aramızda Boşnakça konuşuyoruz. Bu ortamlarda kendimi çok daha iyi hissediyorum. Daha güvende oluyorum. Bazı arkadaşlar Boşnakça konuşurken İsveççe kelimeler kullanıyorlar. Özellikle İsveç'e erken yaşlarda gelenler. Çünkü bazı kavramların Boşnakça kelime karşılıklarını bilmiyorlar. Ben de Boşnakça kitaplar okumaya gayret ediyorum. Boşnakçamı her zaman diri tutmak için (Katılımcı 56, İsveç).

Biz evde hep Boşnakça konuşuruz. Akrabalarla, Boşnak arkadaşlarımla da sadece Boşnakça konuşuruz. İş hayatımda İsveççe'yi özel hayatımda Boşnakça konuşuyorum. Çocuklarım okulda tabii olarak İsveççe'yi daha çok konuşurlar ama eve geldiklerinde onlarla sadece Boşnakça konuşuruz. Bosna'ya her sene gdiyoruz ve oradan aldığım kitapları ve cd'leri onlara okutup izletiyorum. Boşnakçanın onların ana dili olduğunu biliyorlar ve Boşnakça'yi aktif olarak kullanmalarının istiyorum onun için de çabalyorum. Dil bana göre bir insanın kimliği için çok önemli (Katılımcı, 68, İsveç).

Ana dili dersleri İsveç okullarında düzenlenmektedir ancak onun dışında yukarıda belirttiğimiz gibi Bosna-Hersek Dernekler Federasyonu da bu dil etütlerini organize eder. Aileler, çocuklarının Boşnakça öğrenmeleri konusunda genellikle duyarlılardır. Mülâkat yaptığımız kişilerin %100'ü çocuklarıyla evde Boşnakça konuşuyorlar ve çocuklarının Boşnakça bilmelerine önem veriyorlar.

Türkiye'de ve İsveç'te yaptığımız mülâkatları iki dilde yaptık: Türkçe ve Boşnakça. Türkiye'de yaptığımız mülâkatların neredeyse 5 mülâkat hâriç hepsini Türkçe olarak yaptık. İsveç'te yaptığımız tüm mülâkatlar ise Boşnakça olarak yapılmıştır. Dil konusunda mülâkat yaptığımız kişilerin çoğu ana dilinin önemine vurgu yaptılar. Türkiye'de mülâkat yaptığımız kişiler büyüklerin Boşnakça bildiklerini ama üçüncü neslin Boşnakça bilmediklerini söylediler. Aynı kişiler aslında Boşnakça öğrenmek istediklerini de vurguladılar ve bazıları Boşnak derneklerin düzenlediği Boşnakça kurslarına katıldıklarını söylediler. İsveç'te mülâkat yaptığımız kişilerin hepsi akıcı Boşnakça konuşmaktadırlar. Evde aileleriyle, akrabalarıyla ve Boşnak arkadaşlarıyla hep Boşnakça konuştuklarını ifade ettiler. İsveççe'yi okullarda, iş yerlerinde ve Boşnak olmayan arkadaşlarıyla konuştuklarını söylediler. Dillerini canlı tutmak için Boşnak TV kanallarını takip ettiklerini, İsveç'te Boşnakça yayın yapan radyo istasyonlarını dinlediklerini ve Boşnakça olarak yayımlanan dergileri okuduklarını ifade ettiler. Türkiye'de Adapazarı, Bayrampaşa ve Beşyüzevler'de yaşayan ve mülâkat yaptığımız Boşnaklardan bazıları uydu anteninden Boşnak kanallarını seyrettiklerini söylediler. Yine bazı kişiler kendilerine gelen akrabalarının getirdiği veya internette yayımlanan Boşnakça dergileri ve gazeteleri okuduklarını belirttiler. Aynı zamanda internet vasıtasıyla Boşnak müzik sitelerini takip ettiklerini de vurguladılar.

5.3. Türkiye ve İsveç'teki Boşnakların Din Algılayışları

Türkiye ve İsveç'te yaşayan Boşnakların dinî hayatları konusunda bilgi edinmek amacıyla dinin kimliklerin oluşumunda ne rol oynadığı, yaşadıkları yerde dinî kimliklerini rahat yaşayıp yaşayamadıkları, yaşadıkları yerde dinî törenlerin uygulanmasında zorluk çekip çekmedikleri, dinî kimliklerin yaşadıkları topluma uyum sağlamada nasıl bir rol oynadığı tespit edilmeye çalışıldı.

5.3.1. Türkiye'deki Boşnakların Din Algılayışı

Türkiye'de yaşayan Boşnaklar Sunni Müslüman bir topluluktur. Yaptığımız çalışmada katılımcıların dinin kimliklerinin oluşumunda ne rol oynadığını ve bunun Türk toplumuna entegrasyonunne şekilde etkilediğini tespit etmeye çalıştık. Burada din,entegrasyonu ve/veya asimilasyonu hızlandıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Atalarımız Türkiye'ye din için geldiler. Müslüman olarak yaşayabilmek için buraya geldiler. Onlar için din önemliydi. Benim için de öyledir. Türkler de bizim gibi Müslüman'dır.Onun için Boşnak veya Türk benim için fark etmez.(Katılımcı 70, Türkiye)

Ben Türkiye'de yaşayan Müslüman bir Boşnak'ım. Aslında Müslüman kelimesini belki kullanmama gerek yok. Çünkü Boşnak, Müslüman demektir. Türkiye'de kendimi farklı hissetmiyorum. Hem Boşnak'ım, hem de Türküm. Zaten atalarımın Türk dedikleri için onlara zulmetmediler mi? (Katılımcı 12, Türkiye)

Din, benim için en önemlidir. Boşnak olmak, Türk olmak bana göre ikinci sırada. Öncelikle Müslümanım. Bu bana yeter. Zaten bütün âdetlerimiz, geleneklerimiz dinin üzerine kurulmuştur. Boşnak âdetleri de Türk âdetleri de bu anlamda birbirine çok yakın. Söylediğim gibi bunun sebebi dindir (Katılımcı 24, Türkiye).

Bizim büyüklerimiz memlektimizden Osmanlılar gittikten sonra orada Müslüman olarak yaşayamadıkları için buraya göç ettiler. Nenem onlara ne zülümler yapıldığını hep anlatmıştı. Balkanlarda Müslümna olmak çok zormuş çünkü hep

hedeffiler. Bunu bizim zamanımızda da gördük 1992-95'te. Burada tabiki böyle durumlar çok şükür yoktur (Katılımcı, 42, Türkiye).

Din benim hayatımın bir parçasıdır. Kendimi ilk olarak Müslüman olarak görüyorum. Yani kendimi kısacası Müslüman Boşnak kökenli bir Türk olarak görüyorum. Belki karmaşık gibi göülebilir ama aslında değil çünkü benim üçü de aynı ve rahatlıkla üçünün bir arada olabilirsiniz (Katılımcı, 36, Türkiye).

5.3.2. İsveç'teki Boşnakların Din Algılayışı

İsveç'te yaşayan Boşnakların kimlik oluşumunda dinin ne rol oynadığı ve dinin İsveç toplumuna entegrasyon sürecini ne şekilde etkilediğini tespit etmeye çalıştık. Burada din entegrasyonu ve/veya asimilasyonu yavaşlatan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz kültür derneklerinin dışında İsveç'te Boşnakları bir araya toplayan dinî birlikler mevcuttur. İsveç'te 'Boşnak İslâm Birliği' adlı bir kurum vardır. İsveç'te bugün 26 Boşnak cemaati bulunur ve bu cemaatler, Boşnak İslâm Birliği altında toplanmaktadırlar. Bu birliğin 11.561 üyesi vardır. Boşnak İslâm Birliği'nin amacı, İsveç'te yaşayan Boşnakların dinî hayatlarını organize etmektir. Birlik, Boşnak çocukları için Kur'an kursları düzenlemekte, mescitler yapmaktadır. Birliğin birçok faaliyeti vardır. Bunlardan bir tanesi de Ramazan ayında Bosna'dan imamlar getirmektir. Ramazan ayında gerçekleştirilen bu faaliyette, imamlar, Ramazan boyunca hem namaz kıldırmakta hem de çeşitli konularda seminerler vermektedirler. Yine bu birlik, İsveç'teki Boşnaklar için hac organizasyonu yapmaktadır. İsveç Boşnak İslâm Birliği, Müslümanlar için defin işlemlerini organize etmekle de yükümlüdür.

İsveç Boşnak İslâm Birliği, hem Bosna-Hersek'teki hem de İsveç'teki çeşitli kurumlarla işbirliği içindedir. Gençlere yönelik bir takım çalışmalardan insanî yardım faaliyetlerine kadar değişik faaliyetleri gerçekleştirirler. Birlik, daha önce Bosna'da eğitim gören şehit çocuklarına burs vermektedir ancak 2009 yılından sonra maddî sıkıntılardan dolayı bu faaliyet durdurulmuş ve bu konuya eğilmek üzere yeni bir fon kurulmuştur. Fon, (Fond za jetime 'yetimler için fon') Bosna'da yaşayan yetim çocuklara yardımlarda bulunur.

Boşnak İslâm Birliği'nin dışında yine İsveç'te 'Müslüman Gençler Birliği' ve 'Bosna-Hersek Gençler Birliği' vardır. Bu iki birlik, bağımsız organizasyonlardır ama Boşnak

İslâm Birliği ile aktif bir işbirlikleri ve ortak çalışmalarını vardır. Dinî organizasyonlar, kültür organizasyonları gibi faaliyetlerle üyelik ücretlerinin dışında devlet destekli yardımlar almakta ve o şekilde finanse edilmektedirler. İsveç'teki Boşnak İslâm Birliği'nin üye sayısı 11.000 civarındadır ve 26 cemaati vardır. Boşnak İslâm Birliği dinî faaliyetler dışında hem insanî yardımyapmakta hem de kültürel projeleri yürütmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz dinî organizasyonların dışında bir de 'Merhamet' adı altında Müslümanlara yönelikinsanî bir yardımını derneği de vardır.

İsveç'teki Boşnakların dinî ve kültürel hayatları,adlarını andığımızbu derneklere organize edilir. İsveç'teki Boşnakların bu dernekler aracılığıyla çok düzenli ve geniş bir şekilde organize olduğunu görebiliyoruz. Bunun iki sebebi vardır: Birincisi İsveç devleti genel olarak bu tarz kültür derneklerini desteklemektedir. Özellikle maddî desteği önemlidir. İkincisi İsveç'teki Boşnakların pek çoğu eğitimlidir. Çok sayıda Boşnak göçmen, yükseköğretimi tamamlanmış durumundadır ve İsveç'te diplomaları tanınmıştır. Aynı zamanda Boşnak kökenli üniversite öğrencilerinin sayısı her gün daha da artmaktadır. Bunun bir örneği olarak Lund Üniversitesi'ndeki öğrencileri gösterebiliriz. İsveç kökenli olmayan en kalabalık öğrenci grubu Boşnak öğrencilerdir. Aynı zamanda bu öğrencilerin yükseköğretimi tamamlamaoranını çok yüksektir. Boşnakların İsveç'teki dinî ve kültürel organizasyonlarının başarılı olmasında en çok yukarıda bahsettiğimiz sebepler rol oynamıştır.

Biz Boşnaklar Müslüman kimliğimizi korumak için hep savaştık. 1992 yılında İsveç'e geldim ve o zaman 15 yaşındaydım. İlk zamanlarda İsveççe bilmediğim için "dış" dünyayla alakam yoktu ama İsveççeyi öğrendikten sonra ve İsveçlilerle arkadaşlık kurmaya başladıktan sonra ne kadar farklı olduğumu anlamıştım. O dönemde bir kimlik bunalımı yaşamıştım ve kendi kimliğimi aramaya başlamıştım. Uzun bir yoldu ama huzurumu dinde buldum. Artık ne olduğumu ve nasıl yaşamak istediğimi anlamıştım. İsveç'te yaşayan bir Müslüman Boşnak'ım.(Katılımcı 52, İsveç)

Dinin benim için daha bir kültürel bir yanı var. Ben kendimi çok dindar olarak görmüyorum ama her zaman biri sorduğunda ne olduğumu Müslüman Boşnak olduğumu söylüyorum. Yalnız İsveç'te de 11 Eylülden sonra Müslümanlar için durum daha zor olduğunu söylenebilir.(Katılımcı 15, İsveç)

Boşnakların kimliği din üzerinde kurulmuştu. Zaten din dilin yanında kimliğin en önemli unsurlardan biridir. Kültürünüzü, yaşam biçimi, alışkanlıklarımızı ve hatta görüştüğümüz insanları bile belirliyor yani çevremizi. Dine önem veren biri olarak benim iş dışında görüştüğüm insanlar Boşnak mescitlerde ve İslâm Birliğinde tanıştığım insanlardır. Bunu sebebi de aynı şeyleri paylaşmamızdır, benzer alışkanlıklarımız, benzer yaşam biçimizdir. (Katılımcı, 56, İsveç)

Boşnaklar Müslümandır ama hepsi dindar değildir. Tabiki bu her millet için geçerlidir. Ben şahsen dindar değilim. Dinin vazifelerini yerine getirmiyorum ama Müslüman olmadığımı söyleyemiyorum. Ben Bosna'da savaştan önce okula giderken din dersimiz yoktu. Evde anneler dinden bahsetmeyi de çekiniyorlardı ve benim dinle ilgili çok fazla bilgim de yok. (Katılımcı, 45, İsveç)

Ben ilkokula giderken yaşadığımız Uppsala şehirde İslâm Birliği tarafından organize edilmiş ve bizim derneğimizde düzenlenmiş Kur'an kursuna katıldım. Annem gitmemi çok istiyordu. Bir arkadaşım da vardı ve onunla birlikte gidiyorduk. Bazen bize geliyordu ve anneme bir kere sormuştum ne kadar daha gideceğimi. Annem bu sorumdan biraz rahatsız olmuştu ve bana 'Ben yaşadığım müdetçe sen Kur'an kursuna gideceksin'. O zaman anlamıştım daha çok çalışacağımı ve sonunda başarmıştım. Şimdi düzenli olarak ve problemsiz Kur'an okuyabiliyorum ve bu konuda kendimi iyi hissediyorum. Kur'an kursunda öğrendiklerim ufku açtı ve kendimi Müslüman kimliğimde güvenli hissediyorum. Aynı zamanda insanın din insana en iyi otokontrolü sağlıyor. (Katılımcı, 38, İsveç)

Yaptığımız mülâkatlar sırasında hem Türkiye'de hem de İsveç'te dinin Boşnakların kimlik oluşumunda önemli bir faktör olduğu dikkatimizi çekti. Kimi dinin kültürel yanını kimi dinin günlük hayatının önemli parçası olduğunu vurguladı. Hatta kendi hayatında dinin hiç önemi olmadığı söyleyen kişiler kendi kimliklerini tanımlanırken Boşnak Müslüman olarak tanımlıyorlardı. Dinin, Boşnak kimliğinin ayrılmaz bir parçası olduğunu anladık. Türkiye'de yaşayan Boşnak topluluğun Türklerle aynı dini paylaşımları ve Boşnak kimliğinin daha çok din üzerinde kurulması Türkiye'deki Boşnakların Türk toplumuna entegrasyonunu ve Türk toplumuyla bütünleşmesini hızlandırmıştır. İsveç'te durum farklıdır. Her ne kadar İsveç'teki Boşnak göçmenler

İsveç toplumuna entegre olsalar da yaşadıkları toplumla aynı dini ve aynı zamanda aynı kültürü paylaşmadıklarından dolayı her zaman kendilerini 'öteki' olarak hissetmektedirler.

5.4. Türkiye ve İsveç'teki Boşnakların Kültür Pratikleri

Etnisitenin objektif unsurlarından olan anadili ve dinden sonra kültür pratiklerini de inceledik. Kültür pratiklerini de üç başlık altında ele aldık. Bunlar doğum, düğün ve cenazedir.

5.4.1. Türkiye'deki Boşnakların Kültür Pratikleri

5.4.1.1. Doğumla İlgili Âdetler

Boşnak kültüründe çocuğun dünyaya gelmesi büyük bir sevinçle kutlanır. Çocuk doğar doğmaz yıkanır ve Bosna-Hersek'in bazı yörelerinde çocuğun üzerine şeker serpilir. Boşnakların yaşadığı bölgelerde, özellikle Karadağ ve Sırbistan'da (Sancak), erkek çocuk doğduğunda çocuğun babası ve yakınları tabancayla ateş ederler. Bu âdet her yerde yapılmaz. Daha çok kırsal kesimde uygulanan bir âdettir. Karadağ'da erkek bebek doğduğunda 'erkeğimiz geldi' denir. Kız bebek doğduğunda 'çocuğumuz oldu' veya 'çora' oldu yani 'kör oğlu' oldu diye söylenir. Çocuk doğduğunda ilk bir hafta annesiyle yatar ve bir hafta sonra beşiğe konulur. Çocuk erkekse beşiğine ilk defa babası, kızsa annesi koyar. Beşiğe nazardan koruyan farklı nesnelere konur. Bunun amacı çocuğu nazardan korumaktır. Bu nesnelere arasında kibrit ve kırmızı iplik bulunur. Bunlar çocuğu nazardan korurlar.

Yeni doğan çocuğa isim verilme zamanı geldiğinde bazı görevlerin yapılması gerekir. Bunlardan ilki kulağına ezan okunmasıdır. Bu yapılırken isim üç kere tekrarlanır. Genellikle erkek çocuklarına babaları, kız çocuklarına ise anneleri isim koyarlar. Bunun yanında âile büyükleri de isim koyabilirler. Çocuk evden 40 gün çıkartılmaz. Bu süre zarfında yeni doğan çocuğu görmeye akrabaları ve komşuları gelirler. Buna '*babine*' denir. Gelen misafirler yeni doğan bebeğe hediyeler getirirler. *Babineye* kadınlar gider ama bu süre zarfında eve erkek misafir gelirse yeni doğan çocuğa para veya altın hediye eder. Verdiği altını veya parayı çocuğun alınına koyarlar. Buna '*na çelo*' denir. Gelen misafirlere tatlılar, tatlı içecekler ve kahve ikram edilir. Doğduktan 40 gün sonra çocuğu, annesi, anneannesi veya babaannesi akrabalara ve komşulara götürürler.

Götürdükleri evlerde çocuğun alınına biraz un serperler. Bunun amacı çocuğun güzel olmasını sağlamaktır. Ardından yumurta hediye edilir. Bu da çocuğun sağlıklı olması içindir.

Çocuk doğduğunda bazı anneler ve babalar çocuk için adak kestirirler. Buna 'akika' denir. Diğer bir âdet ise çocuk bir yaşını doldurduktan sonra yakın akrabalarından veya yakın aile dostlarından biri, bir tutam saçını keser ve çocuğa para veya altın hediye eder. Kesilmiş saçlarını çocuğun annesi çocuğun yattığı yastığın altına veya bir sandığa koyar. Saçlarını kesen kişiye *şışani kum* denir. Bu âdeti her aile uygulamamaktadır. Erkek çocuk, doğduktan üç gün sonra veya üç yaşına kadar sünnet ettirilir. Sünnet eskiden berberler tarafından yapılırdı. Şimdi hastanelerde yapılıyor. Sünnet ettirilen çocuk için annesi ve babası bir sünnet düğünü düzenlerler. Sünnetten sonra evde mevlit okutulur ve sonra eğlence düzenlenir. Yemekler ve içecekler ikram edilir. Gelen misafirler çocuğa para ve hediyeler getirirler. Bazı yerlerde mesela Karadağ'da sünnet çocuklarına büyükler, kömür tozundan yüzlerine bıyık ve sakar yaparlarmış. Bunun sembolik bir anlamı vardır; çocukların nazardan korunduğuna inanılır(Hangi, 2009: 48-63, Dedeic, 2012:12-23).

Türkiye'ye gelen Boşnak muhacirler farklı bölgelerden yani Bosna-Hersek, Sırbistan ve Karadağ'dan geldikleri için geldikleri bölgelere özgü âdetleri de beraberlerinde getirmişlerdir. Bundan dolayı Türkiye'deki Boşnak âdetlerinde de bazı ufak farklılıklar görülebilir.

Bebek doğduğunda mutlak bebek görmeye gidilir. Bebeğe ve aileye hediye götürülür. Bebeğe en fazla 7 günlük olmada, aile tarafından belirlenen isim takılır. Ailedeki yaşlı bir erkek tarafından bebeğin kulağına ezan okunur ve isim söylenir. Bebek doğduğundan 40 günlük olana kadar annesiyle birlikte evden çıkmaz. Bu 40 gün içerisinde Mevlit okutulur ve bebeğin yakın akrabaları hediyelerini bohçalar yaparak sunarlar. Buna babine denir. 40. gün bebek gezdirilmeye başlar ve buna kırk uçurma denir. Bebeğe annesi tüm akraba komşu ve yakınlarla ziyarete giderler ve hediye götürürler.(Katılımcı 28, Türkiye)

Doğum esnasında ailenin kadın büyükleri doğum yapacak olan anenin yakınında bulunarak mutluluğunu paylaşırlar. Doğumdan sonra anne ve bebeğe rahat etmesi için onlara özel bir oda hazırlanır. Dünyaya gelen bebek evin büyüğü tarafından 40 gün boyunca her gün yıkanır. Bebeğin kırkı çıktıktan sonra bebeği gül yapraklarıyla donatılmış suyun içinde yıkarlar. Ve daha sonra anne ile bebek yakınlarına götürülür. Gelinin annesi tarafından babine adı verilen hediyeler doğumun en özel ritüellerindendir.(Katılımcı, 32, Türkiye)

Çocuk doğduktan sonra şerbet yapılır. Lohusa şerbeti gelen misafirlere ikram edilir. 40'ı çıkmadan bebek mevlüdü okutulur. 40'ı çıktıktan sonra anne ve bebek büyükleri ziyaert ederler. Bebeğe hediyeler verilir. (Katılımcı, 18, Türkiye)

5.4.1.2. Düğünle İlgili Âdetler

Eski âdetlere göre düğün iki kişinin evliliğinin son töreniydi. Eskiden kız isteme âdeti de vardı. Bu âdet günümüzde meselâ Bosna-Hersek'te pek kalmamıştır. Kız isteme töreni damadın aile büyüklerinin (daha sık erkeklerden oluşan heyetin) kız ailesini ziyaretiyle başlar. Ama onlar kız istemeye gelmeden önce başka bir akraba veya aile dostunu göndererek ailenin kızı verip vermeyeceğini öğrenirler. Damadın âilesi kızın evine hediyelerle gelir ve kahve içtikten sonra kız istenir. Eğer kızın babası olumlu cevap verirse, düğün hazırlıkları ve kıza damat tarafından verilecek hediyeler hakkında konuşulur. Bu hediyeler genellikle kıyafettir. Kız isteme yapıldıktan ve düğün tarihi belirlendikten sonra kızın ailesi daha önce hazırlanmış çeyizini sandıklara koyar ve düğün günü gelinle beraber gönderir. Düğün tarihi belirlenir ve hazırlıklar genellikle 2-3 ay sürer. Burada önemli olan düğünün iki bayram arası denk gelmemesidir. Buna çok önem verilir.

Düğün konvoyu genellikle 30 kişilik bir heyetten meydana gelir. Bu heyete *svatovi* denir. Bu heyetin başında *stari svat* (en yaşlı heyet üyesi) vardır. Heyette, damadın ağabey veya erkek kardeşi ve daha sonraki dönemde damadın ablası veya kız kardeşi bulunur. Bazı bölgelerde, eski dönemlerde yani düğün konvoyu atlarla müteşekkilen bu heyetin başında bir de bayraktar gidermiş ve bayrağı o taşımış. Düğün konvoyunun yani *svatovinin* diğer üyeleri akrabalarından, aile dostlarından ve komşulardan oluşur. Düğün konvoyu modern zamanda at yerine arabalarla kız evine gelir. Düğün konvoyu

damadın evinde toplanır ve kızın evine sonra gider. Düğün konvoyları genellikle Perşembe günleri gelini almaya giderler. Düğün konvoyu gelinin evine geldiğinde gelinin ailesi ve akrabaları onları karşılarlar ve evlerinde gelen misafirlere yemek ve tatlılar ikram edilir. Gelinin genç akrabaları konvoyda kullanılan arabaları havlularla ve çiçeklerle süslerler. Aynı şekilde gelen misafirlerin kıyafetlerine (yakalarına) küçük çiçek süsleri takarlar. Konvoyu süsleyen gençlere misafirler para verirler.

Gelinin hazırlanmasına ve süslenmesine ablaları, kız kardeşleri ve kız akrabaları yardımcı olurlar. Sırbistan'da ve Karadağ'da yaşayan Boşnaklarda gelin kendi evinden çıkmadan kayını parmağına yüzük takar ve onu üç kere soldan sağa döndürür. Yüzük takan kişiye *prstenski djever* denir. Eski âdete göre gelinin, evinden kendi ayakkabılarıyla çıkmaması gerekiyordu. Geline kayınpederi yeni ayakkabı getirir ve o ayakkabılarıyla evden çıkar. Gelinin evinde yemekler ve tatlılar yendikten sonra düğün konvoyu gelinle beraber damadın evine doğru gider. Gelini evden ağabeyleri veya erkek kardeşleri çıkartırlar. Erkek kardeşleri yoksa erkek kuzenleri evden çıkartırlar, kayınbiraderlerine ve damada teslim ederler. Gelin evden çıkarken üzerine şeker atılır ve bu şekerleri orada bulunan çocuklar toplarlar. Gelinin yanında görüncesi veya damadın bir halası ve gelinin ablası veya kız kardeşi olur. Geleneğe göre gelinin aile fertleri konvoya katılmadıkları gibi düğüne de katılmazlar. Bu âdet şimdi değişmiştir. Gelinin ailesi de düğüne katılmaktadır.

Günümüzde bazı çiftler, gelin aldıktan sonra düğün salonuna veya düğün yapılacak otele doğru giderler. Eskiden düğün genellikle damadın evinde, evinin bahçesinde yapılırdı. Düğün konvoyu geldiği yoldan geri dönmezdi. Başka yoldan geri dönerdi ve mümkünse bir köprü üzerinden geçmesi gerekiyordu. Köprünün üzerinden geçerken düğün konvoyu dururdu ve gelin eskiden attan daha sonraki zamanlarda arabadan iner ve havlu içinde sarılmış ekmeği nehre atardı ve evliliğinin nehir gibi akması için dua ederdi.

Konvoyun önünden *muştuluk* vermek için seçilmiş kişiler gider ve damadın ailesine gelinin geldiğini müjde verirler. Bu kişilere de hediye veya para verilir. Gelin, damadın evine geldiğinde kayınvalidesi onun sağ eline Kur'an, sol eline ekmek verir. Gelin evin eşliğini üç kere öper ve o şekilde yeni evine girer. Ama eve girmeden önce, gelinin kucağına bir erkek bebek verilir ve gelin bebeği üç kere soldan sağa döndürür; çocuk

ağlasın diye biraz cimcikler. Bu, gelinin çocuğu erkek olsun diye yapılır. Gelinin kucağına verilen bebeğe *na konçe* denir.

Gelin geldiğinde yeni ailesine hediyeler getirir. Aynı zamanda gelin gelirken yeni evine çeyizi de getirilirdi. Bu gün çeyiz, geleneksel şekilde yapılmıyor. Çeyiz yerine gelinin ailesi kızlarına ya para verir ya da yeni evine bazı eşyalar alır. Eski âdetlere göre gelin, yeni evinde bir hafta kadar odanın bir yerinde süslenmiş olarak ve ellerini kavuşturmuş olarak dururmuş. Çünkü o hafta, her gün kadınlar, gelin görmeye ve tebrik etmeye gelirlerdi.

Düğün eskiden damadın evinde veya evin bahçesinde yapılırdı. Düğün eğlencesine *pir* veya *pilav* denirdi. Sofralar kurulurdu. Yemekler ve tatlılar ikram edilirdi. Bosna'da düğünlerde *keške* (keşkek), Sırbistan ve Karadağ'da *biryana* (büryan) ikram edilirdi. Tabii düğün yemekleri bunlarla sınırlı değildir ve bölgeden bölgeye değişebilir. Eski dönemlerde Boşnaklar düğünlerde at yarışı da yaparlardı ve buna *koşiya* derlerdi. Bu gün bu âdetin pek kalmadığı söylenebilir. Düğünlerde geleneksel oyunlar oynanır. Genellikle bu oyunlar halay şeklindedir ve buna *kolo* denir. Nikâh hem resmî nikâh hem de imam nikâhı olarak yapılır. Bu, düğün eğlencesi başlamadan önce yapılır. İmam nikâhı camilerde de yapılır. Düğünden 2-3 gün sonra gelinin ağabeyi veya erkek kardeşleri ziyaretlerine gelir. Daha sonra damat babasıyla ve birkaç akrabasıyla gelinin ailesinin ziyaretine gider. Bu ziyarete *pohode* denir. Daha sonra gelinin annesi kadın arkadaşlarıyla kızına ziyarete gider. Ondan sonra gelin, kayınvalidesiyle annesine gider ve en sonunda da gelinin babası kızına ziyarete gelir. Sırbistan ve Karadağ'da yaşayan Boşnaklarda düğünden bir ay sonra gelini, kocası, kayınpederi, kayınvalidesi ve damadın akrabaları ailesine ziyarete götürürler. Bu ziyaretler sırasında hem Bosna-Hersek'te hem de Sırbistan ve Karadağ'da ziyarete gidenler her zaman hediyeler götürürler ve gelen misafirlere mutlaka yemekler ikram edilir. Sırbistan ve Karadağ'da bu ziyarete yani gelinin evlendikten sonra baba evine ilk gittiği ziyarete *prviçani* denir. Gelin, o zaman baba evinde 15 ila 30 gün kadar kalabilirdi. Eski dönemlerde yeni evlenen çift damadın ailesiyle birlikte yaşardı ancak bu âdet bazı ailelerde ve bazı bölgelerde hâlâ devam etse de artık eskisi kadar yaygın değildir. Boşnaklarda akraba

evliliği kesinlikle yapılmaz ve kan bağı dışında süt akrabalığı² da çok önemsenir. Eğer süt akrabalığı varsa evlilik gerçekleştirilmez (Hangi, 2009: 56-67; Dedeic, 2012: 15-27).

Aile büyükleri kız istemeye gider. Kız verilince kahve ikram edilir, fincanlar toplanırken tepsiye para konulur. Nişan var. Nişanı kız tarafı yapar eğlenti olur. Kız ve erkeğin tarafı birbirlerinin ailelerine bohçalar hazırlarlar. Geline özel bohça hazırlanır. Damada da özel bohça hazırlanır. Nişan yüzüklerini damat tarafından bir büyük kişi takar. Düğünler genelde yemekli olur. Düğünden bir gece önce kız evinde kına gecesi yapılır. Kınada gelin "dimiye" (Boşnak şalvarı) giyer. Gelen konuklardan da gelinler sık sık kıyafet değiştirip Boşnak oyunlarını oynarlar. Kınada sadece bayanlar olur. Ev düğünlerinde cumartesi akşamüzeri gelin alınır, o gece eğlenti yapılır. Pazar günü yemek verilir ve Mevlit okutulur. (Katılımcı 12, Türkiye)

Kız evinden "Buyrun"luk alınca oğlan ve yakınları istemeye giderler. Nişan daha çok aile ve yakınlar arasında olur. Düğünler evlerin avlularında, bahçelerinde veya salonda olur. Evde olduğunda bir akşam önce eğlenti, ertesi gün mevlitli yemek verilir ve konvoy halinde gelin almaya giderler. (Katılımcı, 32, Türkiye)

Öncelikle her iki tarafın tanışması şeklinde başlar. Daha sonra ailelerin tanışması itiba

riyle söz nişan gibi bir takım usuller birbirini takip eder. Kız isemelerde aile büyükleri devreye girer. Büyükleri birbiriyle münasebeti sonrası kızın verildiğine dair şerbetler içilir. Nişan kız tarafına aittir. Kız tarafı erkek tarafına çeşitli hediyeler vererek akrabalığını ilan eder. Kına gecesi adı verilen düğün öncesinde gelin ve yakın akrabaları "dimije" (Boşnak şalvarı) adını verdiğimiz köstümlerini giyerek eğlenirler. Düğün günü "svatovi" adı verilen düğün konvoyu kızı almaya gelir. Ve bu svatoviye yapılan ikramlardan sonra "prstenski djever" (yüzük sadıcı) kızı yüzük takar ve böylece bu düğün geleneği

²Çocuk doğduktan sonra annesinin sütü yoksa veya yeterli değilse aynı zamanlarda doğum yapan başka bir kadına çocuk emzirtilir. Bu yolla çocuğu emziren kadınla ve ailesiyle bir akrabalık tesis edilmiş olur. Buna süt akrabalığı denir.

gerçekleştirilir. Svatovi kızı aldıktan sonra ortak bir mekânda düğün gerçekleştirilir. (Katılımcı, 28, Türkiye)

5.4.1.3. Cenaze İle İlgili Âdetler

Boşnaklarda bir insan öldüğünde yakınlarının yüksek sesle ağlamaları ve ağıt yakmaları yaygın değildir. Çünkü bu, bir isyan olarak anlaşılır ve iyi gözle bakılmaz. Yakınların yaşadıkları acıyı çok fazla dışarıya yansıtmamaları gerekir. Eğer ölen kişi kendi evinde ölürse yakınları onu Kible'ye doğru çevirirler ve üstüne beyaz bir çarşaf örterler. Eğer ölen kişi gece ölmüşse yakınları onu yatırdıkları odada onun yanında kalırlar. Ölen kişinin evinde aynaların ve televizyonun üstünü örterler ve ışıkları gece söndürmezler. Pencereye bir bardak su koyarlar. Zira ölenin ruhu eğer evine gelir ve susarsa bu suyu içsin diye. Bu iki âdet aileden aileye ve bölgeden bölgeye değişir. Ölen kişinin yakınları ölümünü duyururlar ve duyan akrabalar, dostlar ve komşular hemen başsağlığına gelirler. *Meyyit*, 24 saat içinde defn edilmelidir. Eğer ölen kişinin en yakınları yakında bulunmuyorlarsa ve 24 saatte cenazeye yetişemeyeceklerse cenaze yakınları gelene kadar bekletilebilir. Meyyit, ilk önce gusül için hazırlanır. Gusül yapıldıktan sonra meyyiti kefene sararlar ve tabuta konulur. Kefen kesilmez yırtılır. Mezar sabahtan kazılmaya başlar ve mezarı kazın kişilere yiyecek ve içecek götürülür. Bunu, ölenin akrabaları veya komşuları yaparlar. Cenaze, öğle namazından veya ikindi namazından sonra kaldırılır. Eskiden cenaze, mezara kadar elde taşınırdı. Tabiî, şimdi özellikle şehirlerde cenaze, cenaze arabasıyla mezara götürülür. Cenaze mezara getirildikten sonra cenaze namazı kılınır ve helâllik istenir. Bunun nihayetinde rahmetliyi kabir içine koyarlar. Ölen kişinin erkek yakınları meselâ oğulları kabrin içine girerler ve mezarı kapatmaya başlarlar. Boşnaklarda kadınlar cenazeye gitmez. Ancak bu âdet, bu gün belki de herkes tarafından uygulanmıyor. Mezar kapandıktan sonra hocalar ve cenazede bulunanlar Kur'an okumaya başlarlar ve Fatiha ile bitirirler. Daha sonra Allah'a ölenin taksiratını affetmesi için dua ederler. Hoca herkes gittikten sonra mezarın başında kalır ve talkın verir. Cenaze namazı ve dualar bittikten sonra, ölen kişinin yakınları kenara çekilir ve taziyeleri kabul ederler. Ölen kişinin evinde Kur'an okutulur ve tevhit yapılır. Tevhit, Kur'an'dan seçilmiş bazı surelerden, âyetlerden ve aşerelerden, istiğfar, Peygambere salâvat ve toplu zikirden oluşur. Tevhitler, genellikle evlerde yapılır ama camilerde ve tekkelerde de yapılabilir. Tevhitler daha çok kadınlar tarafından

yapılmasına rağmen ama erkeklerin de yaptıkları görülür. Yalnız bu daha nadirdir. Tevhitler cenaze günü, cenazeden bir hafta sonra, cenazeden kırk gün sonra, elli iki gün sonra ve cenazeden bir sene sonra yapılırlar. Bunun yanında bir de yetmiş bin tevhit de okutulur. Bu tevhit, eskiden daha çok okutulurdu. (Özellikle yaşlı kadınlar ve Nakşibendî tarikatı üyeleri tarafından)

Yapılan tevhitlerde, tevhide katılan kadınlara sıcak pide ve tahin helva ikram edilir. Ölen kişinin yası üç gün tutulur. Sadece ölen kocanın karısı dört ay on gün yasını tutar. Ama misafirler kırk gün boyunca baş sağlığına gelirler. Baş sağlığı genellikle Türkçe olarak dileniyor: *Başun sag olsun* veya *Başımız sag olsun* denir. Cevap da *Dostum sag olsun* veya *Dostlar sag olsun* şeklinde söylenir. Bu Türkçe ifadeler bu gün bazı kişiler tarafından bilinmemekte ve kullanılmamaktadır. Onun yerine Boşnakça olarak *Primate moje suçeşçe* denir. Bu kişiden kişiye değişebilir. Baş sağlığı dönemine *hatar* veya *hator* denir. Baş sağlığına, ölen kişinin akrabaları, dostları ve komşuları gelirler. Gelen misafirlere kahve, uzaktan gelen misafirlere yemek ikram edilir. Genellikle ikram edilen yemekleri ölen kişinin akrabaları ve komşuları bir hafta boyunca getirirler. Yakınları sadece taziyeleri kabul ederler. Eski dönemlerde ölen kişinin bir erkek yakını, mezarı kırk gün boyunca her gün ziyaret ederdi. Kırkıncı günde, duayla ve Fatıha ile genellikle ikinci namazı saatlerinde bu ziyareti bitirirdi. Mezar taşları (Boşnaklar buna *nişan* derler) genellikle öldükten bir sene sonra yapılır. Günümüzde mezar ziyaretleri, Bayram'dan bir gün önce veya Bayram'ın ikinci gününde gerçekleştirilir. Bu günlerde mezarlar aynı zamanda temizlenirler (Hangi,2009: 194-202;Dedeic, 2012: 21-26).

Kişi vefat ettiği gibi en kısa sürede toprağa verilir. Cenaze evine taziyelerini bildirmek için gidenler mutlaka götürürlü. Cenaze evinde yemek pişmez, gelen yemekler ikram edilir. Vefat eden kişinin evinde 7 gece Yasin ve Tebareke okunur. 7. Gece Mevlid okunur. Vefatın 40. ve 52. gecelerinde Mevlit okunur. Bayram arifelerinde mezarlık ziyaretleri yapılır. (Katılımcı 38, Türkiye)

Ölüm duyuruluyor. Cenaze namazı kılınır. Sonra defin yerinde taziyeler kabul ediliyor ve baş sağlığı dileniyor. Cenaze definden sonra evde Yasin okutuluyor. Takip eden akşamları evde üç akşam Kur'an okutuluyor ve misafirlere ikramlar yapılıyor. Üçüncü gün misafirlere yemek veriliyor. (Katılımcı 63, Türkiye, 50 yaş)

Cenazelerde öncelikle cenazeye katılanların karşılanması ve usule uygun şekilde misafir edilmesi şeklindedir. Ölüye karşı yapılan son görev olan cenazelerde duaların okunması ve dini vecibelere uygun şekilde davranılması genellikle yapılanlardır. (Katılımcı, 42, Türkiye)

5.4.2. İsveç'teki Boşnakların Kültür Pratikleri

5.4.2.1. Doğumla İlgili Adetler

Doğumlar artık hastanelerde yapılıyor. İsveç'te yaşayan Boşnaklar için de bu geçerlidir. Doğum olduktan sonra çocuğu hastaneden genellikle teyzesi kucığında çıkartır ve hemen orada çocuğa para veya altın hediye eder. Hastaneden çocuğu teyzesinin çıkartması kesin bir kural değildir. Aileden aileye değişebilir. Göteborg şehrinde yaşayan Boşnak bir ailenin doğumdan sonra uyguladıkları gelenekleri şöyle tespit ettim:

Anne ve bebek eve gelince doğum yapmış annenin annesi, kayınvalidesi ve ablaları vardı. Kurala göre ilk birkaç gün misafir gelmez sadece ailenin en yakınları gelirdi. Eve gelindiğinde, yeni anneye annesi ve kayınvalidesi takılar, bilezik ve altın hediye ettiler. Aynı şekilde çocuğa da altın hediye ettiler. Sonra Babine'ye misafirler geldiler ve çocuğa altın, para ve kıyafet hediye edildi. Âdete göre babineye erkekler gitmezler ama şimdi gençler çift olarak da tebrike gelebiliyorlar. Göteborg'da yaşayan bu Boşnak ailede de babineye kadınlar geliyorlardı ama genç anneye ve babaya kendi arkadaşları da çift olarak geliyordu. Çocuğun yatağı süslendi ve nazardan koruyacak nesnelere koyuldu. Çocuğun bileğine okunmuş kırmızı iplik bağlandı. Sonra ismi vermek için hocayı çağırdılar ve çocuğunun kulağına ezan okundu ve ismi verildi. Çocuk mevlidi Boşnaklarda pek yaygın değildir. İsveç'te kurban kesilmek yasak olduğu için çocuğa akikayı kestirmek yasaktı. Daha önce bahsettiğimiz şışani kum (çocuğun saçını ilk kesen kişi) bu ailede yoktu. 40 gün sonra anne, çocuğuyla beraber kayınvalidesine, sonra da kendi ailesine gideceğini belirtti. Orada çocuğa yumurta veriliyor ve alnına biraz un sürüyor. Bu şekilde babine de bitmiş oluyor.

Bebek doğduğunda ve hastaneden eve geldiğinde aile büyükleri gelirler ve bebeğe hediye verilir. Aile büyükleri genellikle altın veya para hediye ederler. Sonra arkadaşlar ve akrabalar bebeği görmeye gelirler ve hediye getirirler. Buna babine diyoruz. Çocuğun kulağına ezan okunu ve üç kere ismi söylenir. Böylece çocuğa isim verilir.(Katılımcı 48, İsveç)

Bizim adetlerimize göre çocuk doğduğunda aile büyükleri daha doğrusu annenin annesi ve kayınvalidesi yanında bulunurlar. Burada tüm doğumlar hastanede yapıldığı için hastaneye yakınları hastaneye geliyorlar. Bebek eve geldikten sonra 40 gün boyunca yıkanır. Misafirler tebriğe gelirler ve çocuğa hediyeler getirirler. Para, altın ve diğer hediyeler getirilir. Çocuğa isim verilir ve kulağına ezan okunur ve ismi söylenir. (Katılımcı, 22, İsveç)

Çocuk doğduğunda 40 gün evden çıkartılmaz. Tabii bu adet herkez tarafından uygulanmıyor artık ama biliniyor. Tebriğe giderken çocuğa mutlaka hediye götürülür. Buna babine denir. Ailele büyükleri ilk önce gelirler ve yanlarında olurlar. Kayınvalide ve kayınpederi gelene de hediye verirler. Çocuğa en kısa zamanda isim verilir. (Katılımcı, 47, İsveç)

İsim konusunda İsveç'te yaşayan Boşnaklar, genellikle çocuklarına Müslüman Boşnak isimleri koyarlar. Ancak bazı ailelerin çocuklarına Müslüman isimleri yerine İsveç isimlerini de koyduklarını görürük. Bu çok nadirdir ama vardır.

Kültür pratikleri konusunda yaptığımız mülâkatlarda ilk göze çarpan Türkiye'deki Boşnakların eski Boşnak âdetlerini hâlâ aynı ayrıntılarıyla devam ettirmesi olmasıdır. İsveç'te yaşayan Boşnakların özellikle cenaze ili ilgili geleneklerini tam yerine getirmekte sıkıntı yaşadığını anladık. Aynı zamanda İsveç'te yaşayan Boşnaklar arasında özellikle gençler arasında âdetler ve gelenekler eski usüllere göre daha az uygulanmaktadır.

5.4.2.2. Düğünle İlgili Âdetler

İsveç'teki Boşnakların düğün âdetlerini tespit etmek amacıyla 2010 yılında Boras şehrinde yapılan bir Boşnak düğününe gözlemci olarak katıldık. Düğün şöyle oldu:

Sabah saatlerinde damadın evinde düğün konvoyu ve kız almak için hazırlıklar yapılmaya başlandı. Düniürlere verilecek hediyeler hazırlandı. Düğün konvoyuna (svatovi) katılacak olan damadın yakınları ve arkadaşları damadın evinde toplanmaya başlamışlardı. Gelinin evi başka bir şehirdeydi (200 km. uzakta) ve düğün konvoyu vakitlice yola çıktı. Bu konvoy birbirlerini takip eden birkaç arabadan oluşuyordu. En öndeki arabada damat, babası, ablası ve kuzeni vardı. Sonraki arabalarda nikâh şahitleri olacak kişiler, diğer akrabalar ve en yakın arkadaşlar bulunuyordu. Damadın annesi düğün konvoyuna katılmadı, evde kaldı. Düğün konvoyu gelinin evine gelince onları gelinin babası, amcaları ve dayıları karşıladılar. Gelinin annesi ve ablaları, diğer yakın akrabaları da vardı ve misafirleri karşıladılar. Gelen misafirlere önce kahve ikram edildi. Daha sonra yemek ve tatlı ikram edildi. Gelin, misafirleri âdetlere göre karşılamadı. Gelin, başka bir odada hazırlanıyordu. Bu hazırlıklara ablaları ve kız kuzenleri yardımcı oluyordu. Yemek yenip ikinci kahve içildikten sonra düğün konvoyunun hareket zamanı geldi. Hareketten önce gelinin genç kuzenleri (kızlar) düğün konvoyunda bulunan kişilerin yakalarına çiçeklerden yapılmış küçük buket süsleri taktılar. Svatoviyi süslediler. Düğün konvoyundaki arabalar da beyaz ve süslü havlularla süslendi. Svatoviyi süsleyen kızlara misafirler para verdiler. En son gelin odadan çıktı. Ardından dayısı ve erkek kuzeni onu evinden çıkarttılar ve damadın erkek kuzenlerine teslim ettiler. Damadın kuzenleri gelini en öndeki arabaya oturtular. Arabayı kayınpederi kullandı. Gelinin yanında iki görümcesi ve ablası vardı. Düğün konvoyu damadın evine değil düğün salonuna doğru yola çıktı. Damat, kuzenleriyle arkadaki arabadaydı. Düğün salonu bir Boşnak derneğine aitti ve hemen yanında yine bir Boşnak mescidi vardı. İlk önce mescide gidildi. Mescitte hem damadın ailesi hem de gelinin ailesi ve yakınları vardı. Kadınlar arka taraflarda oturdular; erkekler ön saflardaydı. Mescitte görevli olan imam geldiğinde evlilikle ilgili kısa bir konuşma yaptı, dualar okundu ve ardından nikâh kıyıldı. İmam hem konuşmasını hem de nikâhı Boşnakça yaptı. İsveç'te bazı imamların nikâh kıyma sertifikası vardır ve eğer bu sertifikası olan imam tarafından nikâh kıyılırsa evlenmiş olan çift tekrar resmî nikâh yapmak zorunda değildir. Sadece mescitte kıyılan nikâhın belgesini belediyeye götürüp onaylatabilirler. Bu düğünü kıyan imamın da öyle bir

sertifikası vardı. Nikâhın ve duaların bitmesiyle yeni evli olan çift ve misafirler düğün salonuna geçtiler. Düğün salonu süslenmişti. Süsler arasında Bosna-Hersek bayrakları da vardı. Müzik canlıydı ve çalan grup sadece Boşnaklardan oluşuyordu. Düğün boyunca sadece geleneksel ve popüler Boşnak müziği çalındı. Düğüne hem damadın hem gelinin ailesi (Bu eski âdetlerde yoktu) vardı. Gelen misafirler damadın ve gelinin yakınlarından, arkadaşlarından ve komşularından oluşuyordu. Misafirler, sadece Boşnak değil farklı milletlerdendi. Türk, İsveçli ve Sudanlılar düğündeydiler. İkram edilen yemekler ve tatlılar da geleneksel Boşnak yemekleri ve tatlılarıydı. Düğünden sonra gelin, yeni eve gelince eve girmeden önce ona sağ eline Kur'an ve sol eline ekmek verildi. Bu şekilde evine girdi. Sabahleyin gelin herkesten önce kalktı ve yeni ailesine sabah kahvesini yaptı. Sabah kahvesinden sonra kayınvalidesi, kayınpederi ve kahveye ailesiyle gelen görümcesi geline altın takılar hediye ettiler. Sonra kahvaltı edildi ve daha sonra herkes evine gitti. Gelin ve damat birkaç gün sonra damadın ailesiyle gelinin ailesine ziyarete geldiler ve gene birkaç gün sonra gelinin ailesi damada ve damadın ailesine aldığı hediyelerle ziyarete geldiler. Bu şekilde düğünle ilgili olan gelenekler bitirilmiş oldu. Eski geleneğe göre balayı yoktu ama şimdi imkânı olan çiftler balayına giderler.(Gözlem)

İsveç'te yaşayan Boşnaklar arasında gençler genellikle birbiriyle tanışır ve evlenmeye karar verdikten sonra herkese bildirirler. Aileler tanışır ve düğün tarihi belirlenir. Çok sayıda genç Boşnak düğünlerini Bosna'da yapmayı tercih ediyor ama burada da yapanlar var. Düğünler genellikle düğün salonlarında oluyorlar. Düğünlerimizde Boşnak müziği ve Boşnak oyunları oynanır. Çiftin yakınları ve arkadaşları ya düğünden önce ya da düğünden hemen sonra hediyeleri evlenen çifte verirler (Katılımcı 32, İsveç).

Eski âdetleri burada çok fazla uygulamıyoruz. Burada yaşayan Boşnakların pek çoğu Bosna'da düğün yapmayı tercih eder. Orada akrabaları, yakınları var belki o yüzden. Biz eşimle düğünümüzü burada yaptık. Annemin ve anneannemin anlatıkları eski âdetlere göre yapmadık. Yani burada gençler artık düğünlerin daha pratik olmasını isterler. Ailelerimiz tanıştıktan sonra düğün tarihi

belirledik. Düğünü bir düğün salonunda yaptık. Nikâhımızı hem belediyede hem de bizim Boşnak mescidinde yaptık. Düğün salonunda Boşnak müziği yani sevdalinkadan daha popüler olan müzik eşliğinde eğlendik (Katılımcı, 11, İsveç).

Kız isteme, kına gecesi, nişan gibi âdetler artık bizim gençler ve hatta bizim neslimiz arasında pek kalmadı. Ben 57 yaşındayım ancak bu âdetleri fazla bilmiyorum. Bu daha eski âdetlerdi. İsveç'te gençler sadece nikâh ve düğün yaparlar. Dini nikâhın da Boşnaklar arasında yaygın olduğunu düşünüyorum. Aslında pek çok eski âdetimizin unutulduğunu düşünüyorum. Hele burada artık yaşayan gençlerimizin tamamen âdetlerimizi unutmasından korkuyorum. İnşallah öyle olmaz(Katılımcı, 55, İsveç).

5.4.2.3. Cenaze İle İlgili Âdetler

1992-1995 yılları arasındaki savaş, Boşnakların son büyük göçüne sebep olmuş, büyük Boşnak grupları, dünyanın çeşitli ülkelerine göç etmişlerdir. Boşnakların göç ettikleri yerlerde âdetlerini devam ettirmeleri zor olmuştur. Zira göç ettikleri Müslüman olmayan ülkelerde, bazı gelenekleri yaşatmak kimi zaman imkânsızdı. Bazı âdetler yeni gelinen ülkelerde uygulanamadığından dolayı değişikliklere uğramışlardır. Bu âdetlerin değişmelerine diğer sebep ise zaman ve modern hayattır. İsveç'te yaşayan Boşnakların yukarıda bahsettiğimiz âdetleri ne kadar uyguladıkları konusunda yaptığımız mülâkatlardan ve araştırdığımız dernek faaliyetlerinden veriler toplanmıştır. Araştırmada edindiğimiz bilgilere göre İsveç'te yaşayan Boşnakların en çok cenaze ile ilgili âdetleri uygulama konusunda zorluk yaşadıkları görülür. Cenaze ile ilgili en büyük sorunlardan biri defin zamanıdır. Bu sorunu, Bosna-İslâm Birliği İmamı Mustafa Şetkiç şöyle açıklamıştır:

1994 yılında İsveç'te ilk defa cenazeye ilgili olan sorunlarla bir kurum olarak karşı karşıya kaldık. İslâmî geleneklere göre bir kişinin ölümünden en geç 24 saat sonra gömülmesi gerekiyor. Ama İsveç'te bu böyle değildir. Burada ölen kişiyi ancak iki veya üç hafta sonra gömüyorlar. Bu İsveç bürokrasisinden kaynaklanıyor. Bir kişinin ölümüyle ilgili ilk önce doktor raporu hazırlanıyor. Sonra vergi dairesi mezarının 'açılmasını' onaylıyor. Son olarak mezarının kullanımı onaylanıyor. Bu yazışmalar ve hazırlıklar uzun sürüyor. İkinci bir

problem de iklimdir. Kışın, toprağın, mezar kazılması için bazen iki gün yumuşaması beklenebilir.

İmam Mustafa Şetkiç, bu sorunları gidermek için çok çaba sarf etmiş, İsveç toplumu ve kurumlarını bu konularda bilgilendirmek için çok çalışmıştır. Nihayetinde, Bosna-İslâm Birliği'nin bir parçası olarak defin işlemleriyle meşgul olan bir birim kurulmuştur. İsveç'te yaşayan Boşnakların cenazeye ilgili olan bürokratik sorunlarını artık bu birim gidermeye çalışmaktadır. Bu birimin amacı, İsveç'te yaşayan Müslümanların burada da kendi geleneklerine göre gömülmesini sağlamak ve ölen kişinin yakınlarına bu konuda yardımcı olmaktır(www.bosniskaforbundet.se).

İsveç'teki ilk Müslüman mezarlığı, 1950'li yıllarda Stockholm'da 'Skogskyrkogården Mezarlığı'nın bir bölümünde kurulmuştur. Bu gün İsveç'te 30 yerde Müslüman mezarlığı bulunmaktadır. İsveç'teki çeşitli Müslüman derneklerinin isteği, Müslüman mezarlıklarının diğer mezarlıklardan duvarlarla ayrılmasıdır. Müslüman mezarlığı bulunan mezarlıklardaki defin büroları, Müslüman cenazeye ilgili gereken gereçleri genellikle bulundurmaktadırlar. Cenaze merasimi, imam tarafından yapılmaktadır. Ölüyü yıkama kısmı bazen hastanelerde yapılıyor ve bunun için uygun yerler ayrılabilir veya defin bürolarında gusül ve cenaze için gereken gereçler bulundurulmaktadır.

İsveç'te cenaze işlerinden İsveç kilisesi sorumludur. İsveç kilisesi, Hıristiyan olmayan azınlıkların kurumlarıyla cenaze işleri konusunda işbirliği içindedir. Ancak cenaze ile ilgili problemler her zaman gündemdedir. Cenaze ve mezar konusunda Boşnaklar, bazen büyük sorunlar yaşamaktadırlar. Bunun bir örneği Amila Kujundzić adlı Boşnak bir kadın tarafından yaşanmıştır:

Amila Kujundzić'in annesi Fadila öldüğünde Amila ve ailesi Boşnak geleneklerine göre bir mezar taşı yaptırmak isterler. Ancak mezar, Müslüman mezarlığı bölümünde olduğu hâlde mezarlık komisyonu buna müsaade etmez. Mezara Boşnak geleneklerine göre beyaz mermerden yapılan ve iki taştan oluşan mezar taşının konulmasına izin verilmemiştir. Geleneğe göre, büyük olan taş, başının olduğu yere, küçük olan taş ise ayak ucuna yerleştirilir. Amila ve babası, bu taşları Bosna'dan ısmarlamışlardı. Ancak mezarlık komisyonunun aldığı karara göre, sadece başucundaki taşı yerleştirebilecekleri

söylenmiş ama ayakucundaki taşı yerleştirmelerine izin verilmemiştir. Amila ve ailesi bu karara itiraz ettiler ve yeni kararı hâlâ beklemektedirler (www.bosniskaforbundet.se).

İsveç'te yaşayan Boşnaklar olarak geleneklerimizi tam yerine getiremiyoruz. Bu konuda en çok cenaze konusunda zorluk yaşıyoruz. Bu durum, İsveç'in bürokrasisinden kaynaklanıyor. Bizim geleneklerimize göre vefat eden kişinin 24 saat içinde defnedilmesi gerekiyor ama burada bu mümkün değildir. Ama cenazeye ilgili gelenekleri mümkün olduğu kadar uygulamaya çalışıyoruz (Katılımcı 64, İsveç).

İsveç'te kimi Boşnaklar yakınlarını Bosna'ya, doğduğu topraklara defnetmeyi tercih ederler ama İsveç'te de Müslüman mezarlıkları var. Burada tabii ki Bosna'daki gibi cenaze ile ilgili olan geleneklerimizi tam tamına uygulayamıyoruz. Defin uygulamaları, bürokrasisi vs.daha farklıdır burada (Katılımcı, 68, İsveç).

Benim babaannem üç sene önce vefat etti. Ailem onu Bosna'da defnetmeye karar verdi. Bu aslında babaannemin isteğiydi. Öyle de yaptık. Cenazesini Bosna'ya götürdük ve orada bizim geleneklerimize göre defnettik. Cenaze namazı oraada kılındı. Akrabalarımız, dostlarımız ve komşularımız baş sağlığına geldiler. Tevhid okundu, dualar okudu, misafirler hep geldi. Yemek getirenler çok oldu çünkü ölenin evinde yemek pişirilmez, yakınları getirir (Katılımcı, 22, İsveç).

5.5. Türkiye ve İsveç'teki Boşnakların Kimlik Algılayışları

Etnisitenin objektif ve subjektif unsurları açısından Türkiye ve İsveç'teki Boşnakları inceledik. Araştırmalar gösteriyor ki, zorunlu göç ve gurbet gibi durumlar, insanı, bireyin var olan kimliği hakkında yeniden düşünmeye ve yeni bir değerlendirme yapmaya sevk ediyor. Göç sonucu olarak yeni yere yani yeni ortama gelince birey, kendi kimliği hakkında düşünmeye başlar. Örneğin ben kimim, hem Boşnak hem Türk aynı anda olabilir miyim veya hem Boşnak hem İsveçli olabilir miyim? Türk olursam veya İsveçli olursam Boşnak olmaya devam edebilir miyim? Yeni bir ülkede eski kimliğimle yaşayabilir miyim? Çevre, benim ne olacağımı ne kadar etkiler gibi sorular göçmen bir insanın aklına gelebilir. Mikro-sosyolojik perspektifte kimlik oluşumunda

birey-çevre etkileşimi en önemli noktadır. Yani birey, sadece pasif bir ‘alıcı’ değildir; kimlik oluşumunda kimlik değişkendir. Bir bireyin kimliğini araştırırken yeni oluşmuş çevresini ve şartlarını araştırmak gerekir. Yeni çevreyle, yeni ve farklı kültürle teması bireyin kimlik oluşumunda çok önemlidir. Bireyler, farklı kültüre mensup olan insanlarla temasta bulununca etkilenirler ve kendi kimliklerinin farkında olurlar.

Kimliğin değişken olduğunu şu örnekle anlayabiliriz: Yeni ülkeye göç eden bir kişi, aynı kültüre mensup olan kişilerle veya aile fertleriyle beraber iken farklı bir kimlik gösterebiliyor; aynı kişi kendisinden farklı kültüre mensup olan kişilerle beraber iken veya yeni toplumla temastayken farklı kimliği ve davranışları sergileyebiliyor. Şunu anlıyoruz ki sosyal çevre, bir bireyin kimlik yapısında son derece etkilidir. Bir bireyin toplumla ne kadar direkt teması varsa o kadar kimlik yapısı etkilenir. Bunu köy-şehir örneğinde görebiliyoruz. Meselâ Türkiye’de tamamen Boşnaklardan oluşan köylerde-İzmir’in Halilbeyli’si, Adapazarı’nın Kuruçeşme’si gibi-Boşnakçanın daha çok kullanıldığını görmek mümkündür. Bu insanlar buralara çok eski tarihlerde gelen muhacirler olmalarına rağmen Boşnak kültürü ve âdetlerini devam ettirmekte veyaşatmaktadır.

Yaptığımız mülâkatlardan şu sonuca vardık. Şehirlere yerleşen ve gündelik hayatta Türk toplumuna direkt temasta olan kişiler arasında yukarıda verdiğimiz örnekleri aynı derecede göremeyiz ancak şehirlerin Boşnak nüfusun yoğun olarak yaşadıkları dış semtlerinde (İstanbul’da Yıldırım Mahallesi, Küçükköy, Pendik gibi) aynı durum söz konusudur. Kimlik, özneyi tanımlamak için gerekli olan öğelerin tümü ile bunlara ek olarak ‘aynılık’la ilgili olan ve içten gelen bir duygudur. Bu duygu var olma iradesi etrafında oluşmuş, birlik, bağlantı, aynılık, özerklik ve değerler ile ilgili duyguların toplamıdır. Yabancı dillerde ‘kimlik’ sözcüğünün karşılığı identity-identite’dir. Bunun sözcük anlamı ‘aynılık-benzerlik’tir. Başka bir deyimle, aslında başkalarına benzerlikten, aynılıktan söz eden bir kavramdır kimlik. Oysa günümüzde bu kelime, farklılığı vurgulayan bir kavram olarak kullanılıyor. Buradan hareketle kimliğin öğelerine inerek kimliğin bir özneyi açıkça tanımlamaya yarayan özellikler olduğunu görürüz; zira bir özneyi tanımlamak ve bunun diğerleriyle farklarını, benzerliklerini ya da aynılıklarını saptamak için, onun özelliklerini incelememiz yeterlidir. Kimlikle ilgili gönderge (referant) kategorileri şunlardır:

Maddî ve fiziksel göndergeler:

- Sahip olunan şeyler (ad, toprak, para, ev, mal, giysi vb.)
- Olanaklar (malî güç, fizikî kudret, entelektüel kapasite)
- Fiziksel düzenlemeler (iletişim, oturulan yerlerin idaresi)
- Fiziksel görünüm (morfolojik çizgiler, grupların görünüşü ve dağılımı, belirgin işaretler)

Tarihsel göndergeler:

- Kökenler: Kuruluşla ilgili olaylar, (akrabalıklar, ülkenin kurucuları-kahramanları, doğum yeri)
- Etkileyici olaylar (gelişmenin önemli aşamaları, etkilenilen olaylar, eğitim, kültürel sarsıntılar, tarihsel modeller, kültür değişimleri)
- Tarihî izler (inançlar, alışkanlıklar, örf ve âdetler, kaynağı tarihte bulunan yasa ya da değer ölçekleri)

Psikolojik-kültürel göndergeler:

- Kültürel sistemler (inançlar, din, ideolojiler, kültürel değerlerle ilgili sistemler, değişik kültürel anlatım biçimleri, sanatlar vb.)
- Anlayış biçimi (dünyaya bakış, anahtar davranışlar, gruplara ilişkin normlar, kolektif alışkanlıklar)
- Tanımaya ilişkin göstergeler (psikolojik çizgiler, davranışlar, değerler sisitemi)

Sosyal-psikolojik göndergeler:

- Sosyal referanslar (ad, statü, yaş, cinsiyet, meslek, erk, görevler, toplumsal rol, faaliyet üyelikleri)
- Toplumsal değer nitelikleri (olumlu, olumsuz nitelikler, değişik değerlendirmeler)
- Beklentiler (kapasite, strateji, uyum, davranış biçimi)

Kişi, kendi kimliğini ya da bağlı bulunduğu grubun kimliğini veya bir başka kişi ya da grubun kimliğini tanımlamaya çalışırken bu kategorilerde bulunan ve tanımlamaya yardımcı olan öğelere başvurarak değerlendirmesini ve tanımlamasını yapar. Yukarıda kayıtlı göndermelerle ilgili bilgilerin tümü, hatta büyük bir bölümü tanımlamayı yapan tarafından bilinmez. Bu nedenle bir kimliğin tanımlaması, elde mevcut birkaç veriden yararlanılarak yapılır; aynılık, benzerlik ya da farklılıklar bunlara göre ortaya çıkar(Tacar, 1996: 29-31).

Kişilerin birden fazla kimlikleri vardır. Bunlara alt kimlik denilir. Bir soğanın zarları gibi üst üste bulunurlar ve kişi kimliğinin değişik öğelerini oluştururlar; birbirlerinden ayrılmaları kolay değildir. Bu katlardan, yani alt-kimliklerden her birinin, kendi başına ayrı olarak kimliği belirleyici bir tanımlamaya yeteceği görüşünde olanlar vardır; bunlar üst kimliği, alt kimliklerden oluşan, dağılabilir ve geçici de olabilecek bir biçimde bir araya gelmiş bütün olarak görme eğilimindedirler. Gerçek kimlik yanında, bir kişi ya da grup tarafından manipüle edilen ve zorla oluşturulan ‘Vitrin Kimliği’ diyebileceğimiz bir olgu da vardır; bu tamamen ya da kısmen yapay bir kimlik de olabilir. Ailesinde hiç Kürt bulunmayan ve Kürtçe bilmeyen kimi sığınmacıların, ekonomik nedenlerle Avrupa’da oturma-çalışma izni alabilmek için Kürt kimliğine sahip olduklarını ileri sürmeleri gibi. Bu tip kimlikler, etnik değil, ekonomik ve toplumsal niteliktedir; toplum tarafından belirli bir şekilde tanınmak amacını güderler. Psikologların anlattıklarına göre, bu tip yapay kimliklere bürünenler, bir süre sonunda sanal gerçeklerine kendileri de inanmaya başlamaktadırlar(Tacar, 1996:32).

Kültürün, kimliklerin temel belirleyicisi olduğu düşünüldüğünde, kültürün katılığı ve esnekliği, kimliğin katılığı ve esnekliğini doğurmaktadır. Nitekim insanlığın kültür tarihi de, bireylerin ve toplulukların belirli kimliklerle kendilerini özdeşleştirme sürecinde yaşanan farklılaşmalarla açıklanmaktadır. Kültürün tanımına bağlı olarak farklı âidiyetler ön plâna çıkmakta, kimlikler bu unsurlara göre şekillenmektedir. Kimlik kavramına ilişkin birkaç noktayı vurgulamakta yarar vardır. Kimliğin ortaya çıkmasında etkili olan unsurlar, esas itibariyle nesnel ve öznel unsurlar olarak sınıflandırılmaktadır. Nesnel unsurlar, kimliği özümseyen bireyler tarafından paylaşılan maddî ve manevî gerçekliklerle karşılık gelir. Din, dil, etnik köken, tarih, toprak/ülke, simgeler, mitler veya gelenekler kimliğin somut bileşkesi olarak nitelendirilebilecek

unsurlardır. Smith, ulusal kimliğin nesnel unsurları olarak tarihsel bir belleği, ortak bir dili, ortak bir kitlesel kamu kültürünü, topluluğun bütün bireyleri için geçerli ortak yasal hak ve görevleri, serbest dolaşımı mümkün kılan ortak ekonomiyi saymaktadır. Kimliğin nesnel unsurlarını paylaşmak kimliğin varoluşu açısından gerekli olsa da yeterli değildir. Buna ilâve olarak, bireylerin aynı unsurları paylaştıklarının bilincinde olmaları gerekir. Nesnel unsurların topluluk ve topluluğun bireyleri tarafından içselleştirilmesi sürecinde kimliklerin öznel boyutu devreye girmektedir. Tarihsel veya gündelik birtakım ortak değerler kimliğin temelini oluşturmakla beraber, bu kimliğin bireyler tarafından benimsenmesi, özümsemişi ancak bireylerin bu unsurların bilincine varmaları ile gerçekleşmektedir. Diğer bir deyişle kimlik, esas itibarıyla, topluluğu ve topluluğun değerlerine âdiyet konusunda ortak ve sürekli bir bilince dayanmaktadır. Bunun gerçekleşmesi ise ortak bir inanç sistemi ve bütünlük düşüncesiyle gerçekleşir(Erdemir, 2006: 43-45).

Connor, âdiyet hissini bireyler ile kimlik arasındaki psikolojik bir bağ olarak nitelendirmekte, bu bağ sayesinde bireylerin kendilerini kolektif kimlikle özdeşleştirdiklerini ifade etmektedir. Smith ise, âdiyet hissini temel olarak o topluluğun kuşaklar boyunca paylaştığı devamlılık hissine, geçmişten gelen ortak anılara ve ortak bir kadere ilişkin kolektif inanca dayandığını ileri sürmektedir. Gellner'in ulusların varoluşu için olmazsa olmaz olarak belirlediği koşullar, kimliğin nesnel ve öznel unsurları arasındaki ayrımı belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Gellner'e göre:

-İki birey ancak ve ancak aynı kültürü paylaşıyorlarsa aynı ulusa mensupturlar.

-İki birey ancak ve ancak birbirlerinin aynı kültürü paylaştıklarının bilincinde ise aynı ulusa mensupturlar (Erdemir, 2006).

Bu arada, kimlikleri, sadece belli nesnel ve öznel unsurların paylaşımı ile ortaya çıkan ve dâhilî bütünlük taşıyan topluluklar olarak değil, toplumsal iletişim ve etkileşim süreçlerinin ürünleri olarak değerlendirmek gerekir. Bu nedenle de kimliğin öteki kimliklerle ilişkisi oldukça büyük önem taşımaktadır.

Kimlik, özdeş olma hâli olarak tanımlandığında, aynı zamanda diğerine karşıtlık, diğerinden fark anlamına gelmektedir. Bu anlamda kimliğin ortaya çıkma sürecinde,

kimliğe karşıt olarak oluşturulan bir ötekini öne çıkartma zorunluluğu vardır ve kimlik, karşıtlık ilişkileri içinde ne olduğuna göre değil, ne olmadığına göre tanımlanır, kurulur ve sabitlenir. Taylor, hiçbir kimliğin sadece içsel olarak gelişmeyeceğini, insan doğasının yaratılıştan iletişim kurmaya dönük olması nedeniyle gelişme sürecinin öteki ile olan ilişkiyle doğrudan bağlantılı olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla, kimliğin üyeleri birbirlerine benzemekten çok, topluluk dışındakilerle olan farklılıkları bakımından benzerlik taşımaktadırlar. Nitekim kimliğin öznel boyutu olarak adlandırdığımız bilinç, toplulukla diğer toplulukların veya kimlikle ötekisi arasındaki farklılaşmanın temeli olarak belirlemektedir.

Zihinsel sürecin bir parçası olan sınıflandırma, insanın zihninde öteki gruplarla, kendi mensup olduğu grup arasında bir ayırım yapılmasını sağlayarak, dışlama ve içerme süreçlerini tetiklemekte, hangi davranışların ve niteliklerin sahiplenilerek, hangilerinin başka gruplara atfedilmesi gerektiğini belirlemektedir. Dolayısıyla, ötekileştirme sürecinin kimliklerin ortaya çıkma sürecinin ayrılmaz bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, burada önemli olan Neumann'ın da dediği gibi ötekileştirmenin gerçekleşmesi değil, ne şekilde gerçekleştiğidir: 'Bütünleşme ve dışlama aynı madalyonun iki ayrı yüzüdür. Bu nedenle sorun, dışlamanın meydana gelmesi değil, nasıl meydana geldiğidir. Eğer bütünleşme ötekinin tamamen dışlanması pahasına elde ediliyorsa, bu bedel oldukça ağırdır. Kolektif kimliklerin inşa süreçleri farklılıklarla birlikte yaşayabilmemize katkıda bulunmalı, bazılarımızın ötekilikten ölmesine değil (Neumann, 1999:37).

Bu ötekileştirme sürecinin ne şekilde gerçekleştiğini belirleyen en temel faktör ise kimliğin temel aldığı kültürel unsurlardır. Temel aldıkları kültürel unsura bağlı olarak kimliklerin topluluklar üzerindeki bağlayıcılıkları da değişmekte, bu da farklılıklara izin veren manevra alanını belirlemektedir. Katı kimlik, topluluğa, ait olduğu kimlik açısından yapması beklenen tutum ve davranışları empozettiğinden, topluluk mensuplarına fazla bir söz hakkı vermemektedir. Katı kimlikler, topluluklar üzerindeki bağlayıcılıklarını artırdıkları oranda farklılıkları mümkün kılan manevra alanını da daraltmaktadırlar. Böylesi kimlikler homojen bir topluluk öngördüklerinden topluluk içi benzerliklerin karşısına diğer topluluklarla olan farklılaşmanın konduğu olumsuz bir ötekileştirme ortaya çıkmaktadır. Oysa kolektif kimlikler çok yönlü süreçlerden

meydana gelmektedir. Kimliği sadece ötekileştirmeye indirmek ise dışlama ve düşmanlığa dayanan patolojik bir kimlik türü ortaya çıkarmaktadır. Patolojik kimlik topluluklar arası alışverişe karşı çıkararak, ötekini sürekli vurgulayarak kendisine yabancılaşmaktadır.

Aşırı milliyetçi kimliklerin öteki kimlikleri hor gören, aşağılayan, dışlayan ve hatta şiddete başvuran ötekileştirme süreci, katı kimliklerin ötekilerle ilişkisini ortaya koyan en açık örneklerinden biridir. Buna karşılık, esnek kimlik, topluluğu kesin ve katı kriterlere boğmayarak, müzakere edilebilir alanlar bırakmaktadır. Böylece farklılıklara hoşgörü gösterilerek, öteki kimliklerle daha sağlıklı ilişkiler kurulabilmektedir. Öteki topluluklara yönelik tahammülün var olduğu hoşgörülü bir kimlik tanımı ortaya çıkmakla beraber, esnek kimliğin de belirli ilkelere ve değerlere dayandığını ve dolayısıyla, olumsuz olmasa da öteki kimliklere bir sınır çektiğini de göz ardı etmemek gerekir (Erdemir, 2006: 56-59).

Türkiye’de ve İsveç’te yaşayan Boşnaklara Boşnaklığı ve tarih bilinçlerini ortaya çıkarmak amacıyla etnik kimliklerini tanımlarken öncelikle verdikleri kimlik çeşidi, etnik grup ile etnik kimlik tanımlamaları, etnik kimliklerinden kaynaklanan sorunları olup/olmadığı, varsa bu sorunların neler olduğu, ataların veya ailelerin Türkiye’ye/İsveç’e nereden geldiklerini, dünyada bütün Boşnakların paylaştığı unsurların neler olduğu ve Bosna-Hersek hakkındaki düşünceleri ve beklentileri sorulmuştu.

5.5.1. Türkiye’deki Boşnakların Kimlik Algılayışları

Ben Boşnak’ım ama Türk bayrağının altında yaşamaktan gurur duyuyorum. Müslümanım. Boşnak ve Türk olmak Müslüman olmak demektir (Katılımcı 59, Türkiye).

Ben Boşnak kökenlerimden gurur duyarım ama aynı zamanda Türküm ve Müslümanım. Bizim atalarımızı Türk ve Müslüman oldukları için topraklarından kopardılar. Ben Türkiye’yi kendi vatanım olarak görüyorum (Katılımcı 61, Türkiye).

Türkiye’de yaşıyorum ama Boşnak kökenliyim. Boşnak olmak aslında Türk olmaktır. Zaten bizim atalarımız Anadolu’dan Osmanlı döneminde Bosna’ya göç etmişler. Sonra da atalarım orada gördükleri zulüm dolayısıyla tekrar anavatana geri dönmüşler (Katılımcı 12, Türkiye).

Dedem Türkiye’de doğmuş. Onun anne ve babası Bosna’dan gelmişler. Zannedersem bin sekiz yüzlü yılların sonunda. Dedem ben çok küçükken öldü. O annemle hep Boşnakça konuşmuş. Annem onu hep anlatırdı. Nasıl Bosna’dan gelmişler, neler yaşamışlar, hangi zorlukları çekmişler. Bunları düşününce onlara bu zorlukları yaşatanlara çok kızıyorum ve bu his benim Boşnak duygularımı kabartıyor. Tabii ki Türkiüm ama aynı zamanda da Boşnak’ım (Katılımcı 14, Türkiye).

Ben kendimi Boşnak kökenli bir Türk olarak görüyorum. Ne Boşnak olmamın Türklüğümü azaltığını ne de Türk olmamın Boşnaklığımı azaltığını düşünüyorum. Ben burada doğdum ve burada yaşıyorum, burası benim vatanım. Ama tabii ki bu da kökenlerimi unuttuğum anlamına gelmez (Katılımcı, 45, Türkiye).

5.5.2. İsveç’teki Boşnakların Kimlik Algılayışları

Kimlik ölçülmez, tartılmaz ve sayılmazdır. Onun için bir bireyin veya grubun kimliğini araştırmak ve anlamak için en uygun yol, ‘kültür incelemesi’dir. Bir bireyin sosyal çevresinde gösterdiği davranış kodları, değerler sistemi, bireyin kültürünü temsil eder. Tabii kültürün daha birçok tanımı vardır. Bir bireyin veya bir grubun kimliğini daha iyi anlayabilmek için bu insanların günlük hayatlarına da bakmak lâzımdır. Meselâ İsveç’te yaşayan Boşnakların hayatları, fikirleri ve değerler sistemleri İsveç kökenli vatandaşlardan ne şekilde farklı olurlar. İsveç’te yaşayan Boşnakların kimliğini araştırmak ve anlamak için tarafımızdan mülâkatlar yapılmıştır. Mülâkatlarda, İsveç’te yaşayan Boşnaklara İsveç’teki günlük hayatlarıyla, gelenekleriyle, kültürleriyle, eğitim durumu, iletişim dili, aile biçimi, dinî hayatlarıyla ilgili sorular sorulmuştur. Mülâkat yaptığımız kişiler farklı yaş gruplarındanlardır. Bekâr ve evli, kadın ve erkek olarak gruplandırılmışlardır. Mülâkat yaptığımız kişilerin İsveç’e ilk geldikleri zamanlarda yaşadıkları tecrübeler birbirinden farklıdır.

Göçmenlerin geldikleri ilk zamanlar kendileri için en zor periottur. Hepsi ilk zamanlarda kendilerini izole hissetmişlerdi. Hayatları tamamen değişmiştir. İletişim, dilden dolayı kısıtlanmıştır. Pek çok aile bölünmüş ve İsveç'e öyle gelmiştir. Bu durumda bireyler daha önce sahip oldukları sosyal çevrelerini kaybetmiş durumdaydılar. İsveççeyi bilmediklerinden dolayı yeni gelenen ülkede toplum dışında kaldıklarını hissetmişlerdi:

İsveç'e geldiğimizde özel beklentilerimiz yoktu. Buraya istediğimiz için değil mecbur olduğumuz için geldik. Onun için savaşın bitmesini bekledik ve evimize dönmek için plânlar yapıyorduk. Bosna'da yaşadığımız kasabada herkes herkesi tanıyordu. Çevremiz vardı. Burada komşu ilişkileri farklıdır. Burada kalmayı düşünmüyordum. Memleketimi özliyordum. Burada kendimi yabancı hissediyordum. İsveççeyi bilmediğim için kimseyle de iletişim kuramıyordum. Sadece ailemle ve bulunduğumuz kasabadaki bazı Boşnaklarla görüşüyordum. Evime dönmek istiyordum. Şimdi buraya alıştım ama kendimi bu toplumun %100 bir parçası hissettiğimi söyleyemem. İsveçli olduğumu söyleyemem. Kendimi İsveç'te yaşayan bir Boşnak olarak görüyürüm (Katılımcı, 67, İsveç).

Dil bilmemek, iletişim kuramamak ve topluma dâhil olamamak toplumun kenarında olma duygusu yaratmıştır bu kişilerde. Bireyler, bu dönemlerde kendi kimliklerini düşünmeye başlamışlardır. Daha önce var olan kimlik, artık yeni geldikleri ülkede aynı kimlik değildir. Burada özellikle sosyal kimlik söz konusudur. Bosna'da meselâ doktorluk yapan veya avukatlık yapan ve yaşadığı toplumda tanınmış ve bilinmiş bir kişi, yeni geldiği toplumda anonim, işsiz, ülkenin dilini bilmeyen ve çevresiyle iletişim kuramayan, evini, belki birkaç tane aile ferdiyi kaybeden bir mülteci olmuştur. İsveç Göçmen Müdürlüğü'nün Boşnak göçmenlerle ilgili yaptığı bir araştırmaya göre göçmenlerin mülteci kimliğini kabul etmekte zorlandıklarını görüyoruz (www.migrationsverket.se). Mültecilerin çoğu Bosna'ya dönmek için plânlar yapıyordu ve yeni mülteci hayatlarına alışmakta zorlanıyordu:

Bosna'da sahip olduğum kimliğimi bir kenara bırakıp yeni geldiğim topluma uyum sağlamak, bulunduğum toplum tarafından yeni bir kimlik oluşturmamın beklendiğini hissettim. Ama ben 'ben' olmak istedim, Boşnak olmaya devam

etmek istedim. Nereye gidersem gideyim ben Boşnak olmaktan vazgeçmek istemedim (Katılımcı, 3, İsveç).

Göçün sonucu olarak yeni bir topluma gelmekle beraber yeni bir kimlik oluşturmak için bireyler, özellikle genç olan göçmenler her şeyi sorgulamaya başlarlar. Yeni toplumda yeni tecrübeler edinmeye başlarlar. İsveççeyi öğrendikten sonra genç göçmenlerin aileleriyle sorunlar yaşadıkları görülmüştür:

Ailemin değerler sistemi bulunduğumuz toplumundakinden farklıydı. Ailem başka türlü davranmamı istiyordu, toplum(okul, İsveçli arkadaşlarım) başka türlü. Her birinin benden farklı beklentisi vardı. Arada kaldığımı hissediyordum. Ben kimim, nereye ait olduğumu düşünmeye başlamıştım. Bir kimlik krizi yaşamıştım. Evde farklı davranıyordum dışarıda farklı; tek başıma kalınca başka biri oluyordum. Arayıştaydım(Katılımcı, 10, İsveç).

Yaptığımız mülâkatlardan daha genç göçmenlerin kimlik krizi yaşadıkları görülüyor. Bunun birkaç sebebi olabileceğini düşünüyoruz. Birincisi yaş faktörü. Her genç insan (buluş çağındaki kişi) ben kimim sorusuyla karşı karşıyadır. Bu yaşta, kendi kimliğini oluşturmaya başlar ama bazı kimliklere ‘otomatik’ olarak sahip olur; etnik köken, gelenek, din, kültür vb. İkincisi bu genç göçmenler, bir çevreden, bir ülkeden bambaşka bir çevreye, ülkeye taşınmakla bir ‘travma’ yaşarlar. Ailesinden ve memleketinde öğrendikleri şeylerin yeni toplumda farklı olduğunu fark ederler. Aileler genellikle çocuklarından kendi bildikleri ve önemsedikleri geleneklerini, göreneklerini, değerler sistemini aynı şekilde devam ettirmelerini isterler. Gençler, okudukları okullarda, edindikleri çevrelerde yani yeni toplumda başka değerlerle karşı karşıya olur ve iki dünya arasında kalırlar. Her birine uyum sağlamaya çalışırken bir kimlik krizi yaşamaları mümkündür. Bazı genç göçmenlerde, bu arayışta, dinin çok önemli rol oynadığını gözlemledik:

İlk zamanlarda farklı olduğum için, İsveçliler gibi olmadığım için kendimi tedirgin hissediyordum. Onlar gibi olmaya çalışıyordum. Ama onlar gibi olmaya çalışırken gene kendimi iyi hissetmiyordum. İçimde hep bir tedirginlik vardı. Sonra kendi kimliğimi, kökenlerimi araştırmaya başladım. Dinimizle ilgili kitaplar okumaya başladım. İslâm dinine göre yaşamaya başladım ve içimde bir özgürlük hissi hissettim. Kendimi güvende hissettim. Başkalarına uymak zorunda

olmadığımı anladım ve kendimi tamamen bağımsız ve özgür hissettim(Katılımcı, 56, İsveç).

Borgström'ün yaptığı bir araştırma, İsveç'te yaşayan göçmen gençlerin bir kısmında 'çifte aidiyet' geliştirdiğini gösteriyor. Çifte aidiyet, iki farklı kültüre ait olmak demektir. İki farklı kültürü bir kimlikte barındırmaktır. Genç göçmenler arasında olan çifte aidiyet olgusunu Borgström şöyle açıklar: Göçmen bir genç 'orijinal' kimliğini (meselâ Boşnak, Türk, Somalili) evde ve ailesiyle, akrabalarıyla yaşar ama aynı genç, İsveç kimliğini okulda ve arkadaşlarıyla yaşar. İki kimliği paralel olarak yaşayabilmektedir. Çifte aidiyet, daha çok gençler arasında görülür (Borgström, 1998:121).

Birinci nesil veya yetişkin olarak gelen göçmenlerin sosyalleşme süreci, çocuklarının sosyalleşme sürecinden daha farklıdır. Bunun birkaç sebebi vardır. İlk önce yetişkin göçmenler İsveç'e geldikleri zamanda dil bilmiyorlardı ve çocuklarına göre dil öğrenmeleri daha yavaştı. İsveç'e geldikleri zamanda oluşmuş yani şekillenmiş bir kimliğe sahiptiler. Bosna'da yaşadıkları hayatların ve tecrübelerin hatıraları güçlü ve 'tazeydi'. İsveç'e geldikleri zamanda Bosna'da sahip oldukları sosyal kimliklerini kaybetmiş durumdaydılar. Memleketlerinde inşa ettikleri hayatları ve özellikle sosyal statüleri ve kimlikleri yeni ülkeye geldikleri zamanda değişmişti. Yeni kimliklere alışmak olgun yaşta daha zordur. Yetişkin ve özellikle yaşlı olan göçmenler yeni geldikleri ülkede kendi oluşturdukları mekânlarda buluşurlar. Bunlar kültür dernekleridir. İsveç'te Boşnakların kültür dernek hayatları oldukça zengindir. Yetişkin ve yaşlı Boşnak göçmenlerin daha çok kendi etnik grup mensuplarıyla görüşüğünü görüyoruz(SOU 1997: 127).

İsveç'e daha genç yaşta gelen Boşnak göçmenlerin dil konusunda ebeveynlerine göre daha az zorlandıkları görülür. İsveç okullarında eğitim gördükleri ve yaşları daha küçük oldukları için ebeveynlerine göre dili daha çabuk ve daha düzgün öğrendiklerini görüyoruz. Okulda arkadaş çevresi oluşturma ve İsveçli yaşlılarıyla daha kolay diyalog kurma konusunda daha başarılıdırlar. Okul vasıtasıyla sosyal hayatta daha kolay yer aldıkları için gençlerin sosyalleşme sürecinin daha çabuk olduğunu gözlemliyoruz. Okullarda İsveç kültürü, tarihi ve toplumu hakkında bilgi edinerek yeni düşünceler de kazanıyorlar. İsveç kültürüyle ve toplumuyla iç içe yaşadıkları ve sürekli temasta

oldukları için bu genç göçmenlere yeni değerler sistemi ve normları da kazandırılmış oluyor. Evlerinde aileleriyle kendi kültürlerini, âdetlerini ve dillerini yaşatmaya devam ediyorlar ancak aynı zamanda okullarda ve arkadaş çevresinde İsveç kültürünün etkisi altında kalıyorlar. Hem iki kültürü hem de iki dili paralel olarak yaşıyorlar (SOU 1997: 136).

İki kültür arasında yaşayan göçmenler konusunda Almanya'da yaşayan Türk göçmenleri örnek veren Taşdelen (2002:122) bu durumu şöyle izah eder: İki farklı kültürün etkisi altında, iki yönlü sosyalleşme sürecini yaşayan yeni nesil Türklerin bir tarafta aileleri ve yakın çevreleri tarafından aktarılan kültürel değerleri, diğer tarafta bilhassa eğitimleri süresince aldıkları çoğu toplumun değerlerinin arasında kaldıklarını ve bir kimlik bunalımının eşiğine geldiklerini anlıyoruz. Bu gençlerin İsveç'teki göçmen gençleri gibi ne olduklarını, kim olduklarını, nereye ait olduklarına emin olmadıklarını ve kendi kimliklerini sorguladıklarını görüyoruz. Hem büyüdüleri ülkeye hem de anavatanlarına aidiyet duygusuna sahip olurlar ve sürekli bir kültür ikilemiyle karşılaşır. Kültür ikileminin iki kültürün birlikte bulunduğu ortamda birbirinden farklı değerler ve davranış şekilleri arasında tercih noktasında kararsız kalan göçmenler arasında, bilhassa yeni kuşak göçmen çocuklarında kendini gösterdiğini söyleyen Taşdelen'e göre bu ikilemin ortadan kalkması büyük ölçüde her iki kültüre ait değer ve normlar arasında toplumsal çevrenin özelliklerine göre uygun tercihlerde bulunabilmekle ve bunda denge sağlamakla kabildir (Taşdelen, 2000:22).

Genç göçmenlerin çifte aidiyeti konusunda Hultgren ve Wallentin'in (1996) yaptıkları bir araştırmaya göre İsveç'te yaşayan bazı göçmen ebeveynler, çocuklarının kendi etnik grubuna aitlik hissini kaybedeceklerinden korkuyorlar ve çocuklarını kendi etnik grubuna, kültürlerine, örflerine her şekilde bağlamaya çalışıyorlar. Böyle durumlarda gençler ebeveynlerini veya İsveç tarafını seçmek durumunda kalırlar. Bir tercih yapmak gereklidir. Araştırma, gençlerin neredeyse hepsinin ebeveynlerinin tarafını seçtiğini gösteriyor. Gençler, özellikle ergenlik çağında kimlik oluşumu veya şekillenmesinitamamlamış oluyorlar. Bu dönemde kendi kimliklerini düşünmeye başlarlar. Eğer bu dönemde bunları yaşayan gençlerin ebeveynleri kendi etnik, kültürel kimliklerinden eminlerse ve kendi tarihlerini, kültürlerini, örflerini, âdetlerini iyi

aktarmayı başarabiliyorlarsa bu gençler, İsveç kültürüyle karşılaştıklarında kendilerini daha rahat hissederler ve daha sağlam bir kimliğe sahip olurlar (H. W. 1996: 72).

Runfors'a göre genç bir göçmenin kimlik gelişiminde ebeveynlerin yanında arkadaşların rolü de büyüktür. Gençleri bir araya getiren okul, komşuluk, dernekler ve ortak ilgileridir. Çok kültürlü ortamda yaşayan bir genç için sosyal kimlikler etnik kimliklerden daha önemlidir. Sadece kendi etnik grubu mensuplarıyla görüşen göçmen gençler için etnik kimlik sosyal kimliklerden daha büyük önem taşır. İlk grup sosyal kimliklere ikinci grup ise etnik kimliklere vurgu yapar(Runfors, 1993: 87;Borgstöm, 1998:122).

Okul, gençlerin hayatlarında merkezdedir. Runfors (1993), okulu, farklı aktörlerin karşılaştığı bir arenaya benzetir. Aktörler arasında resmî kurumlar da vardır. Onlar müfredatı hazırlarlar ve kuralları koyarlar. Diğer aktörler, öğrenciler ve ebeveynlerdir. Fakat merkez rolde olan ve öğrencilere bilgi, değerler ve normları aktaran öğretmenlerdir. Bu bilgi, norm ve değerler aktarımı, İsveç'te İsveç dili vasıtasıyla olur. Bu öğrencilere ilk önce İsveç dilini iyi öğretmek, öğretmenlerin önemli vazifesidir. Göçmen öğrenciler İsveç dilini iyi öğrenirlerse İsveç toplumunda daha kolay yaşayabiliyorlar ve kendilerini daha iyi ifade edebiliyorlar ve bu onların kimlik gelişimini olumlu yönde etkiliyor. Böylece daha iyi bir özgüvene sahip olabiliyorlar (Runfors,1993: 43). Okul, gençlerin gelişiminde eskisi kadar etkili olmasa da (SOU, 1997:121) gençler sonuçta okulda günün büyük kısmını geçirirler ve bu yüzden onların gelişiminde hem okulun hem de öğretmenlerin büyük bir etkisi vardır(Borgström, 1998:17).

'Identitet, flyktingskap, vardagsliv-själviografi som narrativ konstruktion' adlı makalesinde Nihad Bunar, kimlik ve anavatan ilişkisini tartışır. Yazar, makalesinde, bu ilişkinin çok katmanlı olduğunu vurgular ve bir kişinin anavatanından göç edip başka bir ülkeye yerleşince kendi anavatanını yeni geldiği ülkede yeniden yaratmak duygusunu yaşadığını dile getirir. Kendi anavatanını hatırlatan şeyleri, kendi eski hayatını hatırlatan şeyleri ve ortamı yeniden yaratmaya ihtiyaç duyar. Bu tabî ki zor bir şeydir ama kendi vatanı ve 'kendi hikâyesi'ni yaşama ihtiyacı da önemlidir. Yeni ülkeye göç eden bir kişi, bu ülkede kendine bir 'güvenlik üssü' kurmaya ihtiyaç duyar. Daha önceki tecrübelerine, bildiklerine, alışkanlıklarına devam etmeye ve yaşatmaya ihtiyaç

duyar. Eğer bu konuda başarılı olursa kendini yeni geldiği toplumda daha iyi, güvende hisseder. Bu şekilde yeni toplumda daha kolay yer alır ve daha kolay uyum sağlar.

Bunar, aynı zamanda bir göçmenin İsveç toplumuna uyum sağlamasını kolaylaştıran iki önemli faktörden bahseder: İş ve dil. Bir göçmen, hem kendi eski hem de yeni İsveç kimliğini yaşatıyorsa kendini biraz 'in between' durumda bulabilir. Bunar'a göre kimlik, 'değişken tabiatlı'dır ve farklı bağlamlara göre değişir. Bunar, İsveç'te bir Boşnak'ın kimliğini tamamen yaşatamadığını ama aynı zamanda asla 'gerçek' bir İsveçli olamayacağını da belirtir. Bunar, bu durumun bir Boşnağın İsveç'te kendini evdeki gibi hissetmesine mani olmadığını söyler (Bunar, 1998: 68).

Anette Aberg-Eik, yaptığı bir saha çalışmasında Boşnakların kimlik algılayışını ve nesiller arasındaki ilişkileri incelemiştir. Çalışmasında araştırmacı, iki nesil yani gençler ve yetişkinleri, onların göç tecrübeleri ve yeni ülkedeki yaşamlarını ele almıştır. Çalışmada incelenen Boşnakların, özellikle de yetişkin olanların, her zaman iki mekân ve iki zaman arasında yani eski zaman ve şimdiki zaman arasında ve iki ülke (anavatan ve yeni ülke) arasında yaşadıkları gösterilir. Boşnakların sürekli eski ve yeni hayatlarını karşılaştırdıklarını görmüştür. Boşnaklar, anavatanında oluşturdukları kimlikleri, benimsedikleri normları ve değerleri yeni gelen ülkede göremiyorlardı. Her şey çok farklıydı ama öğrendiklerini ve alışkanlıklarını yaşatmak için onları yeni gelen ülkede yeniden yaratmaya çalıştılar. Kimlik bunalımı, daha çok gençler arasında görülmüştür. Bu çalışma, kimliğin değişken olduğunu göstermiştir. Çalışmayı yürüten araştırmacı, Boşnakların yeni kültürden kendi kültürlerine ve normlarına uygun olan öğeleri ve normları seçip kendi kimliklerine kattıklarını söyler (Aberg-Eik, 1996: 67).

İsveç'te yaşayan Boşnakların kimlikleri konusunu Alexandra Alund, iki kitabında tartışmıştı. '*Multikultiungdom-kön, etnicitet, identitet*' adlı kitabında Alund, göçmen bir kişinin İsveç dilini öğrenmesi, iş sahibi olması ve günlük hayatta yer almasının sosyalleşmenin temel mekanizmaları olduğunu söyler. Bir kişinin kim olduğu, nereye ait olduğu, onun subjektif algılayışla ilgilidir. Ancak kimlik, sosyal algılayışla oluşturulur ve bu kimlik iş yerinde, dilde ve günlük hayatta yansıtılır. Bunun için Alund, ayrımcılığın tehlikesini vurgular ve bunu şöyle açıklar: Özellikle gençlerde görüldüğü gibi toplum tarafından eğer kabul edilmiyorlarsa bu, onların kimlik oluşumunda olumsuz etki yaratabilir ve olumsuz sonuçlara yol açabilir. Bu konudaki

ikinci kitap olan ‘Mot ett normalt liv: bosniska flyktingar i Norden’de, Alexandra Alund, insanların göç etmesiyle kimliklerinin de değiştiğini söyler. Göçmenlerde cinsiyet, yaş, sosyal statü ve buna benzer faktörler, göç eden insanların kimliklerini yeniden düşündürmekte ve sorgulamakta etki etmezler. Yeni bir ülkeye göç ettikten sonra herkes kendi kimliğini düşünmeye başlar. Bu, iki kültür arasında bir seyahat gibidir. Bu gelişme üç safhadan oluşur: *Construction, deconstruction ve reconstruction*. Yeni ülkeye gelen göçmenlerin çoğu, özellikle ilk zamanlarda kendilerini toplum kenarında hissettiklerini belirtmişlerdir. Bu, daha çok yetişkinler arasında olan bir görüştür. Bu duygu gençler, arasında daha az olsa da gene mevcuttur (Alund, 1997: 121-134).

Ben kimliğimi düşünürken ilk önce kendimi Müslüman olarak görüyorum sonra Boşnak. Ama aynı zamanda İsveç ve Bosna-Hersek vatandaşıyım. Benim için dinî kimliğin daha önemli olduğunu söyleyebilirim (Katılımcı 11, İsveç).

Ben kendimi Boşnak olarak hissediyorum. Boşnak demek Müslüman demektir. Kendimi hiçbir zaman İsveçli olarak görmedim. Ama buranın vatandaşıyım. Burada yaşıyorum ve çalışıyorum ve muhtemelen burada yaşamaya devam edeceğim (Katılımcı 16, İsveç).

Ben sadece Boşnak’ım. Bir ülkenin vatandaşı olmak demek o millete ait olmak değildir bence. O milletin âdetleri, dili, dini farklı ise nasıl o millete ait olabilirsiniz. İsveç vatandaşıyım ama benim ana dilim Boşnakça, dinim İslâm. Boşnak gibi yaşıyorum ve öyle de yaşamaya devam edeceğim. İsveçli olmama imkân yok (Katılımcı 33, İsveç).

Ben hem Bosna-Hersek hem de İsveç vatandaşıyım. İsveç’te yaşıyorum ve buradaki topluma entegre olduğumu düşünüyorum. İşim var ve çok sayıda İsveçli arkadaşlarım da var ama İsveçli olduğumu söyleyemem çünkü kendimi hep Boşnak olarak görüyorum. Ailem Boşnak, aile büyüklerimiz Boşnak ve ben başka bir şey olamam (Katılımcı, 28).

İsveç’te 1993’ten beri yaşıyorum. Buraya geldiğimde 15 yaşındaydım. Liseyi ve üniversiteyi de burada bitirdim. İsveç dilini akıcı konuşuyorum. Burada çalışıyorum. İsveç kültürü hakkında bilgi edinmeye de çalıştım. Burada aldığım

eğitim dolayısıyla bu daha da kolay oldu. Ama ben kendimi burada hep yabancı hissettim. İsveçlilerin çoğu zaten bizi yabancı olarak göüyorlar. Yani kökenlerimizi her zaman vurguluyorlar. Doğrusu ben kökenlerimden gurur duyduğum için rahatsız olmuyorum ama her iki taraf aramızdaki farklılıkların farkında. Kısacası ben kendimi İsveç pasaportu taşıyan bir Boşnak olarak görüyorum(Katılımcı, 49, İsveç).

Bu konuda yaptığımız mülâkatlarda Türkiye ve İsveç'te yaşayan Boşnaklar arasında şöyle bir fark tespit edilmiştir. Türkiye'de mülâkat yaptığımız kişiler 'Ben kendimi sadece Boşnak olarak görüyorum' diye hiç kimsenin dememesidir. Türkiye'de yaşayan ve mülâkat yaptığımız kişiler Türk kimliklerini de vurguladılar ve Türkiye'yi vatanları olarak gördüklerini ifade ettiler. İsveç'te yaptığımız mülâkatlarda kendini sadece Boşnak olarak tanımlayan kişilerin sayısı oldukça yüksekti. İsveç'te mülâkat yaptığımız kişilerin çoğu İsveç toplumuna uyum sağladığını ve İsveç vatandaşı olduğunu ama kendilerini Boşnak olarak hissettiklerini ifade ettiler.

5.6. Türkiye ve İsveç'te Yaşayan Boşnakların Etnik Kimliklerinden Kaynaklanan Sorunları

Türkiye ve İsveç'te yaşayan Boşnakların etnik kimliklerinden dolayı yaşadıkları toplumlarda sorunları olup olmadıkları ve varsa bunları ne oldukları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla kişilere işsizlik, meslekî kariyerde yükselme, sosyal ilişkilerde problem, eğitim sürecinde problem, kültür pratiklerin uygulanmasındaki zorluklar, dinî inançların uygulanmasında ortaya çıkan sorunlar, genel olarak etnik ayrımcılık yapılması gibi durumlarla ilgili tecrübeleri sorulmuştur.

Türkiye

Bizim dedelerimiz geldikleri zamanda hiç Türkçe bilmiyorlarmış. Geldikleri köy eskiden Rumların oturdukları köymüş ve etrafındaki köylerde yaşayan ahali onlara Türkçe bilmedikleri için gayri Müslim sanıyormuş ve onlara "bir gâvur gitti diğer gâvur geldi" diyorlarmış. Bu da onları tabii üzüyormüş ama sonra onların Müslüman olduklarını anlamışlar. Benim annem ve babam hep evde Boşnakça konuşuyorlardı. Onun için ben ve kardeşlerim Türkçeyi okulda

öğrendik. İlk zamanlarda zorlandık tabii ama şimdi Türkçeyi Boşnakçadan daha iyi konuşuruz. Genç nesiller hep Türkçe konuşmayı tercih ediyorlar(Katılımcı 8, Türkiye).

Büyüklerimiz geldikleri zamanda Türkçe bilmedikleri için ve o dönemdeki genel şartlarından dolayı iş bulmak konusunda zorlanmışlardı. Türkiye'ye geldiklerinde geçimlerini tarım ve çiftçilik ile sağladılar. Kendilerine devlet tarafından toprak verilmedi. Burada yaşayan Boşnaklar kendilerine barınma ve geçim konusundan yardımcı olmuşlar. Zaten Boşnakların yaşadıkları bölgelere yerleştikleri için dil konusunda sıkıntı yaşamamışlar. Biz bugün kökenlerimizden dolayı herhangi sorun yaşamıyoruz. Biz zaten kendimizi Boşnak kökenli Türkler olarak görüyoruz. Dinimiz ve kültürümüz zaten ortak(Katılımcı 43, Türkiye).

Ben ne kendimi Türklerden farklı görüyorum ne de Türkleri Boşnaklardan farklı görüyorum. Bizim dedelerimiz Türkiye'ye sığınmışlar ve burada hayatlarını diğer vatandaşlar gibi sürdürmüşler. Biz de öyle devam ediyoruz. Hiçbir zaman kökenlerimizden dolayı Türk toplumunda olumsuz bir şey yaşamadık. Zaten biz kendimizi bu yaşadığımız toplumun yapıtaşı olarak görüyoruz. Yıllardır burada yaşamıştık ve bu ülkeyi vatanımız olarak görmüştük. Büyüklerimiz her savaşa vatanımızı korumak için katılmışlardı ve biz bununla gurur duyuyoruz. Aynı zamanda Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ'da yaşayan hemşerilerimizi ve akrabalarımızı da unutmuyoruz ve onlarla da görüşmeye devam ediyoruz. Burada bize özgü adetlerimizi, müziklerimizi yani kültürümüzü de yaşatmaya devam ediyoruz. Ama biz bu ülkenin vatandaşıyız ve dedelerimiz buraya gelmekle iyi bir şey yaptıklarınla inanıyorum (Katılımcı 53, Türkiye).

Bizim büyüklerimiz Beşyüzevlerde yerleşmişler. İlk geldikleri zamanda zorluk çekmişlerdi. Dil bilmiyorlardı, iş bulmak zordu. Hep çektikleri zorlukları bize anlatırlardı. Zaten Beşyüzevler'e gelen muhacirlerin neredeyse hepsi Boşnak muhacirlerdir. Birbirlerine yardım ediyorlardı. Biz daha şanslıyız. O zorlukları çekmedik. Türkçe'yi de biliyoruz. Üniversiteye başladıktan sonra daha çok Beşyüzevlerden çıkmaya başladım. İstanbulu aslında o zaman öğrendim. Şu anda Beşyüzevler dışında çalışıyorum ama evim orada. Aileme yakın oturuyorum. Bizim âdetimiz böyle (Katılımcı, 13, Türkiye).

Ben Yıldırım Mahalesinde oturan bir Boşnak bayanım. Benim ailem Türkiye'ye 1950'li yıllarda geldi. Ben çok küçüktüm geldiğimizde. Önce kirada oturduk sonra da ev yaptık. Zordu o zamanlar. Türkçe bilmiyorduk ve bu yüzden iş bulmakta zorlanıyorduk. Ben maalesef sadece ilkokulu bitirdim. Okutmadılar. Türkçe'yi de okulda öğrendim. Sonra bir akrabamız bir tekstil atölyesi açınca orada çalışmaya başladım. O da evimize yakındı. Etrafımda neredeyse hiç Türk yoktu. Hep Boşnaklar vardı. Yıldırım Mahalesi tam Boşnak mahalesiydi. Ben zaten ancak evlendikten sonra sayılı kez İstanbul'a yani çarşıya gittim. Evde büyükler olduğu için eve hep misafir gelirdi. Evden çıkmaya hiç vaktim olmuyordu. Benim göüştüğüm insanlar hep Boşnaklardan oluşuyor. Akrabalarımız, komşularımız hepsi Boşnak. Bir tane damadım Türk ve görüştüğümüz tek Türk ailesi dünürlerimdir (Katılımcı, 67, Türkiye).

İsveç

İsveç'te bir Boşnak olarak yani bir yabancı olarak en çok iş bulmakta sıkıntı yaşadım. Üniversiteyi bitirmeme rağmen iş bulmakta zorlandım. Birkaç sene değişik işlerde çalıştım ve ancak 4 sene sonra gördüğüm eğitime uygun bir iş bulabildim. Yabancılara karşı gizli bir ayrımcılık olduğunu düşünüyorum. İş yerinde de çok defa İsveç meslektaşlarımdan yabancılar hakkında olumsuz yorumlar duymuştum ve duyuyorum. Alkol içmediğim için ve domuz eti yemediğim için İsveçli meslektaşlarımdan "ne kadar garip olduğumu" ve "aslında İsveç'te bu kurallara uymak zorunda olmadığımı" gibi yorumlar birkaç defa duymuştum. Tabii prensiplerime saygı duyanlar da var ama ben de burada kendimi çok defa farklı olduğumu hissetmiştim (Katılımcı 8, İsveç).

Yabancı olduğumuz için en çok iş bulmakta zorlanıyoruz. Özellikle son zamanlarda iş bulmak çok zordur. Ayrımcılık son yıllarda arttı. Liseye giderken bazı hocalarımız ara sıra yabancılara karşı hoş olmayan yorumlar veya şakalar yapardı. O beni rahatsız ediyordu. Şu anda çalıştığım yerde bazı meslektaşlarımız özellikle Müslümanlar hakkında öyle tahrik edici şakalar yapıyorlar. Böyle durumlar oluyor(Katılımcı 19, İsveç).

İsveç'te son yıllarda Avrupa'nın her yerindeki gibi yabancı karşıtı olan partiler popüler olmaya başladılar. Yabancılar artık istenmeyen bir grup oldular.

İsveç'te de böyle bir eğilim görüyoruz. Ben buraya çok küçükken geldim. İsveççem çok iyidir ama isimden dolayı bana her zaman farklı yaklaştıklarını hissediyorum (Katılımcı,27, İsveç).

Bir hekim olarak iş bulmakta sıkıntı çekmedim. Bu da ihtiyaçtan dolayıdır. İş ortamında da olumsuz bir şey yaşamadım yani meslektaşlarımla her hangi olumsuz tecrübem olmadı. Ara sıra meraklı hastalarımız olmuştur. Nereden geldiğimizi ve neden İsveç'e geldiğimizi soran oluyor bazen. Ama genel olarak büyük bir ayrımcılığa veya haksızlığa uğradığımı söyleyemem (Katılımcı, 34, İsveç).

Ben yeni iş buldum. Üniverite mezunuyum. Makine mühendisliğini bitirdim. İş bulmak çok kolay olmadı ama sonunda güzel bir iş buldum. Memnunum. İş yerindeki arkadaşlarla yabancı olduğumdan çok büyük sorun yaşamıyorum ama aramızda her zaman bir mesafe var. Yaşam tarzlarımız ve alışkanlıklarımız biraz farklı olduğundan kaynaklandığını düşünüyorum(Katılımcı, 54, İsveç).

Türkiye'de bu konuda mülâkatlar yaptığımız kişiler kökenlerinden dolayı her hangi ayrımcılığa uğramadıklarını ifade ettiler. Büyüklerinin yani ilk nesillerin Türkçe bilmedikleri için zorluk çektiklerini söylediler ama ikinci ve sonraki nesillerin böyle bir sorun yaşamadıklarını belirttiler. İsveç'te mülâkat yaptığımız kişiler kökenlerinden dolayı daha doğrusu yabancı oldukları için ve hatta bazen dinlerinden dolayı farklı ortamlarda ayrımcılığa uğradıklarını ifade ettiler. İlk geldikleri zamanlarda dil bilmedikleri için zorluk çektiklerini söylediler ama İsveç devletinin yabancılar için düzenlediği kurslarda İsveççe'yi öğrendikten sonra dil sorunu yaşamadıkları ifade ettiler. İsimlerinden yani yabancı olduklarından dolayı en çok iş bulmakta zorlandıklarını vurguladılar. Ama genel olarak İsveç'te hayatlarından memnun olduklarını belirttiler.

Türkiye ve İsveç'te yaşayan Boşnakların kimlikleri konusunda fikir oluşturmak için onlara atalarının veya ailelerinin Türkiye'ye ve İsveç'e nereden ve neden geldiklerinin bilip bilmedikleri soruldu.

Türkiye

Evet biliyorum. Babaannemler Krayna (Batı Bosna) tarafından, anneannemler Sarajevo'dan gelmişler. Anneannemler 1912 yıllarında uğradıkları zulümler sebebiyle Türkiye'ye gelmişler. Babaannemler aynı sebepten buraya gelmişler (Katılımcı 10, Türkiye).

Dedelerim Bijeljina'dan gelmişler. Dedem buraya gelmiş ama oradaki akrabalarıyla bağlantıyı hiç koparmamış. Dedemin ölümünden sonra bir kopukluk olmuş. Ben 22 yaşında iken onları bulmaya karar verdim ve Bijeljina'ya gittim. Oradaki akrabalarımı buldum. Onlar da daha sonra bize geldiler. Hâlen görüşmeye devam ediyoruz. Fırsat buldukça ben de gidiyorum (Katılımcı 48, Türkiye).

Babamın babası Saraybosna'dan, annemin babası da Odzak'tan gelmişler. Ben oraları hiçbir zaman görmedim ama görmek istiyorum. Gitmeye fırsatım hiç olmadı. Annem de babam da gitmemişler (Katılımcı 53, Türkiye).

Dedelerim Bihac'dan gelmişler. Ben de geçen sene Bosna'ya bir turla gittim ama Bihac'a gitme imkânım olmadı (Katılımcı 47, Türkiye).

Babamın ailesi Bijelo Polje'den geldi. Annemin ailesi de Novi Pazar'dan geldi. Ben geçen sene Novi Pazar'a gittim. Orada akrabalarımız var. Onlarla görüşüyoruz. Oraları çok beğendim ve sık sık gitmek isterim (Katılımcı, 15, Türkiye).

Türkiye'ye gelen Boşnak muhacirler, Slâv kökenli soyadlarını Türk soyadlarıyla değiştirmek durumunda kalmışlardı. Yeni soyadlarını geldikleri yerlerden esinlenerek alıyorlardı. Bunların birkaç örneği: Akova, Sancaklı, Balkan, Boşnak vb. Bazı muhacirlerin söylediklerine göre bu konuda büyük bir sıkıntı duymamışlardı. Çünkü Slâv soyadlarıyla farklılıkları daha belirgin olacaktı ve bunu da istemiyorlardı. Devletin politikası da Türk kökenli olmayan muhacirlerin Türk toplumuna uymasını ve Türk toplumuyla bütünleşmesini destekliyordu. 1990'lı yıllarda Bosna Savaşı'yla Boşnak muhacirlerin Boşnak kimliklerini canlandırmasıyla Türkiye'de değişik şehirlerde Boşnak kültür dernekleri kurulmaya başladı. Adapazarı, İstanbul, Bursa, İzmir onlardan sadece birkaçıdır (Bandzovic, 2006: 614-620).

Çalışmada yaptığımız gözlem ve mülâkatlara göre Türkiye’de yaşayan Boşnakların kimliği konusunda şunları tespit ettik: Türkiye’de yaşayan Boşnaklar öncelikle Türk toplumunun ayrılmaz bir parçasıdır ve kendi ifade ettikleri gibi Türkiye Cumhuriyeti’nin aslî unsurudur. Gene kendilerinin de ifade ettikleri gibi Türkiye’yi kendi vatanı olarak görmektedirler. Boşnak kimliklerine gelince şunu gördük: Türkiye’deki Boşnakların büyük kısmı, atalarının Bosna’dan, Sırbistan ve Karadağ’dan geldiklerini bilmektedirler ve Boşnak kökenlerinin farkındadırlar; Boşnak örf ve âdetlerini devam ettirmektedirler.

Türkiye’deki Boşnakların kimliğini mülâkat yaptığımız Bosna-Hersek Fahri Konsolosu ve Bosna-Hersek Kültür Dernekleri Federasyonu Kurucu ve Onursal Başkanı A. Kemal Baysak’ın şu sözleriyle özetleyebiliriz:

Türkiye’de doğup yaşayan ve kendini hem Boşnak hem Türk olarak hisseden bizlerin birçoğu ne yazık ki anne, baba, dede ve ninnelerinin ayrıldıkları topraklar hakkında az şey biliyorlar veya hiçbir şey bilmiyorlar. Ama kuşaktan kuşağa dilini, kültürünü ve âdetlerini korumanın yanında günlük hayatta Boşnak ve Türk kimliğini uyum içerisinde sürdüren Türkiye’nin saygın ve sadık vatandaşları olarak Bosna-Hersek ve Boşnak kökenlerinden gurur duyuyor ve atalarımızın sığındığı anavatanımız Türkiye’yi çok seviyoruz ve kendimizi Türkiye’nin aslî vatandaşı olarak kabul ediyoruz.

İsveç

Annem ve babam Bosna’dan Doboş’dan gelmişler. Onlar her yaz oraya giderler. Orada bir evimiz var. Akrabalarımız da. Ben uzun yıllardır gitmedim. Onlar İsveç’e geldiklerinde çok gençlermiş. Önce babam gelmiş çalışmaya. Sonra Bosna’ya yaz tatilinde gittiğinde annemle evlenmiş. İsveç’e gelmişler ve burada annem de çalışmaya başlamış. Yani geliş sebepleri para kazanmak. Hep tekrar dönmek istemişler ama biz büyüyünce, okula gitmeye başlayınca dönememişler. Şu anda benim de öyle bir düşüncem yok. Artık burada bir hayatım var. Köklerimi biliyorum ama burada yaşamaktan da mutluyum. (Katımcı 26, İsveç)

Biz 1993 yılında Bosna’nın kuzeydoğusunda olan Brcko şehrinden savaş dolayısıyla İsveç’e geldik. Buraya Uppsala’ya yerleştik. Annemler İsveç’e tam

alışamadıkları için 1997'de Bosna'ya döndüler. Şu anda orada yaşıyorlar. Ben de oraya her sene gidiyorum. Onlar da bana ziyarete geliyorlar (Katılımcı, 67, İsveç).

Ben ve kardeşim 1994'te annemle İsveç'e geldik. Babamı Prijedor'da çetnikler öldürdüler. Her şeyimizi bırakıp buraya geldik. Babamın mezarı Prijedor'de olduğu için oraya her sene gidiyoruz. Orada kimsemiz kalmadı. Küçük bir dairemiz var ve oraya gittiğimizde o dairede kalıyoruz (Katılımcı, 44, İsveç).

Benim ailem İsveç'e 1993'te Rozaje'den (Karadağ) geldi. Bizde savaş olmadı ama Bosna savaşı Karadağ'da ve Sırbistan'da yaşayan Boşnakların hayatını da etkiledi. O dönemler zor dönemlerdi. Sırbistan'dan ve Karadağ'dan giden askerler oradaki Boşnakları öldürüyorlardı. Biz de oranın vatandaşı olarak askere katılmak zorundaydık ve Bosna'ya Boşnakları öldürmeye tabii olarak gitmek istemiyorduk. Oradan gittik ve İsveç'e geldik. Hâlâ da burada yaşıyoruz (Katılımcı, 58, İsveç).

Biz İsveç'e Foça'dan geldik. Savaştan dolayı geldik. Babamı ve amcalarımı orada öldürdüler. Annem, kardeşlerim, yengelerim ve kuzenlerimle geldik. Şu anda Stockholm'da yaşıyoruz. Bosna'ya her sene gidiyoruz (Katılımcı, 23, İsveç).

Mülâkat yaptığımız Boşnakların hepsi nereden yani hangi şehirlerden, ailelerin soyadlarını ve neden geldiklerini bilmektedirler. Burada soyadından kastımız Türkiye'de yaşayan Boşnak muhacirlerin eski Boşnak soyadlarını bilip bilmemeleridir. Çünkü Türkiye'ye göç ettikleri zamanda Boşnak soyadlarını değiştirmek durumundaydılar ve Türk soyadlarını almışlardı. Çalışmamızda Türkiye ve İsveç'teki Boşnakların kimlikleri konusunda yukarıdaki tespitler dışında onların kimliği hakkında daha net ve daha doğru sonuca varmak için bir de Boşnakların Türkiye'deki ve İsveç'teki dernek hayatları da incelenmiştir.

5.7. Türkiye ve İsveç'teki Boşnakların Örgütlenme Biçimleri

5.7.1. Türkiye'deki Boşnakların Örgütlenme Biçimleri

Türkiye'ye yerleşen Boşnakların ilk derneği olarak bilinen dernek, İstanbul'da 1900'lü yılların başında kurulmuştu. İstanbul'a yerleşen bir grup Boşnak, Bosna'daki durumlarını gündeme getirmek için 500 üyesi olan bir dernek kurmuştu. Derneğin başkanın adı Ali Şevket Yunuzefendi'ti. Bu dernek, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i ilhak etmesine karşı 1908 yılında İstanbul'da mitingler düzenlemiştir. Türkiye Cumhuriyeti döneminde ve 1990'lı yıllara kadar Türkiye'de Boşnak adı geçen her hangi bir dernek bulunmamıştır. 1990'lı yıllarda Bosna Savaşı'yla Türkiye'de değişik şehirlerde Boşnak kültür dernekleri kurulmaya başladı. Adapazarı, İstanbul, Bursa ve İzmir bu derneklerin ilkleridir(Dervisevic, 2006: 105-110).

Türkiye'deki Boşnaklar, Boşnak kimliklerinin üzerinde durmak amacıyla dernekler kurmaya başladılar. Bosna Savaşı'nda yaşanan katliamları ve durumları gündeme getirmeye çalıştılar, Bosna'ya yardım ettiler. Bu derneklerin savaştan sonraki faaliyetlerine bir de Boşnak kültür ve geleneklerini yaşatması faaliyetini eklediler. Bu konuyla ilgili görüşme yaptığımız Bosna-Hersek Fahri Konsolosu ve Bosna-Hersek Kültür Dernekleri Federasyonu Kurucu ve Onursal Başkanı A.Kemal Baysak şu bilgileri vermiştir:

Türkiye'de ilk Boşnak Derneği, 1992 yılında Pendik Bosna-Sancak Kültür ve Yardımlaşma Derneği adı altında kurulmuştu. Onun akabinde Bayrampaşa, Sefaköy, İzmir, Bursa, İnegöl, Karamürsel, Manisa Turgutlu'da dernekler kurulmaya başladı. Dernekler, böylece Bosna Savaşı'yla birlikte kurulmaya başlandı. Devlet, bunu destekliyordu. Savaşta mağdur olanlara destek vermek için bu yapıldı. Derneklerin kurulma amacı, yardımların organize olarak Bosna'ya gönderilmesiydi. Devletin teşvikiyle Bosna-Hersek, Bosna-Sancak, Bosna-Balkan adlarıyla dernekler kuruldu. Soydaşlarına yardım etmek için birbirinden habersiz olan bu dernekler, birbirinden haberdar olmaya başladılar ve tanışmaya başladılar. Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde olan bu dernekler çalışmalarını güçlendirmek için bir çatı altında çalışabilmek amacıyla bir dernekler federasyonu kurmaya karar verdiler. Ankara'da 2003 yılında yapılan

tanıtım toplantısıyla Bosna-Hersek Dernekleri Federasyonu'nun kuruluşu kamuoyuna duyurulmuştu. Federasyonun kurucusu olarak 6 dernek vardır. Daha sonra üye derneklerin sayısı arttı ve şimdi 20'den fazla üyesi vardır. Federasyon Yönetim Kurulu Başkanlığı 2 yıl rotasyonla değişiyor ve 45-60 kişiden oluşan Federasyon Yönetim Kurulu toplantıları yapıyoruz. Federasyonun kuruluş amacı, Türkiye'nin her bir yerinde olan Boşnak derneklerini bir araya getirip, ortak proje üretip etkili çalışmalar yapmaktır. Federasyonumuz aynı zamanda Dünya Bosna-Hersek Göçmenleri Birliği'nin üyesidir ve 2005 yılında Dünya Bosna-Hersek Göçmenleri Birliği toplantısına ev sahipliğini yaptı. Çeşitli kültürel, sosyal ve ekonomik faaliyetleri sürdürüyoruz. Türkiye'deki belediyelerle Bosna-Hersek'teki belediyeleri kardeş belediyeler yapıyoruz. İzmir-Mostar kardeşliği gibi. Türkiye'deki Boşnak Dernekleri, Bosna'daki çeşitli sivil toplum kuruluşlardan gelen misafirleri ağırlıyor. 23 Nisan'da Bosna-Hersek'ten gelen çocukları ve velilerini Ankara'da, Adana'da, İstanbul'da, İzmir'de ağırlıyoruz. Federasyon olarak Türkiye'de, Bosna-Hersek'te, Sancak bölgesinde etkili çalışmalar sürdürüyoruz. Aynı zamanda Türk kamuoyunu Bosna'da yaşanan katliamlarla ilgili bilgilendirmek amaçlı faaliyetler de yapıyoruz. Srebrenica Katliamı ile ilgili tanıtım filminin gösterildiği ve Bosna-Hersek'te toplu mezarları bulup o mezarlarda bulunan ölenlerin kimliklerini tespit etmek için kurulan ekibin başındaki Amor Maşoviç'in konuşma yaptığı bir toplantı yaptık. Katliamlar sadece Srebrenica'da değil Bosna-Hersek'in çeşitli yerlerinde yapılmıştı ve biz bunu da duyurmaya çalışıyoruz. Federasyonun desteğiyle Adana'daki Boşnak Derneği, Boşnaklarla ilgili bir kitap çıkardı. Türkiye'de ve Boşnak Dernekleri'nde faal olan kişilerin Bosna-Hersek'in ve Sancak bölgesinin hangi yerlerinden geldiklerini ve eski Boşnak soyadlarını yazılan bir katalogda bir araya getirdik. En son yaptığımız proje, 'Gençler Ata topraklarıyla Buluşuyorlar' adlı projedir. Bu proje kapsamında Türkiye'nin çeşitli yerlerindeki dernekler aracılığıyla toplanan Boşnak gençleri, Srebrenica, Ajvatovica (Ayvaz Dede) başta olmak üzere Bosna-Hersek'e ziyarete götürmüştük. Bu proje Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın desteğiyle gerçekleşmişti.

Serdivan Bosna-Sancak Kültür ve Yardımlaşma Derneği Kadın Kolları Başkanı Ayla Hanım, yaptığımız mülâkatta bu derneğin kuruluş amacını şöyle özetlemiştir:

Balkan ve Bosna bölgesinden göç etmiş Boşnakların beşerî ve ekonomik ilişkilerini geliştirmelerine yardımcı olmak. Boşnak kültürünün yaşatılması için geçmişten bu güne dek ülkemize gelen göçmen vatandaşlarımızla iletişim sağlamak, bu kişilerle birebir görüşmek. Kültürümüz için dil, müzik ve Boşnak oyunlarının canlı tutulması ve gelecek nesillere aktarılması.

Türkiye'deki Boşnak Derneklerinin faaliyetlerine, Türkiye'de yaşayan Boşnakların Boşnak kimliği farkındalığına ve Bosna'da yaşananlara gösterilen ilgiye rağmen bazı Boşnak bilim adamlarına meselâ Alaga Dervisevic'e göre Türkiye'deki Boşnaklar, kendi etnik kimliklerini kaybetmiş durumdadırlar. Aynı yazara göre bu insanlar kendi ana dilini kaybetmişlerdir ve Türk toplumuna tamamen asimile olmuşlardır. Sadece hafızalarında soluk memleket hatıraları kalmıştır(Dervisevic, 2006: 112-125). Bilim adamları bu durumun en büyük sebebinin dinde olduğunu düşünürler. Tabii ki bu konuda Bosna-Hersek'te ve Sancak'taki tüm bilim adamları hemfikir değildirler. Çalışmamızı yaparken karşılaştığımız çok sayıda Boşnağın her ne kadar Türk toplumuna entegre olsalar ve her ne kadar Türk kimliğini benimseler de Boşnak kökenlerini unutmadıklarını gördük. Bunun göstergelerinden biri çok sayıda Boşnak muhacirin derneklerde düzenlenen Boşnakça kurslarına katılmalarıdır. Boşnak muhacirlerin Bosna-Hersek'te, Sırbistan'da ve Karadağ'da güncel olayları takip ettiklerini, bazılarının uydu anteni vasıtasıyla Boşnak televizyon kanallarını izlediklerini gördük. Memleketlerindeki akrabalarıyla görüştiklerini ve buraları ziyaret ettikleri; Türkiye'de faaliyet gösteren Boşnak derneklerinin Bosna'daki bazı sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği içinde olduklarını da tespit ettik. Türkiye'deki Boşnaklar Türk toplumuyla bütünleşmiş durumdadırlar ama aynı zamanda kendi kökenlerini ve kendilerine özgü kültürlerinin de farkındalardır.

Türkiye'ye gelen Boşnak muhacirlerin-özellikle daha geç yıllarda gelenlerin- memlekette kalan akrabalarıyla bağlarını koparmadıklarını görüyoruz. 1990'lı yıllardan sonra Türkiye ile Bosna-Hersek ve Sancak bölgesinin diplomatik ilişkilerinde artış olduğu görülmektedir. O bölgelere gidip gelmek daha kolaydır. Bu durum, Boşnak muhacirleri de etkilemiştir. Eski memleketlerini daha sık ziyaret etmeye başlamışlar, iş

ilişkileri kurmuşlardır. Memlekette kalmış olan akrabalarıyla ve dostlarıyla teknolojinin gelişmesiyle görüşmeler artık daha kolaydır.

Bizim derneğimiz Balkan ve Bosna bölgesinden ülkemize göç etmiş Boşnakların beşerî ve ekonomik ilişkilerini geliştirmelerine yardımcı olmak için kurulmuştu. Boşnak kültürünün yaşatılması adına geçmişten günümüze dek ülkemize gelen göçmen vatandaşlarımızla iletişim sağlamak, bu kişilerle birebir görüşmek için derneğimiz içinde gençlik ve kadın kolları gruplarını oluşturduk. Her yıl bahar ayında Boşnak büyüklerini, özellikler 60 yaş üzeri büyüklerini toplayıp birlikte kahvaltılar düzenliyoruz. Yine her ramazan ayında halka açık iftar yemeği veriyoruz. Derneğimize yapılan gıda ve giyim gibi yardımları, ihtiyaç sahiplerine dağıttık. Kadın kolları grubunun her ayın ilk cumartesi günü düzenlediği, kadınlar günü halen devam ediyor. Yine Kadın kolları grubu olarak her yıl aşure ayında, aşure ve Mevlid-i Şerif programımız oluyor. Srebrenica Katliamının yıl dönümü olan 11 Temmuz'da da şehitlerimiz için okutulan Mevlid-i Şerif programımız var. Gençlik kolları grubu da her ay en az bir kez kendi aralarında dernekte eğlence düzenleyip eğleniyorlar. Yine gençlik grubunun folklor çalışmaları devam eden etkinliklerimizden. İki yıl içerisinde yerel ve ulusal olmak üzere TV programlarına katıldık. Bu yıl düzenlediğimiz "Boşnak Gecesi" etkinliğimizi geleneksel olarak her yıl düzenlemeyi plânlıyoruz. Boşnakça dil kursumuz okul dönemlerinde devam ediyor. Ayrıca geçen yıl 7-15 yaş arası İngilizce dil kursu verildi. Ülkemizde bulunan diğer Boşnak Derneklerinle iletişimde bulunarak kültürel bağların güçlenmesini sağlamaya çalışıyoruz (Katılımcı, 12, Türkiye).

Derneklerimizin kurulması benim için çok önemli çünkü dernekler sayesinde biz Boşnaklar birbirilerimizi tanıdık. Örf ve âdetlerimize daha çok bağlandık. Dilimizi geliştirdik, Bosna ile irtibata geçtik. Oradaki akrabalarımızla irtibata geçtik, arkadaşlarımız oldu. Türkiye'deki diğer Boşnak Dernekleriyle tanıştık ve sürekli görüşme halindeyiz (Katılımcı 22, Türkiye).

Ben bizim Serdivan Bosna Sancak Kültür ve Yardımlaşma Derneği'ne sık sık gelirim. Burada buluşup sohbet ediyoruz. Gençler de geliyorlar. Sevdalinkaları

söyleyip eğleniyorlar. Buraya gelmeyi seviyorum. Arkadaşlarım da geliyorlar. Bazen gezi veya piknikler düzenliyoruz (Katılımcı, 46, Türkiye).

Boşnak derneklerinin Boşnak kültürün yaşanması ve yaşatılması noktasında çok büyük önemi bulunmaktadır. Bu sayede kültürünü devam ettirmek isteyen birçok insan bir araya gelmektedir. Ben de üyeyim ve derneğe sık sık gelirim. Hemşerilerimizle burada görüşüyoruz (Katılımcı, 18, Türkiye).

Boşnak derneklerinin kurulmasının önemi bence bizim için büyüktür. Dernekler kişiye âidiyet duygusu kazandırıyor. Kültürümüzü, geleneklerimizi yaşatma konusunda da bu derneklerin önemi büyüktür. Ben de Adapazarındaki Bosna-Hersek Derneğinde üyeyim (Katılımcı, 2, Türkiye).

Türkiye’de yaşayan Boşnaklar bu dernekler sayesinde birbirlerinden haberdar oldular ve birbirleriyle tanıştılar. Dernekler Federasyonumuz da var. Her sene bir takım faaliyetler düzenleniyor ve ben de her zaman bu faaliyetlere katılmaya çalışıyorum. Bosna-Hersek ve Sancak’a düzenlenen gezilere de katılmışım. Çok güzeldi (Katılımcı,24, Türkiye).

5.7.2. İsveç’teki Boşnakların Örgütlenme Biçimleri

İsveç nüfusunun beşte biri göçmendir. Boşnaklar da en büyük göçmen gruplarından biridir. İsveç’te yaşayan Boşnakların sayısı 70.000 civarındadır. Boşnakların İsveç’e gelmeleriyle beraber İsveç’te Boşnak dernekleri de kurulmaya başlar. Bosna-Hersek Dernekler Federasyonu 1992 yılının haziran ayında kurulmuştur. Boşnakların sayısının artmasıyla beraber derneklerin sayısı da artmıştır ve 1990’lı yılların ortasında İsveç’te 121 Boşnak Derneği kurulmuştur. Bugün bu sayı azalsa da 100 civarındadır(www.bosniskaförbundet.se).

İsveç’teki Bosna-Hersek derneklerinin faaliyet çeşitlerine göre beş farklı birliğin aynı çatı altında birleştikleri görülür. En büyük birlik, Bosna-Hersek Dernekleri Federasyonu’dur. Federasyon, 105 dernekten meydana gelmektedir. 16.000’den fazla üyesi vardır. Federasyonda profesyonel olarak 6 kişi çalışmaktadır. Federasyonun genel çerçevede yıllık bütçesi 140.000 avrodur. Bütçenin %50’si devlet desteklidir. Geri kalanı ise farklı organizasyonlardan kazanılan paralar ve üyelik aidatlarından oluşmaktadır. Buna ilâve olarak farklı projelerle de bu gelir desteklenmektedir.

İsveç Bosna-Hersek Dernekleri Federasyonu, Dünya Boşnak diasporasının en büyük organizasyonlardan biridir. Federasyonun amaçları ve faaliyetleri şunlardır: Ana dilin, kültürün ve geleneklerin korunması ve devam ettirilmesi için kurslar veya etütler organize etmek, Boşnakların İsveç toplumuna entegrasyon sürecine yardımcı olmak, Boşnakları çeşitli konulara (dergi, bülten, seminerler) yönlendirerek organize etmek ve bilgilendirmek; İsveç'teki Bosna-Hersek derneklerinin kendi aralarındaki işbirliğini teşvik etmek, yeni derneklerin kurulmasına yardımcı olmak. Bunun yanında çeşitli İsveç kurumlarıyla işbirliği yapmak ve ortak projeler üretmek yine bu amaç ve faaliyetler arasındadır. Irkçılığa ve her türlü ayrımcılığa karşı çalışmak federasyonun temel amaçlarından. Federasyonu hem İsveç'te hem dünyada tanıtmak için federasyonun pek çok faaliyeti bulunmaktadır. Federasyonun 'GlasBiH' adı altında çıkardığı bir de dergisi vardır (www.bosniskaförbundet.se).

İsveç Bosna-Hersek Dernekleri Federasyonu, 20'den fazla Boşnak yazarının kitaplarını yayımlamıştır. Federasyon, İsveç Eğitim Müdürlüğü'yle birlikte 28.500 kelime ve kalıp sözler içeren bir İsveççe-Boşnakça sözlük yayımlamıştır. Federasyonun 'Fokus' adı altında bir de bülteni vardır. Federasyonun resmî web sayfası da mevcuttur. İsveç'in 12 şehrinde Boşnakça yayın yapan yerel radyo istasyonu vardır. Federasyon, çeşitli projeler de geliştirmektedir. Bunlardan en önemlisi İsveç'teki Boşnakların Bosna-Hersek'e kendi isteğiyle dönmeleri projesidir. Bu projenin adı 'Boşnaklar Boşnaklara yardım ediyor'dur. Proje, Federasyon, Göçmen Müdürlüğü ve İsveç Dışişleri Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Dönmek isteyen göçmenler için bir danışmanlık komisyonu oluşturulmuştur. Aynı zamanda Sarayevodaki İktisat Enstitüsü'yle birlikte, dönmek isteyen göçmenlere Bosna'da kendi işlerini kurmak için danışmanlık yapılmaktadır(www.bosniskaförbundet.se).

Diğer bir büyük proje ise 'Entegrasyon, Asimilasyon Değildir' projesidir. Ayrıca İsveç hükûmetinin 'Irkçılığa Karşı ve Entegrasyon İçin' kurduğu komisyonunda Federasyonun da bir üyesi vardır.

Federasyonun önemli faaliyetlerinden biri de insanî yardım faaliyetidir. Bu faaliyetler, savaş zamanında çok yoğun olarak gerçekleştirilmiştir ancak bugün de devam etmektedir. Yapılan bu faaliyetlerde yardım toplanmakta ve ihtiyacı olan kişilere, Bosna'ya gönderilmektedir.

İsveç Bosna-Hersek Dernekleri Federasyonu'na bağlı 23 gençlik derneği faaliyet göstermektedir. Boşnak gençlikderneklerinin amacı, Boşnak gençleri bir araya toplamak ve kültür, spor, eğitim ve insanî yardımı faaliyetlerini beraber yapmaktır. İsveç'te bir Boşnak Gençler Dernekleri Federasyonu Birliği bulunmaktadır. Bu birliğin yıllık bütçesi 100.000 avrodur ve Federasyonda sürekli olarak çalışan bir kişi mevcuttur. Gençlik Birliği bağımsız bir organizasyondur ve Bosna-Hersek Dernekleri Federasyonunun Yönetim Kurulunda bir oy hakkı vardır.

Federasyon ve Gençlik Birliği dışında bir de 'Bosna-Hersek Kadınları Birliği' vardır. Bu Birliğin çatısı altında değişik Bosna-Hersek Kadın dernekleri bulunmaktadır. Bu birliğin 'Zena'(Kadın) adı altında çıkardığı bir dergisi vardır. Birliğin ilgilendiği konular şunlardır: Eşitlik, İsveç toplumuna entegrasyon, çok kültürlülük, demokrasi, İsveç'teki Boşnak çocukları, gençleri ve kadınlarıyla ilgili konular, kültür faaliyetleri, insanî yardım ve İsveç'teki diğer organizasyonlarla işbirliği. 'Zena' dergisinin ilk sayısı Nisan 1999 yılında çıkmıştır ve Bosna-Hersek dışında çıkan ilk kadın dergisidir. Kamuoyuna Kadın Dernekleri Birliği'nin amaçlarını ve faaliyetlerini daha net ve şeffaf bir biçimde göstermek için 'Zena'dergisi kurulmuştur. Derginin konuları, İsveç'teki Bosna-Hersek Kadınlar Birliği'nin faaliyetleri, dünyadaki kadınlar ve aile hakkındaki güncel konular, sağlık ve kültürdür. Dergi, Boşnakça ve kısmen İsveççe yayımlanmaktadır.

Birliğin bir de 'Bosna-Hersek Çocukları' Fonu vardır. Bu fon, şahsî bağışlardan finanse edilmekte ve Bosna-Hersek'te yaşayan çocukların eğitim masraflarını karşılamaktadır. Birlik, farklı organizasyonlarla işbirliği yapmakta, farklı projelere katılmaktadır (Gustavsson& Savnberg, 1995: 158-160).

İsveç'te Boşnak kültürünü yaşatmak ve İsveç'te yaşayan Boşnakları bir araya getirmek için çok sayıda Boşnak Derneği kurulmuştur. Bu derneklerin çeşitli faaliyetleri vardır. Ana dil kursları yani Boşnakça kurslarını düzenliyoruz. Çocuklar için İslâm Birliğiyle birlikte Kur'an kursları düzenliyoruz. Boşnakça olarak dergi ve bültenler çıkartıyoruz. Bosna'daki yardıma muhtaç hemşerilerimiz için yardım topluyoruz. Boşnak müzikli eğlenceleri düzenliyoruz (Katılımcı 7, İsveç).

Biz ailecek derneğimize geliyoruz. Stockholm büyük şehirdir. İşten de geç geliyoruz ve bir tek hafta sonu vaktimiz oluyor. O zaman derneğe gelmeye çalışıyoruz. Burada arkadaşlarımız da var (Katılımcı, 19, İsveç).

Ben bizim derneklere pek gitmiyorum ama özel bir faaliyet düzenlerirse giderim. Bazen Boşnak şarkıcılar konser vermeye geliyorlar. O zaman giderim. Üye değilim(Katılımcı, 51, İsveç).

Ben dernekten ziyade bizim Boşnak mecsidine giderim. Orası özellikle Ramazan ayında güzel oluyor. Birlikte iftarlar düzenliyoruz. Oradaki arkadaşlarla bazen Bosna'dan gelen misafir konuşmacıları dinlemeye gideriz. Çocuklarımı da mutlaka götürüyorum(Katılımcı, 36, İsveç).

Ben bir Boşnak derneğine geldiğimde kendimi çok rahat hissediyorum sanki Bosna'daymışım gibi. Zaten tüm ahabplarım Boşnaktır. Emekliyim ve orada onlarla buluşup sohbet ediyoruz. Yaşlılar için yabancı bir ülkede yaşamak zordur. Çocuklarım çalışıyor, torunlarım okulda. Hanım birkaç sene önce vefat etti. Derneğe gittiğimde konuşacak birini buluyorum ve öylece biraz vakit geçiriyorum(Katılımcı, 37, İsveç).

Boşnakların hem Türkiye'de hem de İsveç'te dernek hayatları oldukça zengindir. Türkiye'de ve İsveç'te bu derneklerin Boşnak kültürünün yaşatılmasında büyük önemi vardır. Aynı zamanda bu dernekler dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan Boşnakların birbirlerinden haberdar olmasında da büyük rol oynuyorlar. Bosna-Hersek'te yaşanan trajedinin unutulmaması konusunda da büyük önem taşıyorlar. Bosna-Hersek'in ve Boşnakların yaşadığı Sırbistan ve Karadağ bölgesinin gündemini takip ediyorlar. Oradaki hemşerileriyle, çeşitli dernekler ve sivil kuruluşlarla işbirlikleri kurmaktadırlar; kardeş dernekler olarak bir araya gelmişlerdir.

5.8. Türkiye ve İsveç'te Yaşayan Boşnakların Geldikleri Ülkeler Hakkındaki Düşünceleri ve Beklentileri

Çalışmamızda mülakat yaptığımız kişilere en son Bosna-Hersek, Sırbistan ve Karadağ yani geldikleri ülkeler hakkındaki düşünceleri ve beklentileri sorulmuştur.

Türkiye

Benim dedelerim Bosna'da doğmuş ve bu yüzden benim de vatandaşlık talebim var.Ama tabii bu ne kadar gerçekçidir bilmiyorum. Aynı zamanda Türkiye ve Bosna-Hersek arasındaki işbirliğinin artırılmasını isterim.(Katılımcı 2, Türkiye)

Duyduğuma göre dedeleri Bosna'dan gelenlere Bosna-Hersek, vatandaşlık veriyormuş. Ben de vatandaş olmak isterim. Sonuçta orası bizim de ülkemiz. Bosna vatandaşı olmak bana gurur verir (Katılımcı 31, Türkiye).

Bosna-Hersek'le Türkiye'nin iyi ilişkileri olduğunu duymak beni çok mutlu ediyor. Bu ilişkileri medyadan takip ediyorum. Ekonomik ve siyasî ilişkilerin olması bizim için de aslında iyi. Neticede bizim kökenlerimiz orası. O ülkenin vatandaşı olmasak da yine de bizim ülkemiz sayılır. Boşnakların bu ilişkilerde ön plânda olmasını istiyorum. Oralarda iş yapmak, ortak kültürel faaliyetlerde bulunmak, belki Bosna'dan gençleri getirip Türkiye'deki üniversitelerde okutmak mümkün olabilir. Ama söylediğim gibi Boşnakların bunlara ön ayak olması lâzım(Katılımcı 44, Türkiye).

Türkiye ve Bosna-Hersek devletleri arasındaki irtibatın kesilmemesi ve devletlerarası ilişkilerin daha sıkı hâle getirilmesi temennimdir (Katılımcı, 27, Türkiye).

Bosna-Hersek vatandaşı olmak isterdim. Benim için sembolik bir değeri vardır. Tabii bu nasıl olur bilemiyorum ama sonuçta büyüklerimiz oradan geldikleri için belki de bize vatandaşlığı verebilirler (Katılımcı, 60, Türkiye).

İsveç

Ben Bosna'ya her yaz giderim. Çocukluğumdan beri bu hep böyleydi. Kendi arabamızla annem ve babam yıllık izni aldıklarında Bosna'ya gideriz. Orada savaşta harap olmuş ama babamın onardığı bir evimiz var. Ne eski komşularımız ne de akrabalarımız var. Yine de orası bizim anavatanımız. Orayı seviyorum, kendimi orada iyi hissediyorum. Gittiğimiz zamanlarda Bosna'nın diğer şehirlerini de geziyoruz. Bundan dolayı Bosna'yı çok iyi biliyorum(Katılımcı 64, İsveç).

Savaşta İsveç'e geldik. İsveç devleti bize her zaman yardım etti. Ev verdi, eşya verdi, para verdi. Kendi ülkemizden uzak olmak bizi çok üzüyordu ama burada yaşamaya alışmak mecburiyetindeydik. İsveççe kursunda İsveççe öğrendikten sonra kendimi çok daha iyi hissetmeye başladım. Ülkem çok uzaktaydı. Orası çocukluğumun geçtiği yerdi. Ancak insan mecbur kalınca her şeye alışıyor. Şimdi buralıyım. Buranın da vatandaşı oldum. Savaş bittikten sonra Bosna'ya da gittim fakat orada da kendimi yabancı hissediyordum. Belki İsveç artık bana daha yakındı. Bosna anavatanım ama kendimi daha güvende hissettiğim ülke İsveç. İsveç vatandaşı olmak bana daha büyük rahatlık veriyor, güven veriyor (Katılımcı 18, İsveç).

Ben hem Bosna-Hersek hem de İsveç vatandaşıyım. Bosna maalesef hâlâ normal bir devlet olmadığı ve hâlâ ekonomik sorunları siyasi sorunları olan bir devlet olduğu için diasporaya yani bize bir ilgi gösterebileceğini inanamıyorum ama böyle bir şey isterdim. Bosna-Hersek devletinin Boşnak diasporasını daha iyi değerlendirmesini isterim (Katılımcı, 36, İsveç).

Benim Bosna-Hersek devletinden her hangi beklentim yok. Oranın vatandaşıyım ama İsveç'te yaşıyorum. Bu iki devlet arasındaki ekonomik, kültürel ilişkiler gibi ilişkilerin geliştirilmesini isterim. Bir de diasporaya biraz daha Bosna devleti tarafından önem verilmesi (Katılımcı, 45, İsveç).

İsveç'te konuştuğumuz kişiler Bosna-Hersek'i anavatanı olarak gördüklerini ifade ettiler ve Bosna-Hersek'e sık sık gittiklerini de söylediler. Aynı zamanda Bosna devletinden diasporaya daha fazla ilgi göstermesini vurguladılar. Türkiye'de konuştuğumuz kişilerin bazıları Bosna-Hersek, Sırbistan ve Karadağ devletlerinden vatandaşlık verilmesini istediler ve Türkiye ile bu devletler arasında daha fazla işbirliğini arzu ettiler.

5.9. Boşnakların Türkiye'ye ve İsveç'e Olan Göçlerinin Karşılaştırılması

Boşnakların Türkiye'ye ve İsveç'e göçlerini karşılaştırırken ilk önce göçlerin dönemlerine ve sebeplerine bakmak gerek. Boşnakların Türkiye'ye göçleri çok daha eskiye dayanır ve birkaç göç dalgası şeklinde olur. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna'yı işgal ettikten sonra I. Yugoslavya Dönemi'ne kadar Bosna'dan Türkiye'ye beş büyük göç dalgası olmuştur. İlk büyük göç, 1878 yılında Avusturya-Macaristan

İmparatorluğu'nun işgalinden hemen sonradır. İkinci göç, 1882 yılında gerçekleşmiştir. Bu göçün sebebi Avusturya'nın Boşnaklara askerlik mecburiyeti getirmesidir. Bu durum Boşnakların isyanı ile sonuçlanmıştır. Üçüncü dalga, 'Dzabic hareketiyle' 1900 yılında olmuştur. Dördüncü dalga 1908 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i ilhakı sonucunda gerçekleşmiştir. Beşinci dalga ise 1918 yılında olmuştur (Dervişevic, 2006:122).

Osmanlı'nın Balkanlar'dan çekilmesiyle ortaya çıkan gelişmeler, bölgede yaşayan Müslümanlar için büyük zorlukları da beraberinde getirir. Çetelerin saldırıları, yağmaları, köyleri basmaları, Müslümanların evlerini yakmaları ve masum insanları öldürmeleri üstelik devletin de buna sessiz kalması Bosna-Hersek'te ve o dönemde özellikle Sancak bölgesinde Müslümanları büyük ölçüde tedirgin eder. Ortaya çıkan bu durum, göçlerin başlangıcı anlamına da gelir. Bu dönemde bazı Müslüman din adamları da bu göçleri doğru buluyorlardı ve bunu şu şekilde değerlendiriyorlardı: 'Burada ölen Türk (Müslüman) Türk (Müslüman) değildir. Türk'ün Türk olmayan iktidar altında yaşaması ayıptır ve dinî yasalar bunu yasaklar.'

Türkiye'ye olan göçleri etkileyen faktörlerden biri de akrabalık bağlarıdır. Daha önce Anadolu'ya giden muhacirler, Sancak'taki akrabalarına geldikleri yerlerde iyi karşılandıklarını ve güzel bir hayat kurduklarını, her Türk'ün oralara gitmesinin gerektiğini mektuplarında yazarlar. Akrabalarından gelen bu bilgiler, Sancak'taki Müslümanları göçe daha da çok cesaretlendirmiştir. Hem Sırbistan'dan hem de Karadağ'dan büyük göçler devam etmiştir. Bu dönemde nüfusun aşağı yukarı yarısının göç ettiği tahmin edilmektedir. Bazı kaynaklara göre Sancak'tan 1912-1921 yıllar arasında 97.000 kişi göç etmiştir. Şunu belirtmek gerekir ki bu göçlerin en büyük sebeplerinden biri Sırp çetelerin Boşnaklara yaptığı zulümler, katliamlar, yağmalar, cami yıkımları ve Sancak'ta yaşayan Boşnaklara yaptığı türlü işkencelerdir(Bandzovic, 2006: 308-312).

Bosna-Hersek ve Sancak'taki Boşnakların durumu Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın kurulmasıyla daha da kötüleşti. Anti-İslâm propagandasının yanında bu dönemde düşman olunan Türklerle Boşnaklar aynı görülüyor ve düşman kabul ediliyordu. Boşnaklar sadece düşman değil onlara için hain de sayılıyordu. I. Dünya Savaşından hemen sonra bazı siyasetçiler, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nda yaşayan Müslümanların

yok edilmesini teklif etmişlerdi. Bu dönemde binlerce Boşnak katledilmişti. Müslüman çocukların zorla kiliselere din dersleri için götürüldükleri hakkında bilgiler vardı. Çok sayıda cami yıkılmış ve bazıları devlet tarafından depoya çevrilmişti. 1919 yılının Temmuz ayına kadar Bosna-Hersek'te 4180 Boşnak'tan 400.072 hektar arazi zorla alınmış ve devlet tarafından her hangi bir tazminat ödenmemişti. Reisü'l-ulemanın itirazları her hangi bir sonuç vermemişti. Sancak'taki Müslümanların o dönemlerde durumu daha da zordu. Çünkü Sancak, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı tarafından Sırp bölgesi olarak kabul ediliyordu. Sancak'taki Müslümanların sayısı sürekli azalıyordu. 1921 yılındaki nüfus sayımına göre Sancak'taki nüfusun %53'ü Boşnak'tı ama on sene sonra 1931 yılında bu oran %38'e düşmüştü.

O dönemde göçler devam ediyor ve giderek daha da yoğun şekilde gerçekleşiyorlardı. Boşnakların yaşadıkları bölgeler düşmanlarla çevrilmişti ve dışarıdan her hangi bir destek (silâh veya başka destek) gelmediği için direnmeleri uzun süreli olamadı. Bu direnmelerden sonra Sırpların yaptığı katliamlar daha da kanlı oluyordu ve Boşnakları göçe zorluyordu. Şahovic katliamından sonra tekrar Türkiye'ye büyük bir göç olmuştur. Bosna-Hersek'ten ve Sancak'tan 1878'den II. Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar 400.000 Boşnak'ın göç ettiği tahmin ediliyor. Devletler bu konuda hiçbir resmi kayıt tutmamışlardı. Onun için rakamlar tahminîdir(Bandzovic, 2006: 320-337; İmamovic, 1998: 490-493).

II. Dünya Savaşı yılları da Boşnak göçlerinin bütün hızıyla devam ettiği yıllardı. Özellikle doğu Bosna'daki ve Sancak'taki Boşnaklar katlediliyordu. Aynı zamanda zorla din değiştirme politikası da uygulanmaya çalışılıyordu. Sırp çeteleri Doğu Bosna'daki şehirleri ve köyleri basıyorlar ve büyük katliamlar yapıyorlardı. Bu olaylar en yoğun olarak 1941-1942 yıllarında oldu ve II. Dünya Savaşı bitene kadar devam etti. Bu dönemde Sırpların millî programına göre Büyük Sırbistan'ı kurmak gerekiyordu ve ilk yapılacak şey de bu Büyük Sırbistan'ı Türklerden temizlemektir. Hırvatların da amacı homojen etnik büyük bir Hırvatistan'ı kurmaktır. Boşnaklar iki taraftan sıkıştırılmıştı. Bu politikaların amacı sadece Boşnakları öldürmek de değil onları korkutmak ve göçe zorlamaktır. II. Dünya savaşı sırasındaki göçlerde ne kadar insanın olduğu konusunda net bilgiler bulunmamaktadır (Bandzovic, 2006: 409-420).

Boşnakların diğeri bir göçü de Sosyalist Federatif Yugoslavya Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra gerçekleşti. Bu göçler, daha ziyade Sancak bölgesinden olmuştur. Türkiye'ye olan bu göçlerin de farklı sebepleri vardır. Bu dönemde, Boşnakları kendi millî ve dinî kimliklerinden uzaklaştırmak için rejim farklı uygulamalara başvurmuştur. Eğitim hayatında (tarih kitaplarında, edebiyat kitaplarında) Boşnakça yok sayılıyordu. Boşnakların dinî ve kültürel faaliyetleri kısıtlanıyor, Boşnakların millî meselelerini gündeme getirenler ve bu konuda rejimi eleştirilenler en ağır cezalarla cezalandırılıyordu. Boşnakların Sancak'taki sayısı Bosna-Hersek'teki Boşnakların sayısından daha azdı. Sancak'ta Boşnaklar azınlıktı. Bütün bu sebeplerden dolayı göçler, Türkiye'ye 1970 yıllarına kadar devam etmiştir. Boşnakların Türkiye'ye göçleri 1970'li yıllarda neredeyse biter. O dönemde Yugoslavya'da sosyo-politik ve sosyo-ekonomik iklim biraz daha olumlu olarak değişir ve bu olumlu değişimlerden dolayı da göçler sona erir (Bandzovic, 2006: 516-529).

1992 yılında Bosna-Hersek'in bağımsızlığını ilân eder. Bu ilân aynı zamanda katliamların da başlangıcıdır. Sırpların hâkimiyetindeki eski Yugoslavya ordusu, 1992 yılında Bosna-Hersek'teki Müslümanlara saldırarak, Bosna-Hersek'in %70'ini işgal eder. 1992 yılında Hırvatlar da Hersek bölgesinde Müslümanların yoğun yaşadıkları yerlere saldırmaya başlarlar. Boşnakların etrafları çevrilmiş ve her taraftan saldırıya uğramışlardır. Boşnaklara uygulanan bu etnik temizlik hareketine Avrupa kayıtsız kalmıştır. 1992-1995 yıllarında devam eden savaşta öldürülen Boşnak sayısı 250.000 civarındadır. 60.000 kadar kadın ve kız çocuğu tecavüze uğramıştır. Sırp ve Hırvatlar tarafından Bosna-Hersek'teki Boşnakların yarısı göçe zorlanmıştır (Durakovic, 1998: 265-280). Yaşanan bütün bu gelişmeler, Boşnakların, Avrupa'ya ve Amerika'ya göç etmeye başlamasıyla sonuçlanmıştı. Binlerce insan, değişik şartlar altında Amerika'ya ve Avrupa'nın farklı ülkelerine göç ediyorlardı. Avrupa'ya göç eden Boşnaklardan büyük bir grup İsveç'i tercih etmişti. Zira İsveç, gelenlerin büyük çoğunluğunu kabul ediyordu. İsveç'e gelen Boşnak göçmenler, burada İsveç Hükûmeti'nin verdiği bazı haklardan faydalanma imkânına da sahiptiler. Bu şekilde İsveç'te bir Boşnak diasporası oluşmaya başladı (Gustavsson&Svanberg, 1995: 118-119).

1960'lı ve 1970'li yıllarda Kuzeypatı Avrupa ÷lkelerine bir iş göçü başlar. O dönemde Yugoslavya'nın tüm Cumhuriyetlerinden işçi olarak Kuzeypatı Avrupa'ya pek çok insan göç etti. Bosna-Hersek'ten giden Boşnakların sayısı diğerlerine göre daha düşüktü. 1980'li yılların ortasında İsveç'e işçi olarak Bosna-Hersek'ten gidenlerin sayısı 5000 civarındaydı ve onlardan sadece 1500'ü Boşnak'tı.

1992-95 Bosna savaşı aynı zamanda Avrupa'ya olan göçlerin de bir dönüm noktasıdır. UNHCR'in raporuna göre 1994 yılının ilkbaharında Yugoslavya'da 4.6 milyon insan ilticaya zorlanmıştı. Bu mültecilerin çoğu Bosnalıydı. Bosnalı mülteciler Avrupa'nın çeşitli ÷lkelerine gitmeye çalışmışlardı. İsveç'e gelenlerden 1993 yılında 29.700 kişiye oturma izni verilmiştir. 1994 yılında bu sayı 18.500 kişidir. Bu yıllar arasında akraba bağları dolayısıyla 10.000 kişiye daha oturma izni verilmişti (Gustavsson-&Svanberg, 1995: 7). Bu istatistikler, 1993-94 yılları için geçerlidir. Çünkü mülteciler daha sonra da gelmeye devam ettiler. İltica Müdürlüğü'nün verdiği bilgilere göre 1992-2005 yılları arasında 55.862 Bosna-Hersek vatandaşı İsveç'te oturma izni için müracaatta bulunmuştur. Aynı dönemde akraba bağları dolayısıyla 17.518 Bosna-Hersek vatandaşı daha aynı şekilde oturma izni için müracaatta bulunmuştu. Bu şekilde İsveç'te 73.380 Bosna-Hersek vatandaşı oturma izni için müracaatta bulunmuştur (www.migrationsverket.se). Müracaat edenlerin büyük bir çoğunluğuna oturma izni verilmiştir.

Boşnakların Türkiye'ye ve İsveç'e göçleri karşılaştırıldığında birbirlerinden farklı özellikler gösterdiği anlaşılır. Boşnakların Türkiye'ye göçleri yukarıda da söylendiği gibi eski tarihlere dayanır. Türkiye'ye Boşnak göçleri, 1878 yılından başlar ve 1970'li yıllara kadar devam eder. 1992-1995 yılları arasında da Türkiye'ye gelen Boşnak göçmen olmuştur ama sayıları eskiye göre daha azdır. Boşnakların İsveç'e göçleri ise daha sonraki yıllarda söz konusu olmuştur. 1960'lı ve 1970'li yıllarda İsveç'e çalışmak amacıyla giden Boşnaklar vardır ancak bunların sayısı 2000'i geçmez. İsveç'e esas Boşnak göçü, 1992-1995 yıllarında cereyan eden Bosna savaşı sırasında gerçekleşir. Bu dönemde binlerce mülteci İsveç'e gelmiştir.

Avrupa'nın ortasında yaşayan Müslüman bir halk olan Boşnaklar, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki topraklarından çekilmesinden sonra varlıklarını devam ettirebilmek için yıllarca mücadele vermişlerdir. Bu mücadele, hâlihazırda devam etmektedir.

Mücadelenin ilk belirtileri Avusturya-Macaristan döneminde başlar. Bu devlet, Bosna'da yaşayan Müslümanlara karşı yıllarca acımasız baskı politikaları uygular. Müslümanları fakirleştirmek, topraklarına el koymak ve Hristiyanlara özellikle de Katoliklere dağıtmak, yaptıkları ilk şeylerdir. Ayrıca aynı devlet, Müslüman Boşnakları Hristiyanlaştırma politikasını da bütün sertliğiyle uygular. Avusturya-Macaristan monarşisinin Bosna'daki Müslümanlara karşı tavrı belliydi. Bu baskılara dayanamayan Müslümanların da, yapacakları tek şey vardır. O da Osmanlının diğer topraklarına göç etmek. Göçler hakkında Avusturya-Macaristan devleti tarafından kayıtlar sağlıklı olarak tutulmadığından göçmenlerin hem sayıları hem de durumları ile ilgili sağlıklı bilgiler elimizde yoktur. Devam eden bu göçler, her zaman Avusturya-Macaristan devleti tarafından ekonomik gösterilmiştir.

Avusturya-Macaristan Hükûmeti, Müslümanların göçünü her zaman teşvik etmişti. Boşnakların da amacı Osmanlı topraklarında rahat ve huzurlu bir hayat yaşamaktı. Böylece Müslüman Boşnaklar göç etmeye başlamış, beraberlerinde akraba ve komşularını da göçe ikna ederek yola çıkmışlardı. Osmanlı topraklarına göç etmek isteyen ve yola çıkan Boşnak göçmenlerin takip edeceği yolun başlangıcı Belgrat'tı. Belgrat'tan sonra demiryoluyla Niş, Üsküp ve en son Selanik'e gidiliyordu. Daha sonra bu göçmenler küçük gruplar halinde İstanbul'a giriş yapıyorlardı. Bu göçmenlerin sayıları artıp İstanbul'da büyük bir kaos ortaya çıkınca Çanakkale ve İzmir limanlarına gitmeye başladılar. Anadolu'ya gelen göçmenler Aydın, Kütahya, Afyon ve Eskişehir'e gönderiliyordu. Boşnak göçmenlerin yola çıkmadan önce pasaport ve izin almaları gerekiyordu. Bunları alabilmek için 1882 yılında getirilen kanuna göre müracaat edenlerin *akıl sağlıklarının yerinde olduğunu -muhakkak-beyan ettikten sonra, bütün taşınmaz mallarını sattıklarını, yol için gerekli paralarının olduğunu, varsa eğer vergi ve şahsî borçlarını tasfiye ettiklerini, devlete karşı askerlik başta olmak üzere her hangi bir yükümlülüklerinin olmadığını taahhüt etmeleri* gerekiyordu. Bosna- Hersek'ten çıkar çıkmaz vatandaşlıklarını kaybedecekleri yüzlerine okunuyor, onlar da "Biliyorum, kabul ediyorum" cevaplarını imzaladıktan sonra yolculuk süreci başlıyordu.

Boşnaklara yapılan baskılar bu yıllarla sınırlı kalmadı. İki Dünya Savaşı sırasında ve II. Yugoslavya'nın ilk yıllarında zulüm ve baskılar devam etti. Sırp çetelerinin zulmüne ve baskılarına maruz kalan Boşnak Müslümanlar, tekrar göçe zorlandılar. Bu göçler,

Sırbistan ve Karadağ'dan 1970'li yıllara kadar sürdü. Tabii devam eden bu göçlerde bazı farklı sebepler de vardı. Yugoslavya'nın kurulup Komünist rejimin ortaya çıkmasından sonra rejim muhalifleri, hem Bosna-Hersek'ten hem de Yugoslavya'nın diğer Federal Cumhuriyetlerinden değişik ülkelere göç ettiler. Bu göçler genellikle organize değildi ve şahsî düzeydeydi. Rejim muhalifleri bu şekilde dünyanın farklı ülkelerine siyasî göçmen olarak gitmek mecburiyetinde kaldılar.

Yugoslavya'dan-Sırbistan ve Karadağ'dan-1960'lı ve 1970'li yıllarda pek çok göç olayı gerçekleşti. Özellikle bu yıllarda Avrupa'ya ve Amerika'ya işçi olarak insanların göç ettiğini görüyoruz. İsveç'e olan göçler de bu dönemlerde gerçekleşmiştir. Bosna-Hersek'ten işçi olarak giden Boşnaklar, İsveç'e gelmişlerdi. Bunların sayısı azdı. Daha sonraki göç, 1992-1995 yılları arasında gerçekleşti. İsveç'e savaş dolayısıyla gelen Boşnak göçmenlerine insanî sebeplerden dolayı oturma izni verilmişti. Savaştan kaçan bu göçmenler, İsveç'e gelmişlerdi. Göç, organize değildi. Göçmenler kendi başlarına geliyorlardı. İlk gelenlerin ardından akrabaları da geliyordu ve göçmen sayısı günden güne artıyordu. İsveç devleti, Bosna'dan gelen göçmenlerin neredeyse hepsine oturma izni vermişti. İsveç'teki göçmen sayısı 70.000'i bulmuştu (www.migrationsverket.se).

Önce Osmanlı Devleti'ne sonra da Türkiye'ye olan göçlerle 1990'lı yıllarda İsveç'e olan Boşnakların göç sebepleri incelendiğinde ortaya şu sonuçlar çıkar: Avusturya-Macaristan dönemi ve daha sonra I. ve II. Yugoslavya dönemlerindeki göçlerle 1992-1995 yıllarında gerçekleşen Bosna savaşı dönemindeki göçler sebeplerine bakıldığında bunun savaşlar sonucunda olduğunu görüyoruz. Özellikle sosyo-ekonomik sebeplere bağlanmaya çalışılan ancak Boşnaklara yıllardır yapılan baskılar, kimliklerine, mülklerine, kültür değerlerine ve güvenliklerine yapılan tecavüzlerle ortaya çıkan Avusturya-Macaristan, I. ve II. Yugoslavya dönemindeki göçlerin yoğun bir şekilde yaşandığını görüyoruz. 1992-1995 yılları arasında bu baskılar ve tecavüzlerin, modern dünyanın gözü önünde olması dolayısıyla Boşnak halkının yaşadıklarını artık herkes biliyordu. Bundan dolayı da göç etmek zorunda kalan bu insanların ekonomik sebeplerden göç etmedikleri dünya kamuoyu tarafından takip ediliyordu. İsveç'e gelen Boşnak göçmenler, insanî sebeplerden geldikleri için onlara oturma izni daha çabuk ve sorunsuz verilmişti.

Göçmenlerin geliş şekilleri bakımından Türkiye ve İsveç arasında önemli farklılıkların olduğu görülür. Boşnakların İsveç'e göçleri Türkiye'ye göre çok daha yenidir. Bu göçler, 1960'lı yıllarda iş göçü olarak gerçekleşmeye başlar. İsveç devleti, işçilere ihtiyacı olduğundan bu göçmenleri kabul eder. İlk zamanlardaki göçmenler, misafir işçiler olarak kabul edilse de gelenlerin çoğu İsveç'te kalıp İsveç vatandaşı olmuştu. Türkiye ise gelen kişileri 'muhacir' olarak kabul etmektedir. Zaten göç dönemleri konusunda da büyük fark vardır. Osmanlı devletine ve sonra Türkiye Cumhuriyeti'ne göç dönemleri savaş ve yoksulluk dönemleridir. Daha sonra gelen göçmenlerin durumu biraz daha iyi olsa da devletin göç ve entegrasyon konusundaki tutumu pek fazla değişmez.

Boşnakların İsveç'e büyük göçü, 1992-1995 yılları arasında olmuştu. Savaştan kaçan Bosna-Hersekli göçmenleri İsveç devleti mülteci olarak kabul ediyor ve onların insanî sebeplerden ötürü İsveç'te oturmalarına müsaade ediyordu. Oturma izni alan Boşnak göçmenler için devlet, onların topluma uyumları maksadıyla bazı imkânlar sunuyordu. Her şeyden önce oturma izni alan göçmenler, ücretsiz ve mecburî olarak İsveççe kursuna gidiyorlardı. Yine, devlet, göçmenlere ev veriyordu. Onların evlerine eşya alabilmeleri için yine bir miktar para kendilerine veriliyordu. Eşya için verilen para, borç olarak düşünülüyordu ve bu yardımı alan göçmen, iş bulup maaş almaya başladıktan sonra bu borcu devlete geri ödüyordu. Göçmenlere konut tahsis edilirken, ailenin kaç fertten meydana geldiği düşünülüyordu. Buna göre apartman dairelerinin büyüklüğü belirleniyordu. Kirayı, iş bulana kadar devlet ödüyordu. Bu apartmanlar, devlete ait olan veya devletin ortak olduğu apartmanlardı.

İsveç'e gelen göçmenler için düzenlenen İsveççe kursunu başarıyla bitirenler, iş bulmak için İş Bulma Kurumu'na başvurabiliyordu veya kendi başına da iş arayabiliyordu. İş bulana kadar devletten geçinmek için yardım alıyor ama bu yardımı alabilmek için iş aradığına dair belge göstermek zorundaydı. İsveç'te ücretsiz olan eğitim ve sağlık hizmetlerinden oturma izni alan göçmenler faydalanabiliyordu. Eğitimde de göçmen çocuklarına has olarak bazı uygulamaların yapıldığını görüyoruz. Okula başlamak için okullarda hazırlık programları verilir. Bu programları başarıyla bitiren öğrenciler, İsveççeyi okula başlamak için yeterli bir seviyeye kadar geliştirdikten sonra kendi sınıflarına geçebilirler. Üniversitede okumak isteyen tüm öğrenciler devletten yardım

alma imkânına sahiptirler. Bunun yanında isterlerse devletin üniversite öğrencilerine borç olarak verdikleri krediyi de alabilirler. Bu borç, bir işe girdikten sonra ve düzenli maaş aldıktan sonra taksitlendirerek geri ödenmektedir.

Bütün bu sıralanan faaliyetler, İsveç'e gelen göçmenleri entegre etmek amacıyla üretilen politikaların birer sonucudur. Amaçlanan şey, gelen göçmen çocuklarına İsveççeyi öğretmek, İsveç kültürü, toplumu ve devleti hakkında bilgi vermektir.

5.10. Türkiye ile İsveç'in İskân ve Entegrasyon Politikalarının Karşılaştırılması

Osmanlı Devleti'ne gelen göçmenlerin iskân işlemleri, Kırım savaşı sonrası hızla artan göçler sebebi ile yoğunluk kazanmış, daha önce bu işle meşgûl olan Şehremanetinin sorunun çözümünde yeterli olmayışı sonucu Devlet, bu sorun ile uğraşacak bir komisyon kurmak mecburiyetinde kalmıştı. Kanunlarla 'İskân-ı Muhacirîn' adı ile kurulan ve göçmenlerin iskânlarıyla ilgili işlemleri yürütme işini üstlenen bu kurumun adı daha sonra 'Muhacirîn ve Aşair Müdüriyyet-i Umûmiyyesi' olarak değiştirilmişti. Bu kurum, Cumhuriyet'e kadar çalışmalarını sürdürmüştür. 'Muhacirîn ve Aşair Müdüriyyet-i Umûmiyyesi' tarafından çok sayıda göçmen Amasya, Tokat, Sivas, Çankırı, Adana, Aydın, İçel, Bursa, Adapazarı ve İzmit çevresine yerleştirilmiştir (Doğanay, 2011:2, Gündüz, 2012: 173-184).

Osmanlı Devleti'nin göçmenleri yerleştirme konusunda farklı uygulamaları söz konusu olmuştu. 1877 yılına kadar gelen göçmenlerden bir kısmına şehirlerde yerleşme izni verilmişti. Göçmenlerden, ilmiye sınıfı mensubu, yüksek memur veya zanaatları ancak şehirlerde icra edilenlere şehirlerde oturma izni verilmiş, geri kalanların şehirlere yerleşmesine müsaade edilmemiştir. Geçen yıllar boyunca göçmen sayısını artması ile birlikte birçok kunduracı, marangoz, berber ve benzeri küçük esnaf ile kent hayatına ve ticarete alışmış olan çok sayıda göçmen, oturdukları köy ve kasabalara uyum sağlayamadıkları için şehirlere göç etmek zorunda kalmışlardı. Diğer taraftan göçler sebebiyle yerli halkın tepkisi söz konusuydu. Bu durumda devlet önlemler almak mecburiyetinde kalmış, 1878 yılında yayımlanan bir talimatla göçmenlerin şehirlerin çevresine yerleşmelerine izin verilmiştir. Bu karardan sonra Anadolu'da yeni bir olgu ortaya çıkmıştır: Göçmen mahallesi. Ankara ve Eskişehir'deki Boşnak ve Tatar mahalleleri bu olgunun en iyi örnekleridir. Bu göçmen yerleşmelerinin en belirgin ortak özelliği, kırsal kesimde geleneksel Anadolu köy dokusundan, şehirlerde ise mahalle

dokusundan kolaylıkla ayırt edilebilmesidir. Zira Anadolu'da 19. yüzyılın ikinci yarısından beri devam edengeleneksel doku değişmiştir. Göçmen mahalleleri düzenli ve geometrik bir görünüme sahiptirler. Bunun sebebi yerleşmelerin çıkartılan yönetmeliklerle yapılmasıdır. Yönetmelikler belirli bir plâna göre bu yerleşmelerin yapılmasını sağlamıştır. Türkiye'ye Cumhuriyet döneminde Yugoslavya'dan 77.431 aileye mensup olarak 305.158 kişi göç etmiştir. Bu ailelerden 1950 yılına kadar gelenlerden 14.494 kişi devlet tarafından iskân edilmiştir. Ailelerin diğer bölümü serbest göçmen olarak Türkiye'ye yerleşmişlerdir. Yugoslavya'dan yapılan göçün Yunanistan ve Bulgaristan'dan olduğu gibi politik zorlamalardan kaynaklanmadığı, göçün sosyo-ekonomik nedenlere dayandığı kabul edilmiştir. Yukarıda ifade edilen bilgiler doğrultusunda bu durumun başka sebeplerle ortaya çıktığını söylemek gerekir (Doğanay, 2011: 3-4).

Osmanlı Devleti'nde iskân hizmetleri, 1872 yılında kurulan 'Muhacirîn Komisyon-ı Âlisi' adlı bir kuruluşla başlatılmıştı. Bu kuruluş farklı zamanlarda farklı adlarla anılmıştı: 'Muhacirîn Aşair Müdüriyeti', 'İskân Umum Müdürlüğü', 'Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü'. Son olarak 22.05.1985 gün ve 18761 Sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 3202 sayılı kanunla da iskân hizmetlerini yürütme görevi Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir. Cumhuriyet döneminde iskân hizmetlerinin daha iyi yapılabilmesi bakımından 21.06.1934 tarihinde 2510 Sayılı İskân Kanunu çıkarılmış, dağınık olan iskân mevzuatı o zamanki ülkelerden yurdumuza göçmen olarak gelen ailelerin iskânını sağlamıştır. Cumhuriyet döneminden önce iskân ve göç hareketleriyle ilgili taleplerin karşılanması konusunda büyük zorluklarla karşılaşılıyordu. Bu zorlukların ortadan kaldırılması maksadıyla birçok mevzuat yürürlüğe sokulmuş ise de bu pek yeterli olmamıştır. Ayrıca, iskân edilen insanların istek ve ihtiyaçları zaman içinde sık sık değiştiğinden, değişen bu ihtiyaçların karşılanması için 2510 Sayılı Kanuna ek olarak birçok kanun (15 adet Nizamname, Bakanlar Kurulu Kararları ve Genelgeler) çıkartılmıştır (Doğanay, 2011).

İskân, iki şekilde uygulanmaktadır. *Tarımsal iskân, şehirsal iskân*. Tarımsal iskân, çiftçilikle uğraşan ve çiftçilikten anlayan aileleri kapsamaktadır. Hazırlanmakta olan tarımsal iskân projesine göre, iskân öngörülen her aileyi geçindirebilecek ve borçlandırmadan tarım arazisi verilerek işletme için ihtiyaç duyulan canlı cansız

donatım ve yıllık işletme kredisi ile desteklenmektedir. Şehirsel iskânda şehirsel iskânı talep eden ailelere iskânı plânlanan kentte konut verilerek meslek ve sanatlarını icra edebilecekleri donatım ve işletme kredisi açılmaktadır. İskân edilen aileler kendilerine verilen taşınmaz mallardan (konut, işletme binası, arsa, arazi vb. yerleri) dolayı, kamulaştırılan veya satın alınan taşınmaz mallar için kamulaştırma veya satın alma bedelleri yapı ve tesisleri için maliyet bedelleri, hazine arazisi için rayiç bedelleri üzerinden borçlandırılırlar(Doğanay, 2011).

İsveç'in iltica politikasının yıllara göre değişiklikler gösterdiğini görüyoruz. Aslında İsveç'in iltica politikası, işçi alma politikasından mülteci kabul politikasına doğrubir süreci kapsamaktadır. İsveç'in iltica politikasında görülen bu değişiklikleri Christer Lundh ve Rolf Ohlsson "Fran arbetskraftimport till flyktinginvandring" adlı çalışmasında ekonomik ve konjonktürel sebeplere bağlarlar. Onlara göre ekonomik büyüme ile ekonomik küçülme iltica politikasının da gidişatını belirler. Ekonomik büyümenin yükseldiği dönemlerde iltica politikası daha liberaldir. Ekonomik büyümenin azaldığı dönemlerde ise iltica politikası da daha sıkı bir hâl almaktadır (Lundh&Ohlsson, 1999: 43).

İsveç'e belirli bir tarihe kadar gelen göçmenlerin sayısı sınırlıydı. Özellikle 1970'li yıllara kadar İsveç'e işçi göçünün daha ön plânda olduğunu görüyoruz. Daha sonraki yıllar ise bu durumu biraz değiştirdi. 1980 ve 1990'lı yıllarda İsveç'e göç etmek isteyen kişilerin sayısında büyük artış gözlemlenmektedir. Yugoslavya'daki savaşıardan dolayı İsveç'e çok sayıda mülteci geldi. Bu mültecilere hem siyasî hem de insanî sebeplerden dolayı İsveç'te oturma izni verilmiştir. İsveç'in iltica politikası yukarıda söylendiği gibi yıllara göre değişiyordu. 1980'li yıllarda mülteci kabul etmek için kurulan sistem, artık 1990'lı yıllarda yetersiz olmaya başladı ve tekrar gözden geçirilmesi lâzımdı. Diğer taraftan ekonomik şartlar da İsveç'in aleyhine idi. Mülteciler, devlet için ciddi anlamda ekonomik bir yük teşkil ediyordu. Bu sebeplerden dolayı savaş mağduru Yugoslavyalı mülteciler için vize uygulaması başlatıldı. Vize uygulaması Bosna-Hersek vatandaşları için uygulanmıyordu. Bu mültecilere insanî sebeplere dayanılarak oturma izni veriliyordu (Lundh ve Ohlsson, 1999:50).

İsveç'te uygulanan entegrasyon politikasının özellikleri şunlardır: İsveç'te uygulanan entegrasyonun en önemli amaçları eşitlik, birlik ve çok kültürlülüktür. Herkes için-etnik

veya kültürel kökenine bakılmadan-aynı haklar, imkânlar ve vazifeler geçerlidir. Hükûmete göre toplumun gelişebilmesi için toplumda herkesin herkese saygı duyması gerekir. Varolan farklılıklara herkesin saygı duyma mecburiyeti vardır.Bu, bir sorumluluktur ve bu sorumluluğu, toplumun bütün bireyleri paylaşmak zorundadır.Bu bireylere bütün vatandaşlar dâhildir. Bu kişiler, İsveç kökenli veya yabancı kökenli göçmenler olabilirler(www.regeringen.se/sb/d/2279).

Göçmenlerin iş sahibi olma ve devletten yardım almadan kendilerini geçindirmeleri entegrasyon politikasının en önemli amaçlarından biridir. Zira göçmenlerin iş sahibi olmaları ve ekonomik şartlarını iyileştirmeleri entegrasyonun en iyi yoludur.Bu durum, ayrıca İsveç kökenlilerle göçmenler arasındaki ayrımı da en aza indirgeyen faktörlerden biridir(www.regering.se/sb/d/2279).

İsveç'te uygulanan entegrasyonun en önemli ikinci amacı eğitimidir. İsveç'te göçmenlerin İsveççe öğrenebilmeleri onların İsveç'te daha kolay iş bulabilmeleri anlamına gelmektedir. Bu maksatla göçmenlerin İsveççeyi öğrenmeleri ve bu şekilde İsveç'te iş bulabilmeleri için eğitimler düzenlenir. Bu eğitimler, değişik kurslar şeklinde gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda kendi ülkelerinde eğitim görmüş göçmenlerin diplomalarının denklikleri için de çalışmalar yapılmaktadır (www.regering.se/sb/d/2279).

İsveç'teki entegrasyonun üçüncü önemli amacı göçmenlerin yerleşmesidir. Bu yerleşmeyi en iyi şekilde uygulamak amacıyla çalışmalar yapılır. Bu çalışmalarda özellikle gettolaşma önlenmeye çalışılır. Gettolaşmayı engellemek ayrımcılığı da engellemek anlamına gelmektedir (Integrationsverket, 2000:16-17).

İsveç devletinin uyguladığı bütün bu entegrasyon çalışmalarına bakıldığında pek başarılı bir sonuç ortaya çıkmaz. Göçmenlerin iş sahibi olma oranı, İsveç kökenli vatandaşlara göre daha düşüktür. Eğitim konusunda da durum aynıdır. Başarılı not alan göçmen çocukların oranı, İsveç kökenli çocuklara göre daha düşüktür. Bu özellikle ilk ve orta öğretim için geçerlidir. Bu durumun sadece göçmenler için düzenlenen dil ve meslek kurslarında geçerli olmadığı söylenebilir.Göçmenlerin yerleşmeleri konusunda da entegrasyon politikası başarılı değildir. İsveç devletinin engellemeye çalıştığı gettolaşma her şehirde görülür. Sosyal konutlarda göçmenlerin sayısı çok fazladır. Bu tabii olarak göçmenlerin iş durumlarıyla ilgilidir. İsveç'in entegrasyon politikasının

hedefi, sadece göçmenleri değil İsveç kökenli vatandaşları da kapsamaktadır. Entegrasyon politikasının hedefi, göçmenlerin ve İsveç kökenli vatandaşların birbirleriyle uyum içerisinde yaşamalarıdır ve birbirlerinin kültürlerine ve etnik kökenlerine saygı göstermeleridir (Franzen,2003:21). Ancak siyaset ve siyasetçilerin koordinasyon ve net amaçlarının eksikliğinden dolayı entegrasyon politikasının uygulanması zor olmaktadır. Onun için bugün de hâlâ çok sayıda göçmen, sosyal yardıma muhtaçtır ve hâlâ çok sayıda göçmen, gettolarda yaşar (Franzen,2003:24).

Osmanlı Devleti'ne göç eden Boşnakların, bu göçün ilk dönemlerinde bir kaostan içinde kaldıkları görülür. Göçlerin büyük bir hızla devam etmesi, konsoloslukların bu durum karşısında acz içinde kalmaları bu sonucu ortaya çıkarmıştır. Bâb-ı Âli, dış temsilcilerine göçmenlerin açıkça kabulü veya reddi hususunda herhangi bir uyarıda bulunma gereği duymamıştı. Bu yüzden konsoloslar, kapılarına yığılmış olan göçmenlere yol tezkeresi verip vermeyeceklerini her defasında İstanbul'a sormak durumunda kalmışlardı. Göçün devam ettiği yıllarda en ciddi sorunla karşılaşan Belgrat elçiliği olmuştu. Boşnak muhacirler büyük gruplar halinde gelmiş, yol tezkeresi ve tren bileti almak için elçiliğin avlusunda toplanmışlardı. Elçilik, nasıl bir tutum sergileyeceğini Bâb-ı Âli'ye sormak zorunda kalmıştı. Osmanlı Devleti, Boşnak göçmenlerin ekonomik olarak büyük bir yük olacağını düşündüğünden prensip olarak göçe karşıydı. Diğer taraftan stratejik dengeler de söz konusuydu ve bu dengeler göç devam ederse Osmanlı aleyhinde gelişecekti(Gündüz, 2012: 24-28).

Büyük bir sıkıntı ile gelen göçmenlerin büyük çoğunluğu fakir ve eğitimsizdi. Devlet, bazı yetersizlikler sebebiyle göçmenlerin bu zor durumunun önüne geçemiyordu. Boşnak göçmenlerin yerleştiği yerler şunlardı: Adapazarı, Bursa, İnegöl, Aydın, İzmir ve daha sonra Ankara ve Anadolu'nun değişik şehirleri. Gelen Boşnak göçmenlerin sayısı konusunda herhangi bir istatistikî bilgi tutulmamıştı. Bu yüzden ilk iskân sahalarındaki nüfus miktarına dair hiçbir kayda rastlanmamıştır. Önce Osmanlı Devleti'ne ardından da Türkiye Cumhuriyeti'ne hem Kafkaslardan hem de Rumeli'den devam eden göçler yüzünden iskân politikasıyla ilgili kanunlar yeni kanunlar getirilmiş ve komisyonlar kurulmuştur. Gelen göçmenlere yardımlar yapılmış, arsa, hayvan, tohum ve buna benzer destekler sağlanmıştır.

Söylendiği gibi hem Kafkaslardan hem de Rumeli'den devam eden göçler, beraberlerinde entegrasyon politikasını da getiriyordu. Bununla birlikte gelen muhacirlerin Türk toplumuna entegrasyonu konusunda devletin bir politikası ve plânu yoktu. İlk göçler, 'adres değiştirme' olarak nitelendiriliyordu. Zira yapılan bu göçler, Osmanlı toprakları içindeydi. Ancak bazı sorunların da görülmesi lâzımdı. Mesela Boşnak göçmenler Türkçe bilmiyorlardı; yeni gelen topraklar hakkında herhangi bir bilgileri yoktu. Hem fakirlik hem de dil bilmemekten dolayı gelen muhacirler iş bulamıyorlardı. Boşnak muhacirler, Boşnaklardan oluşan köyler ve mahalleler meydana getiriyorlar, kendi aralarında görüşüyorlar ve yaşıyorlardı. Daha sonraki nesiller için durum biraz daha farklıydı. Onlar, Türkçeyi öğrenmişler ve Türk toplumuna daha çok dâhil olmaya başlamışlardı. Devletin, gelen göçmenleri Türk toplumuna dâhil etmek için her hangi bir kanun veya uygulama getirmediğini görüyoruz. Türkçe bilmeyen göçmenlere Türkçe öğretmek için her hangi bir şey yapılmadı. Göçmenler zamanla Türkçeyi öğrendiler ve genellikle sonraki nesiller, bu konuda sıkıntı duymadı. Tabî bunun sebepleri vardı. Devletin net bir iltica politikası yoktu. Bu yüzden de entegrasyon politikası oluşturulmamıştı. İlk göçlerde zaten Osmanlı Devleti, zor durumdaydı ve belki bundan dolayı devlet, bu konulara yeterli ilgi ve para ayıramıyordu. Cumhuriyet döneminde durum biraz daha iyi olsa da gelişmiş bir iltica ve entegrasyon politikası söz konusu değildi. İsveç ve Türkiye'nin iskân ve iltica politikalarında görülen farklılıklar tarihî, siyasî ve sosyal sebeplerden kaynaklanmaktadır.

5.11. Türkiye ve İsveç'teki Boşnakların Örgütlenme Biçimleri ve Kimlik Algılayışlarının Karşılaştırılması

Türkiye'de yaşayan Boşnaklar ve İsveç'te yaşayan Boşnakların örgütlenme biçimleri ve kimlik algılayışlarını karşılaştırmadan şu önemli noktayı belirtmek gerekir. Şu anda Türkiye'de yaşayan Boşnaklar, Türkiye'ye göçmen olarak gelmediler. Türkiye'de dördüncü, üçüncü, ikinci nesil olarak yaşayan Boşnak kökenli Türkiye vatandaşlarıdır. Bosna-Hersek, Sırbistan veya Karadağ devletleriyle resmî her hangi bir bağları yoktur. Dedelerinin Müslüman kimliklerini korumak ve devam ettirmek için tercih ettikleri Osmanlı Devleti ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti, dinî ve kültürel açıdan zaten onlara yabancı değildi. Bugün Türkiye'de yaşayan Boşnaklar, Türk toplumunun bir parçası olmuştur ve onlar artık Boşnak kökenlerinin farkında olan Türklerdir.

Dedelerinin nereden geldiklerini, Boşnak köklerini hatırlayanların sayısı yüksektir. Dil bilenlerin, Boşnak geleneklerini uygulayanların ve Boşnak kimlikleri konusunda fikirleri olanların sayısı fazladır. Burada tam bir asimilasyondan söz etmek mümkün gözükmemektedir. Bosna-Hersek, Sırbistan ve Karadağ'daki akrabalarıyla çok sayıda Türkiye'de yaşayan Boşnak hâlâ görüşmektedir.

1992-1995 yılları arasındaki Bosna savaşı Türkiye'de yaşayan Boşnakların örgütlenmeleri konusunda bir dönüm noktası olmuştur. İlk defa o dönemde Türkiye'de yaşayan Boşnaklar, Bosna'da zulme uğrayan soydaşlarına yardım etmek için bir araya gelirler ve dernekler kurarlar. Bu kurulan dernekler, yardımlaşma ve dayanışma dernekleridir. Bu dernekler sayesinde Türkiye'nin farklı bölgelerinde yaşayan Boşnaklar da birbirlerinden haberdar olurlar ve bir araya gelmeye başlarlar.

Türkiye'deki Boşnak dernekleri, kültürel etkinlikler, toplantılar, şenlikler, konferanslar, Bosna'ya ve Sancak'a seyahatler, Bosna'da yaşanan katliamları anma törenleri ve buna benzer faaliyetler hâlihazırda yürütmektedirler. Ayrıca bu dernekler, kendi kültürlerini, örf ve âdetlerini korumak ve yaşatmak, Boşnakların uğradıkları katliamları ve zorlukları unutturmamak, Türkiye ve Bosna-Hersek devletlerinin her türlü işbirliği konusunda katkıda bulunmak için faaliyette bulunuyorlar. Aynı zamanda Türkiye'deki bu dernekler, dünyadaki Boşnak göçmenleriyle de işbirliğini sürdürmektedirler. Bu işbirliği ile ilgili güzel bir örnek vermek yerinde olur:

Merkezi İngiltere'de bulunana Dünya Bosna Göçmenleri Birliği'ne üye 20 ülke temsilcisi, 60 delege ile Türkiye'nin değişik kentlerinde kurulan 25 dernek temsilcisi, İzmir ve çevresinde yaşayan Boşnak göçmenleriyle Çeşme'de buluştu. Altinyunus Otel'de bir araya gelen diaspora temsilcileri sorunlarını paylaştı. Bosna-Hersek Fahri Konsoloslugu, Türkiye Bosna Hersek Dernekleri Federasyonu ile İzmir Bosna-Sancak Kültür ve Yardımlaşma Derneği tarafından "Dostluk ve Dayanışma Gecesi" düzenlendi.

Boşnak dernekleri, 1992-1995 Bosna Savaşı sırasında o bölgeye Türkiye'den yardım toplayıp gönderiyorlardı. O yıllarda Bosna'da yaşanan vahşeti durdurmaya da çalışıyorlardı. Bu derneklerin faaliyetleri o dönemlerde yardım ağırlıklıydı. Savaş sırasında ve savaştan sonra Bosna'dan, Sırbistan ve Karadağ'dan gelen Boşnak öğrencilere burs verilmeye başlandı. Bu konuda en çok çalışanlardan biri İzmir'de

yaşayan ve şu anda Bosna-Hersek Dernekleri Federasyonu Onursal Başkanı ve Bosna-Hersek Fahrî Konsolosu olan Kemal Baysak'tır. Günümüzde Türkiye'de onlarca Boşnak Derneği vardır. Bu dernekler faaliyetlerine devam etmektedirler.

Bugün, Boşnak derneklerinin faaliyetlerinden birincisi, Boşnak kültürünün yaşatılmaya çalışılmasıdır. Bu derneklerden bazılarında Boşnak dili kursları düzenlenmektedir. Boşnak dernekleri tarafından organize edilen Boşnak gecesi, pita şenliği, teferiçlerine faaliyetler arasındadır. Faaliyetler arasında Bosna'yla ilgili düzenlenen konferanslar vardır. Buna, Adapazarı'nda 2011 yılında düzenlenen *Bosna Dün, Bugün ve Yarın* konulu konferans örnek gösterilebilir. Bosna'da 1992-1995-arasında yaşanan trajediyi unutturmamak için düzenlenen konferanslar, anma törenleri, yapılan anıtlar bu faaliyetleri devam ettirirler. Bugün Adapazarı'nda 'Bosna Şehitleri Anıtı' vardır. Yine 2012'de Adana'da organize edilen 'Srebrenica Şehitleri Anıt Ormanı' projesi başka bir örnektir. Bu proje kapsamında Srebrenica'da ölenlerin mezar sayısı kadar yani 8372 fidan dikilmiştir. Türkiye'deki Boşnak Dernekleri, Bosna-Hersek'teki çeşitli kurumlarla da iletişim hâlinde dirler. İzmir'de ve Bursa'da Bosna-Hersek Fahri Konsoloslukları bulunmaktadır. Çeşitli Türk kurumlarıyla birlikte düzenlenen projeler mevcuttur.

Boşnaklar İsveç'te yaşayan en büyük göçmen gruplarından biridir. İsveç'te yaşayan Boşnakların sayısı 70.000 civarındadır. Boşnakların İsveç'e gelmesiyle beraber İsveç'te Boşnak dernekleri kurulmaya başlar. İsveç'te kurulan Bosna-Hersek Dernekler Federasyonu'nu kuruluş tarihi 1992 yılının haziranıdır. Daha önce İsveç'te birçok Boşnak derneğinin kurulduğunu görüyoruz. 1990'lı yılların ortalarında İsveç'te 121 Boşnak Derneği kurulmuştu. Bugün bu sayı 100 civarındadır.

İsveç'teki Bosna-Hersek dernekleri faaliyetlerine göre beş farklı birliğin çatısı altında birleşirler. En büyük birlik Bosna-Hersek Dernekleri Federasyonu'dur. Federasyonun 105 dernek üyesi vardır ve 16.000 aşkın üye sayısına ulaşmıştır. Federasyonda profesyonel olarak 6 kişi çalışmaktadır. Federasyonun genel çerçevede yıllık bütçesi 140.000 avrodur. Bütçenin %50'si devlet desteğidir. Diğer taraftan farklı projelere dâhil olunarak önemli miktarda gelir sağlanmaktadır. Buna ilâve olarak federasyonun gelirleri arasında üyelik âidatları da yer alır(www.bosniskaförbundet.se).

İsveç Bosna-Hersek Dernekleri Federasyonu, Dünya Boşnak diasporasının en büyük organizasyonlardan biridir. Federasyonun pek çok faaliyet ve amacı vardır. Bunlar sırasıyla:

1. Ana dilin, kültürün ve geleneklerin korunması ile devam ettirilmesi için kurslar düzenlemek;
2. Boşnakların İsveç toplumuna entegrasyon sürecine yardımcı olmak;
3. Boşnakları çeşitli konularda (dergi, bülten, seminerler) organize ederek bilgilendirmek;
4. İsveç'teki Bosna-Hersek derneklerinin kendi aralarındaki işbirliği teşvik etmek;
5. Yeni derneklerin kurulmasına yardımcı olmak;
6. Çeşitli İsveç kurumlarıyla işbirliği yapmak ve ortak projeler üretmek;
7. Irkçılığa ve her türlü ayrımcılığa karşı çalışmak;
8. Federasyonu hem İsveç'te hem de dünyada tanıtmak.

Federasyonun *Glas BiH* adıyla yayımlanan bir de dergisi vardır. Federasyon, 20'den fazla Boşnak yazarının kitaplarını yayımlanmıştır. Federasyon, İsveç Eğitim Müdürlüğü'yle birlikte 28.500 kelime ve kalıp sözler içeren bir İsveççe-Boşnakça sözlük yayımlamıştır. Federasyonun *Fokus* adı altında bir bülteni de vardır. Federasyonun ayrıca resmi web sayfası da mevcuttur. İsveç'in 12 şehrinde Boşnakça yayın yapan yerel radyo istasyonu kurulmuştur.

İsveç Bosna-Hersek Dernekleri Federasyonu'nun çeşitli projeleri vardır. Bu projelerden en önemlisi, İsveç'teki Boşnakların Bosna-Hersek'e kendi isteğiyle dönmeleri projesidir. Bu projenin adı şöyledir: "Boşnaklar Boşnaklara yardım ediyor". Bu projeyi İsveç Bosna-Hersek Dernekleri Federasyonu, Göçmen Müdürlüğü ve İsveç Dış İşleri Bakanlığı birlikte yürütmektedir. Dönmek isteyen göçmenler için bir danışmanlık komisyonu oluşturulmuştur. Sarayevoda İktisat Enstitüsü'nün yardımlarıyla dönmek isteyen göçmenlere Bosna'da kendi işlerini kurmak için danışmanlık yapılmaktadır (www.bosniskaförbundet.se).

İsveç Bosna-Hersek Dernekleri Federasyonu'nun önemli faaliyetlerinden biri de yardım toplanıp Bosna'daki ihtiyaç sahiplerine gönderilmesidir. Ayrıca federasyonun en önemli özelliklerinden birinin de Federasyona bağlı 23 gençlik derneğinin faaliyet göstermesidir. Bu gençlik derneklerinin amacı, Boşnak gençleri bir araya toplayarak kültür, spor, eğitim ve insanî yardım faaliyetlerini beraber gerçekleştirmektir. Yine İsveç'te Boşnak Gençlik Dernekleri Federasyonu bulunmaktadır. Bu federasyonun yıllık bütçesi 100.000 avrodur. Federasyon ve Gençlik federasyonu dışında bir de Bosna-Hersek Kadınları Birliği vardır. Bu Birliğin çatısı altında değişik Bosna-Hersek Kadınları dernekleri bulunuyor. Bu birliğin *Zena* (Kadın) adlı bir dergisi vardır. *Zena* dergisinin ilk sayısı Nisan 1999 yılında çıkmıştır ve Bosna-Hersek dışında çıkan ilk kadın dergisidir. Kamuoyuna Kadın Dernekleri Birliği'nin amaçlarını ve faaliyetlerini daha iyi göstermek için *Zena* dergisi kurulmuştur. Dergi Boşnakça ve kısmen İsveççe yayımlanmaktadır. Bu birliğin ilgilendiği konular şunlardır:

1. İsveç toplumuna entegrasyon;
2. İsveç'teki Boşnak çocukları, gençleri ve kadınlarla ilgili konular;
3. Kültür faaliyetleri;
4. İnsanî yardım;
5. İsveç'teki diğer organizasyonlarla işbirliği.

İsveç Bosna-Hersek Dernekleri Federasyonu çocuklar için de Boşnak dili kursları düzenlemektedir. Bunların sayısı 35'tir. Kurslara devam eden öğrenci sayısı 2500'dür. Bu kurslarda 200 öğretmen ders vermektedir. Dersler cumartesi günleridir. Bu derslerde Bosna-Hersek'te uygulanan müfredat takip edilmektedir. Kursta, sadece Boşnakça değil Boşnak tarihi, kültürü ve coğrafyası da okutulmaktadır. Dil konusunda Boşnakların faydalanabildikleri de diğer bir faaliyet alanı da İsveç okullarında okutulan ve haftada bir saat olan ana dili dersleridir. Yapılan araştırmalarda bu derslerin giderek daha az kişi tarafından seçilmeye başlandığı tespit edilmiştir. Yaptığımız mülâkatlara göre Boşnak aileler çocuklarının Boşnakça öğrenmeleri konusunda genellikle duyarlılar. Mülâkat yaptığımız kişilerin neredeyse %100'ü çocuklarıyla evde Boşnakça konuşuyorlar ve çocuklarının Boşnakça bilmelerine önem veriyorlar (www.bosniskaförbundet.se).

İsveç'teki yukarıda adlarını andığımız kültür derneklerinin dışında Boşnakları bir araya getiren dinî birlikler mevcuttur. Bu birliklerden bir tanesi 'Boşnak İslâm Birliği'dir. Günümüzde İsveç'te 26 Boşnak cemaati vardır ve bu cemaatler Boşnak İslâm Birliği şemsiyesi altında toplanmaktalar. Birliğin üye sayısı 11.561'dir. Boşnak İslâm Birliği'nin amacı İsveç'te yaşayan Boşnakların dinî hayatlarını organize etmek ve bu konuda onlara yardımcı olmaktır.

Boşnak İslâm Birliği'nin değişik faaliyetleri vardır. Bunlardan bir tanesi Boşnak çocukları için düzenlenen Kur'an kurslarıdır. Ayrıca aynı birlik, mescitleri kurmaktadır. Birliğin yaptığı faaliyetlerden biri Ramazan ayında Bosna'dan imamları getirilmesidir. Bu imamlar Ramazan ayında hem namaz kıldırılmaktadırlar hem de dinî konularda seminerler vermektedirler.

Boşnak İslâm Birliği, İsveç'teki Boşnaklar için hac organizasyonu yapmaktadır. Bu birlik, Müslümanlar için defin işlemlerini de gerçekleştirir. Boşnak İslâm Birliği'nin hem Bosna-Hersek'teki hem de İsveç'teki çeşitli kurumlarla işbirlikleri vardır. Önceleri Bosna'da eğitim gören şehit çocuklarına burs veren birlik daha sonra maddi sıkıntılardan dolayı bu faaliyetine son vermek mecburiyetinde kalmıştır.

İsveç'te Bosna'da yaşayan yetim çocuklar için bir fon oluşturulmuştur: *Fond za jetime* (Yetimler için fon) Bu fon sayesinde Bosna'da yaşayan yetim çocuklara yardım edilmektedir. Boşnak İslâm Birliği dışında 'Müslüman Gençler Birliği' ve 'Bosna-Hersek Gençler Birliği' vardır. Bu iki birlik bağımsız organizasyonlardır ama Boşnak İslâm Birliği ile aktif bir işbirlikleri ve ortak çalışmaları vardır. İsveç'te bu dinî organizasyonlar kültürel organizasyonlar gibi üyelik ücretlerinin dışında devletten yardım alabilmektedirler. Yukarıda bahsettiğimiz dinî organizasyonların dışında bir de 'Merhamet' adlı insanî bir yardım derneği daha vardır(www.bosniskaförbundet.se).

İsveç'te yaşayan Boşnakların saydığımız bu dernek ve birliklerin çatısı altında organize olduklarını görmek mümkündür. Çok düzenli ve faal olan bu organizasyonlar sayesinde İsveç'teki Boşnaklar birçok faaliyeti gerçekleştirmektedirler. Bu organizasyonların bu kadar başarılı olabilmemesinin sebeplerini şöyle sıralayabiliriz:

1. İsveç devleti genel olarak bu tarz kültür derneklerinin desteklemektedir. Bu desteğin en önemli yanı maddî kısmıdır. Bu sayede dernek ve birlikler faaliyet

alanlarını, özellikle maddî desteği önemlidir. İkincisi İsveç'teki Boşnakların çok sayıdeniş tutma imkânına sahiptirler.

2. İsveç'teki Boşnakların eğitim seviyeleri yüksektir. Çok sayıda Boşnak göçmeni yükseköğretimi tamamlamış durumdadır ve İsveç'te diplomaları tanınmıştır. Aynı zamanda Boşnak kökenli üniversite öğrencilerin sayısı her gün daha da artmaktadır. Bunun güzel bir örneği olarak Lund Üniversitesi'ndeki Boşnak öğrencileri gösterebiliriz. Lund Üniversitesinin İsveç kökenli olmayan en kalabalık öğrenci grubu Boşnak öğrencileridir.

Türkiye'deki Boşnaklar ve Boşnak derneklerinde faal olanların çoğuBoşnakça akıcı konuşmamaktadırlar. Bu durum, araştırma yaparken tarafımızdan tespit edilmiştir. Tüm yaptığımız mülâkatlar Türkçe olarak yapılmıştır. İsveç'te, Boşnak derneklerinde faal olan Boşnaklarla yaptığımız tüm mülâkatlar ise Boşnakça olarak yapılmıştır. Tabî bu durumun kronolojik sebeplerini açıklamak gerekir. İsveç'e Boşnaklarelli sene önce gelmeye başlamışlardır. İsveç'e gelen büyük Boşnak kitlelerinin geliş tarihi ise yirmi yıldan daha azdır. Türkiye'de yaşayan Boşnaklar ise vatanlarından çok daha önce ayrılmışlar ve Türkiye'de dördüncü ve beşinci nesiller yetişmiştir. Bütün bunlar düşünüldüğünde dil konusunda ortaya çıkan sonuçların da sebepleri anlaşılmiş olur.

Boşnaklar Türkiye'ye savaş dönemlerinde gelmişlerdir. Balkan savaşları, I. Dünya savaşı, II. Dünya Savaşı onların Boşnakların Türkiye'ye göç dönemleriydi. Savaş dönemlerindeki zor şartlar buraya gelen göçmenleri de etkiliyordu. Hayatta kalmak, yeni bir hayat kurmak, yeni bir ortama alışmak ve uyum sağlamak çabasıındaydılar. Ana dillerini eski nesiller tabî olarak daha iyi biliyorlardı ama Türkiye'de yaşayan her yeni nesil Boşnak daha az Boşnakça bilmektedir. Aynı zamanda okula ve işe başlayanlar sadece evde annelerinden, babalarından ve sonra sadece anneannelerinden ve dedelerinden Boşnakça duyuyorlardı ve zamanla bu dilden uzaklaşıyorlardı.

Türkiye'de Boşnakça sadece konuşma dili konumundadır, yazı dili değildir. Bu aynı zamanda Türkiye'de yaşayan BoşnaklarınBoşnakçayı daha çabuk unutmasının ana sebeplerden biridir. Bu gün Türkiye'de Boşnakça bilmeyen Boşnakların sayısı Boşnakça bilen Boşnakların sayısından çok daha yüksektir.

Yukarıda saydığımız sebeplerden dolayı Türkiye’de yaşayan Boşnaklarla İsveç’te yaşayan Boşnakların dil konusundaki tutumları arasında büyük bir fark olduğunu görüyoruz. İsveç’te yaşayan Boşnaklar hâlâ Boşnakçayı aktif olarak kullanmaktadırlar. Bir yazı dili olarak Boşnakçayı okullarda gördükleri ana dili derslerinden takip edebildikleri gibi Boşnak dernekleri tarafından yayımlanan dergi ve kitaplardan da faydalanarak kullanabilmektedirler. Diğer taraftan Boşnakça, Boşnakça yayın yapan radyolarda da kullanılmaktadır.

Bu karşılaştırmayı yaparken dilin etnik kimliğin bir unsuru olmasına vurgu yapmak istiyoruz. Türkiye’de yaşayan Boşnaklar daha önce açıkladığımız sebeplerden dolayı genellikle Boşnakça konuşmamaktadırlar. Boşnakça konuşmayan Boşnakların ne derecede Boşnak kimliğine sahip olabilecekleri sorusu burada önemlidir. Boşnakça bilmeyen bir Boşnak, Boşnak edebiyatı, tarihi ve Boşnakların kültürel özelliklerini daha zor araştırıp anlayabilir. Dil, etnik kimliğin en önemli unsurlarından biridir ama tek unsuru değildir. Ortak tarih, kültür, ortak kahramanlar, örfler ve âdetler gibi başka unsurlar da vardır. Bir insanın bu unsurların farkındalığına bakarak ve bunları inceleyerek etnik kimliğini inceleyebiliriz.

Türkiye’de yaşayan Boşnaklarla yaptığımız mülâkatlarda şunu gördük. Türkiye’de yaşayan Boşnakların çoğu kendilerini Boşnak kökenli Türk olarak tanımlamaktadırlar. Boşnak köklerinin farkındadırlar ama Boşnak tarihi, edebiyatı veya Boşnakların tarihî kişileriyle veya Boşnak kahramanlarıyla ilgili pek çoğunun bilgisi çok kısıtlıdır veya hiç yoktur. Bunun sebepleri de vardır. Türkiye’ye gelen Boşnak göçmenlerin çoğu, geldikleri dönemlerde az eğitilmiş ve yoksuldular. Türkiye’ye geldikleri zamanda ana vatanlarıyla ilişkileri tamamen kesiliyordu veya sadece memlekette kalan akrabalarıyla mektuplaşma yoluyla temaslarını sürdürüyorlardı. Anavatanından koparılmış bu muhacirler, bir daha kendi kültürlerinin, kökenlerinin, tarihlerinin yazıldığı bu ülkeden bir daha dönmek üzere Türkiye’ye göç ettiler. Yeni gelinen ülkede yaşamaya çalışan bu muhacirler, tabii olarak sadece uyguladıkları örfleri ve âdetleri aktarabildiler. Bu gün modern dünyada her yerde âdetlerin artık eskisi kadar uygulanmadığını veya modern hayata uyarlanmış şekilde uygulandığını görebiliyoruz. Bu durum, Türkiye’de yaşayan Boşnaklar için de geçerlidir.

Biz, Boşnakların kültür pratiklerini üç noktada inceledik. Bunlar cenaze, düğün ve doğumdur. Yaptığımız mülâkatlardan şöyle bir sonuç ortaya çıkmıştır. Türkiye'deki Boşnaklar, genellikle eski âdetleri uygulamaktadırlar. Cenaze ile ilgili olan âdetler, Bosna'daki veya İsveç'teki Boşnakların uyguladıkları âdetlere benzemektedir. Cenaze ile ilgili olan âdetler daha önceki bölümlerde belirttiğimiz gibi dinî törenler ağırlıklıdır. Düğünlerde uygulanan âdetlerde bazı farklılıklar vardır. Türkiye'de yaşayan Boşnaklar bazı Türk âdetlerini de uygulamaktadırlar. Söz ve nişanı buna örnek gösterebiliriz. Bosna'da ve İsveç'te bu gün bu âdetler yoktur. Çok daha eski dönemlerde nişan töreni vardır ama artık uygulanmamaktadır. Kına gecesinde de bunu görüyoruz. Bugün ne Bosna'da ne İsveç'te Boşnaklar arasında bu âdet yaşamamaktadır. Türkiye'de yaşayan Boşnaklar ise bu âdeti uygulamaktadırlar ve kına gecesinde özel Boşnak folklorik kıyafetleri giyilmektedir. Bu kıyafete *dimije* (bir şalvar türü) adı verilir. Bu giysi, evlenecek olan kız ve kına gecesine katılan bayanlar tarafından giyilir. Boşnak şarkıları ve türküler söylenir. Düğün faslında âdetler yani kız alma konvoyu (*svatovi*), Bosna'da, İsveç'te ve Türkiye'de yaşayan Boşnaklar arasında hâlâ aynı şekilde uygulanır. Bazı farklılıklar olsa da düğünle ilgili âdetler tüm Boşnaklar arasında aynıdır.

Doğumla ilgili olan âdetlerde de Boşnaklar arasında büyük bir farklılık görmedik. Bu kültür pratiklerinin çoğu Osmanlı döneminde ve Boşnakların Müslüman olduktan sonra geliştiği için bugünkü Türk âdetlerinden çok farklı olmadığını söylenebilir. Doğumla ilgili geleneklerle ilgili en büyük fark, Bosna'da ve İsveç'te yaşayan Boşnaklar çocuk mevlidi okutmazlar. Türkiye'de yaşayan Boşnaklarda bu gelenek uygulanır. Türkiye'ye gelen Boşnaklar geldikleri ülkenin nüfusunun çoğunun aynı dine ve kültüre mensup olmalarından dolayı bir kültür farklılığı yaşamadılar. Bu durum, yani din ve kültür faktörü, Türkiye'deki Boşnakların Türk toplumuyla bütünleşmesinde büyük rol oynamıştır. Boşnak köklerinin farkında olan ve Boşnak adı altında dernekler kuran bu insanların kimliğini nasıl tanımlayabiliriz ve onları diaspora olarak görebilir miyiz? Bosna-Hersek, Sırbistan veya Karadağ devletlerindeki soydaşlarına yardım için kurulan bu dernekler, bugün faaliyetlerine Boşnak âdetlerini ve adını yaşatmayı da eklemiştir. Onların bu çalışmaları ne kadar diasporiktir?

Mülâkat yaptığımız kişiler, kimlikleri konusunda görüş sordüğümüzda kendilerini önce Türk sonra Boşnak veya Boşnak kökenli olarak ifade etmişti. Büyük bir kısmı da

kendini Müslüman, Türk ve Boşnak olarak tanımlıyor. Mülâkatları yaparken pek çok kişi, şuna vurgu yaptılar. ‘Biz, önce Türk’üz, Türkiye bizim vatanımız ama dedelerimizin nereden geldiklerini ve Boşnak kökenlerimizi unutmadık.’ Mülâkat yaptığımız kişilerden bazıları da aslında Osmanlı döneminde yerleştirme politikası olarak Balkanlara yerleştirilen Karamanoğulları’ndan geldiklerine inanmaktadırlar ve Türkiye’ye gelince aslında anavatanına dönmüş olduklarını düşünmektedirler.

Bugün, Türkiye’de yaşayan Boşnaklar, tespitlerimize göre teknik anlamda diaspora değildir. Köklerini bilen ve kendi geleneklerini devam ettiren aynı zamanda Türk toplumuna uyum sağlamış bir topluluk olan Boşnaklar, kendi ifadeleriyle Türk toplumunun aslî unsurudur. Yaptığımız mülâkatlardan şunu da tespit etmiş bulunmaktayız. Türkiye’de yaşayan Boşnakların aralarında Boşnak kimliği özelliklerini tamamen unutmuş olanlar da vardır, Boşnakça bilmeyen ama Boşnak köklerinin farkında olan ve geleneklerini devam ettirenler de. Sadece dedelerinin Bosna’dan, Sırbistan’dan veya Karadağ’dan geldiklerini hatırlayanların sayısı az değildir. Boşnakça az çok bilenler, Boşnak kültürünü ve âdetlerini bilenler, Boşnakçayı dedeleri 1890’lı yıllarda gelmelerine rağmen akıcı konuşanlar ve hâlâ eski Boşnak âdetlerini uygulayanlar da vardır. Bunun güzel bir örneği, mülâkat yaptığımız İzmir’e bağlı Halilbeyli köyünde yaşayan Mustafa Celep adlı kişidir. Mustafa Celep’in dedeleri 1880’li yıllarda Hersek bölgesinden bugünkü Halilbeyli köyüne yerleşmişlerdi. Bu köy hâlâ sadece Boşnaklardan oluşuyor. Mustafa Celep de o köyde yaşamaktadır. Onunla Boşnakça olarak mülâkatımızı yapmıştık ve Mustafa Bey’in Boşnakçayı akıcı konuştuğunu gördük. Dedelerinin Bosna-Hersek’in hangi bölgesinden geldiklerini ve hatta geldikleri köyün adını bile vererek onların göç hikâyesini ve oradaki soyadlarını da anlatmıştı. Adapazarı’nda yaptığımız mülâkatların da bazıları Boşnakça yapılmıştır.

Aralık köyünde yaşayan ve dedeleri bugünkü Doboş’dan (Bosna) 1880’li yıllarda gelen Sadettin Bey’le de Boşnakça konuşarak mülâkat yapmıştık. Ancak yaptığımız mülâkatların çoğunluğu Türkçe olarak yapılmıştır. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz. Türkiye’de yaşayan Boşnakları teknik anlamda diaspora olarak göremeyiz. Ancak Boşnakları, soydaşlarına yardım eden ve Türkiye’de kendi geleneklerini devam ettirmek için çaba gösteren Boşnak kökenli Türkler olarak görebiliriz. İsveç’te yaşayan Boşnakların durumu farklıdır.

İsveç'te yaşayan Boşnaklar, daha yeni anavatanlarından ayrılmış bir gruptur ve anavatanıyla ne resmî ne de fiziksel olarak bağlarını koparmamıştır. Hâlâ hepsi Bosna-Hersek vatandaşıdır ve mülâkat yaptığımız kişilerin çoğu muhakkak en az yılda bir kere Bosna'yı ziyaret ettiklerini ifade etmişlerdir. Bosna'yla ilişkileri hâlâ çok yoğundur. Boşnakçayı mülâkat yaptığımız kişilerin hepsi akıcı konuşmaktadırlar ve mülâkatlar sadece Boşnakça olarak yapılmıştır. Bu kişiler, ana dillerini evde de konuşmaktadırlar. Bunun dışında daha önce belirttiğimiz gibi Boşnak dernekleri tarafından düzenlenen dil kursları da vardır.

İsveç'te yaşayan Boşnakların örgütlenme biçimleri, Türkiye'deki Boşnakların örgütlenme biçimlerinden bazı noktalarda farklıdır. İsveç'te kurulan Boşnak derneklerinin amaçları Türkiye'dekiler gibi soydaşlarına yardım etmek ve Boşnakların aralarında bir dayanışma oluşturmaktır. Aynı zamanda Boşnak kültürü ve geleneklerini yaşatmak, devam ettirmek ve genç nesillere aktarmak için faaliyetler gerçekleştirmektedirler. Derneklerin kuruluş tarihleri hem İsveç'te hem de Türkiye'de aynıdır: 1992-1995 yılları arasında. İsveç'teki Boşnak derneklerin Türkiye'dekiler gibi federasyonu vardır.

İsveç'te kültür derneklerinin dışında bir de dinî birlikler vardır. (İslâm Birliği gibi) Türkiye'de buna gerek olmadığından yoktur. Gençlik ve kadın kolları ve hatta Boşnak Kadın Dernekleri Federasyonu İsveç'te mevcuttur. Aynı şekilde Boşnak Gençlik Birlikleri de vardır. İsveç'teki hem Boşnak Dernekleri Federasyonu hem de Boşnak Kadın Dernekleri Federasyonu düzenli olarak dergi yayımlamaktadırlar. Bu dergiler, Boşnakça olarak yayımlanmaktadır. Boşnakça radyo yayını da vardır. İsveç'teki Boşnak dernekleri, hem İsveç devlet ve sivil kurumlarıyla hem de Bosna-Hersek devlet ve sivil kurumlarıyla işbirliği içindedirler ve proje şeklinde farklı faaliyetleri organize etmektedirler. İsveç'te yaşayan Boşnaklar Boşnak diasporasıdır.

İsveç'te yaşayan Boşnaklar, hâlâ Bosna-Hersek vatandaşlarıdır ve Bosna-Hersek devletiyle hâlâ resmî bağlantıları vardır. Mülâkat yaptığımız kişilerin hepsi kendilerini Boşnak olarak tanımlamaktadırlar. İsveç vatandaşlığı alanlar aynı zamanda Bosna-Hersek vatandaşıdır; çünkü çift vatandaşlığı her iki devlet onaylamıştır. İsveç'te yaşayan Boşnakların İsveç toplumuna uyumak sağlamaları konusunda farklı tespitlerimiz vardır. Mülâkat yaptığımız kişilerin cevaplarından ve bu konudaki İsveç

kaynaklarını analiz ettikten sonra şöyle bir sonuç ortaya çıkmıştır: İsveç'te yaşayan Boşnaklar kendi Boşnak kültürlerini, geleneklerini, dillerini, vatana bağlarını, Bosna gündemini takip etmektedir ve kısacası Boşnak kimliklerini canlı tutmaktadır. Bu kişiler, aynı zamanda İsveç'te yeni bir hayat kurduklarını, büyük çoğunluk İsveç dilini öğrenip kendini kolayca ifade edebildiklerini söylemektedir. Mülâkat yaptığımız tüm kişiler, İsveç'te iş bulduklarını, İsveç kültürü ve değerlerinden haberdar olduklarını ve İsveç toplumuna kendi kültür değerlerinden vazgeçmeden ve asimile olmadan uyum sağladıklarını belirtmektedirler.

SONUÇ VE ÖNERİLER

'Diasporada Boşnak Kimliği: Türkiye ve İsveç örnekleri' adlı çalışmamızda şu sonuçlara vardık: Diasporadaki Boşnak kimliğini anlamak için öncelikle Boşnak kimliğini anlamak gerektiği düşüncesindeyiz. Bunu anlayabilmek için Boşnakların tarihini, hem eski hem de yakın dönemlerde yaşanan olayları bilmek gereklidir. Bosna'nın ve Boşnakların tarihi bugünkü kadar karmaşıktır. Boşnakların kimliği, tarih boyunca farklı dönemlerde farklı iktidarlar tarafından inkâr edilmiştir. Boşnaklar, tarih boyunca komşuları olan Sırlar ve Hırvatlardan ayrı bir kimlik oluşturmuşlardı. Bu farklılık, her zaman din veya mezhep farklılığı olarak ortaya çıkıyordu. Ortaçağda Boşnaklar, Bogomil olarak yaşıyorlardı. Bu dönemde, bölgede gücünü ve iktidarını güçlendirmek ve bölgede tamamen egemenlik kurmak isteyen ve bunun için Hırvat olan Katolikleri ve Katolik misyonerleri kullanan Batı Roma İmparatorluğu'na direnen bu Boşnak Bogomiller, tüm baskılara rağmen Bogomil mezhebini korumayı başardılar. Bu baskılar aynı şekilde doğudan da geliyordu. Bizans ve Ortodoks Sırlar da aynı şekilde Bogomillere çeşitli baskılar uygulayarak bölgede Bizans'ın ve Ortodoks kilisesinin egemenliğini kurmaya çalıştılar. Boşnak Bogomillerin direnişi, Fatih Sultan Mehmed'in Bosna'yı fethine kadar yani 1463 yılına kadar devam etmiştir.

Osmanlı'nın Bosna'ya gelişiyle Boşnakların kimliğinde büyük değişiklikler ortaya çıkmıştır. O döneme kadar Bogomil olan Boşnaklar, Müslüman olmaya başladılar ve büyük çoğunluğu İslâm dinini kabul etmişti. Osmanlı döneminde Müslüman olan Boşnaklar sadece İslâm dini değil Osmanlı-Türk kültür değerlerini de kabul etmişti. Bunun sonuçlarını hâlâ görebiliyoruz. Osmanlı-Türk kültür değerleri çerçevesinde örfler ve âdetler de kabul edilmişti. Bu Osmanlı-Türk izlerini, o dönemdeki Boşnak kıyafetlerinde, yaşam tarzında, mimarisinde, dilde ve yemeklerde görebiliriz. Osmanlı döneminin Boşnaklar için en rahat dönem olduğu söylenebilir. Osmanlı döneminde Müslüman Boşnaklar, kimliklerini rahat bir şekilde yaşayabiliyorlardı.

Osmanlı'nın Balkanlar'dan çekilmesiyle Boşnakların tekrar zor zamanları başlar. 1878 yılında Bosna'ya Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gelir; bu aynı zamanda Bosna-Hersek'te yaşayan Boşnaklar için büyük bir değişimin başlangıcıdır. Hıristyan olan iktidarın egemenliği altında yaşayan Müslüman Boşnakların durumu büyük ölçüde değişmiştir. Osmanlı'nın gidişinden memnun olmayan ve yeni iktidarın uyguladığı

baskılardan bunalançok sayıda Boşnak, o dönemde Osmanlı sınırlarına doğru göç etmeye başlar. Daha iyi, baskılardan ve zulümlerden uzak bir hayat ve Müslüman kimliklerini daha rahat bir şekilde yaşayabilmek için yola çıkan bu Boşnaklar, Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardı. Bu göçler daha sonraki dönemlerde de devam etmişti.

Yugoslavya Krallığı döneminde devletten destek alan Sırp çetelerinin, sürekli olarak Müslümanların yerleşim yerlerine düzenlediği baskılar ve yapılan katliamlara dayanamayan Boşnaklar, tekrar Türkiye'ye göç etmeye devam ettiler. Devlet, zaten Boşnakları 'Türk işgal kuvvetlerinin kalıntıları' olarak görüyordu ve yapılan tüm bu zulümlere göz yumuyordu. Baskılarla paralel olarak Hristiyanlaştırma politikası da uygulanıyordu. Müslümanlar, kendi topraklarında istenmeyen bir unsur olmuştu. Bu durum Tito'nun Yugoslavyası'nda da çok farklı değildi. Bu dönemde Komünist rejim dolayısıyla Müslüman kimliği yaşamak çok zordu. Din ve dinî hayat kısıtlanmıştı. Hem daha önceki rejimler hem de Komünist rejim, Boşnakların millî kimliğini yasaklamıştı. Boşnaklar kendilerini Boşnak olarak kaydedemiyorlardı. 1974 yılında devlet, onlara, Müslüman adını millî ad olarak kullanmalarına müsaade etmişti. Küçük harfle yazılan 'müslüman' dinî kimliği, büyük harfle yazılan 'Müslüman' millî kimliği ifade ediyordu. Böylece kimliğini büyük harfle Müslüman kaydeden her kimse aynı zamanda ateist de olabiliyordu. Budurum, 1992 yılına kadar devam etmişti ve sadece Müslüman Boşnaklar için geçerliydi. Yugoslavya'da yaşayan Müslüman olan Arnavutlar ve Türkler, kendi millî kimliklerini kaydetmekte serbestiler.

Yugoslavya'da yaşayan Müslüman Boşnaklar, her zaman Slâv kökenli Müslümanlar olarak algılanıyorlardı. Sürekli olarak rejimler ve komşuları tarafından kimlikleri inkâr edilen Boşnaklar, hiçbir zaman kendi Müslüman Boşnak kimliklerinden vazgeçmediler. Bu inkârlar ve baskılar, 1992-1995 arasında süren savaşta en vahşi şekline almıştı. Bu yıllar arasında kendi varlığı ve kendi topraklarını savunmak için Boşnaklar bir kez daha savaşmak mecburiyetinde kalmışlardı. Bu yıllar aynı zamanda zorunlu göçün yaşandığı bir dönemdi. Evlerini bırakmak zorunda kalan Boşnaklar, dünyanın farklı ülkelerine sığınmıştı. Bu ülkelerden birisi İsveç, diğeri de her zaman sığındıkları Türkiye'dir. 1992-1995 yılları arasında Türkiye'ye gelen Boşnakların sayısı eski dönemlere göre çok daha azdır.

Bu çalışmada, hem Türkiye'ye farklı dönemlerde gelen Boşnakların hem de İsveç'e göç eden Boşnakların kimliklerini incelemeye çalıştık. 1878 yılından beri birkaç göç dalgasıyla gelen ve Türkiye'ye sığınan Boşnaklar, kendi Müslüman Boşnak kimliklerini devam ettirebilmek ve rahat bir şekilde bu kimliklerini yaşayabilmek için buralara geldiler. İlk gelen muhacirler, dil bilmemelerine rağmen burada geçimlerini sürdürdüler ve uyum sağlayabildiler. Türklerle ortak din ve kültür değerleri olmasından dolayı Türk toplumuna uyum sağlamak konusunda çok sorun yaşamamışlardı. Türkçeyi öğrenen ve Türkiye'de eğitim görmeye başlayan ve iş sahibi olan Boşnak muhacirlerin çocukları ve torunları kendi dillerini de zamanla unutmaya başladılar. Boşnakların daha yoğun yaşadıkları yerlerde özellikle kırsal kesimlerde durum biraz daha farklıdır. Bu yerlerde 1800'lü ve 1900'lü yılların başlarında gelen muhacirlerin torunları hâlâ Boşnakçayı konuşmaktadırlar. Daha geç dönemlerde gelen muhacirlerin yani 1950 ve 1960'lı yıllarda gelen Boşnakların çoğu hâlen evlerinde ve kendi aralarında Boşnakça konuşmaktadırlar. İstanbul Bayrampaşa Yıldırım mahallesinde mülâkat yaptığımız kişiler, Boşnakçayı hâlâ evde ve kendi aralarında konuştuklarını belirttiler.

İstanbul Bayrampaşa Yıldırım Mahallesi'nde mülâkat yaptığımız kişiler, büyüklerinin pek çoğunun Türkçe bilmediklerini söylediler. Diğer taraftan genç nesillerin kendilerini Türkçede daha kolay ifade edebildiklerini ve Boşnakçayı büyükleriyle konuşurken kullandıklarını anlattılar. Genç nesillerin Türkçeyi tercih ettiklerini gözlemledik. Yaptığımız mülâkatlarda ve gözlemlerde yoğun şekilde ve bir arada yaşayan Boşnakların daha çok kendi aralarında evlendiklerini gördük. Bu durumun özellikle yaşlı ve orta yaşlı çiftlerde daha yoğun olduğu gözlemlendi. Evliliklerin kendi aralarında olmasını bir kural olarak görmediklerini, Boşnak olmayanlarla da karıştıktıklarını ifade ettiler.

Eğer gelin veya damat Boşnak değilse çocuklarının Boşnakça bilme oranları daha azdır. Bunun birkaç örneğini hem İstanbul ve İzmir'de hem de Adapazarı'nda gördük. Aynı mülâkatlarda evlerinde Türk kanalları dışında uydu anteni aracılığıyla Boşnak kanalları seyrettiklerini ve Bosna-Hersek'te ve Sancak bölgesindeki (Sırbistan ve Karadağ'ın Boşnakların yoğun yaşadıkları bölgeler) gündemi de takip ettiklerini söylediler. Türkiye'deki Boşnaklareski âdetleri geldikleri zamandaki gibi uyguluyorlar. Diğer taraftan dil yetersizliği sebebiyle Boşnak edebiyatı, Boşnak tarihi konusundaki bilgileri

azdır. Güncel olayları takip etmeleri mümkün olamamaktadır. Ama mülâkatları yaparken efsanevî Boşnak kahramanları bilenlere rastladık. Bunun en güzel örneğini Adapazarı Aralık köyünde oturan 60'lı yaşlarda ve dedeleri 1890'lı yıllarda Bosna'nın Bijeljina şehrinden Türkiye'ye göç eden bir katılımcıdır. Onunla mülâkat yaparken Boşnak kültürünüyle ilgili ne bildiğini sorduğumuzda bize Boşnak efsanevî kahramanı Mujo Hrnjica hakkında bilgi verdi. Bu verdiği bilgiler ve ezbere okuduğu şiirler bizi çok şaşırttı. Bu katılımcı eski muhacir olmasına rağmen Boşnakça konuşmaktadır. Ancak genel olarak Türkiye'de Boşnaklar arasında Boşnakça sadece aile ve yakınlar arasında kullanılan bir dil olduğu için kültürü yayma işlevini gerçekleştirememektedir.

Bosna Savaşı'nda mağdur olan soydaşlarına yardım etmek amaçlı kurulan Boşnak kültür ve dayanışma derneklerinde bugün Türkiye'nin çeşitli bölgelerde yaşayan Boşnaklar bir araya geliyorlar ve birbirleriyle tanışıyorlar. Bu dernekler, geleneksel olarak Türkiye'de yaşayan Boşnakları bir araya getirmek için her sene şenlikler düzenliyorlar. Bu şenliklerde geleneksel Boşnak yemekleri yapılıyor, geleneksel oyunlar oynanıyor ve akordiyon eşliğinde Boşnak şarkıları söyleniyor. Aynı zamanda atavizmlerinde kalmış olan soydaşlarının yaşadıklarını Türkiye'de de duyurmaya çalışıyorlar. Boşnak kültürünü yaşatmak için çeşitli faaliyetler sürdürüyorlar.

Üç noktada incelediğimiz kültür pratiklerini yani cenaze, düğün ve doğum âdetlerini Türkiye'deki Boşnakların küçük farklılıklarla Bosna'daki Boşnakların uyguladıkları âdetlere benzer uyguladıklarını gördük.

Kimlik algılayışı konusunda şunları tespit ettik: Türkiye'de yaptığımız mülâkatlardan ve gözlemlerden hareketle mülâkat yaptığımız ve görüştüğümüz kişilerin hiç biri kendini sadece Boşnak olarak tanımlamadı. Yaptığımız 70 mülâkatta, kişiler, kendilerini Boşnak kökenli Müslüman Türk olarak gördüklerini ifade ettiler.

Türkiye'deki Boşnaklar diaspora mıdır sorusuna yaptığımız mülâkatlardan ve görüşmelerden hareketle verdiğimiz cevap şöyledir: Diaspora kimliğinin oluşturulmasında diasporadaki millî hareketlerin ayrı bir önemi vardır. Diaspora hareketleri, ataları göçmen olan bir grup insanı diaspora olarak tanımlar. Bu ataların yaşadığı göçü yeniden tanımlayarak sürgün ögesini ortaya çıkartmayı, misafir ülkede millî kimliğin korunması için çalışmalar yapmayı, anayurtla ilgili toplumsal hafızayı yeniden oluşturmayı, anayurdun iyiliği için çalışmayı ve şartlar uygun hâle gelince

kollektif dönüşü örgütlemeyi içerir. O güne kadar kendilerini çoğunluğun bir parçası gören bir grup insanın kimliği problematize edilmiş olur, çünkü eğer anayurtları başka bir yere şimdiki durumları milliyet prensibine göre bir anomali teşkil eder.

Diasporik topluluklar, tedirginlik ve farklılık hissi içinde olurlar. Diğer ülkelerde bulunan ortak etnik kökene sahip insanlara yönelirler. Diaspora ortaklı ve dayanışmadan oluştuğu kadar farklılık ve ayırmadan da oluşur. Çünkü farklı tarihî dönemlerde, farklı yerlere, farklı yerlerden, farklı hedeflerle gelmiş farklı sosyal koşullarda yaşayan insanlardan oluşur. Genellikle kültürel simgeler etrafında organize olurlar çünkü her birinin siyasî düşüncesi farklıdır. Anavatana bağlılık ve uzaktan milliyetçilik de diğer ortak özellikleridir. Devletler, diasporayı etnik bir kaynak olarak görür ve fayda sağlamaya çalışır. Cohen'e göre diasporalarsembolik bir anavatana yönelim ruhu içindedirler. Semboliktirler çünkü anavatanları onların beklentilerine uygun olmayabilir(Cohen, 1997: 121). Clifford'a göre diasporalar, etnik kimliği tehlikeye sokar çünkü diasporalılık etnik kimliğin yerine karma durumda olmayı getirir. Sonuç olarak diaspora önemli bir kavramdır ve farklılıklar göz önünde bulundurularak yaşanan ülke açısından ve anavatan açısından doğru değerlendirilmelidir (Clifford, 1994: 324).

Son olarak, diasporanın temel bir özelliği de, içinde yaşadığı öteki toplumla bütünleşmemesidir. Bu özellikler, Türkiye'de yaşayan Boşnaklarda tespit edilmemiştir. Bu manada Türkiye'deki Boşnakları bir diaspora olarak değerlendirmemiz doğru olmaz. Türkiye'de yaşayan Boşnaklar kendilerine has kültürel özelliklerini kaybedip Türk toplumun içinde tamamen erimiş mi sorusunu şöyle cevaplayabiliriz. Türkiye'de yaşayan Boşnakların kültür birikimleri ve kimlikleri tamamen erimemiştir. Hâlâ kendilerine özgü örflerini ve âdetlerini yaşamaktadırlar ve bunların farkındadırlar. Türklerle aynı dine mensup oldukları için Türk toplumuna daha kolay dâhil olmuşlardır.Boşnak dilini Türkiye'de yaşayan Boşnakların bir kısmı konuşmasa da çok eski dönemlerde Türkiye'ye göç etmiş Boşnaklar arasında bile Boşnakça konuşanlara tesadüf edilir.

İsveç'te yaşayan Boşnaklar 1990'lı yıllarda savaş dolayısıyla İsveç'e sığınmışlardı. İlk geldikleri zamanlarda oturma izni almışlardı ve oturma izni aldıktan beş sene sonra vatandaşlık için müracaatta bulunabiliyorlardı. Gelenlerin çoğu vatandaşlık almış ve

İsveç'te oturmaya devam etmiştir. İsveç'te yaşayan Boşnaklar, geldikleri ilk dönemlerinden beri örgütlenmeye başlamışlardı ve Boşnak kültür ve dayanışma derneklerini kurmaya başladılar. Bu dernekler, hem Bosna-Hersek'te yaşayan soydaşlarına yardım etmek amacıyla kurulmuştu hem de İsveç'e gelen Boşnakları bir araya getirmek amacını taşımaktaydı. Bu derneklerde Boşnak kültürünü yaşatmak için faaliyetler sürdürülüyor. Folklor grupları oluşturuluyor, Boşnak dili kursları düzenleniyor, din dersleri veriliyor. Kültür ve dayanışma derneklerinin bünyesinde kadın kolları ve gençlik birlikleri de mevcut. Bunun dışında Boşnak İslâm Birliği de vardır. Dinî vazifeleri olan namazı toplu hâlde kılabilmek için İsveç'te yaşayan Boşnaklar, mescitler de açıyorlar. Bu mescitlerde isteyenler nikâh da kıydırabilirler.İsveç'teki Boşnaklar Müslüman oldukları için bu durum, onların İsveç toplumuna tamamen dâhil olmalarını etkileyebilir. Burada dini, asimilasyonu yavaşlatan bir unsur olarak görüyoruz.

Ana dili konusunda İsveç'teki Boşnaklar, ana dillerini hem İsveç okullarında hem de derneklerde yazılı bir dil olarak kullanabiliyorlar. İsveç'te yaşayan Boşnaklar, Boşnakça konuşmaktadırlar. İsveç'te yaptığımız mülâkatları Boşnakça olarak yapmıştık ve hepsinin Boşnakçayı akıcı konuştuklarını gördük.Tabî ki bu durum oradaki Boşnakların yeni göçmen olmalarından kaynaklanmaktadır. Çünkü 1992'den sonra gelmişlerdir. Türkiye'ye gelen muhacirlerle karşılaştıracak olursak Türkiye'deki Boşnakça konuşmayan Boşnakların eski muhacir veya üçüncü hatta dördüncü nesildirler.İsveç'teki Boşnaklar, evde ve Boşnak arkadaşlarıyla her zaman Boşnakça kullandıklarını mülâkatlarda belirttiler. İsveç'te 70 kişiyle yaptığımız mülâkatlarda kişilerin tamamı kendini Boşnak olarak tanımlamıştır. Bu kişilerin tamamı İsveç vatandaşlarıdır. İsveç toplumuna kendi kültür değerlerinden ve Boşnak kimliklerinden vazgeçmeden uyum sağladıklarını söylediler. İsveç devletine onları en zor zamanlarında kabul ettiği için şükranlarını ve saygı duyduklarını söylediler ama görüşmelerde şunu da gözlemledik.Bu kişiler, Bosna-Hersek'ihâlâ vatani olarak kabul etmektedirler.Yine bu kişilerin Bosna-Hersek'le olan bağlarının güçlü olduğunu tespit ettik. Boşnakça Türkiye'de ise yazı dili olmadığı ve sistematik okutulmadığı için Boşnak kültürü yani edebiyat, tarih ve benzeri konular burada yaşayan Boşnaklara aktarılamamaktadır. Daha çok folklorik unsurlar ön plândadır ve bunlar uygulama sahasındadır. Müzik (sevdalinka, akordyon, gusle), folklor kıyafetleri (dimije), ritüeller (düğün, doğum,

eğlence, teferiç, pita şenlikleri), yemek kültürü (geleneksel Boşnak yemekleri), aile ilişkileri (aile düzeni, akraba ilişkileri).

İsveç'te yaşayan Boşnakların Boşnak kimliklerini tespit etmek için onların kültür pratiklerini (cenaze, düğün ve doğum) de inceledik. Cenaze ile ilgili olan uygulamalar daha fazla din ağırlıklı olduğu için en çok bu noktada sıkıntı çektiklerini tespit edilmiştir. Düğün ile ilgili olan âdetler, yere ve zamana uyarlanmış şekilde uygulanmaktadır. Aynı şekilde doğumla ilgili olan âdetler de yere ve zamana uyarlanmış şekilde devam etmektedir. Kimliklerini incelerken genç nesillerin arasında bazı dönemlerde kimlik bunalımı yaşadıklarını da tespit ettik. Bazen ikili kimlik yaşadıklarını söylediler.

Yukarıda bahsettiğimiz kriterlere göre İsveç'te yaşayan Boşnakları diaspora olarak değerlendirebiliriz. İsveç'te yaşayan Boşnaklar, İsveç toplumuna asimile olmamıştır. Hâlen Boşnak isimlerini, soyadlarını, dinî ve kültürel farklılıkları korumaktadırlar. Hepsi de hem Bosna-Hersek hem de İsveç vatandaşıdır. Hepsinin Bosna-Hersek Devleti'yle farklı düzeylerde bağları vardır. Derneklerin de Bosna-Hersek'te bulunan hem resmî hem de sivil kurumlarla irtibatları vardır ve aynı zamanda bu kurumlarla birlikte çeşitli projeler de yürütmektedirler

KAYNAKÇA

- ABERG-EIK, Anette (1996), *Det viktigaste ar att du ar manniska; identitet och generationsrelationenr bland bosnier i norsk exil*, Trondheim
- AHMADI, N. (1998), *Om jaguppfattningens betydelse för tolkning av sociala normer*, Stockholm.
- AHMADI (Red.), *Ungdom, kulturmöten, identitet* . Stockholm: Liber AB.
- AHMADI, N. (2001),*Kulturell identitet i gungning*. C. M. Allwood & E. C. Franzén (Red.),*Tvärkulturella möten. Grundbok för psykologer och socialarbetare* (ss.155-179). Finland: WSBookwell.
- ALBAYRAK, Kadir (2004), *Bogumilizm ve Bosna Kilisesi*, Baki Kitabevi, Adana.
- ALİCİC, Ahmed (1996), *Pokret za autonomiju Bosne od 1831 do 1832*, Sarajevo.
- ÅLUND, A. (1997), *Multikultiungdom. Kön, etnicitet, identitet*. Lund: Studentlitteratur.
- ANDERSON, B; Stasilius, D.K (1979) Canadian Multiculturalism: A Critique.”Paper presented at the Conferance on “*Ethnicity, Power and Politics in Canada*”. The Biennial Conferance of Canadian Ethnic Associaton, Vancouver, Canada.
- ANDERSON, Benedict (2004),*Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, (Çeviren: İskender Savaşır), İstanbul: Metis Yayınları.
- ANDREWS, Alford Peter (1992),*Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, (Çeviren: Mustafa Küpüşoğlu), İstanbul: Ant Yayınları.
- AYDIN, Suavi (1999),*Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği*, Öteki Yayınları, Ankara.
- AYDIN, Suavi (1983), *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- BABIC, Anto (1987), *Drustvo i priroda srednjovijekovne bosanske drzave*, Sarajevo
- BANDZOVIC, Safet (2006), *Iseljavanje Bosnjaka u Tursku*, Sarajevo.

- BARTH, Fredrik (2001), *Etnik Gruplar ve Sınırları*, çev. A. Kaya ve S. Gürkan, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- BASAGIĆ, Safet (1912), *Bosnjaci i Hercegovci u Islâmskoj Knjizevnosti*, Sarajevo.
- BELLAH, N. (1992), ‘*Elite failure*’. The Christian Century, Vol. 109.
- BORGSTRÖM, M. (1998), *Att vara mitt emellan. Hur spanskamerikanska ungdomar i Sverige kan uppfatta villkoren för sociokulturella identitetsutvecklin*, Stockholm: Elenders Graphic Systems.
- BOJIC, Mehmedalija (2001), *Historija Bosne i Bosnjaka (VII-XX vijek)*, Sahinpasic, Sarajevo.
- BUNAR, Nihad (2000), ‘*Identitet, flyktingskap, vardagsliv: självbiografi som en narrativ konstruktion*’, *Mot ett normalt liv: Bosniska flyktingar i Norden*, Alexandra Alund Köpenhamn.
- BUTLER, Kim (2001), *Defining Diaspora, Refining a Discourse, Diaspora*, Rutgers University.
- CASTLES, S ve M. J. Miller (2008), *The Age of Migration*, Basingstoke: MacMillan.
- CHAILAND, G. & J-P Rageau (1995), *The Penguin Atlas of Diasporas*, New York: Viking Penguin.
- CHAMBERS, Lain (2005), *Göç, Kültür, Kimlik*, (Çeviren: İsmail Türkmen ve Mehmet Beşikçi), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- CIRKOVIC, Sima (1987), *Drustvo i privreda srednjovijekovne bosanske drzave*, Sarajevo.
- CLIFFORD, James (1994), ‘*Diasporas*’ *Cultural Anthropology* 9, No: 3, s: 302-338.
- COHEN, Anthony P. (1999), *The Symbolic Construction of Community*, (Çeviren: Mehmet Küçük) Ankara: Dost Kitabevi.
- COHEN, Robin. (1996), ‘*Victims to Challengers*’ *Diasporas and the Nation-State*, *International Affairs*, (July), s. 507-520.

- COHEN, Robin (1997), *Global Diasporas; An Introduction*, London: UCL Pres.
- CORNELL, S ve J. Hartmann (1998), *Making Sense and Making Selves in a Changing World*. Cambridge: Polity Press.
- CONNERTON, Paul (1999), *Toplumlar Nasıl Anımsar*, (Çeviren: Alaeddin Şenel) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- COROVIC, Vladimir (1940), *Historija Bosne*, SKZ, Beograd.
- CORNWELL, G.H. & E Stoddart. (Ed) (2001), *Global Multiculturalism: Comparative Perspectives on Ethnicity, Race and National*, Maryland: Rowman and Littlefield Publishers Inc.
- ÇAĞLAYAN, Savaş (2006), ‘‘Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi’’ Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, güz 2006 sayı 17.
- DEDEİC, İsmet (2012), *Sajco od Rozaja*, Almanah, Podgorica.
- DERVİSEVİC, Alaga (2006), *Bosnjaci u Dijaspori: Historijat, problemi, analize i perspektive*, Sarajevo, Wuppertal, Bosanska Rijec.
- DİA, *Bosna Eyaleti Maddesi* (1992), Cilt. 6, s. 296-297, İstanbul.
- DOĞANAY, Filiz (2011), *Türkiye’ye göçmen olarak gelenlerin yerleşimi*, www.balgoc.org.tr/gocmenyerlesim.html
- DURAKOVIC, Nijaz (1998), *Prokletstvo Muslimana*, Tuzla, Harfograf Tuzla.
- DZAJA, Srecko (1971), *Katolici u Bosni i zapadnoj Hercegovini*, Zagreb
- ERDEMİR, F.H. Burak (2006), *Avrupa Kimliği: Pan-Milliyetçilikten Post-Milliyetçiliğe*, Ankara.
- ERSOY, İlhan (2008), *Diaspora ve Kimlik: Eskişehir ve İstanbul’da yaşayan Kırım Tatarlarında çoklu kültürel kimliğin ifade alanı olarak Tepreş*, DEÜ Güzel sanatlar enstitüsü, İzmir (Basılmamış Doktora Tezi)
- FAIST, Thomas (2003), *Uluslararası göç ve Uluşırı Toplumsal Alanlar, Bağlan, İstanbul*

- FELDHUSEN, Welling Ewa (2006), *In search of a missing link: The Bogomils and Zoroastrianism*, www.bonacionline.comu-potrasi-za-nestalim-linkom-bogumili-i-zaratustrizam/3/
- FILIPOVIC, Nedim (1968), *Specifcnosi islamizacije u Bosni*, Pregled LVIII, vanredni broj, Sarajevo.
- FINE, John (2005), *Bosanska Crkva novo Tumacenje*, BKC, Sarajevo.
- FRANZEN, Eva M. (2002), *I välfärdsstatens väntrum – studier av invandrades socialbidragstagande*. Sollentuna: Institutionen för socialt arbete Göteborgs Universitet.
- FROM, Erich (1997), *Sevgi ve Şiddetin Kaynağı*, Öteki Yayınları, Ankara.
- GELLNER, Ernest (1983), *Nations and Nationalism (New Perspectives on Past)* Ithaca Series, New York. Cornell University Press.
- GIDDENS, Anthony (1996), *Modernitetens Följder*. Lund: Studentlitteratur.
- GIDDENS, Anthony (1997), *Modernity and Self-Identity*. Cambridge: Polity Press.
- GIDDENS, Anthony (1990), *Consequences of Modernity*, Cambridge, Polity.
- GILLESPIE, M. (1996), *Television, Ethnicity and Cultural Change*, London: Routledge.
- GLUSAC, Vaso (1945), *Istina o bogumilima*, Beograd.
- GORDON, M. (1978), *Human Nature, Class and Ethnicity*, Oxford University Press, N.Y.
- GREVE, Martin (2006), *Almanya'da Hayali Türkiyenin Müziği*, Seçkin Yayıncılık, İstanbul.
- HADZIJAHIC, Muhamed (1975), *Porijeklo bosanskih Muslimana*, Sarajevo.
- HADZIJAHIC, Muhamed (1990), *Povijest Bosne u IX-X stoljecu*, Sarajevo.
- HANDZIC, Adem (1940), *İslamizacija BiH i porijeklo bosanskohercegovačkih muslimana*, Sarajevo.
- HAMZAOĞLU, Yusuf (2000), *Balkan Türklüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

- HANGI, Antun (2009), *Zivot i Obicaji Muslimana u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo.
- HALL, K. & D. Benn. (Ed) (2000), *Globalisation a Calculus of Inequality, Perspectives From the South*, Jamaica: Lan Randle Publishers.
- HALL, Stuart. (1998), "Kültürel Kimlik ve Diaspora", *Kimlik: Topluluk / Kültür/farklılık*, çev. İrem Sağlamer, İstanbul
- HOGG, Michael. A.; Terry, Deborah; White, Katherine M. (1999), *A tale of Two Theories: A critical comparsion of Identity Theory with Social Identity Theory in Social Psychology Quarterly*, Vol.58, No., s.255-269.
- HULTGREN, E. S. & Wallentin, C. (1996), *Den mångkulturella skolan*. Lund: Studentlitteratur.
- IBRELJIC, Izet (2007), *Evropski Muslimani na Pocetku 21. Stoljeca*, Tuzla.
- IMAMOVIC, Mustafa (1996), *Historija Bosnjaka*, Sarajevo.
- IMAMOVIC, Mustafa (1996), *Bosnjaci u emigraciji; Monografija Bosanskih pogleda 1955-1967*, Bosnacki Institutu Zürich.
- JAHIC, Dzevad, Halilovic Senahid, Ā.Palic (2003), *Gramatika Bosanskoga Jezika*, Zenica.
- JALIMAM, Salih (1996), *Studija o Bosanskim Bogumilima*, Tuzla.
- JALIMAM, Salih (1997), *Āzvori za Historiju Srednjovijekovne Bosanske Drzave*, Historijski arhiv, Tuzla.
- JALIMAM, Salih (1998), *Zapadnoevropski Heretici i Bosanski Bogumili*, Tuzla.
- JALIMAM, Salih (1999), *Historija Bosanskih Bogumila*, IPP hamidovic, Tuzla.
- YANCEY, William L. Ericksen Eugene nad Juliani N. Richard (1976), "Emergent ethnicity": a review and reformulatin, *American Sociologigac Review*, 41: 391-403.
- JARY, D. ve Jary, J. (1991), 'Ethnicity' maddesi, *The Harper Collins Dictionary of Sociologyu* E. Erlich (ed), Harper Perennial, New York.

- KARCIC, F. (2006), *Sta je to Íslamska Tradicija Bosnjaka*, Preporod 2006, Sarajevo.
- KARPAT, Kemal (2010), *Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, İstanbul.
- KAYA, Ayhan (2000), *Berlin'deki küçük İstanbul. Diasporada kimlik oluşumu*, Büke Yayıncılık.
- KELLAS, G. (1991), *The Politics of Nationalism and Ethnicity*, MacMillan, Hong Kong.
- KNIEWALD, Dragutin (1949), *Vjerodostojnost latinskih izvora o bosanskim krsjanima*, Rad Jugoslovenske znanosti i umjetnosti, s. 115-276, Beograd.
- KOSTOVICOVA, Denisa; Albert Prestreshi (2003), "*Education, gender and religion: identity transformations among Kosovo Albanians in London:*", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Volume 29, Issue 6, (1079-1096).
- KURTOĞLU, Ayça (2005), "*Mekânsal Bir Olgu Olarak Hemşehrilik ve Bir Hemşehri Mekânı Olarak Dernekler*" *European Journal of Turkish Studies*, Thematic Issue, No:2, Hometown Organisations in Turkey.
- LAGUERRE, M. S. (1998), *Diasporic Citizenship*, United Kingdom: Mc Millan Pres Ltd.
- LANGE, A. & Westin, C. (1981), *Etniskt diskriminering och social identitet. En rapport från Diskrimineringsutredningen*. Stockholm: Liber Förlag.
- LIPSITZ, G. (1999), "*Göç ve Asimilasyon: Rai, Reggae ve Bhangramuffin*", *Toplumbilim*, Sayı 9, İstanbul, s: 125-132.
- LOVRENOVIĆ, Dubravko (1998), *Od Slâvenskog naseljavanja do bana Kulina*, Sarajevo.
- MAALOUF, Amin (2004), *Ölümcül Kimlikler*; Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- MAHLER, S. J. (2000), "*Constructings International Relations; The Role of Transnational Migrants and Other Non-State Actors*" *Identities*, 7 (2), s:583-619.

- MALCOM, Noel (1995), *Povijest Bosne*, Sarajevo.
- MANDELBAUM, M. (Ed.) (2000), *The New European Diasporas, National Minorities and Conflict in Eastern Europe*, Washinton DC: Council on Foreign Relations Pres.
- MANDIC, Dominik (1982), *Etnicka Povijest BiH*, Rim.
- MANDIC, Dominik (1962), *Bogumilska Crkva Bosanskih Kristjana*, Chicago.
- MARIENTRAS, Richard (2000), “*On the Notion of Diaspora*” in G. Chaliand (Ed.) *Minority Peoples in the Age of Nation-States*, London, Pluto Press.
- MERMERCİ, Ayşe (1998), “*Filistin Ulusunu Sürgün Konumundan Kavramak*” Sayı 7.
- MİTTELMAN, J. H. (2000), “*Globalization and Migration*”, in J. Mittelman, (Ed), *The Globalization Syndrome: Transformation and Resistance*, Princeton: Princeton University Pres s: 58-73.
- NOSTRAND, Richard L. (2002), *Homelands: A Geography of Culture and Place Across America*. The Johns Hopkins University Press.
- ORTAYLI, İlber (2003), “*Türkiye’de Kıımlı Aydınlar*” *Sanatı Tarihi, Edebiyatı ve Musikisiyle Kıırım*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s: 58-64.
- ÖZCAN, Kemal (2002), *Vatana Dönüş*, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul.
- ÖZDEMİR, Haluk (2004), “*Diaspora Ararat’ı Ararken: Ermeni Kimliği ve Soykıırım İddiaları*”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 14-15.
- ÖZGÜR, Murat (2011), *COG 108 Nüfus Coğrafyası*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü Ders Notları.
- PAPASTERGİADİS, N. (1998), *Dialogues in the Diasporas: Essays and Conversitons on Cultural Identity*, London: Rivers Oram Pres.
- PELIDIJA, Enes (1996), *Bosnjaci u inozemstvu*, Sarajevo.
- PTERSEN, William (1958), *A General Typology of Migration*, American Sociological Review, Vol:23.

- PETRANOVIC, Bozidar (1987), *Bogumili, 'Crkva bosanska i krstjani'*, Zadar.
- PETROVIC, Luka (1953), *Krscani bosanske crkve*, Sarajevo.
- RASONY, Laszlo (1984), *Tuna Köprüleri* (Macarcadan çeviren: Hicran Akın), Ankara.
- RASTODER, Serbo (2011), *Sahovici 1924*, Podgorica.
- REIS, Michele (2004), "Theorizing Diaspora: Perspectives on 'Classical' and 'Contemporary' Diaspora", *International Migration*, Vol 42, Oxford: UK Published by Blackwell Publishing Ltd, s:41-60.
- ROBINSON, G. ve J. Rundell (1999), *Tahayyül Gücünü Yeniden Düşünmek: Kültür ve Yaratıcılık*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- RUNFORS, A. (1993), *För barnens bästa. Lärarperspektivet på andraspråksinläring*. Tumba: Sandström och Söner Tryckeri AB.
- RUTHERFORD, Jonathan (1998), "Üçüncü Boyut / Homi Bhabha ile Bir Görüşme", *Kimlik: Topluluk / Kültür / Farklılık*, Ankara: Sarmal Yayınları.
- SAFRAN, William (1991), "Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return", *Diaspora 1*, No.1, s.83-99.
- SCHRAMM, R. Adelaida (1990), "Music and the Refugee Experience", *World of Music*, vol 32, s: 3-21.
- SHUVAL, T. Judith (2000), "Diaspora migration: Definitional ambiguities and a theoretical paradigm". *International Migration*, Volume 38, Issue 5, Dec. S.41-55.
- SIDAK, Jaroslav (1975), *Studije o crkvi bosanskoj i bogumilstvu*, Zagreb.
- SJÖGREN, A (1996), *Språket, nykomligens nyckel till samhället, men också en svensk försvarsmekanism*. A. Sjögren (Red.), *En "bra" svenska? Om språk, kultur och makt: enantologi inom projektet språk och miljö*, s.19-40, Stockholm: Repro Print AB.
- SJÖGREN, A. (2003), *Kulturens roll i identitetens byggande*. N. Ahmadi (Red.), *Ungdom, kulturmöten, identitet*, s. 17-48, Stockholm: Liber AB.

- SJÖGREN, A. (2003), *Här går gränsen. Om integritet och kulturella mönster i Sverige och Medelhavsområdet*. Värnamo: Fälth & Hässler.
- SKRBIC, Zlatko (1999), *Long-distance Nationalism: Diasporas, homelands and identities*. Ashgate Publishing Ltd.
- SMİTH, D. Anthony (2002), *Ulusların Etnik Kökenleri*, (İngilizceden Çevirenler: Sonay Bayramoğlu ve Hülya Kendir), Dost Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- SOLOVJEV, Aleksandar (1948), *Problem bosanske crkve u nasoj historijografiji od Petranovica do Glusca*, rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, 258, s.37-182, Beograd.
- SOU (1991), *Olika men ändå lika. Om invandrareungdomar i det mångkulturella Sverige*. Göteborg: Graphic Systems AB.
- SOU (1996), *Krock eller möte. Om den mångkulturella skolan*. Stockholm: Nordstedts tryckeri AB.
- STOKES, Martin (1998), “*Etnisite, Kimlik ve Müzik*” *Folkloru Doğru*, Sayı 63, s.123-148, İstanbul.
- SVANBERG, İngvar & RUNBLOM, Harald (1998), *Det mangkulturella Sverige*, Stockholm, Gilunds bokförlag
- TACAR, Pulat (1996), *Kültürel Haklar*, Ankara.
- TAGİL, Sven (1993), *Den problematiska etniciteten; Nationalism, migration samhällsomvandling*. Lund: University Press.
- TAJFEL, Harry (1979), *Individuals and groups in social psychology*, British Journal of Social and Clinical Psychology V.18, Issue 2, s.183-190, June, 1999.
- TAŞDELEN, Musa (2002), “*Batı Avrupa Türklerinin Kültürel Kimliği: Kimliğin Yeniden İnşası ya da İki-Kimliklilik*”, VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Yurt Dışında Çalışan Türkler ve Kültürel Değişim Seksiyon Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 120-127.

- TAŞDELEN, Musa, Edibe Sözen, Hacı Duran ve Ahmet Eskicumalı (2000), *Avrupa'da Yeni Kuşak Türk Gençliği (Kimlik ve Uyum Sorunları)*, Sakarya Üniversitesi Yayını, No: 40, Sakarya.
- TAYLOR, Charles. (2006). *Modern Social Imaginaries* (Çeviren: Hamide Koyukan), İstanbul
- TAYMAZ, Erol (1998), “*Diasporave Kimlik*”, Nart Dergisi, Sayı 7, s. 28-31
- TOK, Nafiz (2003),*Kültür, Kimlik ve Siyaset*, İstanbul.
- TÖTÖLYAN, Khachig (1996), “*Rethinking Diaspora(s): Stateless Power in the Transnational Movement*”. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* 5(1), s:3-36.
- TURINO, Thomas (1989), “*The Coherence of Social Style and Musical Creation Among the Aymara in Southern Peru*”*Ethnomusicology*, c.33, no1, s. 1-30.
- UM, Hae-kyung (1998), “*Özbekistan ve Kazakistan'da Kore Diasporası*”, Ortadoğu'da Milliyetçilik, Azınlıklar ve Diaspora, İstanbul: SarmalYayınevi, s. 291-309.
- VAN Hear, Nicholas (1998),*New Diasporas: The Mass Exodus, Dispersal and Regrouping of Migrant Communities*, London: UCL Press.
- YALÇIN, Cemal (2004), *Göç Sosyolojisi*, Anı, Ankara.
- YANCEY, W, Ericksen, E.P. Juliani, R. N.,(1976), ‘*Emergent Ethnicity: A Review and Reformulation*’. *American Sociological Review*, Vol. 41.
- WEBER, Max. (1987),*Ekonomi och Samhalle 3: Politisk Sociologi*, Haftad. Argos, Sverige.
- ZORANIC, Hakija (2009),*O etnogenezi Bosnjana-Bosnjaka*, Sarajevo.

İnternet Kaynakları

<http://www.fikirdebirlik.com/yazi.asp?yazi=200610005>

<http://www.ejts.org/document375.html>

[www.balgoc.org.tr, gocmenyerlesim.html.](http://www.balgoc.org.tr/gocmenyerlesim.html)

[http://www.kafkasfederasyonu.org/nart_dergisi/sayi_7/filistin_ulusu_ve_surgun.htm.](http://www.kafkasfederasyonu.org/nart_dergisi/sayi_7/filistin_ulusu_ve_surgun.htm)

<http://www.bosniskaforbundet.se>

<http://www.kirimdernegi.org/istanbul/bahcesaray/yazi.asp?yazi=200611007>

<http://www.eraren.org/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=27>

[http://www.kafkasfederasyonu.org/nart_dergisi/sayi_7/diaspora_ve_kimlik.](http://www.kafkasfederasyonu.org/nart_dergisi/sayi_7/diaspora_ve_kimlik)

<http://www.migrationsverket.se>

EKLER

EK 1: TÜRKİYE'DE BOŞNAK DERNEKLERİNDE FAALİYET GÖSTERENLERE SORULAN SORULAR

1. Derneğinizi adı nedir?
2. Ne zaman kuruldu?
3. Ne amaçla kuruldu?
4. Kurulduğundan bu yana ne tür faaliyetlerde bulundunuz?
5. Türkiye'deki Boşnak derneklerinin yapılanması nasıldır? (Dernek, federasyon yapılanması nasıldır?)
6. Derneklerin aralarındaki işbirlikleri nasıldır? Ortak faaliyetleri nedir?
7. Bosna ve Sancak ile bağlantılarınız var mı? Varsa nedir?
8. Boşnakların tarih boyunca yaşadıkları zulümler ve soykırımlar ile ilgili Türk kamuoyunu bilgilendirmek amaçlı faaliyetlerde bulundunuz mu? Bulunduysanız bunlar nelerdir?

EK 2: TÜRKİYE'DE YAŞAYAN BOŞNAKLARA SORULAN SORULAR

1. Ailenizin nereden geldiğini (Bölge, şehir, kasaba, köy) ve aile adınızı biliyor musunuz?
2. Ailenizin hangi sebeple Türkiye'ye geldiklerini biliyor musunuz?
3. Türkiye'ye geldiklerinde geçimlerini nasıl sağlıyorlardı? (Kendilerine ev, toprak verildi mi? Nasıl iş buldular? Dil meselesini nasıl çözdüler?)
4. Türkçe öğrenildikten sonra Boşnakça konuşulmaya devam edildi mi? Boşnakçayı aile içinde, akrabalar arasında ve Boşnak tanıdıklarıyla kullandınız mı? Halen Boşnakça konuşuyor musunuz?
5. Sizin için Boşnakça bilmenin önemi var mı? (Aile fertlerinin, çocuklarınızın Boşnakça bilmelerine önem veriyor musunuz?)
6. Bosna'da akrabalarınız veya arkadaşlarınız var mı? Onlarla bağlantınız devam ediyor mu? Bosna'daki gündemi, olayları ve kültürel gelişmeleri (Sanatçılar, yazarlar) takip ediyor musunuz?
7. Boşnak âdetlerini devam ettiriyor musunuz?
 - a. Cenaze ile ilgili âdetleriniz nelerdir?

- b. Düğünde yapılan âdetler nelerdir? (Kız nasıl istenir, nişan var mı, varsa nasıl olur, düğün nasıl olur?
- c. Sünnet törenleri nasıl yapılır?
- d. Doğumla ilgili âdetler nelerdir?
8. Boşnak derneklerinin kurulmasının sizin için bir önemi var mı? Varsa nedir? Derneklerle irtibatınız var mı?
9. Bu derneklerin amaçları ve faaliyetleri ne olmalı? Türkiye’de bir Boşnak olarak onlardan ne beklersiniz?
10. Bir Boşnak olarak Bosna devletinden bir beklentiniz var mı? Varsa nedir? (Vatandaşlık vb.)

**EK 3: TÜRKİYE BOSNA-HERSEK FAHRİ KONSOLosu VE TÜRKİYE
BOSNA-HERSEK DERNEKLERİ FEDERASYONU KURUCU VE
ONURSAL BAŞKANI A.KEMAL BAYSAK'LA YAPILAN GÖRÜŞMEDE
SORULAN SORULAR**

1. Türkiye'de ilk kurulan Boşnak derneği hangisidir? Nerede, ne zaman ve ne amaçla kuruldu?
2. Kurulduğundan bu yana ne tür faaliyetlerde bulundunuz?
3. Türkiye'de Boşnak derneklerinin yapılanması nasıldır?
4. Derneklerin arasındaki işbirliği nasıldır ve ortak faaliyetleri nelerdir?
5. Boşnakların tarih boyunca yaşadıkları zulümler ve soykırımlarla ilgili Türk kamuoyunu bilgilendirmek amaçlı faaliyetlerde bulunuyor musunuz? (Özellikle 1992-1995 döneminde yaşanan katliamlar hakkında)
6. Türk kamuoyuna Boşnak tarihini, kültürel özelliklerini tanıtmak amacıyla faaliyetlerde bulunuyor musunuz?
7. Türkiye'deki Boşnak nüfusu hakkında bilgileriniz nelerdir? (Sayı, yerleşim yerleri, derneklerin üye sayıları)
8. Türkiye'deki Boşnaklar Boşnak kültür özelliklerini ve Boşnak özelliklerini korumak için sizce gelecekte ne şekilde örgütlenecekler?
9. Federasyon olarak Bosna-Hersek ve Sancak bölgesi ile bağlantılarınız var mı? Varsa nedir ve hangi seviyededir?
10. Türkiye'de yaşayan bir Boşnağın kimliği hakkında ne söyleyebilirsiniz?
11. Sizce Türkiye'de yaşayan Boşnaklar bir diaspora mıdır?
12. Türkiyeli bir Boşnak olarak Türkiye'de yaşayan Boşnaklarla Bosna'da yaşayan Boşnaklar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar hakkındaki gözlemlerinizi nelerdir?
13. Siz kendi Boşnaklığınızı nasıl tanımlıyorsunuz?

EK 4: TÜRKİYE'DEKİ BOŞNAKLARIN YERLEŞİM YERLERİ

Adana -Ceyhan -Hamidiye

Adana -Ceyhan -Mercimek

Adana -Yumurtalık -Hamzalı

Adana -Yüreğir- Ünlüce

Afyon -Sandıklı -Alacami

Amasya- Gümüşhacıköy- Maden

Ankara -Kızılcahamam -Yukarıkise

Ankara -Haymana -Kesikkavak

Ankara -Nallıhan -Tekirler

Ankara -Polatlı -Avşar

Ankara -Polatlı -Çimenceğiz

Ankara -Polatlı -Karapınar

Ankara -Polatlı -Ördekgölü

Ankara -Yenimahalle -Fevziye

Antalya- Akseki -Çimi

Antalya -Elmalı -Zümrütova

Aydın -İncirliova- Beyköy

Aydın -Söke -Güllübahçe

Balıkesir -Ayvalık- Küçükköy

Balıkesir -Ayvalık -Sarımsaklı

Balıkesir -Erdek- Balıklı

Balıkesir -Erdek -Harmanlı

Balıkesir -Erdek -Ocaklar
Balıkesir -Sındırgı- Işıklar
Balıkesir -Susurluk- Alibey
Bursa -İnegöl -Esenköy
Bursa -İnegöl -Fındıklı
Bursa -İnegöl -İnayet
Bursa -İnegöl -Lütfiye
Bursa -İnegöl -Mesruriye
Bursa -Karacabey -Fevzipaşa
Bursa -Kestel -Turanköy
Bursa -Orhangazi- Yeniköy
Çanakkale -Biga -Kalafat
Çanakkale -Biga -Kanlıkısık
Çanakkale -Gökçeada -Tepeköy
Çanakkale -Lapseki- Çataltepe
Çanakkale -Lapseki -Nusretiye
Edirne -Merkez -Bosna
Edirne -Havsa -Bostanlı
Edirne -Havsa -Köseömer
Edirne -Keşan -Yeniceiftlik
Edirne -Süleoğlu -Akardere
Edirne -Uzunköprü -Çakmak
Edirne -Uzunköprü -Sipahi

Elazığ -Merkez -Akçakiraz
Elazığ -Merkez -Yurtbaşı
Elazığ -Merkez -Yazıkonak
Erzincan -Merkez- Yaylabaşı
Erzincan -Çayırli -Balıklı
Erzincan -Çayırli -Hınzırlı
Erzincan -Tercan -Beğendik
Erzincan -Tercan -Çadirkaya
Erzincan -Tercan -Muhacir
Eskişehir -Mihallıçık- Yaylaköy
Eskişehir -Sivrihisar- Güvemli
Eskişehir -Sivrihisar -Hüdavendigâr
Eskişehir -Sivrihisar -Paşakadın
İstanbul -Bayrampaşa- Yıldırım
İstanbul -Çatalca -Binkılıç
İstanbul -Gaziosmanpaşa- Küçükköy
İstanbul -Pendik -Sapanbağları
İstanbul -Silivri -Büyükçavuşlu
İstanbul -Silivri -Değirmenköy
İstanbul -Silivri -Seymen
İstanbul -Şile -Yeniköy
İzmir -Aliğa -Çakmaklı
İzmir -Bornova -Çiçekli

İzmir -Bornova -Doğanlar
İzmir -Bornova -Gökdere
İzmir -Bornova -Naldöken
İzmir -Buca -Karaağaç
İzmir -Buca -Kaynaklar
İzmir -Buca -Kırıklar
İzmir -Çeşme- Alaçatı
İzmir -Çeşme -Dalyanköy
İzmir -Çeşme -Ilıcalar
İzmir -Çeşme -Paşalimanı
İzmir -Çeşme -Şifne
İzmir -Gaziemir- Seydiköy
İzmir -Kemalpaşa -Halilbeyli
İzmir- Ödemiş -Karakova
İzmir -Ödemiş -Mescitli
İzmir -Ödemiş -Ovakent
İzmir -Torbalı -Dağkızılca
İzmir -Torbalı -Doğancılar
İzmir -Torbalı -Tahtalı
İzmir -Urla -Nohutalan
İzmir -Urla -Zeytinalan
Kahramanmaraş -Merkez- Önsen
Karaman -Merkez -Göztepe

Karaman -Merkez -Yuvatepe
Kayseri -Yeşilhisar -Başköy
Kırklareli -Merkez -Dereköy
Kırklareli -Merkez -İnece
Kırklareli -Merkez -Kavakdere
Kırklareli -Merkez -Kavaklı
Kırklareli -Merkez -Kocahıdır
Kırklareli -Merkez -Kuzulu
Kırklareli -Merkez -Ulukonak
Kırklareli -Merkez -Yoğuntaş
Kırklareli -Demirköy -Balaban
Kırklareli -Demirköy -Gökyaka
Kırklareli -Demirköy -Hamdibey
Kırklareli -Kofçaz -Taştepe
Kırklareli -Pınarhisar -Yenice
Kırklareli -Vize -Aksicim
Kırklareli -Vize -Balkaya
Kırklareli -Vize -Evrencik
Kırklareli -Vize -Hasbuğa
Kocaeli -Karamürsel- Akkanat
Kocaeli -Karamürsel -Hayriye
Kocaeli -Karamürsel -İhsaniye
Kocaeli -Karamürsel -İnebeyli

Kocaeli -Karamürsel -Karapınar
Kocaeli -Karamürsel -Semetler
Kocaeli -Karamürsel -Oluklu
Kocaeli -Karamürsel -Tahtalı
Kocaeli -Karamürsel -Taşağıl
Kocaeli -Karamürsel -Yalacdere
Kocaeli -Karamürsel -Valideköprü
Kütahya- Merkez- Akköprü
Kütahya -Merkez -Çayca
Kütahya -Merkez -Parmakören
Kütahya -Tavşanlı- Beke
Manisa -Merkez -Karaağaçlı
Manisa -Merkez -Sancaklıbozköy
Manisa -Merkez -Sancaklıçeşmebaşı
Manisa -Merkez -Sancaklığdecik
Manisa -Merkez -Sancaklıkayadibi
Manisa -Merkez -Sancaklıuzunçınar
Manisa -Merkez -Selimşahla
Manisa -Akhisar- Beyoba
Manisa -Akhisar -Sazoba
Manisa -Saruhanlı-1 Burhaniye
Manisa -Saruhanlı -İshakçelebi
Manisa -Saruhanlı -Kumkuyucak

Manisa -Saruhanlı -Lütfiye
Manisa -Saruhanlı -Nuriye
Manisa -Saruhanlı -Tiyenli
Niğde -Merkez -Hasaköy
Niğde -Merkez -Konaklı
Niğde -Merkez -Kumluca
Niğde -Merkez -Uluağaç
Ordu -Fatsa -Mağazalarbaşı
Osmaniye -Düziçi- Pirsultanlı
Rize -Merkez -Kasarcılar
Sakarya -Merkez- Aralık
Sakarya -Merkez -Çaykışla
Sakarya -Merkez -Erenler
Sakarya -Merkez -Kuruçeşme
Sakarya -Merkez -Selahiye
Sakarya -Merkez -Serdivan
Sakarya -Merkez -Yazlık
Sakarya -Akyazı -Batakköy
Sakarya -Akyazı -Kuzuluk
Sakarya -Ferizli- Değirmencik
Sakarya -Karasu- Kurumeşe
Sakarya -Kocaali -Aktaş
Sakarya -Kocaali -Kestanepınarı

Sakarya -Kocaali -Küplük
Sakarya -Pamukova -Oruçlu
Sakarya -Sapanca -Ünlüce
Sakarya -Söğütü -Akarca
Samsun -Bafra -Karpuzlu
Samsun -Bafra -Türbe
Samsun -Bafra -Osmanbeyli
Samsun -Havza -Sofular
Samsun -Havza -Taşoluk
Samsun -Velirköprü -Avdan
Sivas -Gemerek -Burhanköy
Sivas -Gemerek -Dendil
Sivas -Gemerek -Karagöl
Sivas -Gemerek -Tekmen
Sivas -Zara -Alişir
Sivas -Zara -Armutçayırı
Sivas -Zara -Deredam
Sivas -Zara -Dereköy
Sivas -Zara -Kayadibi
Sivas -Zara -Şerefiye
Tekirdağ -Malkara -Ballı
Trabzon -Dernekpazarı- Akköse
Yalova -Merkez- Arabakonağı

Yalova -Merkez -Beşpınar

Yalova -Altınova -Ayazma

Yalova -Altınova -Soğuks

Yozgat -Boğazlıyan -Belören

Yozgat -Çandır -İğdeli

Yozgat -Çayıralan- Fahralı

Yozgat -Sarıkaya -Babayağmur

Yozgat -Yerköy -Derebağı

Zonguldak -Alaplı- Bektaşlı

Zonguldak -Devrek- Bılık

EK 5: TÜRKİYE'DEKİ BOSNA-HERSEK KÜLTÜR VE DAYANIŞMA DERNEKLERİ

1. Türkiye Bosna-Hersek Kültür Dernekleri Federasyonu

Kamil Tunca Bulvarı 214 Sokak No.1

Altındağ/İzmir

Tel. 0232 457 67 68

www.tbhkdf.org.

2. İnegöl Bosna-Hersek Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği

Osmaniye Mah. Merkez Sokak No.6

İnegöl/Bursa

Tel: 0224 217 62 57

www.inegolbosnahersek.com

3. Serdivan Bosna-Sancak Derneği

İstiklal Mah. 420.Sokak No. 6

Serdivan/Sakarya

Tel: 0264 211 52 02

www.serdivanbosnasancak.com

4. Pendik Bosna Sancak Sosyal Yardımlaşma Kültür Derneği

Sapanbağları Mah. Mimar Sinan Cad. AşıkVeysel Sok. No:10 Pendik /
İSTANBUL

Tel : 0212 390 47 46

Faks : 0212 491 95 84

5. Alibeyköy Sancaklılar Kültür Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği

Merkez Mah. Namık Kemal Cad. No . 89 Alibeyköy / İSTANBUL

Tel : 0212 625 52 92

Faks : 0212 627 82 80

6.Adapazarı Bosna Hersekliler Kültür Yardımlaşma Derneği

Adnan Menderes Cad. No : 6 Yıldız Ünver İş Hanı Kat 1 ADAPAZARI

Tel : 0264 278 54 10

Faks : 0264 278 54 10

7.Adana Bosna Hersek Kardeşlik Yardımlaşma Kültür Derneği

Cemalpaşa Mah. On Sok. Doğruöz Apt. Zemin Kat Seyhan / ADANA

Tel : 0322 459 54 26 - 458 00 21

Faks : 0322 459 54 26

8.Bayrampaşa Bosna Sancak Kültür Yardımlaşma Derneği

Kartaltepe Mah. Fatih Cad. No:191 Bayrampaşa / İSTANBUL

Tel : 0212 564 35 02

Faks : 0212 616 05 33

9.Sefaköy Çağdaş Bosna Sancak Dayanışma Eğitim Kültür Derneği

Kemalpaşa Mah. Köprülü Sok. No:7 / B Sefaköy / İSTANBUL

Tel : 0212 579 68 21 - 580 72 16

10.Çanakkale Çataltepeliler Kültür Dayanışma Derneği

İsmetpaşa Mah. Tuğ Savul Cad. 4 Trafo Yanı ÇANAKKALE

Tel : 0286 212 45 13

Faks : 0286 212 52 36

11.Ankara Fevziye Köyü Kültür Yardımlaşma Derneği

Fevziköyü / ANKARA

Tel : 0312 348 89 87

Faks : 0312 348 89 87

12.Manisa Turgutlu Bosna Hersek Türkleri Kültür Yardımlaşma Derneği

Turan Mah. Akçakmak Yolu No : 51 Turgutlu / MANİSA

Tel : 0236 214 24 25

Faks : 0236 313 86 12

13.Karamürsel Bosna Hersek Türkleri Kültür Yardımlaşma Derneği

Cami Atik Mah. Cumhuriyet Cad. No: 23 Bayrak Apt. Kat: 2

Karamürsel/KOCAELİ

Tel : 0537 831 05 54

Faks : 0262 452 25 08

14.Bursa Karacabey Bosna Sancak Kültür ve Yardımlaşma Derneği

Karacaahmet Mah. Atatürk Bulvarı No : 77 Karacabey / BURSA

Tel : 0224 662 21 53

Faks : 0224 676 35 17

15.Bursa Bosna Sancak Yardımlaşma Dayanışma ve Kültür Derneği

Mollaarap Mah. Eşrefiler Cad. Kerpiç Sok. No:10/A Yıldırım / BURSA

Tel : 0224 326 09 50

Faks : 0224 326 09 50

16.İzmir Bosna Sancak Derneği

Kamil Tunca Bulvarı214 Sok. No :1 Altındağ / İZMİR

Tel : 0232 457 67 68

Fax : 0323 457 44 54

17.Kırklareli Balkaya Köyü Kültür Yardımlaşma Derneği

Yıldırım Mah. Koç Sok. No:5 Bayrampaşa / İSTANBUL

Tel : 0212 618 82 45 - 0216 359 40 85

Faks : 0212 535 51 00

18.Çağdaş Balkan Türkleri Dayanışma Eğitim Kültür Derneği

Kemalpaşa Mah. Osmanbey Sok. No:12 Küçük Çekmece / İSTANBUL

Tel : 0212 579 77 77 - 425 85 15

19.Biga Bosna Hersek Kültür ve Yardımlaşma Derneği

Hamdibey Mah. Kadıovası Mevkii Biga / ÇANAKKALE

Tel : 0286 317 00 37

Faks : 0286 316 48 37

20.Çakmaklı Bosna Hersek Kültür ve Dayanışma Derneği

Çakmaklı Köyü Aliğa/İZMİR

Tel : 0533 249 16 57

Faks : 0232 625 51 90

21.Eskişehir Bosna Hersek Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği

Köprübaşı Mah. Değirmen Sok. Dr. Süreyya Pelit Pasajı ESKİŞEHİR

Tel : 0222 231 41 10

Faks : 0222 231 41 41

22.Urla Bosna Sancak Karadağ Kültür ve Yardımlaşma Derneği

Hacı İsa Mah. Cumalı Cad. Belediye İş Merkezi Kat:2 No: 30 Urla/İZMİR

Tel : 0535 527 16 95

23.Bursa Bosna Derneği

Uluyol Gönül Sok. Arslanlı İşhanı Kat:1 Osmangazi/ BURSA

Tel: 224 254 66 90

Faks: 224 413 55 45

24. Kayseri Bosna Türkleri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği

Camikebir mahallesi Sur Caddesi Basma Sokak ; No-Kat-1

Tel 0352-2225771 Melikgazi/KAYSERİ

24. Genç Boşnaklar Derneği

Kültür sokak Kültür Apt No.1/1 Tandoğan-ANKARA

Tel/Fax 0 312 232 04 22

E Posta gencbosnaklar@gmail.com

25. Adana Balkan Boşnak Türkleri Dostluk ve Kültür Derneği

Yenibaraj mahallesi 6,5 Durak 68050 Sokak No -4

Seyhan /ADANA

**EK 6: İSVEÇ'TEKİ BOŞNAK DERNEKLERİNDE FAALİYET
GÖSTERENLERE SORULAN SORULAR**

1. İsveç'te ilk kurulan Boşnak Derneği hangisidir? Nerede, ne zaman ve ne amaçla kuruldu?
2. Bosna-Hersek Dernekleri Federasyonu ne zaman kurulu?
3. İsveç'teki Bosna-Hersek derneklerinin faaliyetleri nelerdir?
4. Bosna-Hersek Dernekleri Federasyonu faaliyetleri nelerdir?
5. İsveç'teki Boşnak Derneklerin aralarındaki işbirlikleri nasıldır? Ortak faaliyetleri nelerdir?
6. Bosna-Hersek Dernekleri Federasyonun Bosna-Hersek'te bulunan her hangi kurumla işbirliği var mıdır? Varsa hangi kurumlarla ve ne tür işbirliği var?
7. İsveç'teki Boşnak Derneklerinin amaçlarına göre sıralayabilir misiniz?

EK 7: İSVEÇ'TE YAŞAYAN BOŞNAKLARA SORULAN SORULAR

1. İsveç'e ne zaman ve ne sebeple geldiniz?
2. İsveççeyi konuşuyor musunuz?
3. İsveç kültürünü ve gelenekleri hakkında bilgileriniz var mı?
4. Kendini kimliğinizi nasıl tanımlıyorsunuz?
5. Boşnak kimliği sizin için ne kadar önemli?
6. Kimliğinizin oluşumunda dinin yeri nedir?
7. İsveç toplumu ve kültürü Boşnak kimliğinizi etkiliyor mu?
8. Boşnak kimliğinizi İsveç'te korumakta zorlanıyor musunuz?
9. Evde ve arkadaşlarınızla hangi dili konuşuyorsunuz?
10. İsveç'te kendi kimliğinizden dolayı ayrımcılığa uğradınız mı? Cevabınız evet ise bu ayrımcılığı açıklar mısınız?

ÖZGEÇMİŞ

8 Aralık 1976'da İvangrad'da (Karadağ) doğdu. İlk ve orta öğrenimini Bosna-Hersek'te tamamladı. 1999'da İsveç Uppsala Üniversitesi İnsani Bilimler Fakültesi Ortadoğu Bilimleri Bölümü'nden mezun oldu. 2001 yılında aynı üniversitede yüksek lisans eğitimini tamamladı. Hâlen Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında doktora eğitimine devam etmektedir. Evli ve bir çocuk annesidir.